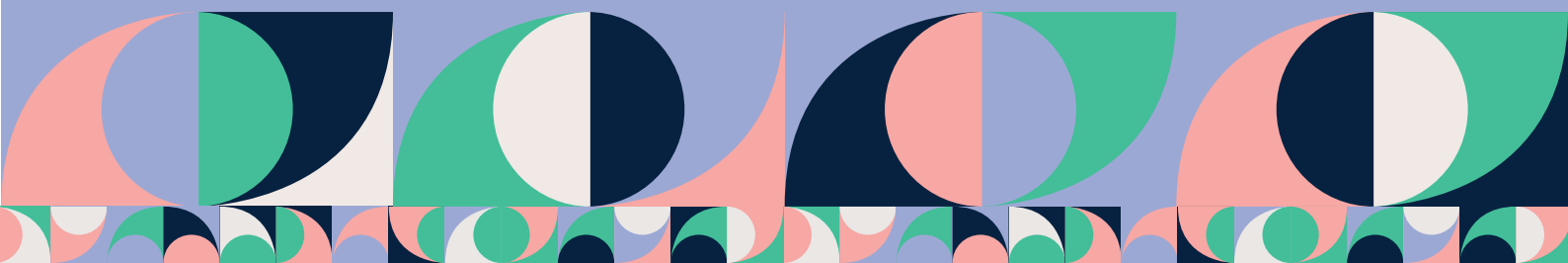

EEN LAND VOOR DE TOEKOMST

RAPPORT

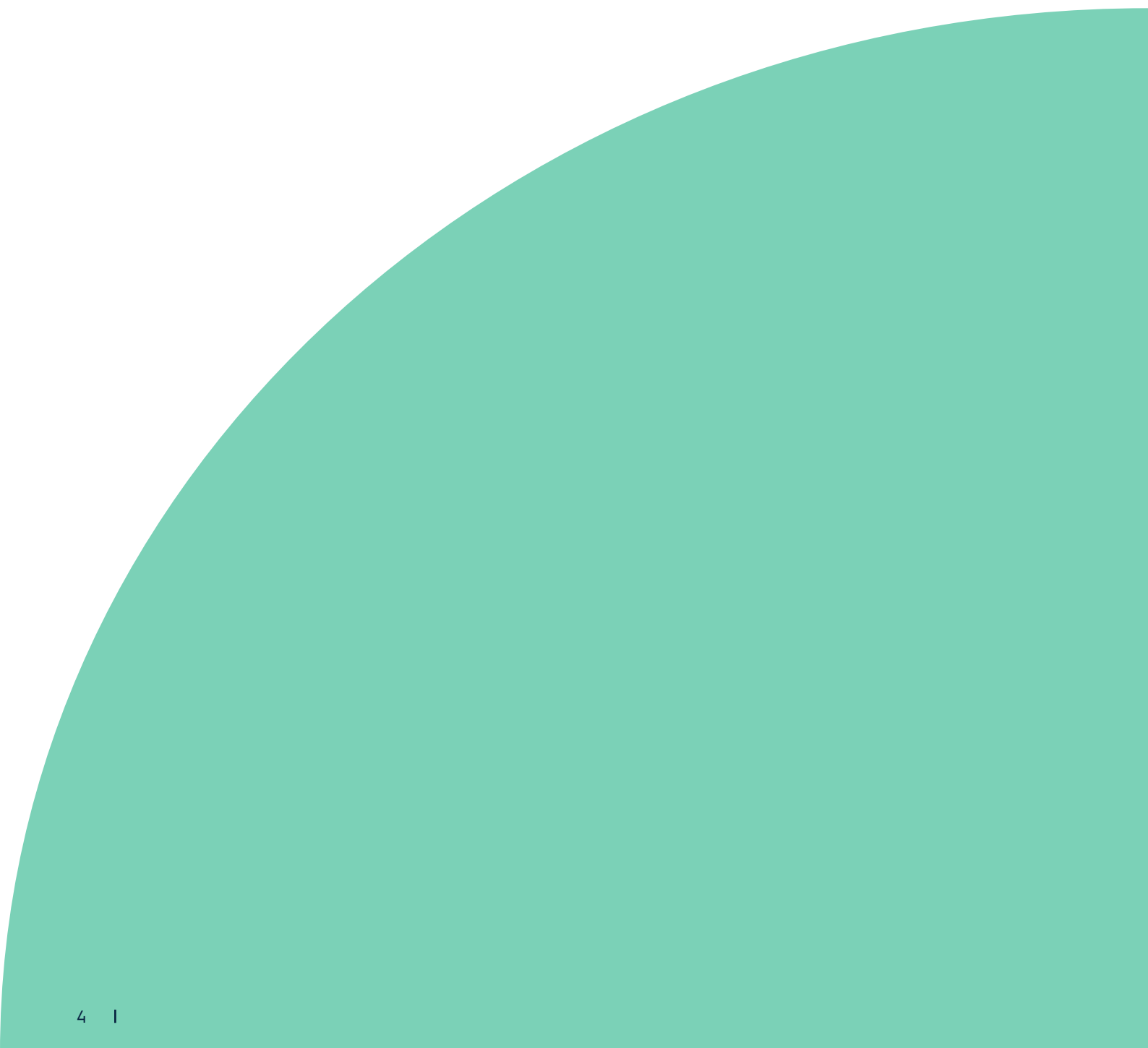
FEBRUARI 2023

INHOUDSTAFEL

Context	5
Van thema's naar uitdagingen	8
Methodes	10
Analyse van de gegevens	12
Sociodemografische gegevens	16
Thema 1: Wat is de rol van de burger?	20
Inleiding: Presentatie van de uitdagingen	23
Uitdaging 1: De stem van de samenleving in debat over pensioenen	24
Uitdaging 2: De stem van de samenleving in een debat over energie	32
Uitdaging 3: De stem van de burger in een debat over euthanasie	40
Uitdaging 4: De stem van de burger in een debat over duurzame ontwikkeling	47
Uitdaging 5: Een evenwichtige beslissing in geval van een referendum	54
Conclusie	60
Thema 2: Wat zijn onze grondrechten?	63
Inleiding: Presentatie van de uitdagingen	65
Uitdaging 1: Grondrechten concreter maken	66
Uitdaging 2: Taal van de overheid	74
Uitdaging 3: Grondrechten voor specifieke groepen	79
Uitdaging 4: Nieuwe grondrechten?	82
Uitdaging 5: Dialoog over Grondrechten	86
Conclusie	90
Thema 3: Hoe organiseren we ons land?	92
Inleiding: Presentatie van de uitdagingen	95
Uitdaging 1: Structuur van het land	96
Uitdaging 2: Inspraak van de deelstaten in federal beslissingen	100
Uitdaging 3: Gemeenschapsbevoegdheden in Brussel	104
Uitdaging 4: Vragen over de grenzen van de deelgebieden	106
Uitdaging 5: Hoe zou jij de verdeling van de financiële middelen naar de deelstaten organiseren in jouw land voor de toekomst?	108
Conclusie	112

Thema 4: Wie doet wat?	115
Inleiding: Presentatie van de uitdagingen	117
Uitdaging 1: Grensoverschrijdend beslissen	118
Uitdaging 2: Beslissen in crisistijd	122
Uitdaging 3: Solidariteit tussen overheden in noodgevallen	125
Uitdaging 4: Dialogue en uitwisseling over de taalgrens heen	128
Uitdaging 5: Vevoegdheidsverdeling	133
Conclusie	137
Thema 5: Hoe moeten parlement en regering werken?	138
Inleiding: Presentatie van de uitdagingen	141
Uitdaging 1: De toekomst van de senaat	142
Uitdaging 2: Het cumuleren van functies	148
Uitdaging 3: De regeringsvorming	152
Uitdaging 4: De samenstelling van de regering	161
Conclusie	164
Thema 6: Hoe organiseren we de verkiezingen?	167
Inleiding: Presentatie van de uitdagingen	169
Uitdaging 1: Samenvallende verkiezingen	170
Uitdaging 2: Stemplicht	177
Uitdaging 3: Kieskringen	182
Uitdaging 4: De invloed van partijen bij de benoeming van volksvertegenwoordigers	186
Uitdaging 5: Partijfinanciering	192
Conclusie	198
Bronnen	201
Bijlagen	203

CONTEXT

In haar regeerakkoord van 30 september 2020 uitte de federale regering de wens om grondig te werken aan een toekomstige staatshervorming en een belangrijke bijdrage te leveren aan de modernisering van de staatsstructuren, de verhoging van de efficiëntie en de verdieping van de democratische beginselen.

Daarnaast wil de federale regering het vertrouwen van burgers in politiek versterken door van democratische vernieuwing een prioriteit te maken, door meer rechtstreekse participatie van burgers in de politieke besluitvorming.

De federale regering lanceerde daarom een breed democratisch debat: “Het dialoogplatform” Dit “dialoogplatform” is breder dan het online platform. Het omvat, naast het online platform, thematische interfederale werkgroepen (van overheidsactoren), een deliberatief proces via gemengde commissies of burgerpanels in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, en een dialoog tussen politieke vertegenwoordigers. Het is een breed proces, waarbij zowel de federale uitvoerende macht, de federale wetgevende macht, als ook de deelstaten betrokken zijn

In dit rapport focussen we op de resultaten van het online platform ‘Een land voor de toekomst’, de papieren versie ervan en de fysieke dialogen. Het rapport is geen eindpunt, maar een basis om tijdens een vervolgtraject op verder te werken.

De andere schakels in het breder proces zijn de thematische interfederale werkgroepen (van overheidsactoren), een deliberatief proces via gemengde panels of burgerpanels in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, en een dialoog tussen politieke vertegenwoordigers.

Het is dus een breed proces, waarbij zowel de federale uitvoerende macht, de federale wetgevende macht, als de deelstaten betrokken zijn.

INZETTEN OP INFORMATIE EN PARTICIPATIE

Er zijn heel veel opinies over de Belgische staatsstructuur én er leven verschillende visies op de modernisering, de verhoging van de efficiëntie en de verdieping van de democratische beginselen van onze staatsstructuren.

Met het participatietraject ‘Een land voor de toekomst’ verzamelen we een breed overzicht van de verschillende opinies en visies.

In ons overzicht hielden we rekening met drie belangrijke procesdoelstellingen:

- We streven ernaar om inzicht te geven in de huidige werking van onze federale staat, onze democratie, de bevoegdheden en de debatten hierover
- We informeren de Belgische bevolking over de grondige voorbereidingen van de regering voor een toekomstige staatshervorming, en haar streven naar de modernisering, de verhoging van de efficiëntie en de verdieping van de democratische beginselen van de staatsstructuren
- Iedereen krijgt de kans om betrokken te worden bij deze hervormingen.

DOELGROEPEN EN METHODES

Het platform werd opengesteld voor alle Belgen en inwoners van België van tenminste 16 jaar. Het middenveld, de academische wereld, experten en lokale overheden werden ook aangemoedigd om aan dit initiatief deel te nemen.

Je kon dus deelnemen in eigen naam of in naam van een groep (verenigingen, organisaties, academische wereld, lokale overheden, enz.).

Om de verschillende doelgroepen te bereiken werkten we met verschillende methodes:

- Een online platform om breed ideeën en aanbevelingen te verzamelen
- Een papieren versie van de inhoud van het online platform om mensen die digitaal minder vaardig zijn ook ideeën en aanbevelingen te laten geven
- Een dialoogmethode voor groepen als flankerende methode om de drempels te verlagen én om rechtstreekse dialoog over complexe thema's mogelijk te maken.

COMMUNICATIE

Het traject 'Een land voor de toekomst' werd ondersteund door een mediacampagne. Het communicatiebureau Bridgeneers werkte de campagne uit en begeleidde de uitrol. Zowel op televisie, radio als via sociale media werden de mensen bewust gemaakt van het initiatief en opgeroepen om actief na te denken over de evolutie van de democratie en de structuren van het land.

Naast de algemene communicatiecampagne was er ook een communicatietoolkit om de dialoogmethodes voor groepen bekend te maken. Organisaties kregen op deze manier de mogelijkheid om hun eigen communicatie vorm te geven.

In bijlage 4 vind je de volledige rapportering over de communicatie. In dit overzicht focussen we op het bereik van de verschillende communicatiekanalen. Het bereik is het aantal mensen die de communicatieboodschap zagen of hoorden.

KANAAL	NEDERLANDSTALIG	FRANSTALIG	DUITSTALIG
Televisie	3,8 miljoen	2,3 miljoen	20 350
Radio	4,1 miljoen (16+)	2,7 miljoen (16+)	niet meetbaar
SOCIALE MEDIA			
Facebook/Instagram	1.635.322	1.229.309	98.496
Twitter	143.380	122.858	12.544
Linkedin	59.203	35.218	3.109
Tiktok	489.663	534.655	29.955

Voor de onderstaande kanalen is het berekenen van het bereik niet mogelijk. We focussen hier op het aantal weergaven.

KANAAL	NEDERLANDSTALIG	FRANSTALIG	DUITSTALIG
Youtube	1.580.560	1.730.255	365.128
SEA (adv. via zoekmachines)	38.301	28.651	470
Display	2.627.058	2.659.455	666.294

LOOPTIJD VAN 'EEN LAND VOOR DE TOEKOMST'

Het online platform 'Een land voor de toekomst' was gedurende 6 weken toegankelijk: van 25 april 2022 tot 5 juni 2022.

De papieren formulieren konden tot 21 juni 2022 teruggestuurd worden via de post.

VAN THEMA'S NAAR UITDAGINGEN

BEPALING VAN THEMA'S EN UITDAGINGEN

De federale overheid stelde in het bestek van de opdracht een lijst van thema's voor. Dit was een inspiratie- en vertrekpunt om in samenwerking met het Wetenschappelijk Comité de thema's van de bevraging te bepalen.

Er werd gekozen voor 6 thema's met bijbehorende concrete uitdagingen:

1. De organisatie van ons land
2. De bevoegdheidsverdeling tussen de verschillende overheden in België
3. De werking van parlement en regering
4. De organisatie van de verkiezingen
5. De rol van de burger
6. Grondrechten, de basisrechten die je hebt om je als persoon of als groep te kunnen ontplooiën zoals je dat zelf wil.

Bij de bepaling en de invulling van de thema's werd rekening gehouden met de keuzes die in het regeerakkoord werden gemaakt. De doelstelling was om ideeën van burgers te verzamelen over onderwerpen waarover nog geen beslissing genomen is in het regeerakkoord. Thema's waarover reeds keuzes gemaakt zijn in het regeerakkoord, maken geen deel uit van deze bevraging. De keuze van de thema's laat toe een kader te genereren dat veel ruimte laat voor discussie en debat.

Met deze thema's als startpunt werkte het consortium DBP-partners vervolgens de nodige achtergrondinformatie en uitdagingen uit. Elk thema is verdeeld in een vijftal uitdagingen. Voor elk thema en voor elke uitdaging werd er achtergrondinformatie gegeven die helpt om de verschillende uitdagingen gelinkt aan de zes thema's beter te begrijpen.

De contextualisering van de thema's, de uitdagingen én de gestelde vragen werden in een iteratief ontwikkelproces vormgegeven. De federale regering, een wetenschappelijk comité, samengesteld door de federale regering, het kabinet Clarinval, het kabinet Verlinden en het consortium DBP partners, waren onderdeel van het ontwikkelproces.

Het consortium DBP partners werkte samen met drie universitaire experts (Patricia Popelier - UA, Jean-Benoît Pilet - ULB,

Dave Sinardet - VUB) en een klankbordgroep van experts uit verschillende universiteiten⁰¹.

De procesarchitectuur en de inhoud werd omkaderd en gevalideerd door het Wetenschappelijk Comité. Het Wetenschappelijk comité bevatte erkende experts met relevante en gevarieerde expertise (grondwetspecialisten, politicologen, economen en experts op vlak van burgerparticipatie). Tijdens de verwerking van de gegevens werden twee experts in artificiële intelligentie toegevoegd aan het comité. Het Wetenschappelijk comité gaf telkens het groen licht bij het uitwerken van de methode, de contextualisering, de vragenlijst en de verwerking van de gegevens in een rapport.

OPEN VRAGEN

Tijdens het iteratief proces werden verschillende mogelijkheden verkend voor de methode: stellingen met verschillende antwoorden in combinatie met een vraag naar argumenten; een gesloten vragenlijst al dan niet in combinatie met socio-demografische gegevens;...

Om iedereen de kans te geven om deel te nemen aan het participatieproces is gekozen om niet te werken met een bevraging van een representatief staal van de bevolking. De vragen werden zo open mogelijk geformuleerd om zo min mogelijk sturend te zijn én dus een zo breed mogelijk overzicht te hebben op de verschillende opinies en visies.

ACHTERGRONDINFORMATIE EN KEUZEVRIJHEID OM VRAGEN TE BEANTWOORDEN.

Bij complexe materie is het belangrijk om iedereen een basis mee te geven om te kunnen nadenken over oplossingen. We streefden ernaar om inzicht te geven in de huidige werking van onze federale staat, onze democratie, de bevoegdheden en de debatten die hierover gevoerd worden.

Voor elk van de thema's werd een algemene duiding voorzien; bij iedere uitdaging een specifieke duiding om de context te begrijpen en de vragen te kunnen beantwoorden. De vragen, zoals vormgegeven tijdens het iteratief ontwerpproces, peilden naar een specifieke uitdaging. De antwoorden op deze

01 Cfr Bijlage 1.

vragen waren niet publiek consulteerbaar.

Wil je dieper ingaan op één of meerdere van de zes thema's? Of had je ideeën die je niet kon delen bij één van de uitdagingen? Per thema werd er een open ideeënbord voorzien. Deze bijdragen waren en zijn nog steeds publiek consulteerbaar.

Door de combinatie van vragen én open bijdragen wilden we enerzijds bevragen op uitdagingen geformuleerd door experts én anderzijds voldoende ruimte creëren voor bijkomend vernieuwende en originele bijdragen.

Ondanks de uitgewerkte achtergrondinformatie is een gefundeerde opinie vormen over de Belgische staatsstructuur en de democratische beginselen van onze staatsstructuur uitdagend en niet altijd haalbaar voor een breed publiek. We kozen dus bewust om geen lineaire bevraging op te zetten en de mogelijkheid te geven om specifieke uitdagingen te selecteren, naar eigen inzicht te beantwoorden, en andere uitdagingen niet of eventueel op een later tijdstip te beantwoorden.

'Een Land voor de toekomst' bood dus de keuzevrijheid om thema's of uitdagingen al dan niet te beantwoorden. Iedere bezoeker van het platform kon een eigen selectie maken van uitdagingen waar die zich comfortabel genoeg bij voelde om te beantwoorden, of inhoudelijk geïnteresseerd in was.

Had je bedenktijd nodig om een uitdaging te beantwoorden? Er kon herhaaldelijk, telkens wanneer men dit wenste gedurende de 6 weken ingelogd worden op het platform om vragen naar eigen keuze te beantwoorden

METHODES

DIALOOGMETHODE VOOR GROEPEN

Scholen, universiteiten, organisaties en lokale besturen werden uitgenodigd om het project mee bekend te maken bij leerlingen, studenten, leden en burgers. Ter ondersteuning voorzagen we in een communicatietoolkit.

In groep een dialoog aangaan heeft heel wat voordelen. Perspectieven worden uitgewisseld, standpunten worden verkend en aanbevelingen worden verfijnd. Je leert elkaar beter begrijpen waardoor er sterke ideeën naar boven komen. De ideeën uit de verschillende dialogen konden dan weer op het platform ingegeven worden, individueel of vanuit de groep waarmee je in dialoog ging.

We ontwikkelden ondersteunend educatief materiaal voor drie specifieke uitdagingen uit de bevraging:

- Het grondplan: hoe organiseren we ons land? Wat zijn de grote bouwblokken en welke keuzes kunnen we hierin maken?
- De overheid en ik: wat is de rol van de burger in het debat over de pensioenleeftijd?
- Verkiezingen: hoe organiseren we verkiezingen? Is dat met opkomstplicht? Hoe groot moeten de kieskringen zijn? Hoe groot mag de invloed van de politieke partijen op de samenstelling van de lijsten zijn?

Het ondersteuningsmateriaal bestond telkens uit een introductiefilmpje, een uitleg van de context, de opdracht zelf, een afprintbare bijlage met spelkaarten om het gesprek te ondersteunen en de link naar de plek op het platform waar je je antwoord kon geven.

Het educatief materiaal werd in samenwerking met het team VRT Edubox ontwikkeld en kan nog steeds ingezet worden in het onderwijs. Het materiaal is nog steeds beschikbaar op de website eenlandvoordetoekomst.be.

Omdat draaiboeken en educatief materiaal niet altijd voldoende zijn, kon er ook beroep gedaan worden op begeleiding bij de facilitatie vanuit het consortium DBP-partners, De Wakkere Burger vzw én op de inhoudelijke expertise van Prof. Patricia Popelier, Prof. Jean-Benoit Pilet of Prof. Dave Sinardet.

EEN ONLINE PARTICIPATIEPLATFORM

De federale regering maakte de keuze om gebruik te maken van het reeds operationele “MijnOpinie”-participatieplatform. Het platform werd beheerd en opgezet door de FOD BOSA. Alle informatie op het platform was vrij raadpleegbaar, maar om deel te nemen moest je je registreren. Registratie en inloggen gebeurde op basis van een e-mailadres en wachtwoord, of op basis van eID of Itsme. Je persoonlijke gegevens kon je na registratie steeds wijzigen.

Eenmaal geregistreerd kon je de gestelde vragen per uitdaging beantwoorden en per thema publiek raadpleegbare aanbevelingen posten.

Om een beeld te krijgen op de diversiteit van de deelnemers en om de communicatiestrategie te kunnen aanpassen, werden socio-demografische gegevens gevraagd. De gegevens zelf werden enkel anoniem en onder geaggregeerde vorm gebruikt.

• Deelnemen als individu of als organisatie

Via een dialoogmethode voor groepen moedigden we groepen aan om te delibereren over de verschillende thema's en uitdagingen. Het resultaat van de collectieve denkoefeningen kon ook op het platform geplaatst worden.

Om dit mogelijk te maken moest je bij de identificatie preciseren of je deelnam in eigen naam of in naam van een groep die je vertegenwoordigde.

• Moderatie en omgang met bijdragen

Eenmaal geregistreerd kon je de vragen per uitdaging beantwoorden. Zoals reeds aangeven waren deze antwoorden niet consulteerbaar voor het publiek, in tegenstelling tot de aanbevelingen op de thematische ideeënboards. Bijdragen werden gepubliceerd onder een vrij gekozen pseudoniem, de eigen naam of de naam van je organisatie.

Ingediende bijdragen konden niet meer bewerkt of ingetrokken worden. Publieke bijdragen kon je delen op sociale media.

De publicatie van bijdragen op het platform was vrij, op voorwaarde dat de elementaire regels uit het ‘handvest van mo-

deratie en goed gedrag gerespecteerd werden'. Naast iedere bijdrage stond de mogelijkheid om aan een moderator te vragen om een bijdrage na te lezen. Medewerkers van FOD BOSA controleerden vervolgens de bijdrage op het naleven van het handvest (zie bijlage). Bij 35 bijdragen werd er gevraagd om de inhoud na te lezen. 7 bijdragen respecteerden het handvest niet. Ze werden offline gehaald.

Bijdragen konden in elke taal ingediend worden. Alleen de bijdragen in één van de drie landstalen werden opgenomen in de analyse. Alle publieke bijdragen waren consulteerbaar in de oorspronkelijke taal. Je kon gebruik maken van een automatische vertaling naar de taal van je profiel.

- **Niet representatief**

De openheid van het proces brengt met zich mee dat de resultaten van het proces niet representatief zijn en ook niet zo kunnen worden geïnterpreteerd of gebruikt. Bepaalde doelgroepen zijn ongetwijfeld oververtegenwoordigd, andere ondervertegenwoordigd.

Het is binnen dit kader onmogelijk om uit de verschillende bijdragen af te leiden dat een bepaald idee of een bepaalde oplossing al dan niet gedragen is door de bevolking. We verzamelen ideeën en mogelijke oplossingen die vervolgens verder kunnen worden besproken en uitgewerkt in het vervolgtraject.

WELKE BIJDRAGEN WERDEN OPGENOMEN IN HET RAPPORT?

Bij het opstellen van het eindverslag werd er rekening gehouden met alle bijdragen die voldoen aan de volgende drie voorwaarden :

- Geformuleerd zijn in een van de drie landstalen
- Conform het 'handvest van goed gedrag en moderatie zijn
- Gaan over een van de thema's van de bevraging.

Alleen met de bijdragen die voldoen aan deze drie voorwaarden, zal er rekening gehouden worden bij het opstellen van het eindrapport.

ANALYSE VAN DE GEGEVENS

De analyse van de antwoorden gebeurde op twee manieren.

1. Door middel van artificiële intelligentie, waarbij alle antwoorden werden geanalyseerd
2. Een aanvullende analyse van een steekproef van de antwoorden door het onderzoeksteam.

De manier waarop het algoritme van de artificiële intelligentie de antwoorden analyseerde, wordt beschreven in een afzonderlijk deelrapport bij opdracht M1134bis ('Samenvattend verslag over de algoritmische verwerking van bijdragen van burgers' door Belighted). Deze aanpak garandeert dat alle antwoorden werden verwerkt.

Als aanvulling op de analyse op basis van artificiële intelligentie en om de resultaten van deze analyse te verfijnen, analyseerde het onderzoeksteam van M1146, het consortium DBP-partners, per uitdaging en bij elk thema ook een steekproef van 500 antwoorden, waarbij gebruik werd gemaakt van een kwalitatieve benadering zoals die gangbaar is binnen de sociale wetenschappen. In deze analyse werd gewerkt volgens het principe van saturatie in de data⁰¹, wat inhoudt dat antwoorden worden geanalyseerd tot er geen nieuwe informatie meer aan het licht komt.

Uit meta-onderzoek van Weller et al. (2018)⁰² bleek dat de mediaan van het aantal te analyseren antwoorden om saturatie te bereiken op 75 lag, met een maximum van 194 naargelang de complexiteit van de vragen en thema's; daarom werd ervoor gekozen om in dit project een ruime selectie van 500 bijdragen per uitdaging of propositie per thema te analyseren. Naargelang de uitdaging of propositie werd zo tussen 9% en 100% van de antwoorden gelezen en gecodeerd, met een gemiddelde van 35% over alle uitdagingen en proposities. Deze 500 antwoorden werden telkens op basis van toeval geselecteerd. Daartoe kreeg ieder antwoord een willekeurig volgnummer toegewezen (op basis van de functie =GEHEEL(ASELECT()*5500)+1 in Microsoft Excel). Vervolgens werden de antwoorden op basis van dit volgnummer olopend gesorteerd. De eerste 500 antwoorden werden vervolgens gelezen en gecodeerd.

---

01 Saunders, B., Sim, J., Kingstone, T. Baker, S. Waterfield, J., Bartlam, B., Burroughs, H., & Jinks, C. (2018). Saturation in qualitative research: exploring its conceptualization and operationalization. *Quality & quantity*, 52 (4), 1893-1907. <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0574-8>

02 Weller SC, Vickers B, Bernard HR, Blackburn AM, Borgatti S, Gravlee CC, et al. (2018) Open-ended interview questions and saturation. *PLoS ONE* 13(6) : e0198606. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0198606>

THEMA	UITDAGING	# ANTWOORDEN IN DATASET	% GECODEERDE ANTWOORDEN
THEMA 1: WAT IS DE ROL VAN DE BURGER?	Uitdaging 1: De stem van de samenleving in een debat over pensioenen	5323	9%
	Uitdaging 2: De stem van de samenleving in een debat over energie	4530	11%
	Uitdaging 3: De stem van de burger in een debat over euthanasie	4077	12%
	Uitdaging 4: De stem van de burger in een debat over duurzame ontwikkeling	3665	14%
	Uitdaging 5: Een evenwichtige beslissing	4021	12%
	Bijdragen op het ideeënboard	1107	45%
THEMA 2: WAT ZIJN ONZE GRONDRECHTEN?	Uitdaging 1: Grondrechten concreter maken	1379	36%
	Uitdaging 2: Taal van de overheid	1706	29%
	Uitdaging 3: Grondrechten voor specifieke groepen	1386	36%
	Uitdaging 4: Nieuwe grondrechten	1310	38%
	Uitdaging 5: Dialoog over grondrechten	1223	41%
	Bijdragen op het ideeënboard	356	100%
THEMA 3: HOE ORGANISEREN WE ONS LAND?	Uitdaging 1: Structuur van het land	4384	11%
	Uitdaging 2: Inspraak van de deelstaten in federale beslissingen	3460	14%
	Uitdaging 3: Gemeenschapsbevoegdheden in Brussel	3216	16%
	Uitdaging 4: Vragen over de grenzen van de deelstaten	3122	16%
	Uitdaging 5: Hoe worden de deelstaten gefinancierd?	2975	17%
	Bijdragen op het ideeënboard	939	53%
THEMA 4: WIE DOET WAT?	Uitdaging 1: Grensoverschrijdend beslissen	1404	36%
	Uitdaging 2: Beslissen in crisistijd	1382	36%
	Uitdaging 3: Solidariteit tussen overheden in noodgevallen	1245	40%
	Uitdaging 4: Dialoog en uitwisseling over de taalgrens heen	1285	39%
	Uitdaging 5: Bevoegdheidsverdeling	1090	46%
	Bijdragen op het ideeënboard	213	100%

THEMA	UITDAGING	# ANTWOORDEN IN DATASET	% GECODEERDE ANTWOORDEN
THEMA 5: HOE MOETEN PARLEMENT EN REGERING WERKEN?	Uitdaging 1: De toekomst van de senaat	2579	19%
	Uitdaging 2: Het cumuleren van functies	2486	20%
	Uitdaging 3: Regeringsvorming	2409	21%
	Uitdaging 4: Regeringssamenstelling	2247	22%
	Bijdragen op het ideeënboard	592	84%
THEMA 6: HOE ORGANISEREN WE DE VERKIEZINGEN?	Uitdaging 1: Samenvallende verkiezingen	1893	26%
	Uitdaging 2: Opkomstplicht	2077	24%
	Uitdaging 3: Kieskringen	1954	26%
	Uitdaging 4: Invloed van partijen	1821	27%
	Uitdaging 5: Financiering van partijen	1677	30%
	Bijdragen op het ideeënboard	369	100%

Tabel 1 - Aantal en percentage kwalitatief gecodeerde bijdragen per uitdaging

Deze codering begint met het aanmaken van een 'codeboek' per thema. Dit houdt in dat de onderzoeker bij het lezen van de antwoorden voor elk nieuw stuk informatie in het antwoord een 'code' aanmaakt in het codeboek. Deze code geeft een omschrijving van dit specifieke stukje informatie in het antwoord. Telkens een antwoord eenzelfde stuk informatie bevat, krijgt deze code in de dataset een 1, anders een 0 (of geen code). Zo krijgt iedere uitdaging, en de voorstellen per thema, een eigen codeboek. Gemiddeld werden per uitdaging 19 codes gedefinieerd, waarbij algemeen genomen na het lezen van 200 antwoorden saturatie werd bereikt; dit wil dus zeggen dat er na het lezen van 200 antwoorden geen of nauwelijks nieuwe informatie uit de antwoorden naar voor kwam.

In wetenschappelijk onderzoek is het gangbaar om bij de analyse en codering van open antwoorden de analyse gedeeltelijk te laten herhalen door een tweede onderzoeker (inter-coder reliability (ICR) of inter-coder agreement)⁰¹. Hierbij codeert deze tweede onderzoeker onafhankelijk van de eerste onderzoeker een deel van de antwoorden opnieuw aan de hand van het codeboek opgemaakt door de eerste onderzoeker. Daarna wordt de mate van overeenstemming in de codering door de twee onderzoekers gecontroleerd (intercoder reliability of intercoder agreement). Het doel van deze controle is nagaan of de codes helder en eenduidig zijn en door verschillende onderzoekers op dezelfde manier worden geïnterpreteerd. Ook in dit onderzoek werd deze controle uitgevoerd. Per codeboek werd telkens 10%⁰² van de gelezen en gecodeerde antwoorden gecontroleerd door een tweede onderzoeker, waarbij per code in het codeboek het percentage overeenstemming tussen beide onderzoekers werd berekend. Wanneer dit percentage minder dan 85%⁰³ bedroeg, volgde

01 O'Connor, C., & Joffe, H. (2020). Intercoder Reliability in Qualitative Research: Debates and Practical Guidelines. *International Journal of Qualitative Methods*, 19. <https://doi.org/10.1177/1609406919899220>

02 Het opnieuw coderen van 10% van de bijdragen is een gangbaar percentage bij intercoder controle (O'Connor, C. & Joffe, 2020).

03 In het onderzoek van O'Connor & Joffe (2020) wordt de ICR-score uitgedrukt als het percentage van overeenstemming bij de codering van dezelfde data door twee of meer onderzoekers, waarbij een waarde van 75% als ondergrens geldt.

telkens een overleg tussen beide onderzoekers om de verschillen uit te klaren, het codeboek te verfijnen en de coderingen waar nodig aan te passen. Dit bleek nodig in 5,8% van de 552 toegekende codes. De ideeën van de ideeënborde per thema werden volgens hetzelfde principe geanalyseerd, gebaseerd op de codeboeken van de diverse uitdagingen binnen ieder thema. Aangezien deze codeboeken het proces van controle door een tweede onderzoeker al hebben doorlopen, werd dit proces niet opnieuw herhaald.

RAPPORTERING

Op basis van de resultaten van de artificiële intelligentie en de uitdieping door middel van de kwalitatieve analyse door het onderzoeksteam werd vervolgens een verslag per thema en uitdaging geschreven. Het is op dit punt belangrijk te herhalen dat de deelnemers aan de bevraging geen representatief staal van de Belgische bevolking vormen. Dit maakt dat de neerslag van de analyses in dit rapport louter beschrijvend kan én mag zijn. De tekst is een samenvattende weergave van de rijke diversiteit aan antwoorden, opinies en ideeën gegeven door de deelnemers, zonder enige vorm van verdere kwantificering, gestructureerd per thema en per kwestie.

Het onderzoeksteam werkte onder de inhoudelijke supervisie van Prof. Dr. J.B. Pillet, Prof. Dr. P. Popelier en Prof. Dr. D. Sinardet. Elke thematische nota in haar 'ruwe' staat, die op basis van de analyses werd opgesteld, werd door een professor herlezen en herwerkt, waarbij vooral aandacht werd besteed aan de transversale articulatie van de kwesties.

Op deze manier bevat elk thema een inleiding waarin de opmerkingen en de overkoepelende bezorgdheid over de verschillende thematische kwesties worden geformuleerd. Binnen elk thema wordt elke kwestie op zijn beurt ingeleid door enkele specifieke opmerkingen, een integratie van de resultaten van de analyse via artificiële intelligentie op basis van het door Belighted verstrekte samenvattende verslag, alvorens over te gaan tot de meer genuanceerde rapportering van elementen en ideeën, ondersteund door citaten die zijn geselecteerd uit de 500 gecodeerde bijdragen, naargelang hun relevantie per ideeëncategorie⁰⁴. Soms werden deze citaten enigszins gewijzigd om spel- of tikfouten te corrigeren.

Het volledige verslag en de definitieve teksten werden systematisch door de drie professoren bekeken voor een definitieve validering.

---

04 Hierbij wordt verwezen naar de ideeëncategorieën die in het codeboek van de kwalitatieve analyse zijn vastgesteld

SOCIODEMOGRAFISCHE GEGEVENS

Van de 10.512 deelnemers die de vragen beantwoordden in eigen naam (99.6%) en niet als vertegenwoordiger van een organisatie (n=47; 0.4%) werden de sociodemografische kenmerken genderidentiteit, leeftijd, hoogst behaalde diploma en postcode verzameld. Zoals eerder al aangegeven, werd in de bevraging van de deelnemers geen representativiteit voor de Belgische bevolking nagestreefd.

Tabel 2 toont het geaggregeerde socio-demografische profiel van deelnemers tegenover de Belgische bevolking van 16 jaar en ouder volgens de Statbel-cijfers op 01/01/2022. Wat geografische spreiding betreft, zijn sommige provincies en gewesten weliswaar licht onder- of oververtegenwoordigd, maar algemeen genomen ligt deze in lijn met de verdeling van de Belgische bevolking van 16 jaar en ouder over de verschillende provincies en gewesten volgens de Statbel-cijfers.

Ook de leeftijdscategorie waartoe de deelnemers behoren, volgt vrij goed de verdeling in de Belgische populatie, al is de leeftijdsgroep 16-29 ondervertegenwoordigd en de groep 45-64 oververtegenwoordigd. Naar genderidentiteit is er een sterke oververtegenwoordiging van mannen en ondervertegenwoordiging van vrouwen.

	BELGISCHE BEVOLKING 16 JAAR EN OUDER OP 01/01/2022 (BRON: STATBEL)	DEELNEMERS BEVRAGING "LAND VOOR DE TOEKOMST"
PROVINCIE		
Provincie Antwerpen	16,3%	19,9%
Provincie Vlaams-Brabant	10,1%	13,9%
Provincie Oost-Vlaanderen	13,4%	12,8%
Provincie West-Vlaanderen	10,7%	9,9%
Provincie Limburg	7,8%	5,6%
Provincie Henegouwen	11,6%	7,2%
Provincie Luik	9,6%	7,2%
Provincie Luxemburg	2,5%	2,0%
Provincie Namen	4,3%	4,3%
Provincie Waals-Brabant	3,5%	6,1%
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	10,3%	10,9%
GEWEST		
Vlaams Gewest	58,2%	62,3%
Waals Gewest	31,5%	26,8%
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	10,3%	10,9%
GENDERIDENTITEIT		
Mannen	48,9%	77,3%
Vrouwen	51,1%	22,1%
Andere genderidentiteit		0,6%
LEEFTIJDSCATEGORIE		
16-29	20%	12,5%
30-44	24%	22,9%
45-64	32%	39,6%
65+	24%	25%

Tabel 2 – Sociodemografisch profiel respondenten 'Land voor de toekomst' tegenover de Belgische populatie 16+ op 01/01/2022

De afbakening van leeftijd en hoogst behaalde diploma laat voor onderwijsniveau geen perfecte vergelijking toe met de meest recente Statbel-cijfers (die betrekking hebben op 2021, 15-64-jarigen en een extra nuance hebben in de categorie hoog onderwijsniveau), maar wanneer we deze cijfers vergelijken met de leeftijdsgroep 16-64 binnen de deelnemers aan de bevraging, blijkt uit tabel 3 duidelijk dat hoog opgeleiden sterk oververtegenwoordigd zijn onder de deelnemers en midden en laag opgeleiden sterk ondervertegenwoordigd.

De resultaten van deze bevraging geven dus geen representatief beeld van de mening van de Belgische bevolking over de bevroegde thema's; hiermee dient rekening te worden gehouden in het vervolgtraject dat verder bouwt op dit rapport.

ONDERWIJSNIVEAU	DEELNEMERS BEVRAGING "LAND VOOR DE TOEKOMST"	
Geen diploma	0,5%	
Lager onderwijs	0,6%	
Eerste of tweede graad secundair onderwijs	5,9%	
Hoger secundair onderwijs (derde graad, postsecundair (7de), of beroepsonderwijs)	19,7%	
Hoger onderwijs (bachelor- of masterdiploma) aan een universiteit of hogeschool	68,9%	
Doctoraat	4,3%	
	DEELNEMERS 'LAND VOOR DE TOEKOMST' 16-64 JAAR	ONDERWIJSNIVEAU VAN DE BELGISCHE BEVOLKING VAN 15-64 JAAR (STATBEL 2021)
Laag (Geen diploma/lager onderwijs/eerste of tweede graad secundair onderwijs)	7,0%	22,7%
Midden (Hoger secundair onderwijs)	19,7%	37,6%
Hoog (Hoger onderwijs / doctoraat)	73,3%	39,7%

Tabel 3 – Onderwijsniveau respondenten Land voor de toekomst / Onderwijsniveau respondenten Land voor de toekomst 16-64 jaar tegenover de Belgische populatie 15-64 in 2021.

1

Wat is de rol van de burger?

Inleiding	23
Presentatie van de uitdagingen	
Uitdaging 1	24
De stem van de samenleving in een debat over pensioenen	
Uitdaging 2	32
De stem van de samenleving in een debat over energie	
Uitdaging 3	40
De stem van de burger in een debat over euthanasie	
Uitdaging 4	47
De stem van de burger in een debat over duurzame ontwikkeling	
Uitdaging 5	54
Een evenwichtige beslissing in geval van een referendum	
Conclusie	60

PRESENTATIE VAN DE UITDAGINGEN

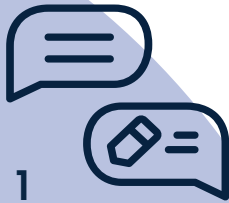
Het thema 'de rol van de burger' bestaat uit drie blokken met daarin 5 uitdagingen. Het eerste blok be vraagt de respondenten naar de actoren die zij betrokken willen zien bij de debatten over de toekomst van de pensioenen (uitdaging 1) en over de energievoorziening van België (uitdaging 2).

De respondenten geven bij deze uitdagingen aan welke actoren zij in het beslissingsproces betrokken willen zien en waarom. Daarna bepalen ze welke actor de finale beslissing zou moeten nemen. We kiezen ervoor om dezelfde vragen tweemaal te stellen over verschillende onderwerpen. Hiermee willen we nagaan of de burgers algemene voorkeuren hebben over de actoren die bij de besluitvormingsprocessen in België moeten worden betrokken, en of hun antwoorden verschillen per onderwerp.

Bij het debat over de pensioenen zijn meer georganiseerde sociale actoren betrokken zoals vakbonden en werkgevers. Het debat over de energievoorziening is meer voer voor deskundigen en wetenschappers, met daarnaast consumentenverenigingen en sociale bewegingen die betrokken zijn in de strijd tegen klimaatverandering. Uit de analyse van de bijdragen zal blijken of de verschillende aard van de uitdagingen leidt tot verschillende soorten actoren die door de burgers worden genoemd. Het tweede blok omvat de uitdagingen 3 en 4. Ook hier zijn de

vragen identiek en wordt de respondenten gevraagd aan te geven welke mechanismen het meest geschikt zijn om beslissingen te nemen. De onderwerpen zijn weer heel verschillend van aard: euthanasie en duurzame ontwikkeling. Voor elk van de twee uitdagingen worden vier beslissingswijzen voorgesteld. De eerste blijft binnen de logica van de zuivere representatieve democratie, door de beslissing over te laten aan de gekozen parlementsleden. De andere drie mechanismen bieden inspraakmogelijkheid aan de burgers: via een referendum of volksraadpleging, via een burgerpanel of via een open raadplegings-platform (zoals dat van het proces 'Een land voor de toekomst'). Door dezelfde vragen te stellen bij verschillende uitdagingen, kunnen we analyseren of de antwoorden van de respondenten constant zijn of variëren naargelang de uitdaging.

Het laatste blok omvat uitdaging 5 en gaat specifiek over de organisatie van een mogelijk referendum in België. De respondenten wordt gevraagd hun mening te geven over de ideale manier om een referendum te organiseren, met nadruk op de criteria die moeten worden toegepast om de uitslag van een referendum als geldig te kunnen beschouwen. Er wordt gevraagd na te gaan op welk grondgebied een meerderheid van stemmen moet worden behaald: België als geheel, elke taalgroep, elke gemeenschap of elk gewest.

Uitdaging 1

DE STEM VAN DE SAMENLEVING IN EEN DEBAT OVER PENSIOENEN

Op het platform 'Een land voor de toekomst' worden vragen voorgelegd aan respondenten om meer te weten te komen over de plaats van de burger in de Belgische democratie. We vragen ze om na te denken over welke actoren aan de politieke besluitvorming zouden moeten deelnemen. Dit doen we door vragen te stellen in de context van concrete politieke vraagstukken (het debat over de pensioenen, euthanasie...).

Het doel hiervan was dubbel. Ten eerste plaatsen we het denken van de respondenten in een realistische context. Daarnaast kunnen we nagaan of de antwoorden dezelfde bleven, ongeacht de uitdaging of dat de respondenten verschillende besluitvormingslogica's voorstellen per onderwerp.

De concrete vorm van vragen heeft tot gevolg dat sommige respondenten zich inhoudelijk uitspraken en dus niet alleen over op welke manier de beslissing moet worden genomen (welke te raadplegen actoren en via welk besluitvormingsmechanisme). Sommigen spreken hun voorkeur uit over de inhoud van het debat, zoals welke oplossing zij graag zien voor de toekomst van de pensioenen of voor de toekomstige energievoorziening van het land. Deze bijdragen zijn interessant, maar wijken af van het hoofddoel van het rapport: bijdragen aan de manier waarop de Belgische democratie werkt en hervormd kan worden.

Daarom hebben wij ervoor gekozen deze inhoudelijke bijdragen niet uitgebreid te behandelen en ons te concentreren op bijdragen van respondenten die ingaan op de plaats van burgers in de beleidsvorming. De inhoudelijke bijdragen worden aan het eind van elke uitdaging in dit

deel kort besproken. Ze zijn ook volledig toegankelijk en raadpleegbaar via de databank van het platform 'Land voor de toekomst'.

Eerst presenteren we de bijdragen die zijn ingediend als antwoord op de vraag: 'welke actoren zouden betrokken moeten zijn bij de pensioenhervorming'.

Het uitgangspunt van de analyse is, net als bij de andere vraagstukken, de resultaten van de analyse via kunstmatige intelligentie. De kwalitatieve analyse is dus gebaseerd op de resultaten van de artificiële intelligentie.

De analyse door middel van artificiële intelligentie brengt de volgende clusters van bijdragen aan het licht:

1. Antwoorden over de wijze waarop het debat over de pensioenen in België moet worden gevoerd (Welke actoren moeten worden geraadpleegd? Wie beslist? Hoe?).
2. Antwoorden over de inhoud van de hervorming. Dit tweede type geeft geen rechtstreeks antwoord op de in het vraagstuk gestelde uitdaging.

Het eerste type antwoorden dient als leidraad voor de diepgaande kwalitatieve analyse. Hier zal worden ingegaan op de bijdragen die betrekking hebben op het door de burger gesteunde besluitvormingsproces voor het pensioendebat. Tot slot zullen de hoofdlijnen worden gepresenteerd van de cluster die over de inhoud van de pensioenhervorming gaat.

Over de organisatie van het debat over de pensioenen, willen we twee vragen beantwoord zien:

1. Welke actoren moeten er bij de debatten worden betrokken?
2. Welke actor moet de eindbeslissing nemen?

In de eerste groep bijdragen, over welke actoren moeten worden betrokken, brengt de AI analyse vier grote groepen aan het licht:

1. Burgers (alle Belgen, mensen die actief zijn op de arbeidsmarkt, bepaalde beroepen, jongeren, gepensioneerden)
2. Deskundigen (economen, juristen, sociologen, medische deskundigen)
3. Georganiseerde sociale bewegingen (vakbonden, werkgevers, verenigingen voor armoedebestrijding en gelijkheid van mannen en vrouwen)
4. Politici.

Een interessant element hierbij is dat artificiële intelligentie zowel clusters van bijdragen naar voren brengt die gericht zijn op één bepaalde actor, als andere clusters met bijdragen die oproepen tot het betrekken van veel verschillende actoren.

Voor bijdragen over wie uiteindelijk moet beslissen en hoe, maakt de artificiële intelligentie een onderscheid tussen bijdragen die (positief of negatief) spreken over de rol van verkozenen (via parlement en regering) en bijdragen die (positief of negatief) aandringen op de rol van de burgers. Andere actoren worden minder vaak genoemd. Bij de clusters die verwijzen naar de rol van de burger wordt ook een onderscheid gemaakt tussen voorstellen

die niet verwijzen naar een bepaald besluitvormingsinstrument en voorstellen die verwijzen naar specifieke instrumenten zoals referenda of burgerpanels.

Op de volgende pagina's bouwen we voort op de resultaten van de AI analyse om de belangrijkste groepen bijdragen te identificeren voor de kwalitatieve analyse. Met deze tweede methode kan de inhoud worden verfijnd van de door de artificiële intelligentie geëxtraheerde clusters, maar ook opnieuw worden gekalibreerd wanneer blijkt dat de clusters te groot zijn, of niet volledig homogeen.

Deze diepgaande kwalitatieve analyse structureert deze uitdaging in twee delen .

Het eerste blok behandelt de bijdragen die een antwoord geven op de vraag welke actoren bij het debat betrokken moeten worden.

Het tweede blok behandelt de bijdragen die aangeven wie de eindbeslissing moet nemen. Veel respondenten combineren beide dimensies in hun antwoorden op het platform. Wij maken in onze analyse een onderscheid tussen deze twee kwesties om het verslag begrijpelijker te maken, maar alle bijdragen komen aan bod, ook die waarin beide kwesties worden gecombineerd.

1. WELKE ACTOREN MOETEN VOLGENS U WORDEN BETROKKEN BIJ EEN BEPERKT DEBAT ZOALS DAT OVER DE WETTELIJKE PENSIOENLEEF TIJD?

In de bijdragen over de actoren die bij de debatten over pensioenen moeten worden betrokken, wordt in de eerste plaats een onderscheid gemaakt tussen

degenen die aandringen op het belang van het betrekken van één bepaalde actor en degenen die een combinatie van verschillende actoren voorstellen. In de eerste groep zijn er met name voorstellen om een centrale rol toe te kennen aan de volgende actoren: deskundigen, burgers, verenigingen die werknemers en werkgevers vertegenwoordigen, politici en ten slotte de autoriteiten van de deelstaten (gemeenschappen en gewesten).

• Deskundigen bij het debat betrekken

Een eerste belangrijke groep bijdragen benadrukt het belang van een centrale rol voor deskundigen in de debatten over de toekomst van de pensioenen. Het lijkt erop dat deskundigen moeten worden ingezet om te adviseren en te helpen bij de besluitvorming, of het nu gaat om de verantwoordelijkheid van de politieke autoriteiten of van de burgers. Door hun meer "neutrale" en "onafhankelijke" karakter krijgen zij een centrale plaats in het debat.

"Het pensioendossier is dusdanig complex en veelomvattend dat enkel een evenwichtig samengestelde groep van onafhankelijke experts kan zorgen voor een globale en gefundeerde aanpak. In een democratie behoort het de verkozenen toe om de finale beslissing te nemen waarbij het voorstel van de experten de richtlijn moet zijn. Belangrijk is dat het voorstel ook duidelijk en objectief aan de bevolking wordt toegelicht."

"Ce genre de décision doit être prise scientifiquement, sur base de faits et d'hypothèses plausibles. Et pas sur base d'une doctrine politique, syndicale,

le, etc."

Uit de bijdragen komt nog naar voren dat de betrokken deskundigen uit verschillende disciplines afkomstig moeten zijn. Het gaat daarbij zowel om economen als sociologen en medische specialisten. Hoewel het de bedoeling is om alle aspecten van het verschijnsel te begrijpen, komt de aandacht voor deskundigen op medisch gebied voort uit de gezondheidsuitdagingen bij de pensioenen (onder andere de fysieke maar ook de psychologische werkdruk van bepaalde jobs).

"Uniquement des techniciens. Spécialistes en économie, sociologie, médecine etc... qui sur la base de données objectives définissent l'âge de la pension en tenant compte de la pénibilité du travail effectué, ainsi que le montant de la pension (en tenant compte des budgets prévisionnels futurs établis sur le rapport actifs/retraités)."

"Des experts de tous les domaines impliqués: économie car ça doit rester finançable; santé car ça doit rester faisable."

"[...] À cela devraient s'ajouter des experts, parmi lesquels des psychologues et des médecins pour apporter un point de vue sur la santé et l'évolution de cette dernière et garantir qu'on ne perde pas de vue que tout le monde ne vieillit pas de la même façon et que tous les jobs ne demandent pas le même prix au corps et à l'esprit des travailleurs. [...]"

Hoewel deskundigen worden genoemd als actoren die bij het debat moeten worden betrokken, is er niet altijd sprake van dat zij ook bij het besluitvormingsproces

moeten worden betrokken, al suggereren sommige bijdragen dat. We komen hier later op terug.

- **De burger bij het debat betrekken**

In veel bijdragen wordt gewezen op de noodzaak om burgers directer te betrekken bij het debat over de toekomst van de pensioenen in België. Volgens sommige bijdragen moeten burgers centraal staan in het debat. Dit zou kunnen gebeuren door een referendum of door het samenstellen van een representatief panel van burgers op basis van geslacht, beroep (werknemer, loontrekkende enz.) en sector.

“[...] les citoyens doivent être de plusieurs tranches d’âge (10-19 / 20-29 / 30-39 / 40-49 / 50-59 / 60-69 / pensionnés) mais également de divers milieux (métiers lourds comme charpentiers / métiers légers comme agent d’accueil / métiers répétitifs comme secrétaires / métiers durs psychologiquement comme modérateurs de contenus web / métiers représentant l’État comme policier / etc.)”

Onder de bijdragen die aandringen op de centrale rol voor de burgers, zijn er standpunten die pleiten voor meer betrokkenheid van bepaalde bevolkingsgroepen.

Zo zijn er voorstellen om bepaalde leeftijdsgroepen in het bijzonder te betrekken. In sommige bijdragen wordt gesuggereerd dat de gepensioneerden in de eerste plaats moeten worden betrokken, omdat zij degenen zijn die de realiteit van het pensioen het beste kennen. Daarnaast suggereren anderen dat net jongeren en werknemers betrokken moeten worden, omdat zij degenen zijn die een nieuw pensioenstelsel zullen kennen.

“Je pense que dans un premier temps, il faudrait demander les avis des pensionnés afin de savoir si pour eux ils ont été pensionnés trop tôt ou trop tard. C’est avec eux qu’il faut voir si on peut reculer l’âge de la pension ou si au contraire il est primordial de ne pas le reculer mais au contraire, si on doit faire du changement on devrait la mettre plus tôt. Je pense qu’il faudrait aussi certainement modifier la date du départ à la pension en fonction de la profession de la personne.”

“[...] Organisations die ouderen/gepensioneerden vertegenwoordigen (belangengroepen); Zij weten nu immers hoe ouderen in het leven staan, wat ouderen met hun geldbedrag

(pensioen) doen. [...]”

“Dus, hoe kunnen we dan die beslissing maken? Ik denk dat dit een vraag is die enkel gesteld kan worden aan mensen die rond de leeftijd van 65/67 zitten. Zij hebben de ervaring! Zij weten hoe het voelt om zo oud te zijn en zo lang gewerkt te hebben. Zijn ze het kotsbeu of zijn ze nog gelukkig? Kan het lichaam nog vlot mee of worden de taken toch te zwaar? Dit zijn belangrijke vragen die enkel en alleen maar beantwoord kunnen worden door deze mensen met de nodige ervaring.”

“Il faut mettre les jeunes autour de la table, c’est de leur avenir que l’on discute aujourd’hui.”

Sommige stellen voor om participatie-tools te ontwikkelen die aangepast zijn aan jongeren en zelfs kinderen. Vooral jongeren zouden nieuwe en originele ideeën kunnen aandragen, vandaar het belang om hen te betrekken. Via deze aangepaste tools zouden zij ook de nodige informatie kunnen ontvangen.

Naast het leeftijdscriterium wordt in verscheidene bijdragen benadrukt dat rekening moet worden gehouden met de verschillen tussen beroepen. Daarom moeten burgers uit verschillende sectoren bij de debatten worden betrokken, om een beter inzicht te krijgen in de realiteit van de werknemers.

“Premier acteur: le citoyen de + de 50 ans, non syndiqué, neutre; faire un groupe de chacun de ces citoyens provenant de chaque secteur, afin de déterminer le meilleur moment de viabilité du travail en fonction de la pénibilité des fonctions. [...]”

“Daarbij niet alleen de werkende bevolking maar zeker ook jongeren, het gaat mee over hun toekomst!”

Sommigen zijn zelfs van mening dat, gezien de relatieve kosten van de financiering van de pensioenen, eerst naar burgers moet worden geluisterd die via hun belastingen bijdragen.

“Omdat het om ieders toekomst gaat maar ook die van het land.”

“De werkende bevolking zorgt immers voor belastinggeld!”

Ten slotte merken we op dat er ook voorstellen zijn waarbij de burgers helemaal niet zouden moeten worden betrokken, omdat het voor burgers te moeilijk zou zijn om aan het algemeen belang te denken, in plaats van aan hun specifieke belangen.

“Impliquer les citoyens que ce soit en direct (référendum p.ex.) ou indirect (élections) implique trop les sentiments personnels des personnes ou groupes de personnes: personne ne veut travailler plus longtemps que maintenant, personne ne veut voir le mode de calcul de sa pension réduit (par ex. les fonctionnaires) or, tout le monde doit avoir le droit à une pension qui laisse vivre, qui est équitable et qui est financière. Laissez l’enjeu aux experts donnerait une vision plus neutre de la thématique.”

“C’est typiquement un sujet pour lequel, si on implique le citoyen, chacun va plaider son cas personnel.”

“De burgers en werkgeversorganisaties liggen hierbij aan de uitersten die vooral voor hun eigen winkel gaan spreken, burgers willen vroeger op pensioen om te genieten van hun leven buiten het ‘verplichte’ werk.”

- **Vertegenwoordigers van de burgermaatschappij (vakbonden, werkgevers, verenigingen die strijden tegen ongelijkheid, enz.)**

Naast burgers en deskundigen willen respondenten ook vertegenwoordigers van de burgermaatschappij bij het debat betrekken. Het gaat om vakbonden (van werknemers maar ook van zelfstandigen), werkgevers en verenigingen die strijden tegen ongelijkheden (sociaal-economisch, gender ...). Een van de redenen hiervoor is het argument dat deze actoren de burgers vertegenwoordigen en tegelijk een meer globale en minder individuele visie op de pensioenproblematiek hebben.

“Je pense que le patronat et les syndicats doivent être impliqués mais aussi des associations féministes pour respecter une large égalité des hommes et des femmes devant cette question. et des organismes se souciant de la précarité. [...]”

“De sociale partners (werkgevers en vakbonden). Organisaties die waken over de gelijke behandeling van mannen en vrouwen.”

Sommige respondenten willen net niet dat de georganiseerde actoren aan het debat deelnemen, wegens het gebrek aan neutraliteit inzake pensioenen of gebrek aan representativiteit.

“Werkgeversorganisaties zullen altijd pleiten voor langere arbeidsduur omdat dit op hun beurt goedkoper zou uitkomen omdat men zo kan uitstellen om nieuwe werkkrachten aan te trekken en de anciënniteit en dus ervaring zo lang mogelijk tot hun voordeel te kunnen benutten.”

“Vakbonden en werkgevers staan vaak lijnrecht tegenover elkaar. Er is nood aan een neutralere blik van buitenaf.”

- **Politieke actoren bij het debat betrekken**

Een andere groep actoren die in de bijdragen wordt genoemd, zijn de verkozen politici. In verschillende bijdragen wordt de nadruk gelegd op de centrale rol van het parlement of de regering. Voor deze respondenten is het de taak van de verkozenen om over de pensioenen te beslissen, aangezien de burgers hen kiezen om over dit soort problemen na te denken en beslissingen te nemen. Dit voorkomt de ‘kakofonie’ van meerdere belangengroepen. Voor deze respondenten beschikken de politieke actoren ook over de meeste instrumenten om dit soort debat te voeren.

“In een democratie krijgen de verkozenen (aangeduid door de burger) de bevoegdheid om te besturen. Zij moeten dus ook beslissen.”

“Politici worden verantwoordelijk gemaakt voor publiek gefinancierde plannen en hun uitvoering.”

“On élit des politiques pour prendre des décisions. Ces décisions doivent parfois être rapides et efficaces pour que le Gouvernement et la société puissent fonctionner.”

“Ons land is democratisch. Alleen ‘Verkozenen’ hebben een mandaat van het volk en dragen alleen de verantwoordelijkheid van hun beslissingen.”

- **De gemeenschappen en/of gewesten erbij betrekken en/of taalpariteit hebben**

Sommige respondenten stellen voor om in het debat rekening te houden met de deelstaatactoren, of om een taalkundig evenwicht tot stand te brengen. Velen stellen zelfs voor om de besluitvorming op het niveau van de gewesten te laten gebeuren in plaats van op federaal niveau, bijvoorbeeld omdat de demografie verschilt in Vlaanderen en Wallonië.

“[...] De bepaling van de pensioenleeftijd behoort tot primaat van de politiek, maar nog beter zou het zijn om deze bevoegdheid naar gemeenschappen/gewesten over te hevelen, zelfs ondanks oudere Vlaamse bevolking.”
“Aangezien de reeds gevorderde regionalisering, zal een beslissing tussen Vlaanderen en Wallonië verschillend zijn.”

“Het gewestniveau is meest geschikt om de betaalbaarheid van de pensioenen te organiseren en te beslissen. Gewest is dan geresponsabiliseerd voor het pensioenbeleid.”

Andere respondenten zijn van mening dat de beslissing net over de taalgrenzen heen moet gaan en voor alle Belgen moet gelden.

“Dit kleine landje is door zijn staatsstructuur dermate complex geworden dat het onbestuurbaar is geworden. Bovendien kost dat de burger ontegenwoordig veel geld. Weg met de gewesten en gemeenschappen”.

Het is interessant op te merken dat in het debat over pensioenen de kwesties met betrekking tot de deelstaten in verschillende voorstellen naar voren komen, ook al wordt daar in de vraag niet naar verwezen.

- **Verschillende actoren betrekken (deskundigen, verkozenen, burgers, burgermaatschappij, enz.)**

Hoewel in veel bijdragen de nadruk wordt gelegd op de belangrijke rol die aan één type actor moet worden toegekend, mogen hieruit geen verkeerde conclusies worden getrokken. Veel respondenten benadrukken de noodzaak om verschillende soorten actoren bij het debat te betrekken om tot evenwichtige besluiten te komen. Door een verscheidenheid aan actoren erbij te betrekken kunnen veel mogelijk meningen worden gehoord voordat een besluit wordt genomen. Dit zal het geval zijn indien actoren met verschillende realiteiten (vakbonden, werkgevers, overheidssector, particuliere sector, zelfstandigen ...) bij het debat worden betrokken.

“Selon moi on doit impliquer d'une part des députés issus de toutes les mouvances politiques et à égalité un panel de citoyens tirés au sort parmi ceux qui voudraient participer et qui se seraient inscrits sur une liste citoyenne.”

“Verkozenen in samenspraak met werkgeversorganisaties, vakbonden, experten en burgers.”

“Omdat een breed maatschappelijk debat aan de hand van inbreng door experten de waan van de dag en het sloganeske populisme kan overstijgen.”

“Pour une bonne solution, il faut impliquer le plus de monde possible.”

“Parlement beslist op basis van (multidisciplinair) expertenadvies en na raadpleging van de bevolking waarbij

de voor- en nadelen ook transparant worden uitgelegd aan de bevolking.”

2. WIE MOET DE EINDBESLISSING NEMEN?

Het tweede deel van de vraag betreft de uiteindelijke beslissingsbevoegdheid in het debat. We analyseren de bijdragen hieronder.

- **De eindbeslissing moet in het parlement worden genomen of aan de politieke actoren worden overgelaten**

Een eerste groep bijdragen blijft binnen de klassieke logica van de representatieve democratie en wil dat de eindbeslissing wordt genomen door de verkozenen, via het parlement en/of de regering. Om de effecten van partijdiscipline te beperken, hebben sommige voorstanders voorgesteld dat de stemming van de verkozenen geheim kan zijn.

“Expert en, werkgevers en vakbonden. Finale beslissing in het parlement.”

“Expert en (arbeidsgeneeskunde, arbeidspsychologie, ...) + een adviserend burgerplatform met demografische samenstelling die alle lagen van de bevolking weerspiegelt. De finale beslissing zou een advies van deze twee groepen moeten zijn voor de Minister waarvan enkel kan worden afgeweken indien het bijzonder kan worden gemotiveerd.”

“J'impliquerais toute personne ou organisation nécessaire. La décision reviendra au Gouvernement fédéral, suivant les recommandations des uns

et des autres.”

Politieke actoren treden hier als scheidsrechter op in de debatten met verschillende maatschappelijke actoren, en moeten rekening houden met de standpunten van alle belanghebbenden. Zowel in het geval dat de eindbeslissing bij de wetgevende als bij de uitvoerende macht zou liggen, wordt benadrukt dat dit besluit gebaseerd moet zijn op zorgvuldig luisteren naar de standpunten van alle partijen, en eventueel op advies van deskundigen. Ook de beslissingen van de publieke actoren zouden aan controle kunnen worden onderworpen.

“[...] beslissing : parlement moet deze beslissing nemen, maar als die beslissing ingaat tegen voorstel actoren moet deze gemotiveerd zijn en motivatie moet onderworpen worden aan controle (Rekenhof e.d.).”

- **De eindbeslissing moet door de burgers worden genomen**

In andere bijdragen ligt de eindbeslissing niet bij verkozenen, maar bij de burgers. Dit kan via een referendum of via de selectie van een burgerpanel dat in de besluitvorming wordt bijgestaan door deskundigen, en na het horen van de standpunten van vakbonden, werkgeversorganisaties en andere verenigingen.

Zowel in het geval van een beslissing per referendum als van een burgerpanel, moeten de burgers vooraf goed geïnformeerd worden over de pensioenproblematiek.

“Willekeurig geloot panel van burgers, geïnformeerd door middenveldorganisaties en wetenschappers.”

Een van de argumenten voor dit voorstel is dat burgers een beslissing gemakkelijker zullen accepteren als deze door andere burgers wordt genomen. Een ander argument is dat alleen burgers in staat zijn deze beslissing te nemen.

In bijdragen die erop aandringen de burgers een rol te geven in de besluitvorming, wordt gedetailleerd aangegeven welke specifieke mechanismen moeten worden ingevoerd. Twee daarvan worden vaak genoemd: referenda en door loting samengestelde burgervergaderingen.

Over het al dan niet houden van een referendum lopen de meningen in de bijdragen uiteen. Sommige respondenten benadrukken hun bereidheid om referenda te organiseren zodat de burgers, die als eersten door een pensioenhervorming zullen worden getroffen, zich zonder tussenpersonen kunnen uitspreken. Zo kan ook de mening van de hele bevolking worden gevraagd.

“Burgers hun stem moet meer macht hebben.....door regelmatige referendums.”

“Il me semble qu’un référendum pour connaître l’avis de la population sur un sujet si important et surtout impactant profondément leurs vies serait une première étape. Elle nous permettrait de connaître le point de vue des citoyens sur ce qui est “acceptable” et ce qui ne l’est pas.”

“Il est important d’organiser un référendum sur une question si importante, il faut impliquer l’ensemble des Belges. En Belgique voter n’est qu’une succession de compromis, donc voter pour un parti politique ne garantira pas

mes choix en termes de pension par rapport à un programme. Il faut rendre ce référendum contraignant et il doit porter sur des thèmes variés (paiement des assurances-pension, groupe, âge de la pension, pénibilité, nombre d’années de travail) liés à la pension mais tout en expliquant les implications (financières, âge...).”

Er bestaan veel van dergelijke contributies, maar daarin wordt meestal niet precies aangegeven welke vorm het referendum moet aannemen (raadpleging, besluitvorming, politiek initiatief of burgerinitiatief, enz.)

Deze standpunten voor een referendum worden niet door iedereen gedeeld. Sommige respondenten merken op dat het houden van een referendum niet wenselijk is. Zij menen dat niet alle burgers voldoende geïnformeerd zijn, of over het nodige inzicht beschikken om beslissingen over pensioenhervormingen te nemen.

“Parlement dient beslissing te nemen als verkozen door het volk, met input van de belangrijkste belangengroepen hierboven vernoemd. De materie is te complex voor een referendum.”

Het burgerpanel is het tweede instrument dat vaak wordt genoemd om de burgers een besluitvormende rol te geven in het debat over de pensioenhervorming. Dit instrument wordt voorgesteld als een manier om de bevolking erbij te betrekken, zonder de kwestie tot een binaire keuze te reduceren, en om tijd te laten voor overleg en gedachtewisseling.

“Un panel de citoyens tirés au sort représentatif des diverses classes socia-

les (avec une parité linguistique français/flamand + quelques représentants de la Communauté germanophone) secondé par des experts de la question. Si je me reporte à l'idée d'un Sénat constitué d'un panel de citoyens, cette question pourrait faire partie des tâches assignées au Sénat."

"Burgerpanel samenstellen dat representatief is voor de bevolking (ook jongeren niet vergeten, zij dragen de gevolgen van ons huidig beleid!). Het panel wordt door experts in het thema ingewijd en gaat eventueel na debatten stemmen of komen tot een compromis of consensus over het thema."

"On pourrait créer un panel citoyen. Celui-ci serait informé des enjeux par des experts, les syndicats, les organisations patronales, des organismes représentatifs de publics précarisés... etc. Le but serait de faire comprendre la complexité de la problématique et de demander aux citoyens de formuler des recommandations."

"[...] Il faut remettre tout le monde sur un même pied d'égalité; il n'y a pas de raison que certains travaillent plus longtemps pour que d'autres travaillent moins longtemps. Il faut évidemment tenir compte de la pénibilité mais c'est un aspect qui peut être subjectif; la pénibilité ne se mesure pas qu'en termes physiques. Il y a aussi un aspect psychologique, très difficile à mesurer. [...]"

Ten tweede suggereren de bijdragen inhoudelijke elementen naar een hervorming van het pensioenstelsel. Bijvoorbeeld berekeningsmethoden voor de hoogte van de pensioenen, een voor iedereen gelijk pensioen of modellen uit het buitenland waaruit België inspiratie zou kunnen putten. In sommige bijdragen wordt voorgesteld de situatie te laten zoals ze is, of slechts kleine wijzigingen aan te brengen.

"Allocation de pension universelle identique pour tous à partir de 62 ans, non cumulable, quel que soit son parcours de vie."

Ten derde stellen de respondenten voor het debat te verbreden voor andere onderwerpen dan pensioenen, bijvoorbeeld voor de algemene organisatie van de economie.

Een laatste element dat uit de bijdragen naar voren komt, betreft het in aanmerking nemen van de Belgische en Europese economische context in het besluitvormingsproces.

"L'âge de la pension doit répondre aux prescriptions européennes en la matière tout en l'adaptant à la situation socio-économique de la Belgique. Afin d'assurer le financement des pensions, l'âge devrait être reculé. Il faut une prévision fiable dans le temps pour établir ce calcul et surtout s'y tenir et ne pas modifier les décisions à chaque législature."

"Mensen die in staat zijn een beslissing te nemen die goed is voor de lange termijn. We moeten de toekomstige generaties veilig stellen en hen niet opzadelen met de problemen die wij gemaakt hebben."

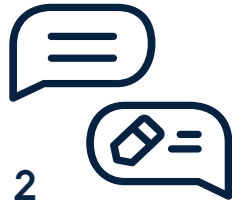
3. BIJDRAGEN MET BETREKKING TOT DE INHOUD VAN DE PENSIOENHERVORMING

Sommige bijdragen gingen niet over de wijze waarop beslissingen moeten worden genomen en over de rol van de burger. Zij behandelden de concrete inhoud van de pensioenhervorming. Deze bijdragen zijn weliswaar interessant, maar vormen niet het onderwerp van dit verslag. We behandelen ze niet uitgebreid. Uit hun lezing komen vier belangrijke bedenkingen naar voren over de inhoud van de debatten over de pensioenhervorming in België.

In de eerste plaats lijken de respondenten bedenkingen te hebben over de definitie van de wettelijke leeftijd. Sommigen stellen een specifieke wettelijke pensioenleeftijd voor (60, 62, 65, 67 of andere), terwijl anderen voorstellen deze pensioenleeftijd aan te passen aan het soort beroep en de werkdruk, of per geval. Anderen stellen zelfs voor om de pensioenleeftijd af te schaffen, zodat iedereen zelf de leeftijd kan bepalen waarop hij of zij zijn of haar pensioen wil opnemen, op basis van de bijdragen die hij of zij tijdens zijn of haar leven heeft geleverd.

"65 jaar of na 40 jaar werken, rekening houdend met de loopbaan van vrouwen of mannen die thuis bleven voor de opvoeding van jonge of mindervalide kinderen."

Uitdaging 2

DE STEM VAN DE SAMENLEVING IN EEN DEBAT OVER ENERGIE

Welke actoren zien de respondenten graag betrokken bij het debat over de energietoekomst van België? Deze uitdaging heeft dezelfde structuur als bij het pensioendebat, namelijk (1) welke actoren moeten betrokken worden en (2) wie moet de eindbeslissing nemen. Het doel van het voorstellen van twee uitdagingen met dezelfde vragen is na te gaan of de respondenten vinden dat het besluitvormingsproces voor alle uitdagingen hetzelfde moet zijn, of dat het moet worden aangepast aan de inhoud die wordt besproken. Ook hier zijn we uitgegaan van de AI-analyse en hebben we die aangevuld met een diepgaande kwalitatieve codering om de belangrijkste groepen bijdragen te belichten.

De AI-analyse bracht vrij gelijkaardige elementen aan het licht als bij uitdaging 1 (debat over de pensioenen). Om te beginnen moet een onderscheid worden gemaakt tussen twee soorten bijdragen: welke zijn gericht op het besluitvormingsproces (Welke actoren zijn erbij betrokken? Hoe? Wie beslist?) en de inhoudelijke bijdragen die gericht zijn op hoe de energietoekomst van België eruit moet zien.

Net als bij uitdaging 1 is onze analyse gericht op het eerste type bijdrage, hoewel wij aan het eind van dit deel kort ingaan op het tweede type.

De AI-analyse onderscheidt clusters van bijdragen die antwoorden op de vraag welke actoren betrokken moeten worden, en clusters die zich richten op de vraag wie er moet beslissen.

In de eerste groep (welke actoren moeten worden betrokken?) worden veel actoren genoemd (burgers, verkozenen, deskundigen, georganiseerde belangengroepen) net zoals bij uitdaging 1, met twee belangrijke elementen die eruit springen. Ten eerste zijn er veel bijdragen die oproepen tot een brede betrokkenheid van belangengroepen. Er wordt gesproken over vakbonden en werkgevers, maar vaak ook over consumentenorganisaties en vertegenwoordigers van energieproducenten. Bovendien hebben we het, als we het over deskundigen hebben, vooral over wetenschappers die

deskundig zijn op het gebied van energieproductie en de gevolgen daarvan voor het milieu.

In de tweede groep (wie moet beslissen?) vinden we veel bijdragen die oproepen tot een combinatie van verschillende actoren en betrokkenheid van burgers die verder gaat dan eenvoudige raadpleging. Andere bijdragen pleiten ervoor om het laatste woord aan de verkozenen over te laten.

Opnieuw heeft de diepgaande kwalitatieve analyse deze eerste resultaten aangevuld en verrijkt.

1. WELKE ACTOREN MOETEN ER BETROKKEN WORDEN BIJ EEN BREED DEBAT IN EEN TECHNISCH DOMEIN ZOALS DAT ROND DE ENERGIEBRONNEN?

Welke actoren moeten bij het energiedebat worden betrokken? Daarover vinden we bijdragen waarin wordt aangedrongen om de volgende actoren te betrekken: deskundigen en wetenschappers, burgers (soms met nadruk op bepaalde bevolkingsgroepen), politici, energieproducenten en consumentenverenigingen.

Er zijn ook veel voorstellen waarbij een grote verscheidenheid aan actoren betrokken is. De resultaten lijken dus sterk op die van de bijdragen aan het pensioendebat. Eén opvallend verschil: over de rol van de actoren zijn de meningen meer gepolariseerd. Er zijn zowel bijdragen om een bepaalde actor te betrekken als voorstellen om hem net van het besluitvormingsproces uit te sluiten. De enige uitzonderingen hierop zijn deskundigen en wetenschappers. De bijdragen die deze categorie actoren vermelden, doen dat om ze zeker te betrekken.

Een laatste verschil met de bijdragen aan het pensioendebat is dat minder bijdragen spontaan spreken over verdeling van de bevoegdheden tussen de federale staat en de deelstaten. Dergelijke bijdragen bestaan, maar in mindere mate (sommige verwijzen ook naar de noodzaak om beslissingen op Europees niveau te nemen⁰¹).

- **Deskundigen en wetenschappers bij het debat betrekken**

Een eerste reeks bijdragen onderscheidt zich door aan te dringen op het belang van deskundigen en wetenschappers bij het energiedebat. Het eerste idee dat naar voren komt, is dat deskundigen een leidende rol moeten spelen in het energiedebat. Deze deskundigen hebben een grondige kennis van dit technische onderwerp, zijn neutraler of onafhankelijker en hebben een visie op langere termijn dan politieke actoren.

Net als bij het debat over pensioenen benadrukken de respondenten dat deze deskundigen gespecialiseerd moeten zijn in verschillende disciplines: energie, klimaat, economie, stedenbouw, engineering, nieuwe technologieën, duurzame ontwikkeling ... Het zijn echter vooral de deskundigen in het technische aspect van het energiedebat die naar voren worden geschoven, en in veel kleinere mate de deskundigen op de economische of sociale dimensies van het energiedebat (vooral in verband met het vraagstuk van de prijzen).

“Le Gouvernement et le Parlement doivent définir une politique suivant l’avis d’experts scientifiques indépendants et pas de groupes de pression ou lobbies à la solde de grandes entreprises.”

“Wetenschappers en experten uit verschillende domeinen gerelateerd aan energie.”

“Avant tout, il faut impliquer des experts de l’énergie (comme Jean-Marc Jancovici en France) qui expliqueraient les impacts de chaque source d’énergie, des conséquences financières, les impacts énergétiques. Il faudrait aussi des écologistes, qui étudieraient les impacts sur la biodiversité (les déchets nucléaires des centrales, la construction des éoliennes est-elle vraiment si verte ?, le recyclage des panneaux photovoltaïques ?) Des économistes de différents horizons (des plus libéraux au plus “décroissants”) pour proposer les différents panels de solutions. Ces différents intervenants présenteraient leurs connaissances et leurs visions face à une assemblée de citoyens, de politiques, de syndicats, de chefs d’entreprises, d’associations écologiques, ... de toute la Belgique. [...]”

“Dit is een domein waarin je gemakkelijk de illusie krijgt dat je het onderwerp heel goed begrijpt en de op-

01 “Le problème dépasse largement la Belgique, il doit être en grande partie construit sur un projet européen mais les fournisseurs doivent être nationalisés . Les sociétés privées ont montré que le profit les intéresse plus que la sécurité de fourniture.”

“Een energiebeleid kan het beste op Europees niveau uitgewerkt worden. Nationale belangen moeten daarbij zo veel mogelijk uitgesloten worden. Intercommunales zijn al helemaal een belachelijk niveau om te beslissen over energie. [...]”

lossing voor de hand ligt. In werkelijkheid is dit een bijzonder complex dossier waarbij een verkeerde oplossing mogelijk een nog groter probleem creëert.”

- **Burgers bij het debat betrekken**

Ook de burgers moeten betrokken worden, zeggen de respondenten. Ondanks de technische aard van het onderwerp zijn deze bijdragen van mening dat door het grote belang van de energie-uitdaging, de burgers moeten deelnemen aan de discussies en tegelijkertijd op de hoogte moeten zijn van de technische elementen eromheen.

“Les sujets qui touchent les citoyens doivent être pris par les citoyens eux même, ou au moins donner leur avis qui guidera le gouvernement, tout en étant conseillés par des spécialistes du milieu.”

“Om de problemen die er zeker zijn op te lossen moet men de ganse bevolking mee hebben maar dan geïnformeerd.”

Net als bij het debat over de pensioenen zijn er ook bijdragen die wijzen op het belang om bepaalde categorieën van de bevolking erbij te betrekken. Aangezien klimaatuitdagingen nieuwe generaties zullen treffen, stellen sommige respondenten voor om bij de besluitvorming van vandaag bijzondere aandacht te besteden aan jongeren. Het betrekken van jongeren zou ook nieuwe ideeën opleveren.

“Allez chercher les idées chez les jeunes dans les écoles pour penser autrement l’avenir.”

“Alle opgesomde actoren hebben een legitieme stem in het debat. Ik zou expliciet veel aandacht geven aan de jongeren en de klimaatactivisten. [...]”

“La population en premier lieu. Les jeunes car c’est leur avenir, surtout pas les soi-disant fournisseurs ou producteurs d’énergie qui ne voient que leur profit.”

Andere respondenten stellen daarentegen voor de burgers buiten het debat te houden, omdat zij geen oplossingen zouden kunnen voorstellen en beïnvloed zouden worden door sociale netwerken of bepaalde georganiseerde groepen.

“[...] il ne faut pas croire que demander l’avis à des citoyens influencés par les réseaux sociaux va permettre d’obtenir la solution, on aura seulement la solution du réseau le plus puissant ou le mieux organisé, voire celui qui utilise le mieux les peurs des citoyens.”

“Burgers en activisten of milieugroeperingen zijn voor of tegen daar kan je geen rationele beslissingen mee maken.”

“Dit is een veel te technisch dossier om enkel voor te leggen aan de burgers, vermits de algemene burger hierover veel te weinig kennis bezit om te kunnen oordelen.”

- **Politici bij het debat betrekken**

De derde groep actoren die vaak in het energiedebat wordt genoemd zijn politici. In de bijdragen hierover wordt vaak benadrukt dat verkozenen hun krachten moeten bundelen met andere actoren, en hun rol moeten behouden. Zoals we verder zullen zien, dringen veel respondenten erop aan om politici de uiteindelijke beslissing te laten nemen.

“[...] Les propositions doivent venir du Gouvernement, qui aura pris soin de consulter les experts.”

“Ook hier vind ik dat de overheid de debatten moet leiden gesteund door experts.”

Er zijn ook veel bijdragen die erop aandringen de rol van politici net te beperken. Bij deze voorstellen wordt ervan uitgegaan dat verkozenen te veel opgesloten zitten in een ideologische strijd, of de technische vaardigheden missen die nodig zijn voor het energiedebat.

“[...] Surtout, ne pas impliquer les présidents des partis qui sont doctrinaires.”

“On doit s’entourer de gens compétents qui n’ont pas d’intérêt direct dans le débat. Donc pas de politiciens (rivés sur les enjeux locaux et/ou à court terme), pas de patrons de groupes énergétiques, pas de lobbyistes... [...]”

“Veel verkozenen hebben weinig voeling met het dagelijkse leven van veel burgers. Ze zijn dus niet in staat om de beste beslissing te nemen voor die burgers zonder hen te horen.”

Tot op heden ligt het volledige proces van besluitvorming in hun handen, dat moet veranderen.”

“Les politiques n’ont qu’une vue à court terme, c.-à-d. 4 ans et le plan énergétique doit être à 25 ans et plus.”

- **Georganiseerde actoren bij het debat betrekken (energieproducenten, consumentenverenigingen, milieuorganisaties en -verenigingen, enz.)**

Ten slotte is er ook een hele reeks voorstellen waarin wordt benadrukt hoe belangrijk het is om georganiseerde actoren bij het energiedebat te betrekken. Deze bijdragen vermelden de noodzaak om vakbonden, werkgevers, maar ook energieproducenten, consumentenverenigingen of milieuorganisaties bij het proces te betrekken.

“Les citoyens, les associations de consommateurs, les organisations patronales. [...]”

“Verkozenen, energiedeskundigen, milieuorganisaties, consumentenorganisaties.”

“[...] Devant ces choix, il me semble que là aussi ont leur place les corps intermédiaires tels que syndicats, organisations patronales de même que les associations de défense des consommateurs. [...]”

“Er moet een Vlaamse Energieraad worden opgericht die jaarlijks aan de regering en het Parlement een rapport over maakt. [...] Het bestuur van de energieraad bestaat uit: wetenschappelijke energie experten, milieuwetenschappers, financiële experten, energie producenten, energie leveranciers en verdelers. De leden worden voorgedragen door universiteiten, producenten, vakbonden, politieke partijen, verenigingen ...en worden benoemd door de regering.”

“Het aantal actoren in dit zeer technisch dossier moet beperkt worden tot energiedeskundigen en milieuorganisaties. Deze formuleren de verschillende innovatieve oplossingen, die nu en in de toekomst beschikbaar zullen zijn, olijsten van de pros en cons per oplossing inclusief een financieel budget. [...]”

De rol van de georganiseerde actoren staat ook ter discussie. In verschillende bijdragen wordt uitgelegd dat deze actoren niet bij het energiedebat moeten worden betrokken, omdat zij hun specifieke belangen boven het algemeen belang zouden zetten.

“Vakbonden en werkgeversorganisaties lijken niet de goede gesprekspartners te zijn omdat ze een andere agenda dienen.”

“Energie is zo belangrijk dat er eigenlijk slechts 1 niveau daarover kan beslissen -zonder inspraak en/of lobbywerk om dit te beïnvloeden.”

“[...] Organisaties als Greenpeace en andere “activisten”, eveneens fout, niet wetenschappelijk onderbouwd en teren op mensen schrik aanjagen. Eveneens zolang ik al leef. [...]”

“Stop de lobby’s. Laat neutrale experten advies geven aan de politiek en laat de bevolking mee beslissen via referenda.”

- **Een verscheidenheid aan actoren betrekken**

Ten slotte is een van de belangrijkste resultaten dat de meeste respondenten ervoor pleiten om de verschillende actoren te laten samenwerken.

Ten eerste willen veel respondenten dat deskundigen en wetenschappers betrokken worden om andere actoren (burgers en verkozenen) te helpen bij het nemen van beslissingen. Verwijzingen naar georganiseerde groepen zijn gelijkaardig. Ze worden genoemd als een aanvulling op andere actoren.

“Technische experts (energiedeskundige, milieudeskundigen, economen, sociologen...) zouden elk op eigen domein een openbaar rapport moeten maken. Daarna volgt een debat met alle experts aan tafel en komen de conclusies uit dat debat ook in een openbaar rapport. Op basis hiervan kan het parlement een beslissing nemen.”

“Les parlementaires doivent statuer mais uniquement sur base des informations et recommandations des experts scientifiques.”

“Zo breed mogelijke vertegenwoordiging van maatschappij maar experts in de lead. Burger kan geconsulteerd worden i.v.m. criteria, randvoorwaarden.”

“Men kan best per gewest werken en voor ieder gewest eerst een voorbereiding waarbij energiedeskundigen, milieuorganisaties, bedrijven en burgers hun mening geven. Burgers kunnen bevroegd worden maar de bevraging dient representatief te zijn. Bedrijven

en milieuorganisaties participeren via afvaardiging.”

Daarnaast zijn er veel respondenten die pleiten om burgers en verkozenen bij het energiedebat te betrekken.

“Les propositions doivent venir du Gouvernement, qui aura pris soin de consulter les experts. La proposition sera également proposée aux citoyens via une consultation populaire afin de mieux informer les citoyens sur les enjeux et les implications.”

“Experten die een breed spectrum aan meningen en inzichten vertegenwoordigen gaan in debat en formuleren een aantal keuzemogelijkheden voor de politiek. Daarnaast wordt een BREDE volksbevraging georganiseerd. De resultaten worden in het bevoegde politiek orgaan besproken en gestemd.”

2. WIE MOET BIJ DE EINDBESLISSING WORDEN BETROKKEN?

Uit de analyse van de bijdragen over wie bij het energiedebat moeten worden betrokken, blijkt dat veel burgers een groot aantal actoren willen betrekken. Daarom is het interessant om te kijken naar welke actoren de uiteindelijke beslissingsbevoegdheid krijgen. Uit de analyse blijkt dat op dit punt twee groepen bijdragen opvallen: die waarin wordt benadrukt dat de politici de uiteindelijke beslissingsbevoegdheid moeten behouden, en die waarin gepleit wordt dat de burgers de uiteindelijke keuze te laten. Daarnaast zijn er bijdragen waarin wordt gepleit voor een technocratisch model waarbij de eindbeslissing wordt gedelegeerd aan deskundigen en wetenschappers.

- **De eindbeslissing moet worden genomen door de verkozenen**

De eerste groep bevat voorstellen om deze rol over te laten aan de verkozenen. Er zijn bijdragen waarin wordt verwezen naar deze groep actoren, of naar het parlement en de regering (waarin zelden het precieze institutionele mechanisme tussen deze instellingen wordt gespecificeerd). Deze respondenten suggereren dat bij het debat vele actoren zoals deskundigen, burgers of consumenten- of milieubeschermingsverenigingen betrokken kunnen zijn, maar dat de uiteindelijke beslissing door verkozen politici moet worden genomen.

“La décision finale revient toujours au politique, mais cette décision doit être influencée et motivée par différents groupes: experts, citoyens, organisations non gouvernementales.”

“De uiteindelijke beslissing moet gemaakt worden door de verkozenen. Dit houdt in dat het gaat om verkozen politici in het parlement (als wetgevende macht), die door een duidelijke stellingname bij de verkiezingen een mandaat van de kiezer verwerven. [...]”

Anderen zijn er geen voorstander van om de beslissing in handen te leggen van politieke actoren, omdat die misschien niet de nodige beslissingen durven nemen uit angst een deel van hun electoraat te verliezen. Daarnaast betreuren sommige respondenten het gewicht dat politieke partijen kunnen hebben.

“Il faut s'en remettre aux scientifiques et ingénieurs en leur donnant comme objectif d'apporter une solution économique pour les utilisateurs et qui

soit pérenne, faible en production de CO2 et sécurisée tant en production qu'en disponibilité des intrants. En aucun cas cela devrait être un choix politique de la part d'un parti qui obtient gain de cause via des négociations de majorité ! Un tel défi ne peut venir de marchandage !"

"[...] De gemiddelde mens en politicus weet hier te weinig over en daarom lijkt het mij belangrijk dat zo een grote beslissing genomen wordt in overleg met wetenschappers en op basis van wetenschappelijk onderzoek."

"Des économistes pour veiller à ce que l'énergie reste payable pour tous. Des experts pour évaluer et surtout diversifier au plus large possible les énergies disponibles et leur proximité. Surtout pas de politique car ils ont jusqu'à présent montré leur incapacité à résoudre ce genre de problème."

"En matière d'énergie, il faut une vision à long terme, ce qu'il manque souvent à nos gouvernements. [...]"

- **De eindbeslissing moet (of moet niet) worden genomen door de burgers**

Net als bij het debat over de pensioenen stellen sommige respondenten voor om de burgers niet alleen bij het debat, maar ook bij de besluitvorming te betrekken. Gezien het belang van de kwestie moeten de burgers bij de eindbeslissing worden betrokken via een burgerpanel of een referendum, en na door deskundigen naar behoren te zijn geïnformeerd over de verschillende mogelijkheden. Nieuwe technologieën moeten het praktisch mogelijk maken om de burgers de eindbeslissing te geven.

"Le citoyen doit prendre la décision finale...c'est lui qui paie."

"Les sujets qui touchent les citoyens doivent être pris par les citoyens eux même, ou au moins donner leur avis qui guidera le Gouvernement, tout en étant conseillés par des spécialistes du milieu."

"[...] Pourquoi ne pas présenter les différentes options avec les avantages et inconvénients de chaque proposition et soumettre à un vote citoyen? A l'heure des smartphones, il serait très facile d'avoir une application pour ce type de vote."

Ook hier zijn burgerpanels en referenda de meest genoemde instrumenten om burgers de eindbeslissing te laten maken.

"Een ruim Burgerpanel na advies van verschillende experten."

"Je pense que nous, les citoyens, sommes pour la plupart très conscients des dangers du changement climatique, mais que ne nous ne savons pas quoi faire, ni comment faire et que nous avons tous très peur autant de ce qui nous guette comme danger en conséquence du changement climatique que de ce que des changements radicaux de mode vie pourraient avoir comme conséquence sur notre quotidien. Je suis intimement convaincue que des solutions imposées par des "sachants" ne seront pas acceptées et d'emblée contestées de toute part. C'est pourquoi, il me semble urgent de constituer un large panel de citoyens qui ont envie de s'engager dans cette réflexion complexe et de leur donner au préalable le plus d'outils possible pour comprendre les enjeux, les risques, les possibilités, les avantages et les inconvénients des solutions potentielles. [...]"

“Des conventions citoyennes et des entreprises pour le climat comme ce qui est fait en France serait bien. Il faudrait cependant une obligation de prendre les recommandations dans la loi par la suite.”

“Les experts doivent définir ce qui est envisageable et avec quelles conséquences au niveau économique, environnemental et social. Une fois les bases éclaircies, les citoyens devraient être informés puis consultés dans le cadre d'un référendum pour savoir ce qu'ils sont prêts à sacrifier et accepter. [...]”

“[...] Finale beslissing door referendum burgers.”

“Il est évident que la prise de décision technocrato-politique est un échec. C'est le peuple, in fine qui devra prendre la décision les autorités mettant en œuvre la décision. Il faudra donc organiser un référendum, voire plusieurs afin de recueillir l'avis des gens. ”

Sommige respondenten waren echter terughoudender over het betrekken van burgers bij de besluitvorming. Zij wijzen erop dat, bij een gevoelig en technisch onderwerp als energie, het geven van de eindbeslissing aan de burgers het goede verloop van het proces zou kunnen belemmeren.

“[...] Materie is dermate complex dat politiek alle vrijheid moet hebben om te kiezen gebaseerd op alle adviezen. Burgers kunnen weinig bijbrengen in deze.”

“Le sujet est complexe et nous avons des élus qui ont le temps d'apprendre une matière. Pourquoi faire appel, en plus, à des citoyens qui, peut-être, n'y connaissent rien ?”

“[...] Hier dient geen referendum gehouden worden. [...]”

- **De eindbeslissing moet aan de deskundigen worden overgelaten**

Ten slotte wordt in sommige bijdragen voorgesteld de eindbeslissing over te laten aan deskundigen of wetenschappers. Zij zouden het voordeel hebben dat zij over de nodige technische kennis beschikken en neutraler zijn dan andere actoren, bijvoorbeeld politici.

“La décision finale doit être prise par un groupe d'experts avec le moins de conflit d'intérêt possible.”

“Hier ben ik van mening dat een technocratische dictatuur het beste is. Te vaak wordt er gespeeld op de emoties van de mensen, zeker wanneer het over kernenergie gaat. [...]”

3. BIJDRAGEN BETREFFENDE DE INHOUD VAN HET ENERGIEDEBAT

De respondenten geven ook hun mening over de inhoud van het onderwerp, namelijk hoe energie in de toekomst in België moet worden geproduceerd. Wij zullen de belangrijkste elementen van deze bijdragen hier samenvatten, zonder in detail te treden, aangezien het doel van dit thema is te weten hoe te beslissen en niet wat te beslissen (of het nu gaat om pensioenen of energie).

De respondenten wijzen op belangrijke bezorgdheden over energie: stijgende energieprijzen en brandstof-armoede, ecologie en klimaatverandering. Deze en andere factoren moeten de beslissingen over energie bepalen. Bovendien doen sommige respondenten voorstellen over wie de stijging van de energieprijzen zou moeten betalen.

“[...] Klimaatschade kost veel geld, maar klimaatmaatregelen eveneens. Men heeft een prachtige nucleaire industrie opgebouwd, die heeft gedurende een halve eeuw op twee of drie gevallen na feilloos gewerkt, zonder CO2 uitstoot, en is nu bij ons plotseling des duivels. [...]”

“[...] de l'autre côté, il y a les réalités écologiques avec les conséquences désastreuses que le dérèglement climatique peut causer. Pour avoir un état des lieux objectif et savoir quelle est l'ampleur des mesures qui devraient être prises, il est indispensable de faire appel à des scientifiques chevronnés et des experts dans différents domaines qui touchent à l'environnement et qui maîtrisent leur sujet. Ces personnes remettent au politique des propositions de mesures. [...]”

Ook stellen de respondenten oplossingen voor over het beheer van energie: zoals vermindering van het energieverbruik, vermindering van de energieafhankelijkheid van het buitenland en nationalisering van energie (beheer door de staat, in plaats van particuliere ondernemingen). Sommigen stellen ook voor om het debat open te stellen voor andere thema's zoals gezondheid,

onzekerheid, regionale planning,...

"[...] Éliminer au maximum les énergies fossiles qui accroissent le CO2 et notre dépendance vis à vis de l'étranger."

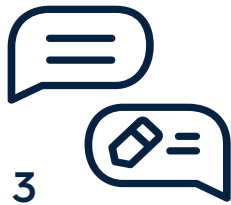
"Les "biens" comme l'énergie, l'eau... devraient être rationalisés pour garantir un juste prix et être indépendant des marchés. Ce sont des biens de 1re nécessité, et le contrôle des prix devrait être fait par les États/l'Europe, et non par les marchés. Se chauffer, boire, s'éclairer... devrait être garanti par les États pour tous, sans condition de revenu. La libéralisation dans ces secteurs n'a rien amené de bon, sauf l'enrichissement des producteurs d'énergie, mais a appauvri la population, et grevé les finances de l'État. [...]"

Ten slotte delen de respondenten hun mening over de energie-bronnen. Een terugkerend idee is de ontwikkeling van hernieuwbare energiebronnen en de vermindering van het gebruik van fossiele brandstoffen en kernenergie. Er is echter geen consensus over het voorstel om kernenergie te verminderen of af te schaffen. Sommigen stellen voor om kernenergie te blijven gebruiken totdat we het punt bereiken dat we alleen nog maar hernieuwbare energie produceren.

"Certains « renouvelables » peuvent être des solutions pires. L'éolien détruit les rapaces (qui volent en regardant les proies au sol) et les barrages détruisent faune et flore! Seul le photovoltaïque ne détruit pas notre environnement. Il faudrait l'associer à un socle nucléaire produisant au moins 95% des besoins."

"[...] Il faut donc un mix (ce mot a tout son sens) qui comprend des énergies renouvelables et nucléaires. Le pays doit tendre vers la fin des énergies fossiles qui émettent trop de CO2 (pétrole, gaz, etc.)."

"Een relevante opleiding laat mensen beslissen die beter zijn voor de toekomst, en niet politiek inspelen op het gevoel van mensen. Dus minder tegen kernenergie om globale opwarming tegen te gaan, het gevoel dat mensen hebben over kernenergie is minder belangrijk dan het effect op de omgeving! [...]"

Uitdaging 3

DE STEM VAN DE BURGER IN EEN DEBAT OVER EUTHANASIE

Binnen het thema 'de rol van de burger' worden twee andere uitdagingen voorgesteld dan bij energie en pensioenen. Er wordt gevraagd om precies aan te geven hoe zij vinden dat burgers bij twee debatten moeten worden betrokken – over euthanasie en over duurzame ontwikkeling. Aan de respondenten worden vier besluitvormingswijzen voorgesteld: (1) besluitvorming door het parlement, (2) organisatie van een referendum of volksraadpleging, (3) opzetten van een burgerpanel, en (4) raadpleging via een open participatieplatform (zoals 'Land voor de toekomst'). Ook hier worden dezelfde vragen tweemaal gesteld met twee verschillende thema's, om na te gaan of de bijdragen globaal identiek blijven ongeacht het onderwerp, of dat de bijdragen per onderwerp verschillen.

Net als bij de eerste twee uitdagingen kiezen de respondenten er soms voor om niet (uitsluitend) te antwoorden op de vraag, maar geven zij commentaar op de inhoud van de debatten over euthanasie en duurzame ontwikkeling. Ook dit type bijdrage staat niet centraal in het verslag, hoewel het kort wordt geanalyseerd aan het einde van de delen over de uitdagingen 3 en 4 betreffende de rol van de burger in de Belgische democratie.

De resultaten in dit deel van het verslag zijn gebaseerd op dezelfde methodologische aanpak: het gebruik van de resultaten van de AI-analyse, aangevuld met een diepgaande kwalitatieve codering door het onderzoeksteam van DBP Partners.

Het eerste element dat uit de AI-analyse naar voren komt, is dat er grote clusters van bijdragen zijn die aandringen op het principe dat euthanasie een persoonlijke keuze is. Er lijken dus veel reacties van respondenten te zijn die aandringen op dit principe en op het belang van het behoud ervan, in plaats van rechtstreeks te antwoorden op de vraag of een hervorming van het wettelijk kader voor euthanasie in België op de agenda moet worden gezet.

In de AI-analyse worden drie elementen benadrukt:

1. De bestaande Belgische wet inzake euthanasie moet worden gehandhaafd (hoewel maatregelen kunnen worden toegevoegd, bijvoorbeeld de invoering van een formulier van wilsverklaring zoals bij orgaandonatie)
2. Euthanasie moet voor iedereen toegankelijk zijn
3. Euthanasie moet het recht waarborgen op een waardige

dood zonder lijden.

Van de bijdragen die meer rechtstreeks ingaan op de vraag hoe een dergelijk debat moet worden georganiseerd, en hoe de burgers erbij kunnen betrokken worden, zijn dit de belangrijkste resultaten van de AI-analyse:

Ten eerste wordt er aangedrongen om niet te kiezen voor één besluitvormingslogica met één enkele actor (zoals voorgesteld in de vraag voor uitdaging 3), maar om verschillende actoren te combineren. Burgers, verkozenen en deskundigen worden genoemd. Wanneer slechts één actor wordt genoemd, zijn dat de burgers via een referendum of de verkozen parlementsleden.

Deze structuur met twee blokken is het resultaat van de AI analyse en wordt ook voor de diepgaande kwalitatieve analyse gevolgd.

1. WELKE BESLUITVORMINGSMECHANISMEN MOETEN VOORRANG KRIJGEN IN HET DEBAT OVER EUTHANASIE?

We beginnen de analyse door een overzicht te geven van de belangrijkste soorten antwoorden van respondenten op de vraag of zij de voorkeur geven om beslissingen over euthanasie te laten nemen:

- Door het parlement
- Door middel van een referendum of een volksraadpleging
- Door een burgerpanel
- Via een open overlegplatform
- Door een combinatie van deze mechanismen.

In veel bijdragen worden gemengde benaderingen voorgesteld, waarbij verschillende logica's en verschillende actoren worden gecombineerd.

“Pour les questions éthiques, il me semble intéressant de commencer par un panel composé de citoyens tirés au sort et représentatifs de la population auxquels se joindraient des bio-éthiciens, des représentants du corps médical, des philosophes, des représentants des principaux courants religieux et philosophiques, et des “experts empiriques”, c.-à-d. des personnes ayant personnellement fait face à la possibilité ou l'impossibilité de procéder à une euthanasie pour des proches.”

“Het parlement, gesteund door een burgerpanel die zich daar samen met specialisten over buigt.”

“Ik zou eerst een adviserende referendum houden en vervolgens een burgerpanel.”

Toch kunnen verschillende clusters van bijdragen worden onderscheiden die de nadruk leggen op elk van de voorgestelde besluitvormingslogica's: parlement, referendum, panel en open raadpleging.

- **De beslissing overlaten aan de verkozen parlementsleden**

Een eerste groep bijdragen onderstreept de wens om de beslissing over euthanasie over te laten aan verkozenen.

“Debat moet worden gevoerd tussen partijen, vertegenwoordigers van de grote levensbeschouwelijke stromingen, maar ook met universiteiten (wetenschappers).”

“Laisser les élus faire leur travail. Normaliter zou elke partij haar ideeën over dit onderwerp in haar programma moeten presenteren en is het de kiezer die op de ene of de andere partij stemt die zijn ideeën over dit onderwerp deelt.”

“Als het parlement geen ethische debatten meer mag voeren kan je het beter afschaffen.”

“L'euthanasie est un sujet sensible qui a besoin de sérénité pour un débat équilibré. Le Parlement serait le bon endroit pour assurer la sérénité nécessaire.”

“We verkiezen parlementsleden om ons te vertegenwoordigen. Het is aan hun om voldoende voeling te krijgen met de burgers en bijgevolg te weten welke stem ze dienen te vertolken in dit debat. Laat ons onze tijd en resources bijgevolg niet verspillen in betrokkenheid van burgers en laat de parlementsleden de job doen waarvoor ze belastinggeld krijgen.”

Het is interessant om op te merken dat de meeste bijdragen die de centrale rol van het parlement of de regering in het euthanasiedebat willen behouden, tegelijk benadrukken dat deze instellingen andere actoren moeten raadplegen en betrekken voor ze beslissingen nemen.

“Le parlement n'est pas le seul à détenir les bonnes informations et la population directement concernée (Praticiens, ligue des familles, intervenants en établissements de soins, organismes encadrant la pratique actuelle, personnes manifestement compétentes ex: Gabriel Ringlet ....) par le sujet doivent avoir la possibilité de faire évoluer le sujet.”

“Le parlement est aidé de personnes compétentes dans le domaine de la santé et de la fin de vie.”

“Volgens mij moet het parlement in debat gaan met medische experten.”

“Om het even hoe men de burgers raadpleegt, het blijft bij voorstellen en zal het parlement samen met andere actoren beslissen.”

Niet alle respondenten hebben veel vertrouwen in het vermogen van verkozenen om te beslissen over een onderwerp als euthanasie. Sommigen stellen voor om de politieke actoren buiten het debat te houden. Volgens deze visie is euthanasie ofwel een maatschappelijk debat, ofwel een persoonlijke keuze, en heeft de Staat geen plaats in de discussies. Omdat dit thema betrekking heeft op waarden en niet op economie, is het bovendien niet aan de politiek om in te grijpen.

“[...] La politique partisane n'a pas à intervenir non plus dans ce débat ou être un des acteurs de celui-ci. [...]”

“Le sujet de la fin de vie est trop important pour laisser les seuls politiciens en décider.”

“Een te belangrijk thema om alleen aan de partijpolitieke standpunten over te laten ...”

“Het bestaande parlement zou het juiste kanaal moeten zijn om dit debat te voeren. Alleen worden deze debatten verstoord door de participatie en coalitievormingen, waardoor parlementariërs hun onafhankelijkheid verliezen. Het zou daarom goed zijn de participatie af te bouwen”

“Dit is een zaak van de individuen zelf. Dit kan niet via een meerderheid van de bevolking beslist worden tegen de intrinsieke wil van individuen.”

“Personne n’a à choisir, à décider à ma place. C’est simple... Je suis conscient que je vis en société mais est-ce pour cela que je dois me soumettre à “son” choix ? Je pense que non.”

• **Burgers betrekken via een referendum of een volksraadpleging**

Een andere belangrijke groep bijdragen benadrukt de noodzaak om dit debat aan de burgers over te laten en geeft de voorkeur aan het referendum (raadgevend of beslissend) als instrument. In dergelijke bijdragen wordt doorgaans uitgelegd dat de kwesties rond euthanasie te gevoelig en te belangrijk zijn om alleen onder politieke actoren te worden besproken. Daarom willen zij burgers een belangrijke rol in het debat geven.

“Bij een gevoelig ethisch debat zou ik eerder opteren voor een referendum en dus de politiek zo min mogelijk in het debat betrekken.”

“Dit moet steeds via referenda. Een politieke partij is niet objectief en neutraal om zich hierover uit te spreken.”

“Un référendum ou une consultation populaire serait la meilleure option. Étant donné que c’est un choix très individuel (il s’agit de notre propre vie, notre propre mort), il faut consulter la population à l’échelle de l’individu.”

“Ik denk dat een referendum hier de juiste beslissing kan zijn. Dit is immers een héél persoonlijk beslissing die niet via verkozenen, experts, belangengroepen kan genomen worden.”

“De manière générale, l’idée du référendum me plaît parce qu’elle implique tout le monde, peu importe nos origines et permet de s’approcher de la solution qui convient à la majorité d’entre nous.”

In deze bijdragen wordt vermeld dat de burgers bij hun keuzes moeten worden geholpen door deskundigen en door mensen met ervaring.

“Il faut selon moi organiser un référendum ou une consultation populaire, où les citoyens pourront s’exprimer à propos des règles qui encadrent l’euthanasie. Il devra y avoir précédemment au référendum une période

d’information la plus complète possible sur le sujet pour que le citoyen puisse décider de la manière la plus éclairée possible ce qu’il souhaite se voir proposer comme solutions lorsqu’il sera en fin de vie ou en souffrance.”

“Gezien het beëindigen van het leven persoonsgebonden is, is het aan te raden dat er een referendum wordt georganiseerd dat ondubbelzinnig wordt opgesteld en er voldoende duiding is door experts door middel van een infobrochure.”

“Experts moeten een vragenlijst opstellen en met een referendum worden de uiteindelijke regels bepaald. Dit is te emotioneel en persoonlijk om echt in debat te gaan of op een andere manier te werk te gaan.”

“Pour améliorer l’accessibilité de ces débats, ils pourraient être relayés grâce à des médias comme des plateaux télévisés ou des plateformes de diffusion en ligne.”

“Rechtstreeks de bevolking bevragen lijkt me het meest logisch, op voorwaarde dat een correcte info voorafgaand door de overheid via alle media wordt verspreid.”

Andere respondenten kiezen om de eindbeslissing over te laten aan de politieke actoren, en vinden een referendum geen goed idee om de volgende redenen:

- De burgers hebben te veel een individueel perspectief
- Het zou de bevolking kunnen verdelen
- De uitkomst zou te veel bepaald worden door lobbygroepen
- Euthanasie is te emotioneel, te gevoelig of te complex om aan de burgers over te laten
- Burgers zullen ontevreden zijn indien het referendum niet bindend is en het Parlement uiteindelijk een besluit neemt dat het referendum niet volgt.

“[...] Het consulteren van de brede bevolking via een referendum of burgeraadpleging leidt zelden tot meer doordachte beslissingen ter zake, gezien de bevolking i.h.a. niet genoeg kennis ter zake heeft om een gefundeerde mening te kunnen vormen over moeilijke thema’s. Bovendien werken volksraadplegingen vaak populisme

in de hand, wat niet tot gefundeerde beslissingen leidt (zie bv. het Brexit referendum in het Verenigd Koninkrijk)”

“Een referendum is zelden een goede oplossing. Het is meestal onmogelijk om de vraagstelling helder uit te leggen zodat alle lagen van de bevolking het snappen. Er zijn dan ook vaak emotionele antwoorden die de zaak niet vooruit helpen. In een burgerpanel kunnen de leden mekaar helpen de vraag juist te begrijpen.”

• **Burgers betrekken via een burgerpanel**

Ook andere bijdragen benadrukken dat de burger een centrale rol moet spelen bij het bepalen van het wettelijk kader voor euthanasie in België. Zij geven de voorkeur aan een burgerpanel in plaats van een referendum. Het overlegkader van het burgerpanel wordt voorgesteld als een troef voor de complexiteit van het vraagstuk en het emotionele karakter ervan. Bovendien kan worden afgeweken van de binaire keuze die een referendum oplegt.

“Een referendum lijkt mij een zeer zwart-wit. Wat bij dit thema helemaal niet zwart-wit is.”

“Organiser un panel citoyen, au sein duquel des citoyens tirés au sort (représentant la diversité de la population) pourront délibérer et ensuite formuler des recommandations au Parlement et au Gouvernement »

“Il est clair que le modèle de démocratie représentative n’est plus en phase avec les attentes des citoyens. Ce modèle correspond à une époque où les gens étaient moins éduqués. Il me semble que le panel de citoyens tirés au sort est le plus à même de représenter le plus grand nombre.”

“Zeker geen referendum... Zo’n complex thema kan niet tot een ja/nee-vraag herleid worden. Een representatief burgerpanel kan zeker nuttig zijn om tot een basisvoorstel te komen. Ik zou zo’n panel dan wel laten ondersteunen door specialisten gezondheidszorg, psychologen & ethici. Misschien ook artsenverenigingen, omdat zij toch sterk betrokken zijn.”

Deze oplossing van het burgerpanel, zoals voorgesteld door de respondenten, moet burgers in staat stellen zich uit te spreken en te debatteren over euthanasie. Het panel moet representatief zijn voor de bevolking op vlak van geslacht, leeftijd, sociaal-culturele achtergrond, sociale achtergrond, opleidingsniveau, taal, enz. Dit burgerpanel zou onder toezicht kunnen staan van het parlement of van deskundigen en over de medische, psychologische, ethische en filosofische kwesties kunnen worden geïnformeerd door specialisten, mensen uit het veld zoals artsen of familieleden van geëthanaseerden.

“Un panel citoyen me paraît être le meilleur moyen de recueillir une parole plurielle. Mais, pas à n'importe quelle condition. En effet, comme c'est un sujet complexe, qui recouvre pas mal de domaines (psychosocial, médical, éthique), je trouve qu'il faudrait encadrer ce panel par des paroles d'experts de ces domaines : des sociologues, des médecins, des psychologues et évidemment des politologues pour expliquer le cadre légal du débat. Lorsque le cadre est posé, le panel, en connaissance de cause, peut discuter sereinement des implications de l'euthanasie. Les résultats de ce panel devront passer par la Chambre des représentants qui devra rendre des comptes publiquement pour que les citoyens se sentent pleinement écoutés.”

“Une consultation populaire peut être envisagée, car il s'agit d'une question de société. Cependant, s'agissant d'un thème très délicat, il est indispensable d'avoir recours à des experts dans les domaines de la santé, de l'éthique, de la loi ... La décision doit tout de même rester entre les mains des élus et du Gouvernement. Je ne souhaite pas que le peuple soit seul détenteur du pouvoir de décision.”

Er zijn ook enkele bijdragen op het platform geplaatst waarin de relevantie van burgerpanels voor beleidsbeslissingen in twijfel wordt getrokken.

“Concepten als referendums en burgerpanels zijn gewoon slecht. Burgerpanels zijn a priori niet representatief voor de bevolking. Daarnaast hebben zij geen verantwoording af te leggen aan het deze bevolking waardoor ze fundamenteel ondemocratisch zijn.”

“Een burgerpanel dat bestaat uit “gelote” mensen lijkt mij ook niet ideaal, ook hier zullen mensen zijn die tegen hun zin, of zonder mening in het panel zitten. Niet ideaal om mee rond tafel te zitten om te beraadslagen en gefundeerde meningen te ventileren”.

- **Burgers betrekken via een open platform voor burgerraadpleging**

Een laatste oplossing die door de respondenten wordt genoemd, is de oprichting van een open online-platform waar iedereen die dat wil, zich kan uitspreken over het onderwerp euthanasie.

“Een open platform voor burgerraadpleging zal vooral de mensen bereiken die in/over deze ethische kwestie een mening hebben gevormd.”

“Een open platform kan helpen om de politiek kort genoeg bij het veld te laten komen.”

Sommige respondenten stellen voor dit platform ook te gebruiken om informatie van deskundigen te raadplegen, of andere bronnen die voor de burgers toegankelijk zijn.

“Open platform voor burgerraadpleging. Op dit platform moet ook informatie te vinden zijn over het

onderwerp, deskundige informatie maar ook waargebeurde verhalen, verwijzingen naar films en boeken, enz.”

Anderen uiten echter het voorbehoud dat in dit soort participatief proces de meningen van activisten of mensen die reeds in het onderwerp geïnteresseerd zijn, naar voren worden gebracht ten koste van anderen.

“Een open platform waar burgers hun mening en aanbevelingen kunnen geven aan parlementairen en regering heeft mijn voorkeur.”

“In een open debat, kan het voluntarisme en de volhardendheid van 1 kant een overdreven resultaat geven, meer dan de werkelijke verhouding en gedragenheid van hun standpunt onder de bevolking. In een open platform, krijgen de luidste roepers jammer genoeg meestal gelijk, niet diegenen met de beste argumenten.”

2. ANDERE ACTOREN DIE BIJ HET DEBAT OVER EUTHANASIE MOETEN WORDEN BETROKKEN

De analyse van de bijdragen brengt ook andere door de burgers genoemde actoren aan het licht, hoewel deze niet expliciet in de gestelde vraag worden genoemd. In verschillende bijdragen wordt met name gesuggereerd om mensen met praktijkervaring te raadplegen. Dit betreft niet alleen de medische gemeenschap (artsen, specialisten in ernstige pathologieën en het levenseinde, psychologen, enz.), maar ook familieleden van geëuthanaseerden of getuigenissen van patiënten. Ten slotte zouden ook andere actoren, zoals advocaten, verenigingen of specialisten op het gebied van ethische of filosofische vraagstukken, kunnen worden geraadpleegd, om een zo breed mogelijk scala van standpunten in te winnen.

“C’est au Parlement à mettre le cadre légal, éclairé par des citoyens et des professionnels de la santé ayant vécu de près des fins de vie où l’euthanasie aurait, ou a pu mettre fin à des souffrances inhumaines.”

“Il faut impliquer les citoyens en général avec un âge minimum et avoir les avis en priorités au famille et malade qui en parle ou qui sont passés par des deuils compliqués. Cela pourrait passer par nos médecins également .”

Er zijn ook verschillende bijdragen die de betrokkenheid van religieuze en filosofische gemeenschappen bepleiten. Sommigen stellen voor hen bij het debat te betrekken om het open te houden voor een zo groot mogelijke verscheidenheid aan standpunten.

“Ik zou een burgerpanel organiseren aangevuld met verschillende experts en de vertegenwoordigers van de verschillende religieuze gemeenschappen organiseren. Die moeten een voorstel uitwerken en voorbereiden met de regering waarna het parlement beslist. Elke vertegenwoordiger moet daarin zijn eigen stem geven en er mag geen partij-advies opgelegd worden.”

Niet alle respondenten zijn het echter eens met het idee om religieuze gemeenschappen erbij te betrekken. Sommigen stellen zelfs expliciet voor deze actoren buiten het debat te houden, bijvoorbeeld vanwege de scheiding tussen kerk en staat.

“[...] scheiding kerk en staat = stopzetten van het voeren van dit debat vanuit een confessioneel standpunt, maar dus wel vanuit een “humanistisch” (= menselijk) standpunt ! geen dogma’s maar medemenselijkheid.”

In verschillende bijdragen werd ook benadrukt dat de plaatselijke politieke autoriteiten bij het debat moeten worden betrokken, om zo dicht mogelijk bij de burgers te staan.

“Het debat over euthanasie moet zo dicht mogelijk bij de burger georganiseerd worden. Daarom lijkt het mij verstandig om hiervoor het bevoegdheidsniveau in te schakelen dat het dichtst bij de burger staat: de steden en gemeenten. Organiseer op kleine schaal en op lokaal niveau debatavonden omtrent euthanasie waar mensen uit de lokale gemeenschap in een vertrouwde omgeving kunnen praten met elkaar en met bijvoorbeeld artsen uit lokale ziekenhuizen. Sluit deze avonden af met stemrondes en leg vervolgens alle resultaten van over het hele land samen. Baseer het uiteindelijke beleid op deze resultaten.”

3. BIJDRAGEN BETREFFENDE DE INHOUD VAN HET DEBAT OVER EUTHANASIE

Net als bij de andere uitdagingen geven verschillende bijdragen geen antwoord op de vraag hoe het debat over euthanasie moet

worden gevoerd, maar geven ze argumenten over de feitelijke inhoud van de te nemen beslissing.

Zo is het debat over euthanasie voor veel respondenten in de eerste plaats een ethisch, moreel en filosofisch debat, dat meer maatschappelijk dan politiek van aard is. Euthanasie is een persoonlijke keuze, maar ook een recht dat voor iedereen toegankelijk moet zijn. Verschillende respondenten trekken een parallel met contraceptie of abortus. Volgens deze visie moet het wettelijk kader dan ook flexibel zijn, zodat elk individu zijn eigen keuzes kan maken. Begrippen als menselijke waardigheid of individuele vrijheid worden ook gebruikt om deze uitdaging te benaderen en te definiëren. Een klein aantal respondenten stelt zich terughoudend op door erop te wijzen dat zij niet voor euthanasie zijn.

“[...] Voor mij is het simpel wil er nood aan heeft moet euthanasie kunnen krijgen, wie niet wilt omwille van religieuze overtuiging kan het weigeren. Ik begrijp dus niet waarom hiervoor een debat moet zijn.”

Ten tweede wijzen de respondenten erop dat België, met zijn soepele wetgeving inzake euthanasie, een goed voorbeeld is voor andere landen. Daarom zijn zij tevreden met de huidige situatie en willen zij deze niet veranderen, ofwel omdat zij vinden dat deze niet meer gewijzigd moet worden, ofwel omdat zij vrezen dat verworven rechten zouden worden aangetast.

“Ne pas toucher aux acquis et revenir en arrière. [...]”

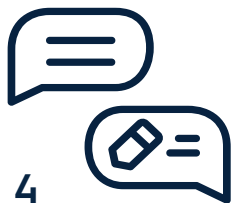
“Je n’ai pas d’avis sur la question, hormis que je suis pour l’euthanasie telle qu’elle est régie actuellement.”

Van degenen die een wijziging van de wetgeving wensen, wil een eerste categorie graag dat de regels evolueren naar meer vrijheid bij euthanasie. Een tweede categorie wil de huidige regels verbeteren en verduidelijken, bijvoorbeeld via een systeem dat alle volwassen burgers in staat stelt hun voorkeur voor euthanasie aan te geven voor het geval zij ooit niet in staat zijn zelf een beslissing te nemen, of om te beslissen welk soort mensen al dan niet bij de beslissing over euthanasie moet worden betrokken (artsen, psychologen, familie, enz.). Terwijl sommigen voorstellen om de familie bij de keuze voor euthanasie te betrekken, zijn anderen terughoudender uit vrees voor het misbruik dat dit met zich mee zou kunnen brengen.

“Tout comme le don d’organe, je pense que toutes personnes de 18 ans devrait avoir la possibilité de remplir un formulaire européen à sa commune afin de clarifier ses choix. Ainsi ces données seront officiellement sur la carte d’identité de chacun.”

“Les citoyens doivent être impliqués, le choix de vivre ou de mourir est un choix personnel. Par contre il faut absolument préserver les personnes fragiles (aînés, handicapés, malades) il faut donc instaurer ou maintenir des commissions qui jugeront de la situation objectivement pour éviter les suggestions d’un entourage malveillant. L’acharnement thérapeutique doit également être débattu.”

Uitdaging 4

DE STEM VAN DE BURGER IN EEN DEBAT OVER DUURZAME ONTWIKKELING

De vraag voor het vierde uitdaging over de rol van de burger is dezelfde als die over euthanasie: welke mechanismen hebben de voorkeur voor het voeren van een debat over duurzame ontwikkeling in België. Dezelfde vier opties worden genoemd: het parlement staat centraal bij de besluitvorming, een referendum of een volksraadpleging organiseren, een burgerpanel oprichten, of een open platform voor burgerraadpleging gebruiken, vergelijkbaar met 'Een land voor de toekomst'.

Nogmaals, onze analyses zijn gebaseerd op de resultaten van kunstmatige intelligentie. Deze AI analyse levert twee belangrijke resultaten:

Net als bij de andere uitdagingen van thema 1, zijn veel bijdragen gericht op de inhoud en de te bieden oplossingen van duurzame ontwikkeling, en niet op het besluitvormingsproces voor dit onderwerp. In dergelijke bijdragen wordt bijvoorbeeld gewezen op de urgentie van het optreden of op het transversale karakter van het vraagstuk, dat alle terreinen van het overheidsoptreden moet bestrijken.

In de bijdragen die ingaan op de vraag hoe een dergelijk debat moet worden georganiseerd, en hoe de burgers erbij kunnen worden betrokken, zijn dit de belangrijkste resultaten van de AI-analyse: er wordt in verschillende clusters van bijdragen op aangedrongen om niet te kiezen voor één besluitvormings-logica met één enkele actor, maar om verschillende actoren te combineren. Burgers, verkozenen en deskundigen worden genoemd. Wanneer slechts één actor wordt genoemd, zijn dat de burgers via een referendum of de verkozen parlementsleden. Onze diepgaande kwalitatieve analyse volgt dezelfde structuur.

1. WELKE BESLUITVORMINGSMECHANISMEN MOETEN VOORRANG KRIJGEN IN HET DEBAT OVER DUURZAME ONTWIKKELING?

De eerste vaststelling is dat een groot aantal respondenten vindt dat een debat over deze kwestie een combinatie moet zijn van verschillende actoren en mechanismen. De respondenten willen zoveel mogelijk verschillende actoren bij het debat betrekken, om tot zoveel mogelijk oplossingen te komen. Het zou ook de legitimiteit van de genomen beslissingen vergroten en het vertrouwen tussen de actoren verbeteren.

“Het Parlement kan alle stakeholders aan tafel brengen om

voorstellen te lanceren en gedachten uit te wisselen maar het beleid moet nog wel coherent gevormd worden door verkozenen.”

“Un processus comme celui décrit ci-dessus, comme a pu le prouver la convention citoyenne pour le climat et d'autres expériences de démocratie participative, de sortir du court-termisme des mandats politiques et de prendre des décisions impopulaires mais nécessaire avec toute la légitimité de représentativité du groupe. Cela permettrait aussi de restaurer la confiance entre politiciens et population. La politique doit impérativement faire confiance à l'intelligence collective et permettre au citoyen de prendre ses responsabilités dans la gestion de la société. Reprenant ainsi son rôle initial de législateur et administrateur au service de la collectivité.”

“Omdat dit proces bijzonder ingrijpend is op lange termijn, lijkt een combinatie van verschillende pistes hierbij belangrijk. In eerste fase een objectieve documentaire maker die de verschillende visies bestudeert, onderzoekt en via een documentaire of een documentaire reeks, laat zien, toelicht, met experten aan het woord, met telkens hun visie. Een online raadpleging van de bevolking hierna lijkt me aangewezen. Met deze feedback kunnen dan de experten aan de slag.”

Hoewel er veel voorstellen zijn die de nadruk leggen op een mix van actoren en mechanismen, zullen anderen meer specifiek kiezen voor een van de vier in de vraag genoemde besluitvormingsmechanismen (besluit van het parlement, referendum/volksraadpleging, burgerpanel, open platform voor burgerraadpleging).

• De beslissing overlaten aan de verkozen parlementsleden

Een eerste groep bijdragen legt de nadruk op de rol van verkozenen, in het parlement of via regeringsmaatregelen. Deze respondenten zijn van mening dat de burgers niet over de nodige informatie beschikken of dat het beter is het aantal actoren rond de tafel te beperken, als we werkelijk vooruitgang willen boeken in het debat over duurzame ontwikkeling. Ze stellen daarom voor dat het aan de politieke actoren is om over de kwestie te debatteren. Het parlement zou een centrale rol kunnen spelen in het debat door diverse belanghebbenden erbij te betrekken.

“Het parlement kan alle stakeholders aan tafel brengen om voorstellen te lanceren en gedachten uit te wisselen maar het beleid moet nog wel coherent gevormd worden door verkozenen.”

“U dient dit te vragen aan de verkozenen des volks. Ze worden ervoor betaald”.

“Daarover zouden in het parlement hoorzittingen kunnen georganiseerd worden ten behoeve van de parlementsleden (online te volgen) , hoorzittingen met experts”

“C’est au Gouvernement de donner une impulsion aux différentes assemblées législatives pour que les règles soient adaptées à la politique générale à mener.”

Wanneer het parlement of de regering wordt genoemd, is dat vaak om deze instellingen als de ultieme plaats van beslissing te beschouwen. Andere actoren kunnen deelnemen aan het debat, maar de beslissing moet worden overgelaten aan de verkozen politici. Dit zou verschillende voordelen hebben. Zo zouden er snel beslissingen kunnen worden genomen, wat nuttig is gezien de urgentie van de klimaatcrisis. In de tweede plaats zou de beslissing kunnen worden genomen door de actor wiens taak het eigenlijk is, namelijk het parlement dat de burgers vertegenwoordigt. Ten slotte zou het een ‘kakofonie’ voorkomen die kan ontstaan door de aanwezigheid van veel verschillende actoren in de besprekingen.

“Le Parlement doit pleinement jouer son rôle et trancher de tels débats.”

“Laat de politiek beslissen. Mogen in

debat gaan om uit te leggen wat opties zijn en input van anderen te krijgen maar uiteindelijk moeten zij beslissen.”

“Hierover kan een zinnige beslissing alleen genomen worden van bovenaf, en dus opnieuw door het federale parlement, dat zich voorafgaand zal informeren bij wetenschappers en belangengroepen. Ze moeten dan de verantwoordelijkheid opnemen en het land in de juiste richting sturen, en vertrouwen geven. De regering voert uit en neemt alle ondersteunende maatregelen om alle negatieve gevolgen voor burgers en bedrijfsleven te compenseren zo goed dat kan. Maar iedereen zal mee moeten, er is enorme haast bij.”

Andere respondenten zijn van mening dat de eindbeslissing net niet aan de politieke actoren mag worden overgelaten. Een van de redenen voor deze visie is dat politieke actoren niet altijd in de eerste plaats oog hebben voor de belangen van de bevolking. Volgens deze respondenten zijn de verkozenen te vatbaar voor beïnvloeding door verschillende soorten lobby's (economische, industriële, ecologische).

“Il ne faut pas laisser les parlementaires élus choisir et décider concernant la gestion durable.”

“Verkozenen kunnen niet op voldoende lange termijn denken.”

“Il faudrait que la décision soit bien informée, mais soit en définitive prise par des citoyens, non par des politiques. On ne peut faire confiance aux politiques pour de tels sujets, où ils pourraient être les porte-parole des thèses des lobbyistes et non les défen-

seurs des intérêts de la population.”

“Dus in zo een debat moeten partijen en politiek losgetrokken worden van hun onderwerp. (Zo was voedselzekerheid na de oorlog een zeker iets dat aan zich als doel vast stond, niet verbonden (of nauwelijks) aan partijpolitiek)”

“[...] Le Gouvernement n'en fait pas assez sur ce plan-là et laisse faire trop les lobbies industriels (voitures, malbouffe, etc...). Il y a beaucoup à faire pour brider par exemple la publicité. C'est une question d'autorité gouvernementale qui doit prendre les décisions qui s'imposent, après consultation bien sûr: les seuls intérêts privés ne peuvent dicter leurs lois.....”

• **Burgers betrekken via een referendum of een volksraadpleging**

Een andere belangrijke groep bijdragen benadrukt het belang van het organiseren van referenda of volksraadplegingen (het onderscheid wordt zeer zelden gemaakt in de bijdragen van de burgers) om het Belgische debat over duurzame ontwikkeling vooruit te helpen.

Referenda zouden het voordeel hebben dat zij breken met de traditionele politieke procedure die soms als onduidelijk wordt beschouwd. Ze zouden de burgers ook bij de politiek betrekken tussen de verkiezingen door. Het referendum heeft ook het voordeel dat iedereen zich kan uitspreken. In sommige bijdragen worden parallellen getrokken met het Zwitserse model, waar vaak referenda worden gehouden.

“Il faudrait organiser un référendum contraignant, avec des questions

pertinentes, qui traitent du sujet et pour lesquels on pourrait donner un avis, non une réponse par oui ou par non!”

“En matière de questions de sociétés, il faut s’inspirer du modèle suisse de référendums qui permet aux citoyens de s’exprimer de la manière la plus démocratique.”

“Een referendum is noodzakelijke in een democratie.”

“D’abord, il faudrait une information correcte et complète sur les tenants et les aboutissants. Concrètement, sur l’impact des décisions sur la planète, sur le portefeuille du citoyen, et les répercussions si pas de décision prise sur la planète et sur le portefeuille. Ensuite, organiser un référendum. Celui-ci porterait sur des sujets bien précis et concrets.”

“Referendum dat voorbereid wordt door competente specialisten zonder inmenging van politiek nog van lobby-en drukkinggroepen. Lijkt me de enige manier om vlugger vooruit te geraken.”

Andere respondenten zijn geen voorstanders van het referendum: omdat voor een dergelijke beslissing kennis nodig is waarover de burgers niet beschikken, of omdat de rol van de besluitvorming bij de politieke actoren ligt en het aan hen is om hun verantwoordelijkheid te nemen.

“[...] Quand il s’agit de fixer des règles ou de prendre des mesures, forcément multiples, un référendum est inapplicable. Il vaut mieux faire connaître aux élus (mais choisis une fois de plus en sachant à l’avance quelle est leur position de départ quant à aller vers une gestion durable) une diversité de propositions ou suggestions.”

“Een referendum en een open platform zijn mijn inziens geen goede keuzes. De burger is te weinig geïnformeerd.”

“Een referendum organiseren, “waarin burgers zich kunnen uitspreken over de maatregelen inzake duurzame ontwikkeling” is mijns inziens geen goeie aanpak: vraagstellingen daarbij zijn per definitie onvolledig, ondoorzichtig en voor veelvuldige interpretatie vatbaar. En burgers gaan vaak de impact van hun keuze in zo’n bevraging ook niet of onvoldoende begrijpen. Denk maar eens aan het Brexit-referendum.”

De analyse van de bijdragen die verwijzen naar het referendum als instrument lijken erop te wijzen dat het instrument polariserend werkt. Deze polarisatie kwam minder duidelijk naar voren dan bij de uitdaging over euthanasie.

• **Burgers betrekken via een burgerpanel**

Het tweede instrument voor burgerparticipatie is het burgerpanel. Verschillende bijdragen hebben dit voorstel overgenomen om te pleiten voor de invoering van een dergelijk mechanisme in het Belgische debat over duurzame ontwikkeling. Deze bijdragen ondersteunen het concept van een burgerpanel van burgers samen met deskundigen en wetenschappers.

Dit panel zou moeten bestaan uit burgers die representatief zijn voor de bevolking en zou dienen om aanbevelingen te doen aan politieke actoren, die dan beslissingen moeten nemen die zij rechtvaardigen. Het voor-

deel van een dergelijk panel is dat het de burgers in staat stelt uitgebreide voorstellen te formuleren nadat zij de tijd hebben genomen om zich vooraf te informeren (wat bij een referendum niet mogelijk is).

“Ceci touche toutes les couches de la population et suivant le lieu d’habitation (urbain, rural,...) il est important que tout le monde soit représenté par le biais d’une consultation d’un panel représentatif des citoyens. Pas seulement sur l’objectif final et aussi sur la durée d’implémentation, des nécessaires investissements, des aides à apporter à tous et toutes. Il faut aussi tenir compte de ce qui est réaliste et éviter les dogmes comme le tout à l’électricité par exemple. Vivre en maison ou appartement influencera aussi la mise en place.”

“Er moet een burgerpanel komen, waarin door loting getrokken burgers (die de diversiteit van de bevolking weerspiegelen en betaald worden) kunnen beraadslagen en daarna een referendum.”

“Dans ce cas, je suis pour un panel citoyen. Le problème est que cela demande un travail considérable qui n’est pas nécessairement suivi d’effets. Cf ce que Macron a fait en France après les gilets jaunes.”

“Een burgerpanel zou een goede aanvulling zijn van traditionele manieren om een debat te voeren.”

“Je pense que ces questions doivent être débattues par un panel citoyen entouré d’experts en développement durable. Un peu comme cela a été fait lors du G1000. Cependant, contrairement au G1000, nos élus seraient dans l’obligation de tenir compte des recommandations ou des propositions faites par ce panel citoyen et d’experts. Et donc si celui-ci suggère d’organiser un référendum, le Gouvernement serait dans l’obligation de l’organiser. De même, si des propositions de loi devaient émerger, celles-ci devraient être débattues et votées par nos parlementaires”

Anderen staan echter terughoudend tegenover het organiseren van burgerpanels uit vrees dat belanghebbende partijen en lobby's erin zullen slagen hun standpunt op te leggen. Bovendien bestaat de vrees dat burgerpanels niet alle burgers bereiken en dat sommigen uit de boot zullen vallen. Daarom moet een oplossing worden gevonden om alle profielen te betrekken.

“[...] Des assemblées de citoyens peuvent aussi s’apparenter à une action de pure communication du Gouvernement à destination de la population pour finir par n’être qu’une forme d’encommissionnement stérile, un gaspillage de ressources. Cela ressemble aussi à un manque de prise de responsabilité de la part des élus. [...]”

“L’implication des citoyens les plus éloignés des sphères de décision est indispensable si on veut un développement durable qui ne laisse personne de côté. Les assemblées citoyennes tirées au sort vont dans le bon sens, mais manquent totalement d’ambition si on ne se soucie pas de la représentation des plus pauvres. La participation passe par l’accès à l’école qui donne le plus de chance à ceux qui en ont le moins, et par la conviction que la parole de l’illettré a autant de poids que celle de l’universitaire plus formé.”

“Gelote burgerpanels hebben net als bevestigingen de neiging om vooral hoogopgeleide en geïnteresseerde mensen aan te spreken, en zijn dus vaak niet representatief.”

• **Burgers betrekken via een open platform voor burgerraadpleging**

Een laatste oplossing die door de respondenten wordt genoemd, is de oprichting van een open online-platform waar iedereen die dat wil, zich kan uitspreken over het onderwerp. Dit platform zou het niet alleen mogelijk maken om de meningen van de burgers te verzamelen, maar ook om nieuwe ideeën naar voren te brengen en het debat te verbreden.

“Er kan een open platform worden georganiseerd waar burgers hun mening kunnen geven en voorstellen / suggesties kunnen doen. [...]”

“Mise en place d’une plateforme ouverte de consultation citoyenne sur laquelle chaque citoyen donne son avis et fait part de ses recommandations au Parlement et au Gouvernement. Suite à ça, il est nécessaire que des experts dans ce domaine soient conviés autour d’une table ronde avec les décideurs politiques pour débattre, concrétiser et rendre possible les idées des citoyens.”

“Il faudrait utiliser une plateforme ouverte de consultation citoyenne avec la possibilité de commenter les propositions

des autres. Ensuite, il faudrait soumettre au vote les propositions retenues.”

“Een open burgerplatform, digitaal of fysiek via gemeentes, waar de burger zich kan uitspreken en waarop het parlement zich dan kan baseren om een standpunt en een strategie te ontwikkelen. De voorwaarde is wel dat naar dit platform ook geluisterd wordt.”

“Een open platform die daarna doorslaggevend gemaakt kan worden door het parlement. Om toch een diverse bron van informatie te verkrijgen zouden hiervoor naar verschillende lagen in de bevolking een brief moeten gestuurd worden. Ook zouden organisaties die grote groepen mensen vertegenwoordigen hierin een advies kunnen geven.”

Dit platform moet breed bekendgemaakt worden en het is ook wenselijk vooraf goede informatie te verstrekken aan de deelnemers om hen te helpen hun mening te vormen.

“Er zijn ruim voldoende fora voor debat, ook met de burger. Wat kan verbeteren is de communicatie over het bestaan van deze fora en de rol die de burger daarin kan opnemen.”

Andere respondenten zijn van mening dat er geen debat meer mag zijn, omdat het de besluitvormingsprocessen vertraagt en dat er snel beslissingen moeten worden genomen.

“La maison brûle. Il faut agir vite, très vite et ne plus concerter. [...]”

2. WELKE ANDERE ACTOREN MOETEN WORDEN BETROKKEN BIJ EEN CONCREET DEBAT OVER DUURZAME ONTWIKKELING?

Verschillende respondenten gingen verder dan het strikte kader van de vraagstelling en noemden andere actoren die absoluut bij deze uitdaging betrokken moeten worden.

Een eerste type actor is degene die al bij duurzame ontwikkeling betrokken is. Deze actoren zijn zich meer bewust zijn van het probleem en van de goede praktijken die kunnen worden ingevoerd.

“Une plateforme citoyenne et associer les associations de

défense de la nature pour éclairer les parlementaires qui souvent sont frileux ou à côté de la plaque...”

“Bon nombre de citoyens sont déjà conscientisés, sensibilisés et engagés au travers d’actions en faveur du développement durable. Ces actions se font soit à titre individuel, soit au travers de collectifs et associations. Il serait utile de rassembler et de créer des synergies entre ces belles initiatives et actions au sein d’une plate-forme, afin d’avoir un lieu d’émulation collective pour s’inspirer, partager, co-crée et établir un guide des actions porteuses et de leur bonnes pratiques avec des indicateurs de résultats en faveur du développement durable. [...]”

Anderen stellen voor om milieubeschermingsorganisaties erbij te betrekken, voor hun deskundigheid. Deze actoren hebben het voordeel dat ze het onderwerp kennen en beheersen. Sommige respondenten wezen er ook op dat het misschien verstandiger is om pressiegroepen zoals milieuverenigingen niet te betrekken bij een onderwerp dat zo verdeeld is als duurzame ontwikkeling, gezien de diversiteit van de aanwezige belangen.

In sommige bijdragen wordt voorgesteld om naast de actoren in de praktijk en geëngageerde personen ook deskundigen bij het debat te betrekken, door voorstellen te doen die vervolgens door politieke actoren of burgers kunnen worden besproken en gestemd.

“Wegens de hoge graad van techniciteit is openbare raadpleging van het Parlement met academische experts noodzakelijk.”

Ten slotte stellen sommigen ook voor om jongeren meer inspraak te geven in de besprekingen.

“La jeunesse, angoissée par les enjeux climatiques et de la biodiversité, est créative et apportera des solutions concrètes et rapides pour soulager l’irréparable.”

“We mogen niet teruggaan naar de jaren stillekes (die helemaal niet stil waren) en ook de mensen die dan zijn opgegroeid (de boomers) niet bevragen maar wel de mensen jonger dan 35 jaar. Zij hebben een goed zicht hierop want het is 2022.”

3. BIJDRAGEN BETREFFENDE DE INHOUD VAN HET

DEBAT OVER DUURZAME ONTWIKKELING

Net als bij de andere uitdagingen spraken sommige respondenten over de inhoud van het debat van duurzame ontwikkeling, en niet over de wijze waarop de beslissingen over dit onderwerp moeten worden genomen.

Wat de aanpak betreft, wezen de bijdragen in de eerste plaats op de urgentie van maatregelen, en op andere redenen of uitdagingen die de besluitvorming moeten sturen (klimaatverandering, het welzijn van toekomstige generaties, financiële mogelijkheden, enz.)

“Le politique devrait prendre des solutions drastiques rapidement car il y a urgence et, dans la foulée, mettre en place des groupes de réflexion citoyenne. Il faudrait impliquer beaucoup plus la jeunesse qui se sent oubliée car elle va vivre dans un monde où les décisions sont prises de façon biaisée par une génération dont les préoccupations ne sont pas en phase avec la réalité climatique.”

Sommige respondenten zijn van mening dat deze kwestie, net als die over euthanasie, alleen betrekking heeft op individuen. Het zou dus om een persoonlijke keuze gaan die niet aan politieke besluiten moet worden onderworpen.

“[...] Een mening over een duurzame samenleving kan nooit een thema zijn dat enkel politiek bekeken wordt, vermits dit elke individuele burger aanbelangt.”

Ten tweede, wat de inhoud van een hervorming van de duurzame ontwikkeling betreft, pleiten sommigen ervoor beslissingen te nemen die aangepast zijn aan lokale verschillen of bijzondere situaties.

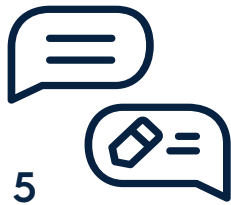
“[...] C’est aussi au niveau communal que les citoyens devraient avoir leur mot à dire quant à l’implantation de zones interdites à certaines catégories de voiture.”

Respondenten stellen een groot aantal maatregelen voor die kunnen worden genomen om duurzame ontwikkeling te verbeteren. Dit omvat onder meer: het belasten (of niet belasten) van auto's, vliegreizen, vermindering van het verbruik, betere isolatie van gebouwen, aanmoediging van de aankoop van elektrische auto's (terwijl andere respondenten net tegen elektrische auto's zijn), verbetering van de mobiliteit in Brussel, sanctionering van

vervuilende bedrijven, steun aan kleine verhuurders en huurders voor renovaties ...

Ten slotte hebben de respondenten, net als bij andere uitdagingen, soms besloten zich niet uit te spreken om diverse redenen, bijvoorbeeld omdat zij niet voldoende elementen hebben om hun mening te geven. Anderen verwijzen naar enkele van hun eerdere antwoorden, bijvoorbeeld over energie.

Uitdaging 5

EEN EVENWICHTIGE BESLISSING IN GEVAL VAN EEN REFERENDUM

De vijfde uitdaging voor de rol van de burger in de Belgische democratie is van een andere aard. Respondenten worden gevraagd hun mening te geven over de meerderheid die nodig is om een beslissing geldig te verklaren bij een referendum. De vraag is niet onbelangrijk. In alle politieke systemen waar het referendum (of de volksraadpleging) wordt gebruikt, zijn er wettelijke bepalingen die de vereiste opkomst en meerderheidsdrempel vastleggen voor de geldigheid van het resultaat van het referendum⁰¹.

Sommige landen kiezen voor eenvoudige regels, waarbij geen quorum voor deelname wordt vastgesteld en de vereiste meerderheid 50% plus één stem bedraagt. Veel landen kiezen voor strengere regels en leggen meerderheidsquorums en meerderheidsdrempels op. De gemeentelijke volksraadpleging in Wallonië vereist een deelname-drempel van 10% voor het tellen van de stemmen (CDLD, artikel L1141-5 (zoals gewijzigd bij het decreet van 26 april 2012)). Er zijn ook veel voorbeelden van een meerderheidsdrempel van meer dan 50% plus één stem. In Zwitserland is voor verplichte referenda een dubbele meerderheid vereist: bij de gehele bevolking en bij een meerderheid van de kantons. In België roept een dergelijke reflectie over de te bereiken meerderheden onmiddellijk de vraag op of men genoeg kan nemen met een meerderheid voor het gehele Koninkrijk, of dat er ook meerderheden nodig zijn binnen de taalgroepen, gemeenschappen of gewesten. Hierover nodigt uitdaging 5 de respondenten uit om hun ideeën te delen.

Ook hier werd de analyse van de antwoorden gebaseerd op de resultaten van de artificiële intelligentie aangevuld met een diepgaande kwalitatieve analyse door de onderzoekers van DBP Partners.

Wat de resultaten van de AI-analyse betreft, is een eerste belangrijk resultaat dat er veel bijdragen zijn die niet specifiek ingaan op de vraag welke meerderheid er moet gelden voor referenda in België. Veel bijdragen hebben betrekking op andere aspecten van de organisatie van referenda (keuze van de vraagstelling, bevoegdheidsniveau, initiatiefrecht ...). Sommige respondenten verankerden hun antwoord zelfs in een algemene beoordeling van het Belgische politieke systeem. Deze logica zal ook blijken uit onze presentatie van de resultaten van de

diepgaande kwalitatieve analyse.

Een ander interessant resultaat van de analyse met AI-intelligentie is dat er verschillende clusters van bijdragen zijn die erop aandringen dat, gezien de complexiteit van België, speciale meerderheden voor elk referendum of volksraadpleging moeten worden ingevoerd. Deze bijzondere meerderheden kunnen worden verkregen door een resultaat op te leggen dat verder gaat dan 50% plus één stem, of door een meerderheid op te leggen in meerdere of alle deelstaten.

Verder zien we nog verschillende clusters van bijdragen die meer gericht zijn op deelname quorums dan op het percentage stemmen dat moet worden gehaald om een voorstel via een referendum te laten valideren. Ten slotte blijkt uit de AI-analyse ook dat veel respondenten ervoor kozen om op uitdaging 5 te antwoorden door hun algemene standpunt voor of tegen het referendum toe te lichten.

1. WELKE MEERDERHEID IS VEREIST VOOR EEN REFERENDUM IN BELGIË?

• Het percentage te behalen stemmen

Wat de organisatie van een referendum betreft, wordt in een eerste categorie bijdragen de nadruk gelegd op de meerderheid van geldige stemmen die moet worden bereikt om een voorstel aan te nemen.

Een eerste idee dat naar voren komt is dat van een 50% plus één meerderheid in het hele land. Dit zou de meest eenvoudige oplossing zijn en ervoor zorgen dat de stemmen van alle burgers hetzelfde gewicht hebben. Bovendien wordt zo vermeden dat een te grote meerderheid vereist is, omdat dit het nemen van een beslissing zou bemoeilijken.

“50% des votes sur tout le pays. Il ne faudrait pas créer une division du pays, il est déjà assez fracturé comme ça.”

“Geen grendelmechanismen meer maar een meerderheid van 50pct in het hele land en dat voor alle thema's. Laat het ons eenvoudig houden.”

01 Morel, Laurence, La question du référendum, Presses de Science Po, Paris, 2019.

Een tweede categorie van respondenten stelt een meerderheid van meer dan 50% voor, omdat een gewone meerderheid niet voldoende zou zijn om over veel kwesties te beslissen. Een hoger percentage zou een betere probleemoplossing mogelijk maken. Sommigen gaan zo ver dat ze 60%, 75% of zelfs 80% van de stemmen vóór vragen.

“66 % goedkeuring van alle Belgen”

“Denk dat er een grotere meerderheid vereist is dan 50%, want 51% wil zeggen dat 49% het er niet mee eens is. Is wellicht democratie maar werkt een splitsing van de staat in de hand. Gaat polariserend werken, en we zien hoe dat uitpakt met de Franse verkiezingen. Zou minstens 2/3 of liefst 75% meerderheid moeten zijn. Bepaalde zaken moeten nationaal behandeld worden aangezien onze Gewesten gewoon te klein zijn. Het heeft geen zin een ander klimaatakkoord uit te werken voor Vlaanderen als Wallonië omdat als er in het Zuiden geen fossiele brandstoffen meer mogen zijn en wel in Vlaanderen, het gewoon geen zin heeft. Klimaat is grensoverschrijdend.”

Een derde categorie van respondenten stelt voor dat de vereiste meerderheid verschilt naar gelang van het onderwerp, bijvoorbeeld 50% voor algemene uitdagingen en 70% voor gevoelige en substantiële uitdagingen.

“Je ferais une distinction en fonction du sujet. Pour des sujets clairement régionaux je penche pour 50% dans chaque région avec un taux de participation suffisamment élevé (75%). Par contre pour des sujets clairement nationaux (défense, environnement, système politique belge ...) je suis hésitant mais plutôt en faveur d'un vote national avec majorité qualifiée (par ex 60%) et participation élevée (75%). [...]”

Ten slotte wordt in sommige bijdragen voorgesteld een te krappe uitslag te vermijden, eventueel door een tweede ronde te organiseren als er geen duidelijke meerderheid ontstaat.

“[...] Le mieux serait un référendum ou une consultation populaire avec un seuil de participation minimal, voire un vote obligatoire. On pourrait imaginer un deuxième tour pour affiner le choix si les écarts entre les votes sont trop réduits.”

Sommige bijdragen stellen voor om jongeren een specifieke

plaats te geven, bijvoorbeeld door hun stem meer gewicht te geven. Andere respondenten steunen dit idee niet en stellen voor dat elke burger een gelijke stem moet hebben.

“Je pense qu'il faudrait mettre plus de jeunes que de vieux car ils ne représentent plus trop la société de demain.”

“Les Flamands, les Wallons et les Bruxellois : jeunes et vieux /et de toutes origines socio-économiques devraient avoir le même poids.”

• Een meerderheid in elk gewest en/of gemeenschap

Naast een in het gehele land te bereiken meerderheid, stellen verscheidene respondenten voor meerderheden te vereisen in de verschillende gewesten en/of gemeenschappen. Voorstanders voeren aan dat dit meer in overeenstemming is met het Belgische democratische systeem, of dat het nodig is om spanningen binnen het land of verdeeldheid tussen Vlamingen en Walen te voorkomen. Daarom gaan sommigen zo ver om een meerderheid van 75% in elk gewest en/of elke gemeenschap te eisen. Anderen stellen voor het te beperken tot 50% of 60%.

“[...] Donc pour qu'une décision passe, au niveau régional il faudra faire la différence entre les 2 sexes, au niveau fédéral il faudra s'assurer que pour chaque région, au moins 50% des femmes et 50% des hommes vivant dans la région aient voté pour. Enfin, on pourra mettre en commun les différentes régions; si une région s'y oppose mais que les autres acceptent (en prenant en compte la parité sexuelle) alors la décision sera valable.”

“Dit hangt uiteraard af van het thema. Al wat institutioneel is moet op een grotere meerderheid steunen én in de diverse gewesten en gemeenschappen gesteund worden. Andere thema's die niet aan de structuren van de overheden raken kunnen bij een gewone meerderheid worden goedgekeurd, zij het dat misschien een voldoende opkomst in de verschillende landsdelen moet worden vereist. [...]”

“La mesure du référendum doit recueillir plus de 50% des voix dans les trois régions (Région flamande, Région wallonne, Région de Bruxelles-Capitale) et le référendum doit être obligatoire s'il modifie notre Constitution.”

“Voor een referendum zou een meerderheid van 75 % moe-

ten zijn met dan nog 50 % in elk gewest”

Interessant is dat er voorstellen zijn die verwijzen naar de gewesten, andere naar de gemeenschappen en weer andere naar de taalgroepen, maar zonder duidelijke uitleg over de keuze voor het ene of het andere.

Sommige respondenten stellen in plaats daarvan voor om alleen een meerderheid op nationaal niveau te eisen, bijvoorbeeld omdat zij vinden dat alleen het federale niveau moet bestaan.

“51% au niveau belge sans tenir compte des régions, provinces, communes et communautés”

“50 % +1 is nodig om een wet te stemmen; gewoon de meerderheid van de bevolking. Geen bijzondere meerderheden, alarmbelprocedures, want dan wint altijd de conservatieve minderheid en het fnuikt vooruitgang. Ofwel over heel België, one man one vote, indien niet, dan moet het maar apart, waarbij Vlaanderen en Wallonië alle bevoegdheden hebben en enkel samen doen wat ze samen willen. Brussel wordt samen bestuurd en samen gefinancierd, of is een volwaardig derde gewest, met dezelfde bevoegdheden en dezelfde financiering.”

“50% van de stemmen in het hele land, en géén analyses per regio. Als we geheim houden hoe er per regio gestemd wordt, is dat probleem meteen van de baan.”

“Je stelt de vraag aan alle Belgen omdat alle wetten en regels gelijk moeten zijn voor alle Belgen”

• Quorum voor deelname

Naast een specifieke meerderheid, voegen sommige respondenten eraan toe dat er een minimale deelnemingspercentage moet zijn. Dit zou onder meer een betere publieke acceptatie van de resultaten mogelijk maken.

“Gezien het politiek en medialandschap in het land sterk verschilt zijn federale referenda moeilijk. Een minimale opkomst is nodig om de noodzakelijke betrokkenheid van de bevolking te garanderen voor een belangrijke beslissing.”

Anderen vinden dat er geen minimale opkomst moet zijn,

bijvoorbeeld omdat deelname aan het referendum verplicht zou zijn (net als stemmen). Door deelname verplicht te stellen zouden niet alleen geïnteresseerden aan het referendum deelnemen. Sommigen zijn daarentegen tegen verplichte deelname, wat ertoe zou kunnen leiden dat mensen die zich niet voor het onderwerp interesseren gaan stemmen zonder na te denken of voor extremen gaan stemmen.

“[...] Iedereen krijgt de kans om te stemmen, als je niet gaat, dan is het niet belangrijk (genoeg) voor jou, en leg je je neer bij de beslissing die genomen wordt door anderen voor wie het wel belangrijk is. [...]”

Bovendien wordt in sommige bijdragen een erkenning van blanco stemmen voorgesteld. Boven een bepaald percentage zou dit de uitslag van het referendum ongeldig maken en/of om een nieuwe stemming vragen.

“Pas d’opinion claire mais a priori je garderais une majorité simple (en prenant compte des options ‘vote blanc’ cfr. ci-dessous) mais il est clair que la protection des minorités doit être garantie (quel que soit l’enjeu). [...] Au sujet de la participation, si on estime que le vote est obligatoire, pourquoi le référendum serait différent. Surtout qu’il me semble facile d’ajouter une option ‘pas d’avis’ ou ‘aucune des propositions’.”

Om het belang van een brede deelname aan referenda te bepleiten, leggen sommige bijdragen de nadruk op de noodzaak van een brede campagne om de burgers te informeren over het onderwerp en hen te motiveren om te gaan stemmen.

“Pour le pourcentage de gens qui votent, il faut faire beaucoup de publicité pour conscientiser les gens sur l’importance de voter au référendum, et après c’est la responsabilité de ceux qui n’auront pas été donc pas de minimum de votants pour valider!”

“[...] Cela dit, elle ne peut s’envisager qu’après une vraie campagne d’information de qualité dans le pays pour ne pas que les gens votent par défaut. Cela limite aussi le nombre de référendums nationaux pour ne garder que des causes capitales (mais des référendums de moindre enjeux peuvent être organisés localement) [...]”
“[...] Ou bien alors il faut d’abord éduquer les gens depuis le

plus jeune âge au débat philosophique et à la citoyenneté responsable, en renforçant les liens au sein des quartiers, des communes et entre personnes de différentes origines à l'intérieur du pays, et en organisant de telles rencontres de manière conviviale mais aussi 'obligatoire' pour chaque citoyen. [...]"

2. ANDERE BIJDAGEN OVER DE MODALITEITEN VAN EEN REFERENDUM IN BELGIË

• Bindend referendum versus volksraadpleging

Sommige respondenten hebben ervoor gekozen het antwoord te vernauwen tot de vraag of de uitslag van het referendum bindend of raadgevend is. Dit is een centraal debat in België, waar volksraadpleging bestaat op lokaal niveau (gemeente en provincie) en op regionaal niveau in Wallonië. Bindende referenda zijn op geen enkel beleidsniveau toegestaan en ongrondwettig volgens de jurisprudentie van de Raad van State. Beide standpunten komen in de bijdragen aan bod: voor het behoud van een raadgevend model of voor een bindend referendum.

Een eerste groep respondenten legt uit dat zij de voorkeur geven aan een raadgevend model. Een van de redenen achter dit idee is dat de burgers niet over alle informatie beschikken die zij nodig hebben om beslissingen te nemen. Anderzijds zou het houden van een niet-bindend referendum populistische ideeën voorkomen en het zou ervoor zorgen dat de eindbeslissing en de verantwoordelijkheid bij de politieke actoren liggen.

"Het is delicaat. Referendum is interessant maar niet bindend toch?"

"Ook een meerderheid kan een dom advies geven. Daarom mag het niet bindend zijn."

"Je pense que le référendum n'est pas une bonne solution mais bien la consultation populaire. Pourquoi ? Je pense que le citoyen se sent ignoré par le politique et qu'il ne pèse absolument plus dans les choix. (...) Je ne préconise pas une refonte de la Constitution et donc je ne suis pas pour le référendum mais pour un système de consultation populaire qui ferait l'objet d'un débat obligatoire au Parlement tenant compte de la volonté citoyenne si celle-ci est supérieure à 50%. »"

"Premièrement, il est clair que la voix finale doit revenir au Parlement. Pas de 'legally binding' référendum."

Tegenover dit standpunt staat een groot aantal bijdragen waarin wordt betoogd dat de uitslag van het referendum bindend moet zijn. Sommige vereisen echter een bepaalde mate van deelname om het referendum bindend te maken.

"[...] En effet, dans un référendum, le choix final de la population est contraignant. Je trouve qu'il est alors plus judicieux de faire une consultation populaire (avec les mêmes modalités qu'expliqué plus haut) afin de tout de même prendre en compte l'avis de l'ensemble de la population."

"Il faudrait que le résultat du référendum soit contraignant pour le politique. Le politique n'écoute pas la population. À Namur, il y a eu par le passé, deux référendums concernant la ville, les deux fois le politique a reçu "une baffe" et il a tourné l'avis de la population. Il y a du travail !"

"Mijn antwoorden: iedereen (verkozen politici en gewone burgers) kan het initiatief nemen, dit kan op alle niveaus gebeuren (gemeente, provincie, gewest, hele land) en de uitslag is altijd bindend."

"[...] onder 65 % opkomst is referendum adviserend. vanaf 65 % opkomst is referendum bindend."

"Een referendum is bindend vanaf 70% van de stemgerechtigden gestemd heeft."

• De onderwerpen waarover een referendum kan worden gehouden

Naast het raadgevende of bindende karakter van het referendum stellen sommige respondenten dat de onderwerpen die aan de referenda worden voorgelegd specifiek moeten zijn en niet te algemeen. Anderen stellen daarentegen voor dat referenda over structurele en organisatorische uitdagingen moeten gaan.

"[...] toch grote aanwezigheid vereisen en daarvan grote bijzondere meerderheid en dan nog, afhankelijk van het thema, geen grondrechten, geen zaken die over leven of dood gaan, zoals energie/milieu, het verder bestaan van de planeet en recht op huisvesting"

“[...] Overigens: het referendum moet voorbehouden blijven tot eenvoudige vragen en/of institutionele vragen, maar mag niet gebruikt worden voor de meer complexe beslissingen, die nuances en afweging van belangen vereisen.”

- **Wie zou het initiatief moeten nemen om een referendum te organiseren?**

Wat betreft de actor die het referendum moet initiëren, wordt in de bijdragen een onderscheid gemaakt tussen degenen die pleiten voor een referendum op volksinitiatief en zij die het initiatief aan het parlement of de regering overlaten.

“[...] Il faudrait prévoir d'une part la possibilité de référendum à l'initiative des autorités mais également d'autre part à l'initiative populaire (les citoyens). De nombreux pays prévoient d'ailleurs cette dernière possibilité. [...]”

“Le référendum ne peut être que d'initiative populaire ou issu d'assemblées populaires tirées au sort. En dehors de ces cas, le référendum est un mauvais moyen de gouvernement vu l'impossibilité des citoyens de faire des choix éclairés par manque de temps et de médias détachés des intérêts économiques étroits de la classe dominante et de moyens.”

- **De formulering van de vragen**

Een ander onderwerp dat in verschillende bijdragen terugkomt, is de formulering van de vragen die worden voorgelegd op een volksraadpleging of referendum. Verscheidene bijdragen dringen aan op criteria om tot kwalitatief goede vragen te komen, terwijl anderen hun mening geven over welke actor verantwoordelijk zou moeten zijn voor het formuleren van de vraag. Verscheidene bijdragen benadrukken het belang van de formulering van duidelijke, precieze en gemakkelijk te begrijpen vragen. Sommigen stellen ook voor binaire vragen te vermijden en in plaats daarvan verschillende mogelijkheden aan te bieden waaruit de burgers kunnen kiezen.

“[...] Dans tous les cas, il faut aussi éviter les questions binaires ou trop simplistes. Ou encore que le référendum se transforme en vote de défiance envers les autorités politiques (le Gouvernement fédéral par exemple). Le référendum doit absolument se faire dans un contexte de débat public où les enjeux sont clairement exposés, expliqués.”

“Une fois que la question est posée de manière à être inclusive des diversités en tout genre on peut chercher une solution de vote.”

“Via de wijze van de vraagstelling kan een antwoord gesuggereerd worden. Dan denk ik steeds terug aan het feit dat wanneer je een probleemstelling toelicht voor een auditorium en daarna een bevraging organiseert, het antwoord van de mensen van het auditorium “ja” of “neen” enorm afhangt van de wijze van de vraagstelling. Dit betekent dat je met bepaalde formulering van de vragen een “ja” kunt forceren en met een andere verwoording van de vragen een “neen” kan bekomen. Vele burgers zijn zich niet bewust van deze strategie.”

- **Moet er een referendum komen of niet?**

Hoewel de vraag van uitdaging 5 niet was of er al dan niet een referendum moest worden gehouden, maar veeleer welke meerderheden bij een referendum moeten worden toegepast, kiezen vele respondenten ervoor het debat te heropenen en te bespreken of referenda al dan niet een goed instrument zijn in een democratie.

Veel van deze bijdragen zijn negatief over het referendum. Zij stellen dat de onderwerpen voor een referendum te complex zijn om de mening van alle burgers te vragen. Anderen menen dat België en de Belgen niet gewend zijn een referendum te organiseren, of dat de institutionele configuratie van het Belgische systeem zich er niet toe leent. Bovendien wordt in de bijdragen vermeld dat de burgers een te emotionele keuze zouden maken, vooral indien het referendum volgt op een belangrijke gebeurtenis, of dat het populisme zou kunnen worden versterkt. Sommige respondenten zijn ook van mening dat referenda partijdig zijn.

“De onderwerpen waarover er beslist dient te worden, vergen deskundigheid ter zake en het temperen van de emoties. Gelote burgers en/of verkozenen, die input krijgen van deskundigen/andere burgers..., zijn in staat tot het formuleren van doordachte beslissingen. Beslissingen op basis van opgeklopte emoties leiden tot een puinhoop.”

“Ik snap niet hoe iemand nu naar het politieke landschap kan kijken en denkt “Ah ja, een referendum zal hier zeker helpen.”

“[...] Ik denk dat extreem rechts nog steeds enorm onderschat wordt en ik vrees oprecht dat het de ondergang van ons land kan zijn. En dingen zoals dit lijken die horror enkel dichterbij te brengen. Het cordon zal ons niet eeuwig beschermen. Als we op onze lauweren blijven rusten, als we blijven denken dat “het toch nooit zal gebeuren” dan zitten we de volgende keer misschien wel met een Trump. [...]”

“Geen referendum. Wij hebben de traditie en gewoonte niet. Laat het Parlement zijn werk doen. Die mensen zijn verkozen en worden betaald om in the best interest of the people & planet zaken te beslissen en mogelijk te maken. We hebben geen nieuw systeem nodig, maar betere politici en een eenvoudiger, duidelijker, minder logge, goedkopere staatsstructuur nodig.”

Daarnaast wordt er in de bijdragen op gewezen dat een referendum de complexiteit van een onderwerp dreigt te verminderen. Daarom stellen sommigen voor om beter een burgerraadpleging te organiseren via een burgerpanel of een burgervergadering. Dit zou het mogelijk maken een debat te voeren of deskundige meningen te uiten.

“[...] je pense qu’il vaut mieux ne pas organiser de référendum du tout, ou alors juste consultatif. Un référendum réduit nécessairement des questions complexes à un oui-non binaire favorable aux extrêmes et aux discours à l’emporte-pièce. Pour impliquer davantage les citoyens aux décisions entre les élections, il vaut mieux créer des assemblées citoyennes qui prendraient le temps de réfléchir, de s’informer et de recueillir des avis et dont le résultat des réflexions devrait être au moins examiné au Parlement compétent.”

Tot slot merkten de respondenten op dat een referendum risico's inhoudt. Sommigen halen het voorbeeld van de Brexit aan. Anderen betogen dat referenda niet geschikt zijn voor België.

“Soms reageren de burgers te emotioneel en als 50 % de norm is (en bv bindend) kan dit leiden tot situaties die in feite de burger niet wenste, maar zijn stel uitbracht als reactie tegen de huidige politieke meerderheid (mooi voorbeeld Brexit).”

Omgekeerd kiezen sommige respondenten ervoor hun steun voor het referendum te benadrukken. Zij leggen bijvoorbeeld uit

dat hierdoor nieuwe ideeën kunnen ontstaan. Anderen vermelden dat het de burgers in staat stelt deel te nemen aan beslissingen die hen aangaan, of dat het het vertrouwen in en de betrokkenheid bij de politiek zou vergroten.

“[...] S’il y avait des référendums récurrents, on se sentirait plus impliqués.”

“[...] Dans tous les cas, je pense qu’une consultation est nécessaire. Cela permet de récolter des avis, de faire émerger de nouvelles idées et d’impliquer les citoyens au-delà des différents votes. [...]”

CONCLUSIE

Thema 1 had als doel te achterhalen welke actoren de respondenten graag betrokken zouden zien bij een reeks beslissingen met een verschillende insteek. In de eerste twee uitdagingen van het thema werden dezelfde vragen - welke actoren moeten worden betrokken en wie moet de eindbeslissing nemen - gesteld voor uitdagingen van verschillende aard: de toekomst van de pensioenen en de energievoorziening van het land. Het doel was beter te begrijpen of de antwoorden van burgers op deze vragen vrij stabiel waren of juist variëren naargelang het onderwerp van de uitdaging.

Het antwoord op deze vraag is dat de door de respondenten geformuleerde antwoorden in de uitdagingen 1 en 2 grotendeels overeenkomen. In beide uitdagingen wordt in een groot aantal bijdragen gepleit voor besluitvormingsprocessen waarbij een groot aantal actoren deelnemen (verkozenen, burgers, deskundigen, sociale bewegingen...). Over sommige van deze actoren bestaat een grotere consensus dan over andere. Dit is het geval voor deskundigen (met verschillende aard en disciplinaire achtergrond afhankelijk van de uitdaging) of burgers (hoewel hun mate van betrokkenheid varieert). Andere actoren zijn meer polariserend: dit geldt voor politici en voor georganiseerde belangengroepen (vakbonden, werkgevers, sociale bewegingen). Ten slotte wordt in beide uitdagingen benadrukt hoe belangrijk het is om jongere burgers bij de debatten te betrekken wanneer het gaat om uitdagingen met gevolgen op lange termijn.

Wanneer de bijdragen ingaan op de vraag welke actor de uiteindelijke beslissingsbevoegdheid moet hebben, lijken de respondenten meer verdeeld. Er worden drie belangrijke actoren genoemd: politici, burgers en deskundigen. Wat de verkozenen betreft, vinden we voor beide uitdagingen zowel voorstellen die hen willen handhaven als de ultieme besluitvormende actor, waarbij het primaat van de logica van de representatieve democratie wordt bevestigd, als burgers die een sterke afwijzing van politieke vertegenwoordigers uiten en hen volledig buiten beschouwing willen laten bij belangrijke beslissingen.

In beide uitdagingen worden burgers ook vaak genoemd als besluitvormers. De respondenten die hen een besluitvormende rol wil geven, hebben het vaak over mechanismen als referenda of burgerpanels. Andere bijdragen zijn echter sceptischer over de burger als besluitvormende macht. Hoewel zij meestal vinden dat de burgers bij de debatten over beide uitdagingen moeten worden betrokken, vinden zij het moeilijker te geloven

dat de eindbeslissing rechtstreeks door de burgers kan worden genomen. In veel bijdragen worden ook deskundigen genoemd die het laatste woord moeten hebben bij beslissingen. Dergelijke voorstellen zijn meer te vinden bij de uitdaging over de energievoorziening dan bij de pensioenen.

Samengevat lijken de bijdragen te pleiten voor een zeer inclusieve besluitvormingslogica, waarbij zoveel mogelijk actoren worden betrokken. Welke acteur uiteindelijk de beslissing moet nemen, is onderwerp van discussie.

Ten slotte, ook al lijken de bijdragen tussen de twee onderwerpen - pensioen en energie - vrij gelijkaardig, toch vallen enkele verschillen op. Ten eerste vinden veel respondenten de tweede uitdaging technischer, en roepen ze daarom op tot een grotere rol voor deskundigen en wetenschappers. In het debat over de pensioenen worden ze ook genoemd, maar minder vaak. Anderzijds heeft het debat over de pensioenen geleid tot meer bijdragen waarin wordt aangedrongen op een grotere betrokkenheid van de sociale en economische actoren, met name de vakbonden en de werkgevers (ook al kan de rol van deze twee actoren ook polariserend werken).

Bij de twee volgende uitdagingen werden dezelfde vragen gesteld in verschillende debatten: over euthanasie en over duurzame ontwikkeling. Voor beiden werd de respondenten gevraagd hun mening te geven over de rol van de burger in deze debatten en werden 4 mechanismen voorgesteld: de beslissing overlaten aan het parlement, en dus aan de verkozen vertegenwoordigers van de burgers; een referendum of een volksraadpleging houden; een burgerpanel oprichten; of een open overlegplatform voorstellen zoals dat van 'Een land voor de toekomst'.

Net als bij het eerste blok van de twee uitdagingen is de belangrijkste bevinding dat de bijdragen voor uitdagingen 3 en 4 van hetzelfde type zijn. Er zijn geen grote verschillen in de manier waarop ze de burger bij de besluitvorming willen betrekken.

De belangrijkste scheidslijn in de bijdragen ligt tussen degenen die verkozenen in het centrum van het besluitvormingsproces willen houden, en de voorstellen die de burgers in het centrum van de besluitvorming plaatsen. Respondenten die dit laatste standpunt innemen, zijn over het algemeen niet tegen referenda, volksraadplegingen en burgerpanels, maar zien deze als complementair (hoewel zij een voorkeur kunnen hebben voor

één van de instrumenten). Het idee van een open overlegplatform wordt in een klein aantal bijdragen genoemd.

Er zijn twee verschillen tussen het debat over euthanasie en het debat over duurzame ontwikkeling. Het eerste wordt meer ervaren als een persoonlijke en individuele keuze, en het onderwerp lijkt minder technisch, waardoor de respondenten er nog meer voor pleiten de burgers te laten beslissen. Het debat over duurzame ontwikkeling wordt daarentegen als complexer en urgenter ervaren. Dit brengt meer respondenten ertoe te pleiten voor het loslaten van de vier in de vraag voorgestelde instrumenten en voor een belangrijke rol voor deskundigen en wetenschappers.

Tot slot verschilt de vijfde uitdaging van de vorige vier. Het vroeg niet om een mening over een actor of een instrument, maar nodigde uit om na te denken over hoe het referendum in België zou kunnen worden georganiseerd indien het zou worden ingevoerd. De respondenten werd gevraagd na te denken over de wijze waarop de meerderheid van stemmen zou worden berekend in een land dat bestaat uit taalgroepen, gemeenschappen en gewesten.

Uiteindelijk geven de respondenten niet noodzakelijk een antwoord op deze laatste vraag, maar het debat wordt uitgebreid tot vele andere manieren om een referendum te organiseren. Zij stellen ook beschouwingen voor over de te bereiken meerderheden (50% of meer), over het quorum voor deelname, over de onderwerpen die aan een referendum kunnen worden onderworpen, over de formulering van de vragen, of over het bindende of raadgevende karakter van het referendum.

Hieruit blijkt de grote diversiteit aan reflectie onder de burgers over dit instrument van directe democratie. Dit weerspiegelt ook de antwoorden op de andere uitdagingen, waar duidelijk blijkt dat het instrument bij veel burgers goed bekend lijkt te zijn. Veel mensen hebben er een duidelijk beeld over en steunen het of benadrukken de beperkingen ervan.

2

Wat zijn onze grondrechten?

Inleiding	65
Presentatie van de uitdagingen	
Uitdaging 1	66
Grondrechten concreter maken	
Uitdaging 2	74
Taal van de overheid	
Uitdaging 3	79
Grondrechten voor specifieke groepen	
Uitdaging 4	82
Nieuwe grondrechten?	
Uitdaging 5	86
Dialogoog over grondrechten	
Conclusie	90

PRESENTATIE VAN DE UITDAGINGEN

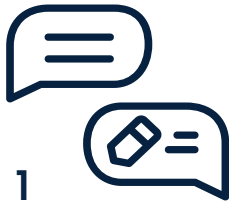
Grondrechten zijn basisrechten die de overheid moet eerbiedigen en beschermen. Ze worden beschouwd als inherent en wezenlijk aan elke persoon, en daarom geldig in elke samenleving. Vele grondrechten staan in internationale en Europese verdragen die België heeft getekend en dus moet volgen. Dat laat weinig ruimte om hier een eigen weg mee op te gaan. Toch zijn er knelpunten waarover gedebatteerd kan worden. Zo kan men het nuttig vinden om grondrechten die enkel beschermd worden via internationale verdragen, ook in de grondwet op te nemen. Om zo te tonen dat we er als samenleving bijzondere waarde aan hechten. De grondrechten kunnen ook concreter of strenger geformuleerd worden, of we kunnen de lijst actualiseren. Ten slotte kan ook gediscussieerd worden over de voorwaarden waaronder we beperkingen aanvaardbaar vinden. Dat zijn de uitdagingen die aan bod komen in thema 2.

Uitdagingen 1, 3 en 4 nodigen de respondenten uit om te reflecteren over de grondrechten die we nu reeds hebben, en wat er nog ontbreekt. Uitdaging 1 vraagt of grondrechten concreter moeten worden gemaakt, zodat de overheid minder speling heeft bij de invulling ervan. Uitdaging 3 wil weten of de speci-

fieke bescherming die de grondwet op dit moment biedt voor specifieke groepen in de samenleving - kinderen, personen met een handicap, en vrouwen - uitgebreid moet worden tot andere groepen. Beide uitdagingen kunnen op zich leiden tot de formulering van nieuwe grondrechten. Uitdaging 4 laat vervolgens alle creativiteit toe om nieuwe grondrechten te formuleren, los van wat de grondwet op dit moment biedt.

Uitdaging 2 gaat in op een heel specifiek grondrecht: de taalvrijheid. Daarmee vindt het aansluiting bij de thematiek over onze staatsstructuur. Hier luidt de vraag welke taal de overheid zou moeten spreken in haar communicatie met burgers, en hoe flexibel ze daar wel of niet in moet zijn.

Uitdaging 5 ten slotte gaat dieper in op de voorwaarden waaronder we grondrechten kunnen beperken. Meer bepaald gaat het om de vraag in hoeverre het parlement zelf de criteria daarvoor moet bepalen, na een transparant debat. Deze vraag vindt op haar beurt aansluiting bij het thema over de instellingen, waar ook wordt nagedacht over de rol van het parlement.

Uitdaging 1

GRONDRECHTEN CONCRETER MAKEN

Grondrechten zijn meestal eerder vaag geformuleerd. Hun toepassing laat ruimte voor afwegingen. Daardoor kan de wetgever flexibel optreden om grondrechten te beperken, wanneer het nodig is om een ander recht of het publieke belang te beschermen. De rechter heeft dan weer minder handgrepen om te oordelen of zo'n ingrijpen van de wetgever proportioneel is. De vraag is daarom of het aangewezen is om grondrechten concreter te maken.

1. ZOU JIJ GRONDRECHTEN ZOALS HET RECHT OP EEN MENSWAARDIG LEVEN CONCRETER WILLEN VASTLEGGEN IN GRONDRECHTEN DIE VOOR IEDEREEN GELDEN? WAT STEL JE VOOR?

Over deze vraag zijn de meningen verdeeld, zo toont de AI analyse. De ene groep van respondenten vindt dit niet nodig, zodat grondrechten flexibel kunnen worden aangepast aan nieuwe omstandigheden. Een andere groep ziet hier wel ruimte voor. Het gaat dan om meer concrete garanties voor vrijheid, verantwoordelijkheid en inclusie. Of voor rechten die als voorwaarden voor een menswaardig leven worden gezien: het recht op een minimum-inkomen, behoorlijke huisvesting, sociale zekerheid, levenskwaliteit, euthanasie en abortus.

De kwalitatieve analyse gaat verder in op de argumentatie en op de vraag welke grondrechten concreter kunnen. Hieruit blijkt dat respondenten drie bijkomende types bedenkingen hebben:

Een eerste bedenking is dat men het probleem niet zozeer ziet in het vaag of concreet karakter van grondrechten, maar in het feit dat men te weinig vertrouwd

is met wat deze grondrechten zijn. Respondenten zijn daarom van oordeel dat burgers beter geïnformeerd zouden moeten worden over hun grondrechten, zodat iedereen weet waarop men recht heeft, en hoe men er precies aanspraak op kan maken.

“Burgers opnieuw beter informeren over wat er in de grondwet staat en waarom. Het lijkt alsof mensen voor een stuk de ontstaansgeschiedenis van ons land vergeten zijn, en bepaalde grondrechten in vraag beginnen stellen. Daarom is educatie opnieuw belangrijk.”

“Trop de gens ne recourent pas à leur droit par manque d'information, parce que les démarches sont trop longues ou compliquées, parce qu'ils sont mal reçus ou perdus,... Ce ne devrait pas être à lui de porter la responsabilité d'accéder à un droit. Si un droit existe, chacun devrait pouvoir y accéder facilement.”

Een volgende bedenking is dat burgers niet enkel rechten hebben, maar ook plichten. Dat zou volgens de respondenten beter uit de verf moeten komen. Het is een opmerking zowel bij respondenten die voorstander zijn van meer concreet geformuleerde grondrechten als bij respondenten met een andere mening.

“In de grondwet staan rechten en vrijheden, maar helaas geen plichten over de manier waarop met die rechten en vrijheden moet worden omgesprongen. Voorstel: een afdeling 'burgerplichten' in de grondwet voorzien.”

“Oui, mais pas sans conditions. Le droit doit être combiné aux obligations.”

“Droit aux allocations,... si l'État donne, il peut au minimum contrôler l'affectation, ex. en cas de chômage et de propositions de formations et d'emplois.”

“Als men de grondrechten heel concreet maakt (voorstander) moet men ook de (grond)plichten heel concreet maken !! Grond(rechten) moeten gekoppeld worden aan (grond)plichten.”

“Je pense qu'il y a des droits, avec des allocations qui permettent d'en jouir, mais il y a surtout des devoirs envers son pays et les autres citoyens, ces allocations ne doivent donc pas être un droit immuable mais être retirées si le citoyen ne s'en montre pas digne. Un exemple : nous recevons des allocations familiales pour nous aider à éduquer nos enfants, si un enfant devient délinquant, il faut punir les parents qui ont mal utilisé cet argent et leur retirer les allocations.”

“Bien sûr qu'il faut que le droit à mener une vie conforme à la dignité humaine soit reconnu dans la législation/constitution. Mais les droits entraînent aussi des devoirs pour les citoyens. Une fois de plus, des cours de citoyenneté doivent être donnés dans les écoles et institutions du secondaire, mais aussi aux personnes qui demandent la nationalité belge, ainsi qu'aux personnes non belges qui perçoivent des indemnités ou des allocations. On oublie trop souvent que nos droits entraînent aussi des devoirs !”

“Grondrechten en grondplichten. Beiden mogen concreter. Als je enkel focust op rechten beginnen mensen in Sinterklaas te geloven.”

“Nee, ik zou minder concrete waarborgen inschrijven in de grondwet, misschien kunnen we wat verplichtingen toevoegen waaraan burgers zich te houden hebben? Basisrechten hebben we voldoende.”

Ten derde wordt opgemerkt dat grondrechten niet enkel in de grondwet zijn neergelegd, maar ook in internationale verdragen. Die verdragen, en de rechtspraak van het Europees Hof voor de rechten van de mens, werken door in de nationale grondrechtenbescherming. Omdat ook die grondrechten vaag zijn geformuleerd en hun invulling evolueert doorheen de tijd, wordt voorgesteld om die verdragen geregeld te actualiseren.

“Wat wel goed zou zijn is om internationale verdragen zoals het EVRM om de bv. 25 jaar automatisch te laten heronderhandelen. Om het eventueel te laten preciseren na 25 jaar van rechtspraak die die verdragen heeft geïnterpreteerd. Een groep academici heeft hierover goede punten aangebracht (welke grondwet na 2019. Syntheseverslag).”

Ten slotte wordt deze vraag soms ook aangegrepen om de catalogus aan grondrechten aan te vullen met nieuwe grondrechten. Dat is het onderwerp van een volgende uitdaging en wordt daarom hier niet verder ten gronde besproken.

“De universele rechten van de mens moeten gelden als de grondrechten. Evenwel is na meer dan 70 jaar een aanvulling van die rechten noodzakelijk. Denk maar aan gendergelijkheid, recht tot waardig sterven, recht op een diversiteit van de planeet en eventueel rechten van planten en dieren. Vergeten we niet dat ook toekomstige generaties dezelfde rechten moeten genieten. Bovendien moet elke mens niet alleen de rechten hebben maar moet hij beschikken over de middelen om die rechten te realiseren.”

“Ik zou het graag willen uitbreiden tot het dierenrijk! Misschien gaan we dan eindelijk met respect om voor de natuur.”

“Grondwet herzien: grondrechten erin opnemen, bescherming van natuur erin opnemen, strijd tegen haat opdrijven, ...”

Hieronder gaan we dieper in op de standpunten van zowel voor- als tegenstanders van meer concrete grondrechten.

Standpunt 1: grondrechten hoeven niet concreter

Een eerste groep van respondenten vindt het niet nodig of zelfs niet mogelijk om grondrechten concreter te maken in de grondwet. In sommige gevallen wil men hiermee aanduiden dat wat we hebben al volstaat, en er best niet meer te veel wordt ingegrepen.

“La Constitution doit rester générale SVP.”

“Ik denk dat er niks mis is met de grondwet zoals die is.”

“Grondrechten: Er bestaat een tendens om het aantal grondrechten (en mensenrechten) steeds maar uit te breiden en in meer specifieke bevolkingsgroepen te voorzien. ‘Trop’ is teveel en teveel is ‘trop’.”

Anderen argumenteren dat de invulling van deze rechten net flexibel moet zijn om ze aan de omstandigheden aan te passen. Grondrechten gelden voor lange tijd in een evoluerende maatschappij. Door ze concreet in te vullen, worden ze star, en moeten ze ook sneller weer gewijzigd worden.

“Neen. Grondrechten niet concreter maken. De grondrechten zo ‘open’ mogelijk houden zodat verschillende invullingen/interpretaties mogelijk zijn. Rechters kunnen altijd zorgen voor interpretaties. Niet teveel ‘regelitis’.”

“Non. La convention des droits de l’Homme est suffisamment explicite sur la question. Reprendre ce droit dans la Constitution nécessiterait de le définir clairement et exhaustivement. Les cas non prévus, ou mal précisés, entraîneraient des risques de dérapages (mauvaises interprétations) et la nécessité de révisions continuelles de la Constitution.”

“Ik denk het niet. Ik vind het goed dat grondrechten niet zomaar herschreven kunnen worden, dat het zo moeilijk is om de grondwet aan te passen. Het is het belangrijkste dat we hebben om onze rechten te beschermen en als je ooit een zware overwinning zou hebben van een soort Belgische Trump zouden we heel belangrijke grondrechten zomaar kunnen verliezen. Ik zou grondrechten ook niet laten afhangen van de trends van het moment, maar eerder als iets universeels zien.”

“Pas de garanties concrètes. Impossible de mettre les montants des pensions et des allocations dans la Constitution car c’est très difficile de la modifier, de plus ces montants peuvent varier souvent et peuvent être mis à jour plus souvent si en dehors de la constitution.”

“Non. L’objectif du texte de la Constitution est de définir certains droits reconnus aux habitants du Royaume. Il n’est pas souhaitable pour moi d’indiquer dans le texte de la constitution le montant du revenu d’intégration par exemple. Il faut laisser au pouvoir exécutif la possibilité de préciser la manière dont ses droits vont être mis en œuvre. Il ne faut pas aller dans le moindre détail dans la Constitution. De plus, si une disposition prise par le pouvoir exécutif ou législatif semble être non conforme au texte constitutionnel, il existe un recours devant la Cour Constitutionnelle.”

Sommige respondenten beschouwen de wetgever als de meest geschikte instantie om die invulling te geven. In die optiek is het niet aangewezen dat de grondwet hem bindt. Grondrechten kunnen wel concreter ingevuld worden, maar het is aan de wetgever om dat te doen. Die heeft dan als taak om grondrechten concreet te maken, rekening houdend met de omstandigheden en noden, en bij voorkeur steunend op wetenschappelijk bewijs.

“Neen. Het is aan de verkozenen om dagelijks in functie van de huidige omstandigheden en mogelijkheden de burger een zo goed mogelijk leven te bieden. Dit vast betonen is niet efficiënt.”

“Nein eher nicht, da die Regierung in diesem Fall nicht je nach Lage die Rechte anpassen kann. Die Situation kann sich ändern, und es ist besser wenn die Regierung, die ja

demokratisch gewählt wird, auch flexibel handeln kann. z.B. Rente erhöhen, Sozialleistungen anpassen etc.”

“Certainement pas. La Constitution ne doit pas mentionner les détails ; il faut laisser cela au niveau des lois et arrêtés royaux, sinon elle devient illisible.”

“Neen. De wetgeving is vandaag al complex genoeg. Een grondwet geeft aan hoe een land werkt en geeft beknopt grondrechten die verder in de wetgeving in meer detail kunnen worden uitgewerkt.”

“Grondrechten gelden zowiezo voor iedereen lijkt mij. Het concretiseren van grondrechten moet op beleidsniveau gebeuren. Het kan niet de bedoeling zijn dat je voortdurend de grondwet moet aanpassen want dat zijn de fundamenten.”

“Op beleidsniveau kan men de grondrechten concreter invullen, en waar nodig kan dit dan via gewone wetgeving worden vastgelegd. Als dan door de evolutie der dingen op dat vlak aanpassingen vereist zijn dan kan dit sneller gebeuren, zonder te raken aan de grondrechten zelf, bijvoorbeeld een minimumpensioen bepalen kan beter op beleidsniveau.”

“Neen, het zou als uitgangspunt geen goed idee zijn. Wat bv. een minimale kinderbijslag inhoudt zou evidence-informed moeten zijn. Misschien is er binnen 25 jaar een beter instrument dan kinderbijslag om kinderarmoede tegen te gaan, maar dan moet het nog steeds uitgekeerd worden, omdat het in de grondwet staat. In specifieke gevallen zou dit wel zo kunnen zijn, bv. art. 22 GW is aan een precisering toe (n.a.v. Europese regelgeving).”

Anderen zien het in tegendeel als de beste manier om de overheid te beperken. Deze respondenten vrezen dat het concreter maken van grondrechten hun spanwijdte zou beperken en de vrijheid van personen zou beperken. Zij vertrouwen op de rechter om de wetgever in te tomen.

“Non. Trop de contraintes nuisent à la liberté.”

“Limiter au maximum le pouvoir de l’Etat pour laisser davantage aux individus la possibilité de se débrouiller.”

Standpunt 2: grondrechten moeten concreter vastgelegd worden

• Algemeen

Andere respondenten zijn van oordeel dat de grondwetgever sommige grondrechten concreter moet invullen. De ideeën hierover gaan van algemeen tot heel concreet.

“Oui, plus de garanties concrètes dans la Constitution.”

“Oui, une justice sociale est la raison d’être d’une société. Sans justice sociale, c’est la loi du plus fort, la barbarie, le niveau zéro de civilisation.”

De argumentatie is om zo te vermijden dat een volgende gewone meerderheid de grondrechten weer enger kan invullen.

“Meer concrete rechten. In een digitale wereld wordt het beschermen van onze rechten belangrijker dan ooit.”

“Dat moet inderdaad een grondrecht zijn en moet voor iedereen gelden. En dat zou iets concreter mogen vastgelegd worden, zodat iedereen duidelijk weet waar hij of zij recht op heeft, of niet. Zodat ook, wanneer er een minder betrouwbare regering aan de macht komt, zoals de afgelopen jaren het geval was, er niet zomaar aan kan gepruts worden. Iedereen gelijk voor de wet, zo zou het moeten zijn.”

Ook wordt opgemerkt dat als grondrechten concreter worden gemaakt in de grondwet, het systeem eenvoudiger en transparanter is, en burgers beter weten waarop ze recht hebben.

“Le droit à la dignité humaine doit être appliqué à tout le monde. Je pense que ce domaine est difficile et devrait être réfléchi pour trouver un système simple et compréhensible.”

“Il faut effectivement mieux définir ce qu’est le droit à mener une vie conforme à la dignité humaine en explicitant comment certains droits doivent être accessibles à tous : droit à un logement décent, droit à un revenu minimum, droit à l’éducation, droit à la santé,... Il faut absolument simplifier le système administratif belge, la complexité liée aux différents niveaux de pouvoir est inacceptable, c’est le citoyen qui se retrouve perdu et qui en subit les conséquences.”

“Intégrer les citoyens dans les décisions, les débats. C’est une bonne proposition si notre avis est réellement

pris en compte.”

“Hoe specifiek de grondrechten worden beschreven, hoe duidelijker en transparanter de concrete toepassing kan worden uitgevoerd.”

Daarbij stelt men onder meer voor om rechten toegankelijker te maken, bijvoorbeeld door ze automatisch toe te kennen of door basisdiensten gratis te maken.

“Laat vooral de huidige grondrechten effectief rechten zijn en wel automatisch. Burgers zouden niet hun rechten moeten opeisen bij de verschillende besturen en administraties. [...]”

“Au transport (gratuité des transports en commun et couverture suffisante, incitants fiscaux à abandonner la voiture ou les transports carbonés sauf exception : par exemple, les personnes qui sont objectivement trop loin du réseau de transport en commun suffisant ne doivent pas payer les taxes sur les véhicules ; les entrepreneurs qui envoient du matériel sont exemptés, etc.).”

• **Concreet: welke grondrechten?**

De volgende vraag is welke grondrechten voor concretisering in aanmerking komen, en hoe dat moet gebeuren. Over dat laatste wordt voorgesteld om dit niet van bovenuit in de grondwet vast te leggen, maar om daarover van onderuit na te denken.

“Commencer par mettre à jour une définition raisonnable de la ‘conformité à la dignité humaine’, via réflexions collectives locales et communautaires, et valider les critères qui y sont rassemblés par validation citoyenne

nationale. Comment concrétiser des ‘droits’ s’ils ne sont pas définis ?”

De rechten waaraan wordt gedacht, kunnen in de volgende categorieën worden ondergebracht.

• **Het recht op een menswaardig leven en op zelfbeschikking**

In de vraagstelling wordt het recht op een menswaardig leven genoemd als een mogelijk recht dat geconcretiseerd kan worden. Het is dan ook geen verrassing dat veel respondenten over dit recht reflecteren. Ze denken daarbij aan minimumwaarborgen, zoals een recht op gezondheid of veiligheid. Sommige respondenten wijzen erop dat een menswaardig leven ook het recht op zelfbeschikking inhoudt. Daarbij wordt het recht op het afbreken van een zwangerschap genoemd en het recht op een menswaardig levenseinde. Die rechten willen zij uitdrukkelijk bevestigd zien.

“Cette notion est évolutive et donc difficile à définir, de plus elle dépend de la perception subjective de chaque individu. Cependant mettre des éléments concrets pour garantir un certain niveau de vie. Soins de santé, indépendance énergétique de la Belgique, sécurité sur l’ensemble du territoire.”

“Jazeker... volledige vrije euthanasie ook voor kinderen en ontoereikenden. Zelf willen doodgaan is het enige wat nog zelf beslisbaar is. Vanaf de geboorte tot het eind, beslissen anderen hoe/wat/wanneer.”

“Een menswaardig leven bestaat uit een volwaardig kwalitatief leven zelf,

maar heeft ook betrekking op het sterven (bv. zorgverlening, maar ook bv. euthanasie) en op de geboorte (bv. levensvatbaarheid, het afbreken van de zwangerschap). Deze laatste thema's maken de vrijheid van elk individu uit en zouden moeten gewaarborgd zijn. De concrete invulling daarvan wegens vele specifieke gevallen en verkregen inzichten laten we beter apart over aan (neutrale) experts om aanpassingen te doen aan het concrete niveau."

"Zelfbeschikking (bv. recht op euthanasie) lijkt me een nog te weinig ingebakken grondrecht. De rest lijkt me min of meer geregeld."

Ook wil men het recht op een menswaardig leven beter afdwingbaar maken, door overheden financieel aansprakelijk te maken voor het naleven ervan.

"En plus du droit à la dignité, je mettrais dans la Constitution que les États et gouvernements sont tenus de consacrer les moyens nécessaires à la concrétisation du droit + prévoir des pénalités/ amendes si ce n'est pas appliqué. L'idée est de se rendre compte que le coût est plus important de ne rien faire que d'intervenir pour restaurer la dignité des personnes dans le besoin. Ex: quand des personnes sans abri sont laissées dans la rue, sans soin, ça aurait un coût plus important pour l'État que de les prendre en charge."

- **Sociale en economische grondrechten**

Nauw verbonden met het recht op een menswaardig leven, zijn de sociale grondrechten die de minimumvoorwaar-

den hiervoor garanderen. Het gaat om basisbehoeften zoals het recht op wonen, huisvesting, water, energie, voeding, internet, een minimuminkomen, en dergelijke meer.

"Il faudrait garantir dans la Constitution des conditions de vie décentes pour tous : salaire minimal, logement obligatoire pour tous, transports efficaces, enseignement réellement gratuit..."

"Ja, recht op minimum inkomen en pensioen en op huisvesting met bijzondere voorzieningen voor gehandicapten en zieken."

"Oui, en le matérialisant pour garantir certains besoins de base, et notamment assurer la gratuité de tout ou partie (à tout le moins des quantités minimales pour vivre) de l'accès: - À l'eau (premières quantités gratuites, bien hors commerce, interdire l'exploitation privée de l'eau en Belgique); À l'électricité (premières quantités gratuites, prix fixés par les autorités pour le surplus);

- Au logement (plafonnement objectif des loyers, incitations à ne pas acheter plus d'un ou deux biens immobiliers par personne physique et interdiction d'achat de plus d'un bien par une personne morale, en ce compris l'ensemble de ses sociétés sœurs ou filiales, lutte contre la spéculation immobilière etc.).

Notre société a atteint un niveau de développement, de richesse (voir augmentation du PIB) suffisant pour permettre d'assurer la définanciarisation et la décommercialisation des besoins fondamentaux, afin de ne plus faire

peser l'angoisse d'un déclassement aux gens ayant de faibles revenus, et ainsi protéger tout le monde et assurer concrètement le droit à mener une vie conforme à la dignité humaine."

"[...] Burgers die een volledige actieve loopbaan hebben gewerkt zouden recht moeten hebben op huisvesting, water, elektriciteit, basis internet, telefoon, gratis bibliotheekkaart, gratis museum kunnen bezoeken, gratis openbaar vervoer en gratis gezondheidszorg."

"Le droit à trouver un abri pour la nuit où il faut minimum 15°C, avec sanitaires. Le droit, en journée, à trouver un point d'eau et un WC, spécialement dans les grandes villes."

"Ja, neem het recht op basisbehoeften zoals voedsel en huisvesting en veiligheid. Best wordt dit concreet vastgelegd zoals aantal calorieën, kwaliteit van het voedsel, m2 per volwassene, ..."

"Il faut effectivement mieux définir ce qu'est le droit à mener une vie conforme à la dignité humaine en explicitant comment certains droits doivent être accessibles à tous : droit à un logement décent, droit à un revenu minimum, droit à l'éducation, droit à la santé,... Il faut absolument simplifier le système administratif belge, la complexité liée aux différents niveaux de pouvoir est inacceptable, c'est le citoyen qui se retrouve perdu et qui en subit les conséquences."

"Basispakket voor de hele Belgische bevolking, bestaande uit een basisinkomen aangevuld met "basics" of andere (economische) grondrechten

zoals:

- gratis onderwijs (met schoolmaaltijden);
- voldoende en betaalbare huisvesting;
- openbaar vervoer bijvoorbeeld €2 per dag op alle transport (trein tram bus veerdiensten);
- recht op betaalbare gezondheidszorg met gratis preventief aanbod (aangepast per leeftijd en gender);
- een gegarandeerde minimum hoeveelheid van water en energie.”

“Cette notion est évolutive et donc difficile à définir, de plus elle dépend de la perception subjective de chaque individu. Cependant mettre des éléments concrets pour garantir un certain niveau de vie. Soins de santé, indépendance énergétique de la Belgique, sécurité sur l'ensemble du territoire, garantir une bonne justice.”

In het bijzonder wordt gedacht aan uitkeringen, zoals een basisinkomen, uniforme (minimum-) pensioenen en gezinsbijslagen, of een minimumloon of vervangend inkomen.

“Een minimum inkomen zou voor iedereen gewaarborgd zijn, een soort universeel basisinkomen dus. Het bedrag daarvan zou wel voldoende laag zijn, om werk interessant te maken en de algemene productiviteit niet in gedrang te brengen.”

“Il faut déployer une allocation de vie pour chaque citoyen. Grâce à cela, il ne serait plus nécessaire d'avoir de très lourdes et coûteuses administrations d'aide aux citoyens : chômage, CPAS, logement public. Pour les entreprises, elles ne devraient plus payer la partie du salaire qui correspond à l'allocation de vie.”

“Ja, ik denk aan een minimumpensioen, een minimum arbeidsloon en minimum gezinsbijslagen om te voorkomen dat mensen in armoede terecht komen.”

“Uniformisering pensioenrechten : voor elk statuut eenzelfde loopbaan van 45 j en eenzelfde betaling van het pensioen.”

“Il faut effectivement mieux définir ce qu'est le droit à mener une vie conforme à la dignité humaine en explicitant comment certains droits doivent être accessibles à tous : droit à un logement décent, droit à un revenu minimum, droit à l'éducation, droit à la santé,...”

“Idem voor de kinderbijlagen. Elk kind eenzelfde basisbedrag met eventuele leeftijds aanpassingen.”

“Idem voor de zieken en gehandicapten, voor zij die opgenomen zijn in een zorginstelling wordt het bedrag aan de zorginstelling betaald a rato van hun % invaliditeit.”

“Je pense que c'est déjà repris dans la Constitution, le droit au travail, au logement et à la sécurité sociale. Le travail devrait être plus valorisé tant salarié que indépendant.”

“Momenteel bestaan reeds grondrechten zoals recht op arbeid, menswaardig leven enz... maar wat de praktijk toont is toch wel anders. De politiek 'interpreteert' deze grondrechten zoals het hen uitkomt. Bv. mensen die onder de armoedegrens in België leven wordt steeds hoger. Recht op arbeid is ook geen

prioriteit. Er wordt te gemakkelijk gegrepen naar een vervangingsinkomen, hetgeen echt een gemakkelijksoplossing is. Laat mensen werken voor hun vervangingsinkomen, al is het maar om straten ordelijk en net te houden.”

“Ja. Bepaal een minimumloon, minimumpensioen, een minimum zorg die de overheid verleent aan de burgers. Als overheid sta je ten dienste van de burgers. Die kerntaak moet gewaarborgd worden in de grondwet.”

“Il faut effectivement mieux définir ce qu’est le droit à mener une vie conforme à la dignité humaine en explicitant comment certains droits doivent être accessibles à tous : droit à un logement décent, droit à un revenu minimum, droit à l’éducation, droit à la santé,…”

Ook het recht op (gratis) onderwijs hoort hierbij. Dat staat al gedetailleerd in de grondwet neergeschreven, maar respondenten stellen voor om de toepassing ervan uit te breiden.

“De realisatie van deze doelen zouden ook budgettair moeten structureel verankerd worden. Bijvoorbeeld het alom oude recht op onderwijs, gratis voor iedereen. In Denemarken bijvoorbeeld is onderwijs gratis, studenten hoger onderwijs betalen geen inschrijvingsgeld en ontvangen een studietoelage, zonder uitzondering, om kosten van studeren/wonen/leven van te betalen.”

• **Het gelijkheidsbeginsel**

Verschillende respondenten wijzen het gelijkheidsbeginsel aan als een grondrecht dat concreter kan worden ingevuld. Het kan gaan om een gelijke toegang tot openbare gebouwen, gelijk loon voor gelijke prestaties en dergelijke.

“Pour que chacun puisse vivre dans la dignité, il est nécessaire que tout soit mis en œuvre pour que chacun soit réellement égaux. L’accessibilité de tous les bâtiments publics aux PMR, écoles, poste, maison communale, palais de justice, ... Il faut une égalité de salaire, tous secteurs confondus, à chaque niveau correspond un salaire, homme femme traités à salaire identique.”

“L’égalité entre les Belges doit être garantie.”

• **Klassieke burgerlijke en politieke grondrechten**

Over klassieke grondrechten zijn de meningen meer verdeeld. Sommigen vinden dat deze niet voor concretisering in aanmerking komen.

“De meer ‘abstracte’ grondrechten zoals privacy zou ik eerder principieel vast leggen.”

Anderen zien daar wel aanleiding toe. Vooral het recht op vrije meningsuiting wordt hier genoemd. Op welke manier dit moet gebeuren, is minder duidelijk in de bijdragen. De respondenten lijken vooral bezorgd te zijn dat deze grondrechten in gevaar zijn.

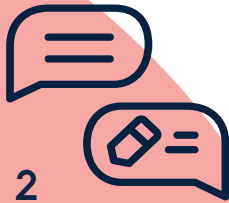
“Vrijheid van meningsuiting als hoogste goed. Iedereen moet zich vrij kunnen uitdrukken over alles. Ja, een 2-zijdig zwaard maar het wordt telkens bewezen dat iedere inperking zware gevolgen heeft.”

“Het eerste natuurlijk recht is het recht op het vrije woord: de vrije meningsuiting. Een democratie mag nooit beperkingen opleggen aan de vrije meningsuiting. Zowel, dan heeft ze in feite zichzelf op. Opgelegde censuurwetten vormen een ernstige inbreuk.”

“Een grondwet moet alleen die grondrechten bevatten die in een democratische samenleving noodzakelijk zijn, zoals de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van vereniging, het gelijkheidsbeginsel...”

Uitdaging 2

TAAL VAN DE OVERHEID

Taalvrijheid is een grondrecht dat in de grondwet is opgenomen. Tegelijk wordt aan de overheid het recht voorbehouden om het gebruik van de talen te regelen. Als regel geldt dat de overheid de taal van het taalgebied gebruikt, maar het staat haar vrij om ook andere talen toe te laten. Kijk in dit verband bijvoorbeeld naar de bijzondere regeling voor de faciliteiten-gemeenten.

1. IN WELKE TAAL OF TALEN MOET DE OVERHEID MET HAAR BURGERS COMMUNICEREN?

WAT Zouden de regels moeten zijn?

Verschillende respondenten hebben deze vraag aangegrepen om enkele bezorgdheden te uiten, eerder dan een antwoord te geven op de vraag.

De AI analyse bracht een zorg om flexibiliteit en taalhoffelijkheid naar voor. Deze opmerking is gericht tot de overheid: respondenten verwachten dat de overheid niet rigide is in haar omgang met burgers en de taal die ze daarbij hanteert. Een strikte toepassing van de taalwetgeving is onwenselijk, omdat een overheid(s-dienst) er is om de burger te dienen, niet om dienstverlening moeilijk te maken. Dit wordt verderop in de kwalitatieve analyse verder uitgediept.

Maar de vraag naar flexibiliteit en hoffelijkheid is ook gericht aan de medeburgers, blijkt uit de kwalitatieve analyse. Men verwacht dat burgers minstens één van de officiële talen in België beheersen. Het onderwijs is daarbij een cruciaal instrument. Respondenten zien het ook als een essentiële taak van scholen om de taal van het andere landsdeel aan te leren.

“De overheden moeten hun communicatie voeren in de originele landstalen (nederlands, frans en duits) alle andere inwoners, of toekomstige, moeten een van deze talen, naargelang hun woongebied aanleren om een correcte vorm van communicatie aan te kunnen aangaan. dit zou moeten vastgelegd worden in een wet.”

“Toute communication officielle doit se faire dans la langue de la région, ou au choix de l'utilisateur à Bruxelles (je suis pour le maintien des principes actuels). Des traductions officieuses dans certains cas, d'accord, mais on risque vite de tomber dans l'imbroglio total et la confusion. Les étrangers doivent faire l'effort de maîtriser la langue de la région, c'est un minimum...”

“On doit apprendre au minimum les deux langues nationales dès l'école fondamentale.”

“Quant aux langues nationales, l'idéal serait que chacun puisse parler dans sa langue et que chacun se comprenne. Pour atteindre cet objectif, il faudrait renforcer l'apprentissage des langues à l'école.”

“Les autorités doivent communiquer dans la langue de la région ... les personnes qui vivent en Belgique doivent apprendre la langue de la commune dans laquelle ils se trouvent !”

“In elk gewest verplicht de taal leren.”

“Immigranten moeten verplicht worden de taal te leren waar ze woonachtig zijn. In Vlaams gewest = Nederlands. In Waals gewest = Frans. In Brussels gewest = Frans of Nederlands. In Duits

gewest = Duits.”

“Langue de sa région! On doit apprendre au minimum les deux langues nationales dès l'école fondamentale.”

Uit de kwalitatieve analyse blijkt dat men taal beschouwt als een essentieel element van sociale cohesie en maatschappelijke integratie. Mensen zouden moeten kunnen communiceren in de taal van het gebied waarin men woont, of waar men zich dagelijks begeeft. Voor nieuwkomers is mogelijk een afzonderlijke regeling nodig om het integratieproces te bevorderen. In deze gevallen wordt voorgesteld dat de overheid ook andere talen gebruikt dan een van de officiële talen, zoals het Engels.

“Lorsqu'on s'installe quelque part sur le long terme, cela implique d'apprendre à parler la langue. Non parce qu'il faut protéger la langue, elle s'en fiche bien d'être protégée, elle, mais parce que c'est nécessaire pour s'intégrer socialement et garantir l'égalité des chances.”

De AI analyse brengt twee standpunten naar voor als antwoord op de vraagstelling: communicatie in de taal van de regio en communicatie in de drie landstalen. Daarnaast stellen sommige respondenten het Engels voor als een bijkomende mogelijkheid, of vragen ze om flexibiliteit in de toepassing van de taalwetgeving. De kwalitatieve analyse diept dat hieronder verder uit.

Standpunt 1. De taal van het gewest of het taalgebied

Een eerste groep van respondenten is van oordeel dat de overheid altijd de taal

van het gewest of van het taalgebied moet hanteren.

“In de taal van het gewest.”

“De taal van het grondgebied.”

“Par défaut la langue de la région.”

“Langue de sa région!”

“De talen zoals die nu zijn vastgelegd. Als je niet de taal van de regio waar je woont wil of kan leren, dan zal het nooit lukken om er een degelijk, geïntegreerd bestaan uit te bouwen.”

“Behoud van de huidige regels.”

“Les autorités devraient communiquer dans la langue de la communauté, donc si on envoie une lettre en communauté néerlandophone ceci devrait se faire en néerlandais, mais si une personne souhaite être notifiée dans une autre langue du pays, elle peut aller donner un papier à la commune pour émettre sa volonté, ceci pour une durée de 5 à 10 ans. En Belgique nous avons 3 langues, et chacune des nos communautés en a une qui domine. Voilà pourquoi ceci est une bonne solution, en plus du fait qu’une personne venant d’une autre communauté puisse quand même être informée dans la langue qu’il le souhaite. Les valeurs belges seront ainsi rassurées.”

“NI - fr- ger de landstalen. Enkel de officiële landstalen zouden mogelijk moeten zijn, zo stimuleer je dat niet-belgen de taal leren. Binnen de landstalen is het per default de taal van de gemeente, als de burger dan een andere landstaal wil dan kan hij dit 1 keer aangeven om vanaf dan altijd communicatie te krijgen in die taal.”

“De taal van het gewest. In Vlaams gewest = Nederlands. In Waals gewest = Frans. In Brussels gewest = Frans of Nederlands. In Duits gewest = Duits.”

Voor Brussel impliceert dit tweetaligheid. Hier klinkt een bezorgdheid door dat dit effectief moet afgedwongen worden. Daarnaast merken respondenten op dat in de faciliteitengemeenten het gebruik van beide landstalen eveneens gewaarborgd moet blijven.

“In Brussel dient de tweetaligheid effectief gewaarborgd te worden. Indien dit niet het geval is, moet de federale overheid de bevoegdheid krijgen om zich in de plaats te stellen van de Brusselse instanties (gewest, lokale besturen, ziekenhuizen etc.). Deze federale bevoegdheid wordt uitgeoefend door de Nederlandse taalgroep in de Kamer en de Nederlandstaligen ministers binnen de regering (dus geen zeggenschap Franse taalgroep en ministers).”

“Français et néerlandais à Bruxelles et dans les communes à facilités. (sans demande préalable pour les communes à facilités).”

“De overheid spreekt de landstaal, in Brussel kan dat tweetalig zijn maar dan moet dat ook gecontroleerd

worden!!! Als Cosmo in België wil wonen zal Cosmo Nederlands of Frans moeten leren, als wij naar Athene verhuizen gaat er mij niemand in het Nederlands te woord staan..."

Standpunt 2. De overheid communiceert in de 3 officiële landstalen

"In het Nederlands, Frans en Duits."

"Je suis contre le fait que les autorités communiquent dans d'autres langues que les langues nationales de la Belgique."

"Dans les trois langues officielles du pays. Parce qu'il faut une adaptation au pays de résidence."

"Les langues nationales. Des Flamands vivent en Wallonie et inversement."

"Le néerlandais, le Français et l'allemand car ce sont les 3 langues principales du pays. cela permettrait l'augmentation d'apprentissage de ces 3 langues qui sont importantes en Belgique."

Standpunt 3. Facultatief gebruik van het Engels

Ten slotte zijn verschillende respondenten van oordeel dat de overheid ook moet kunnen communiceren in het Engels. Vaak wordt dit gezien als een mogelijkheid naast het gebruik van de taal van het taalgebied of het gebruik van één van de landstalen.

"Bonjour, je pense que dans toute administration (locale ,régionale,fédérale), on devrait pouvoir être reçu dans les 3 langues nationales? Peut-être l'anglais, en plus... Langue de plus en plus universelle?"

"De 3 officiële talen van het land en het Engels."

"In de drie landstalen, samen met eventueel het Engels, vanwege het internationale karakter van België, zou voldoende moeten zijn."

"Les autorités devraient communiquer en français, néerlandais, allemand car ce sont les langues nationales. Chaque citoyen devrait être en capacité de comprendre les autorités à un moment donné quand ceux-ci s'expriment. Lorsqu'ils s'expriment, ils doivent le répéter dans les 3 langues. De plus, je trouve qu'ils doivent savoir parler en anglais pour communiquer avec les étrangers."

"L'anglais devrait être utilisé en plus des langues nationales."

"De drie landstalen zijn evenwaardig. Elke burger kan vragen om in één van die landstalen aangesproken te worden. Voor inwoners die geen enkele van deze talen begrijpen kan de overheid helpen om een landstaal te leren en tijdelijk bv. een engelse vertaling aan te bieden"

"Het huidige systeem werkt meestal prima. Ik zou enkel Engels toevoegen als optionele taal."

"Pour les autorités fédérales, dans les trois langues nationa-

les ; pour les autorités régionales/communautaires/communales, dans leur langue officielle. En prévoyant, aux guichets, un service de traduction de et vers l'anglais, du même type que celui prévu pour les sourds et malentendants. Le service de traduction permettrait aux citoyens qui ne comprendraient pas, une lettre qu'ils auraient reçue par exemple, d'obtenir des explications au guichet."

Sommige respondenten die dit standpunt delen, zien hier weliswaar slechts in beperkte mate ruimte voor. Het kan dan beperkt worden tot een specifieke dienstverlening, om een tijdelijke faciliteit gaan, of enkel in Brussel toegelaten worden.

"Par défaut la langue de la région. Et en cas de demande du citoyen, il peut recevoir un document en néerlandais, français, allemand ou anglais. C'est ce qui respecte le mieux la Constitution."

"NL + F + D + E. 1) Positief voor het onthaal en de integratie van anderstaligen: documenten en informatie op overheidswebsites in het Engels aanbieden (bijkomend voordeel voor Vlamingen is dat wij officiële documenten ook in het Engels kunnen krijgen als deze nodig zijn voor gebruik in het buitenland). 2) wanneer ambtenaren persoonlijk communiceren (telefoon, mail, brief) moet het de keuze blijven van de ambtenaar om de taal te kiezen."

"Ik vind dat men soepeler mag zijn op vlak van taalkeuze (en zelfs Engels ook optioneel maken), maar dat 'inburgering' op taalgebied op andere manieren gestimuleerd moet worden. Wat men eventueel wel zou kunnen doen is een vrije taalkeuze (incl. Engels) optioneel maken in de eerste 2 jaar nadat men zich vestigt in een bepaald taalgebied, maar dat na verloop van die periode de correspondentie enkel nog gebeurt in de voertaal van dat taalgebied. Zo is men op termijn verplicht zich die taal machtig te maken."

"De taal van het taalgebied zou door iedereen beheerst moeten worden, dus onze overheden mogen gerust communiceren met hun burgers zoals momenteel gangbaar is, met het recht op keuze tussen NL of FR in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en specifieke "grensgemeentes". Maar bv. voor nieuwkomers van buitenlandse afkomst die geen van onze 3 landstalen voldoende beheersen, zou men gedurende de eerste 5 jaren een overgang kunnen voorzien waarbij ze gratis recht hebben op een vertaling in bv. het Engels of Spaans (naast Mandarijn de 2 meest gesproken taalgroepen wereldwijd)."

"À Bruxelles, chacun devrait, en outre, pouvoir parler dans sa langue (français ou néerlandais), de part et d'autre du guichet. Compte tenu de son statut international, un guichet 'en anglais' pourrait être prévu, quitte à ce qu'il ne soit ouvert que certains jours."

Respondenten wijzen erop dat dit betekent dat burgers één van de landstalen, of het Engels moet beheersen.

"Nederlands, Frans, Duits en Engels zijn de voor de hand liggende talen die historisch gezien ook belangrijk zijn op ons grondgebied. Iedereen moet minstens één van deze talen

kunnen spreken om te functioneren in onze samenleving. Anders horen zij hier niet thuis en zoeken zij beter een andere plaats om een leven op te bouwen.”

Standpunt 4. Flexibiliteit

Sommige respondenten vinden dat de overheid vooral taalhoffelijk moet zijn. Als iemand niet uit de voeten kan in de taal die in principe gehanteerd zou moeten worden, het dan mogelijk moet zijn dat de overheid deze persoon tegemoet komt in een andere taal. Men stelt voor om dit eventueel te ondersteunen door tolken of vertaalhulpmiddelen zoals vertaalapps.

“De overheid moet vooral efficiënt georganiseerd zijn. Taalhoffelijkheid moet daarbij centraal staan. Als het efficiënter is om iemand bv. met googletranslate te helpen, dan moet dat kunnen. We kunnen ons daarbij wel beperken tot een aantal courante talen die in heel de wereld gesproken worden. Enkel het Nederlands of Frans is soms te beperkend. bv. om werk te vinden: soms kan iemand sneller aan de slag als we hem even in het Engels verder helpen en dan hoeven we (bv. vanuit VDAB) minder lang dienstverlening aan te bieden - dus het moet altijd vanuit het oogpunt van efficiëntie bekeken worden. Een burger zou in heel het land moeten kunnen aangeven of hij in het Nederlands, Frans of Duits verder wil geholpen worden en dat niet voor elk papier opnieuw moeten vragen. Dat is kafkaïaans en daar wordt veel tijd en middelen aan verspeeld.”

Andere respondenten wijzen er dan weer op dat die vertaalapps ook beschikbaar zijn voor de burgers. Zij vinden het om die reden niet problematisch als de overheid hen te woord staat in één van de landstalen.

“Dans une des trois langues du pays, partout en Belgique. Pour les autres langues, la technologie permet de proposer des documents traduits ou un accompagnement pour la traduction. Si on habite un pays, on s'adapte. Iriez-vous vous plaindre en Chine ou aux États-Unis parce que vous n'avez pas droit à un formulaire en français ? Il faut rester logique! Un accompagnement ou une traduction sur demande suffira!”

Standpunt 5. Taalverwerving

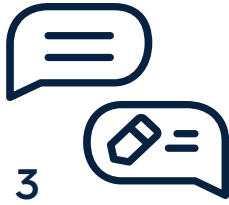
Ook respondenten die meer flexibiliteit voorstellen in het gebruik van de talen, dringen erop aan dat nieuwkomers en inwijkelingen de taal van het land of het taalgebied aanleren. Dat wordt cruciaal geacht voor de sociale cohesie. Aan de overheid wordt gevraagd om hen daarin te ondersteunen.

“L'ensemble des pouvoirs publics devrait communiquer dans les trois langues nationales et non pas dans la langue de leur région linguistique. Pour les personnes étrangères non-résidentes ou les demandeurs d'asile, on devrait pouvoir fournir des documents dans d'autres langues (l'anglais au minimum). Pour les étrangers résidant en Belgique, l'apprentissage d'une des trois langues devrait être facilité. Si cela n'existe pas déjà, des cours devraient être proposés gratuitement. Cela pourrait même être obligatoire de prouver que l'on sache parler au moins l'une des trois langues avant d'obtenir un droit de séjour permanent.”

“Voor de normale dienstverlening aan Belgen kan dat best in de taal van de regio. Uitzonderingen zijn toeristen en asielzoekers. Ook migranten die hier hun toekomst willen opbouwen kunnen in een eerste fase in een andere taal opgevangen worden maar daar staat tegenover dat ze verplicht worden om in het kader van een inburgeringstraject de taal van de regio te leren. Taal verbindt en eenduidigheid bevordert de communicatie. Uiteraard kan niet van iedereen verwacht worden dat ze de taal van de regio spreken als ze net in België aankomen. Dat geldt voor toeristen maar ook voor asielzoekers. De bescherming van een taal is geen dromerig verlangen maar bevordert de communicatie en dus de sociale cohesie. Het maakt het samenleven ook efficiënter.”

“Lorsqu'on s'installe quelque part sur le long terme, cela implique d'apprendre à parler la langue. Non parce qu'il faut protéger la langue, elle s'en fiche bien d'être protégée, elle, mais parce que c'est nécessaire pour s'intégrer socialement et garantir l'égalité des chances. Enfin, il est impensable de traduire chaque document dans toutes les langues existantes. Cela ne doit pas nous empêcher d'aider les primo-arrivant.e.s à s'installer, c'est pourquoi il est important de leur proposer une aide humaine sous la forme d'interprètes et aides sociales parlant leur langue qui pourront leur indiquer les démarches importantes à entreprendre, les aider à remplir certains documents et les endroits où se rendre pour avoir des cours de langue, trouver du travail, une école, etc. Par ailleurs, s'il l'on encadre ces personnes de façon individuelle, elles pourront plus facilement s'intégrer et trouver leurs marques dans leur nouveau pays. Pour les personnes s'installant pour de courtes durées comme les diplomates, hommes et femmes d'affaires ou étudiant.e.s, il s'agit d'échanges internationaux dans un cadre plus instruit. Dans ce cas, on peut imaginer mettre à leur disposition des documents en anglais étant donné que cette langue est largement utilisée comme langue internationale et qu'on peut supposer qu'ils et elles la parlent tou.te.s.”

Uitdaging 3

GRONDRECHTEN VOOR SPECIFIEKE GROEPEN

Grondrechten gelden voor alle individuen op gelijke wijze. Voor welbepaalde groepen schrijven de grondwet en internationale verdragen specifieke rechten voor, om die algemeen geldende grondrechten effectief te maken voor hen. Dat is het geval voor kinderen, mensen met een handicap, en de verhouding tussen vrouwen en mannen. De vraag wordt daarom gesteld of dit ook zou moeten gebeuren voor andere groepen in de samenleving:

1. MOETEN ER WAARBORGEN WORDEN INGEBOUWD VOOR ANDERE SPECIFIEKE BEVOLKINGSGROEPEN? ZO JA, WELKE? WAT STEL JE VOOR?

Ook van deze vraag maken respondenten gebruik om andere bezorgdheden aan te brengen. In het algemeen beklemtonen ze de noodzaak om de grondrechten van elke persoon te eerbiedigen, en om discriminatie tegen te gaan.

“Tolérance et respect de l'autre est la base du bien-être de chacun...”

Sommige respondenten wijzen op grondrechten die volgens hen niet voldoende gerespecteerd worden of waar bijzondere aandacht naartoe zou moeten gaan. Het kan dan gaan om discriminerende praktijken of om welbepaald beleid, bijvoorbeeld rond het beheer van de gezondheids crisis.

De AI analyse legt verschillende elementen bloot die ook in de kwalitatieve analyse naar voor komen.

Zo wordt in de eerste plaats opgemerkt dat sommige respondenten voorstander zijn van grondrechten voor specifieke groepen, omdat dit de samenleving meer inclusief maakt en rechten toegankelijker maakt. Het gaat bijvoorbeeld om de bescherming van personen met een handicap, kinderen en ouderen, de verbetering van hun levenskwaliteit, en digitale inclusie.

Daarnaast worden ook redenen gedetecteerd om zich hiertegen uit te spreken. Respondenten vinden dat het algemene discriminatieverbod volstaat en vrezen dat grondrechten voor specifieke groepen net ongelijkheid zou creëren. De achterliggende gedachte is dat inclusiviteit het risico van discriminatie meebrengt.

De kwalitatieve analyse diept dit verder uit, wat betreft de groepen die voor specifieke grondrechten in aanmerking zouden komen, of wat betreft de redenen om geen grondrechten

te creëren voor specifieke groepen. De kwalitatieve analyse brengt daarbij een meer genuanceerd beeld over hoe specifieke rechten kunnen toegekend worden, of de gevallen waarin dit kan gebeuren. Hieronder onderscheiden we drie groepen. Daarna wordt ingegaan op de redenen om wel of niet rechten toe te kennen aan specifieke groepen van personen. Op het einde lichten we toe welke groepen men voor ogen heeft om die specifieke rechten aan toe te kennen.

Op de vraag of er grondrechten moeten geformuleerd worden voor specifieke groepen, vallen er drie standpunten te onderscheiden.

Standpunt 1: Neen

Een eerste groep van respondenten vindt dit niet nodig of is hiertegen gekant.

“Non, le principe de non-discrimination fonctionne plutôt bien jusqu'ici.”

“Iedereen gelijk voor de wet. Als dit ook zo toegepast wordt zijn uitzonderingen niet nodig.”

Standpunt 2 : Ja

Een tweede groep van respondenten is hier voorstander van.

“Comme dit précédemment, on doit inclure plus de droits fondamentaux liés à certains groupes. Le droit d'être qui l'on est doit primer sur tous les autres.”

“Ja, de LGBT+ gemeenschap moet er bij. Omdat ondanks alles men nog steeds denkt dat alles oké is voor LGBT+ personen.”

Standpunt 3: Een genuanceerd oordeel

Een tussencategorie brengt een meer genuanceerd standpunt. Deze groep acht het enkel wenselijk in bepaalde gevallen of onder bepaalde voorwaarden.

“Er kunnen waarborgen worden ingebouwd voor gehandicapte mensen maar niet ten koste van de overige kinderen of volwassenen die daardoor geremd worden in hun ontplooi-

ing. Niet iedereen moet toegang kunnen krijgen tot alles. De maatschappij moet deze mensen wel opvangen maar er zullen altijd verschillen blijven bestaan.”

In deze groep situeren we ook de respondenten die wel specifieke aandacht willen schenken aan bepaalde groepen, maar van oordeel zijn dat dit niet in de grondwet moet gebeuren, eerder in wetgeving en beleid.

“De grondwet geeft de algemene beginselen, het is aan de politiek om specifieke beleidslijnen uit te werken voor specifieke groepen. De grondwet zou een eenvoudig en makkelijk begrijpbaar document moeten zijn, met de opsomming van onze waarden, makkelijk te beamen. Geen juridische spitsvondigheden die zo moeilijk te begrijpen zijn dat je een jurist-specialist moet zijn om deze te interpreteren.”

“Si la question est ‘faut-il être attentif à certaines situations de vie dans la définition des droits fondamentaux ?’, la réponse est oui mais il s’agit bien souvent de l’application plutôt que de la définition : appliquons-nous une approche équilibrée en termes de genre, de handicap, de différence, de manière générale? Non [...]”

Ten slotte vallen hieronder ook de respondenten die tevreden zijn met de huidige regeling. Zowel voor de bescherming van mensen met een handicap en kinderen, als de specifieke bepalingen over de gelijkheid tussen vrouwen en mannen. Zij vinden het niet nodig om dit uit te breiden naar andere groepen.

“Nee alle noodzakelijke waarborgen zijn vandaag al voorzien.”

2. GEBRUIKTE ARGUMENTEN OM ZIJN STANDPUNT TE VERDEDIGEN

• Gebruikte argumenten waarom geen grondrechten formuleren voor specifieke groepen

Respondenten in de groep die zich kant tegen het formuleren van grondrechten voor specifieke groepen, zijn vaak bezorgd dat dit het gelijkheidsbeginsel onderuit haalt. Zij vrezen dat als groepen specifieke rechten krijgen, dit segmenten in de samenleving tegen elkaar zou opzetten.

“Tous les citoyens ont les mêmes droits, indépendamment de leur origine ethnique, religieux, linguistique, sexe, capacité physique et morale,... Il ne faut donc pas des droits fondamentaux spécifiques. Il ne faut donc pas des droits fondamentaux spécifiques car par définition, la Constitution garantit les droits fondamentaux de tous les citoyens.”

Meer bepaald ziet men het formuleren van rechten voor specifieke groepen als een vorm van positieve actie, wat deze respondenten opvatten als een vorm van discriminatie. Rechten toekennen aan deze groepen en niet aan andere, ervaren ze als discriminerend.

“Nul ne doit être discriminé. L’autorité ne peut traiter différemment des situations semblables et ne peut traiter de la même

façon des situations différentes. Tout est dit, chacun est protégé.”

“Les droits fondamentaux s’adressent à tous. Les notions de droits fondamentaux spécifiques et du lien à d’autres groupes de population sont déjoués des biais dangereux par rapport à la définition de droits fondamentaux.”

Een bijkomend argument is dat dit het systeem van grondrechtenbescherming te complex zou maken.

“Si on sort de grandes catégories générales, on ouvre la boîte de pandore à des procédures sans fin. Keep it simple.”

Respondenten werpen ook praktische bezwaren op. Het is niet altijd mogelijk om groepen precies te definiëren, sommige groepen worden mogelijk uit het oog verloren, en de lijst van groepen die specifieke bescherming behoeven zou geregeld aangepast moeten worden.

“Discriminatie is fout, en je kan daar moeilijk onderscheid in maken. Iemand die gepest wordt omwille van ‘rood haar’, een moedervlek of een misvorming is even erg als iemand die om zijn huidskleur of geaardheid wordt gepest. Nu worden er in feite groepen gemaakt die beter beschermd worden dan andere, gewoon omdat ze niet expliciet vermeld worden.”

“Pourquoi ajouter des redites, en prenant le risque d’oublier un groupe particulier ? [...]”

• Gebruikte argumenten waarom wel grondrechten formuleren voor specifieke groepen

Respondenten die ervoor pleiten om wel rechten aan specifieke groepen toe te kennen, willen voornamelijk steun en zichtbaarheid geven aan groepen die zich in een moeilijke of kwetsbare situatie bevinden. Dit komt terug in een volgende hoofdstuk, waar we nagaan over welke groepen het gaat.

Opmerkelijk, de beweegreden ‘zorg om discriminatie tegen te gaan’ wordt zowel door voorstanders als tegenstanders gebruikt. Op het praktische bezwaar dat de groepen die in aanmerking zouden komen variëren doorheen de tijd, wordt beargumenteerd dat niets verhindert om deze lijst geregeld aan te passen aan ontwikkelingen in de samenleving.

3. GROEPEN DIE IN AANMERKING KOMEN

Voor respondenten die openstaan om rechten toe te kennen aan specifieke groepen, rijst de vraag om welke groepen het dan wel kan gaan.

• Groepen die nu reeds specifieke bescherming krijgen in de grondwet

Versillende respondenten vallen terug op de groepen die nu al vermeld staan in de grondwet.

Het gaat dan in de eerste plaats om personen met een handicap:

“Les personnes en situation de handicap [...] Ils devraient

être mieux aidés quant à leurs droits fondamentaux et surtout pouvoir mieux circuler, qu'on aménage les transports publics ainsi que les infrastructures.”

“De enige bevolkingsgroep die steun verdient is de groep die wegens medische redenen (zowel fysiek of mentaal) in de problemen zitten of een risico vormen voor de maatschappij als/of zichzelf (dit uiteraard bepaald door meerdere artsen) Als u een gezond persoon bent en kunt werken verdient u geen steun.”

Daarnaast ook om kinderrechten:

“[...] La seule exception serait, pour moi, les droits de l'enfant, qui ont acquis une portée juridique particulière. [...]”

En om vrouwenrechten:

“Voor vrouwen: het recht te beslissen over ons lichaam, inclusief abortus, seksuele keuze. Voor iedereen: het recht te leven zonder geweld. Verkrachting, mishandeling, seksueel geweld zijn volledig onaanvaardbaar. Het recht te leven zonder oorlog: alle conflicten worden opgelost via onderhandelingen. [...]”

• Nieuwe groepen

Andere respondenten zien ruimte om specifieke bescherming te bieden aan bijkomende groepen. Zo wil men de gelijkheid op grond van geslacht uitbreiden tot een meer diverse groep van gender-minderheden.

“[...]
- Le droit à la vie familiale pour les personnes homosexuelles;
- Le droit à l'autodétermination de son genre;
- Le droit des nouveau-nés intersexes à ne pas subir d'opération de réassignation.”

Daarnaast opperen respondenten om specifieke bescherming te verlenen op basis van leeftijd, niet enkel voor kinderen zoals nu het geval is, maar ook voor ouderen.

“Hoogstens voor ouderen, [...] oud en gehandicapt daar kun je zelf niets aan veranderen.”

Sommige respondenten denken ook aan diverse minderheidsgroepen. Dat kan op basis van etnische afkomst of religie, maar ook op basis van taal. Voor dat laatste wordt verwezen naar de positie van Franstalige groepen in faciliteitengemeenten.

“Ik denk ook dat mensen van alle religies alle religieuze tekenen zouden mogen dragen, zeker een hoofddoek, keppeltje, kruidteken, etc. Ook achter lokketten...”

Er wordt ook verwezen naar allerlei groepen in een kwetsbare situatie: personen zonder papieren, analfabeten, laaggeletterden en digibeten, of meer algemeen: mensen die behoeftig zijn.

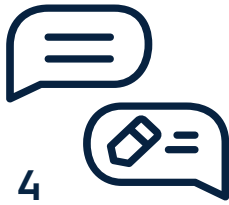
“Ja, voor de mensen die het nodig hebben [...]. Niet zoals jullie nu doen, gooien met geld naar de profiteurs.”
“Le droit à ne pas être exclus de la société à cause de la

fracture numérique pour les personnes âgées [...]”

Ten slotte kijken ze ook naar beroepsgroepen of personen die vanuit hun beroepsleven bepaalde activiteiten ontwikkelen, zoals journalisten en klokkenluiders.

“[...] Voor iedereen: het recht op degelijke informatie over zeer diverse onderwerpen, de overheid moet onderzoeksjournalistiek steunen.”

“Oui, les lanceurs d'alerte.”

Uitdaging 4

NIEUWE GRONDRECHTEN?

De grondwet somt al veel grondrechten op. Daarnaast zijn er grondrechten die in verdragen zijn opgenomen, maar niet uitdrukkelijk in de grondwet staan. Nieuwe ontwikkelingen kunnen de nood aan nieuwe grondrechten meebrengen. Soms zijn die reeds beschermd in wetgeving en reglementen, maar niet als een grondwettelijk beschermd grondrecht. De vraag luidt daarom:

1. ZIJN ER NIEUWE GRONDRECHTEN DIE JE VOOR IEDEREEN ZOU WILLEN GARANDEREN? WAT STEL JE VOOR?

Sommige respondenten grijpen deze vraag aan om hun bezorgdheid te uiten over de staat waarin onze grondrechten zich in het algemeen bevinden.

“Nous vivons en démocratie, mais nous ne pouvons faire que ce qu'on nous impose et nos libertés diminuent de plus en plus. Déjà entre voisins c'est : 'moi, je peux faire ceci mais pas toi', cela me dérange. On devient de plus en plus égoïste.”

We onderscheiden verschillende standpunten rond deze vraag, en overlopen om welke grondrechten het zou kunnen gaan. In de AI analyse komen reeds verschillende van die grondrechten naar boven. De kwalitatieve analyse liet toe om de grondrechten meer in detail te bekijken

• Geen ruimte voor nieuwe grondrechten

Verschiedende respondenten zien geen ruimte voor nieuwe grondrechten. Deze respondenten vinden dat er reeds voldoende grondrechten zijn opgenomen in de grondwet, of vinden het niet nodig om grondrechten die al internationaal beschermd worden nog eens uitdrukkelijk in de grondwet op te nemen. Zij vrezen dat nieuwe grondrechten het beleid kunnen beperken. Of nog: dat het om een schoonheidsoperatie zou gaan, waarbij grondrechten worden afgekondigd, maar niet gerespecteerd.

“Ik denk dat de cruciaalste grondwetten al in de wet staan, en dat nieuwe grondrechten inderdaad het beleid van de overheid te hard inperken.”

“Liefst geen nieuwe grondrechten, wel vertaling van bestaande grondrechten naar nieuwe fenomenen en daaraan

concrete acties koppelen. Enkel opnemen in de grondrechten en er verder niet veel mee doen, is onzin.”

“Il ne faudrait pas allonger la liste spécifique de droits fondamentaux, mais plutôt se limiter à la notion de "droits fondamentaux pour vivre dans la dignité", quitte, pour ce faire, à se référer à des textes internationaux déjà reconnus par la Belgique.”

• Grondwettelijke erkenning van internationaal beschermde grondrechten

Andere respondenten willen niet noodzakelijk nieuwe grondrechten toevoegen, maar vinden het wel waardevol om grondrechten die al verdragsrechtelijk beschermd worden, toch uitdrukkelijk in de grondwet te erkennen. Het recht op leven bijvoorbeeld, of het recht op vrijheid en veiligheid. Zo'n grondrecht bestaat al, maar als je het in de grondwet opneemt, benadruk je dat je dit erg waardevol vindt.

“En principe ces ‘nouveaux’ droits (traités, réglementation européenne) sont traduits dans une loi belge. Certains pourraient être repris dans la Constitution. Ceci permettrait de mettre en avant d'autres droits tout aussi importants que ceux déjà inscrits dans la Constitution. Ils devraient néanmoins refléter les valeurs de notre société dans son ensemble.”

Sommige respondenten pleiten ervoor om grondrechten die al internationaal beschermd worden, ook uitdrukkelijk in de grondwet op te nemen als dat nog niet gebeurd is. Zoiets kan dan het symbolisch belang ervan tot uitdrukking brengen. Maar respondenten zijn zich er niet altijd van bewust dat het grondrecht reeds internationaal beschermd wordt. Het verbod van foltering is daar een voorbeeld van. Ook daaruit spreekt een behoefte aan uitdrukkelijke erkenning, en aan transparantie over onze grondrechten.

“Het recht op bescherming voor fysieke mishandeling.”

• Vraag voor specificatie van bestaande grondrechten naar inhoud

In deze categorie komen grondrechten aan bod die de sociaal-economische grondrechten specificeren. Artikel 23 beschermt deze grondrechten, en noemt er een aantal in het

bijzonder. Volgens sommige respondenten mag deze opsomming worden uitgebreid. Bijvoorbeeld met basisvoorzieningen als huisvesting, energie, water, voeding, gezondheidszorg, mobiliteit, enzovoort.

“Un accès aux soins, eau et électricité, nourriture et un toit, sans discrimination ; c'est-à-dire pour les personnes à faible revenus ou sans revenu : chacun est aussi libre de sa vie et de son corps.”

“Het opnemen van elektriciteit, water en internet als grondrecht is een basis voor een mensenleven. Een mens heeft elektriciteit en water nodig om te leven en internet voor informatie en sociale inclusie.”

“Grondrecht op voeding, elektriciteit, gas, kleding, arts, apotheek, tandzorg en ziekenhuis toegang. De basisbehoeften van elke burger.”

“Seul le droit au travail devrait être garanti. Il y va de la survie financière du pays. Pas le travail que l'on veut mais celui que l'on peut effectuer car disponible. Les personnes en recherche de travail devraient accepter un travail proposé par l'État après un temps de recherche donné. On ne pourrait pas le refuser et le travail ne devrait pas être incompatible avec la personne (son handicap, sa maladie).”

“Een basisinkomen voor elke burger dat de basisnoden van een persoon dekt (een minimale noodzakelijke vorm van onderdak, energie, eten, kledij, mobiliteit en ontspanning).”

“Recht op energie / Recht op transport (publiek/fiets - niet per sé een auto) / Recht op communicatie (internet, telefonie) / Recht op onbereikbaarheid (vanuit het werk, een persoon moet niet 24/7 klaar staan omdat hij bereikbaar is).”

In deze categorie valt ook het recht op onderwijs, dat in de grondwet in een aparte bepaling is opgenomen.

“L'éducation est pour moi un droit fondamental majeur car il permet à chacun de s'émanciper de son contexte héréditaire. Sinon je ne suis pas contre la reconnaissance de nouveaux droits fondamentaux mais je pense qu'un préalable est de s'assurer que les droits fondamentaux déjà reconnus soient réellement assurés.”

Daarnaast valt ook de vraag terug te vinden om de taalvrijheid duidelijker te omschrijven, een vrijheid die al beschermd wordt door artikel 30 van de grondwet.

“Absolute vrijheid van taal in de privésfeer, werksfeer en het recht om volop van eigen taal en cultuur te kunnen genieten, met een verplichting vanuit de overheid om hierin tegemoet te komen via initiatieven.”

Ten slotte wordt voorgesteld om een recht op anonimiteit in te schrijven. Dat ligt in het verlengde van het reeds beschermde recht op eerbiediging van het privé-leven, opgenomen in artikel 22 van de grondwet.

“Recht op anonimiteit, dit gaat verder dan privacy-wetgeving, en zorgt dat er geen gegevens van mensen worden verzameld of bijgehouden. Overal waar je komt wordt je gefilmd en krijg je cookies geïnstalleerd. Je krijgt wel een bordje te zien met de vermelding, maar je hebt geen keuze. Zo'n wet zou zulke praktijken onmogelijk moeten maken.”

• **Vraag voor specificatie van bestaande grondrechten voor bepaalde groepen**

Sommige respondenten zijn bezorgd dat bestaande grondrechten niet voldoende gehandhaafd worden ten aanzien van bepaalde groepen. Zij vragen om specifieke bescherming voor deze groepen, wat onder uitdaging 3 al aan bod kwam.

“Meer respect voor de Holebi gemeenschap en zoals iedere staatsburger dezelfde bestaande grondrechten met min en ook niet meer.”

• **Nieuwe grondrechten**

Een andere groep van respondenten ziet wel ruimte voor nieuwe grondrechten, of voor de uitdrukkelijke formulering van rechten die eventueel kunnen afgeleid worden uit bestaande grondrechten. De voorstellen worden hieronder opgesomd.

Een bezorgdheid die regelmatig terugkwam, is het recht om zelf te beslissen over een menswaardig levenseinde. Dit kwam ook bij uitdaging 1 aan de orde, als een concretisering van het recht op menswaardig leven. Omdat het recht op euthanasie in de rechtspraak niet wordt erkend als een afdwingbaar element van

het recht op een menswaardig leven, zien we dit als een nieuw grondrecht.

“Le droit à l'euthanasie. Ce droit n'impacte que la personne concernée donc il est illogique de ne pas le garantir.”

“Het recht op leven zou ik veranderen naar het recht op menswaardig leven en opnemen in de grondwet. Dat zou inhouden dat mensen zelf kunnen beslissen of hun leven menswaardig is of niet en op een legale manier uit het leven kunnen stappen.”

“Le droit de vivre et de mourir dignement. Le droit de décider soi-même de mourir et non d'être dépendant de procédures juridiques et administratives.”

Daarnaast hebben respondenten ook oog voor natuur, klimaat en dieren. In artikel 7bis van de grondwet staat duurzame ontwikkeling ingeschreven als beleidsdoelstelling, ook in haar milieugebonden aspecten, maar respondenten stellen voor om daar grondrechten van te maken.

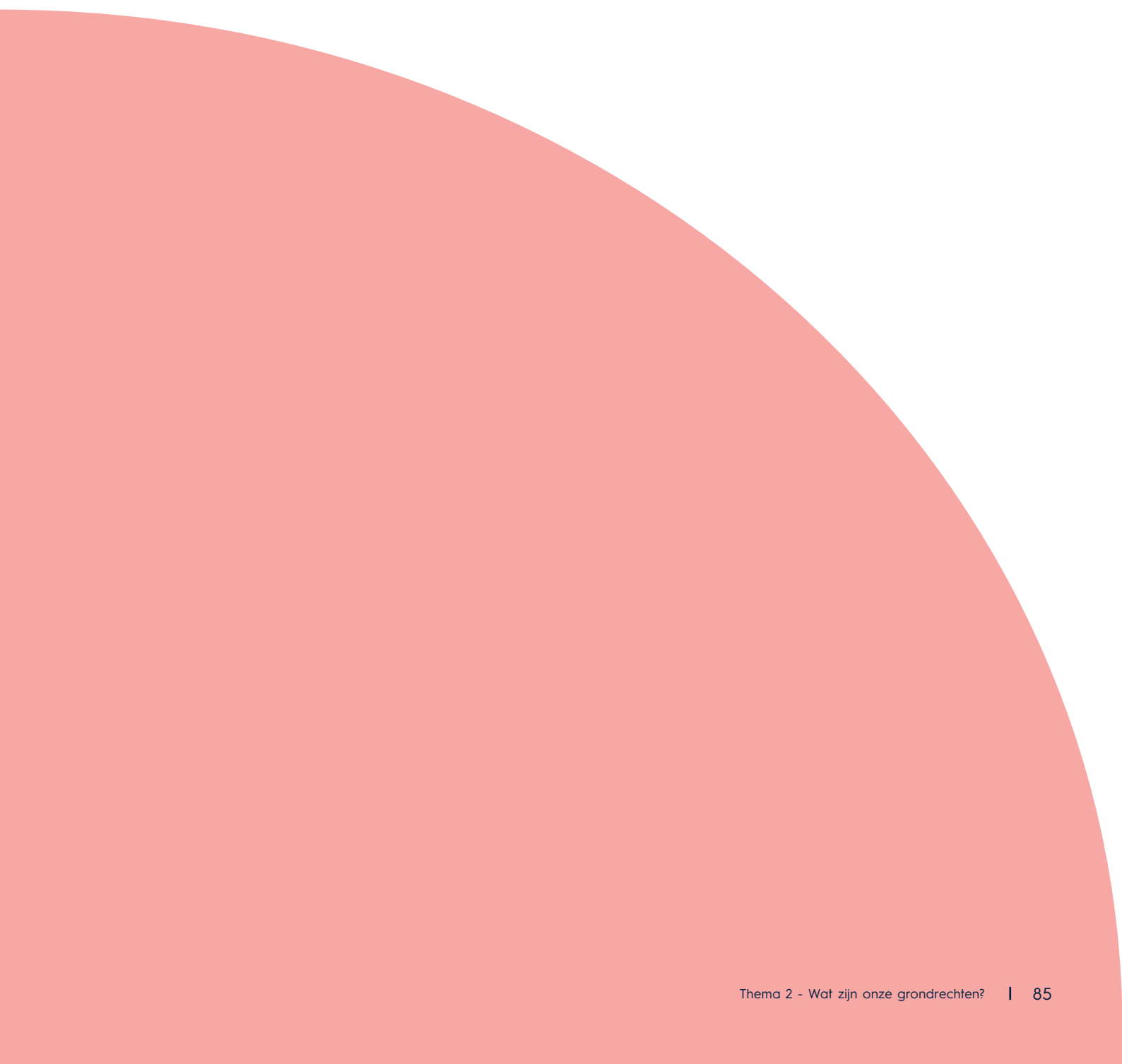
“La protection de l'environnement pour les générations futures doit être inscrite dans la Constitution. La protection des animaux, leur traitement respectueux, une vie digne.”

“Dierenrechten zonder twijfel! Ik ben ervan overtuigd dat de geschiedenis ons zal veroordelen voor de manier waarop wij nu met dieren omgaan, zeker met dieren in de voedingsindustrie, een regelrechte schande!”

“Les animaux devraient également avoir des droits fondamentaux:

- Le droit à une vie digne, c'est-à-dire avec un espace suffisant et un accès à l'extérieur.*
- Un abattage digne et avec un minimum de souffrance. Pas d'abattage en présence des autres animaux, pas d'abattage sans étourdissement préalable.*
- La détention et l'élevage devraient être soumis à une licence. Licence qui serait retirée en cas d'infraction grave ou répétée.*
- La chasse de loisir devrait être interdite. La régulation des éventuelles populations excessives devrait être laissée aux agents des eaux et forêts ou aux propriétaires des terres sans possibilité de céder ce droit.”*

“Recht op een gezonde en groene leefomgeving. Met kwaliteitsvol groen binnen een beperkte afstand.”

Uitdaging 5

DIALOOG OVER GRONDRECHTEN

De volgende uitdaging is meer technisch van aard. Ze gaat over de voorwaarden waaronder grondrechten kunnen worden beperkt, en meer bepaald over de vraag in hoeverre het parlement daarvooraf moet debatteren, bijvoorbeeld om criteria en voorwaarden vast te leggen. Het legaliteitsbeginsel legt dit op voor verschillende grondrechten, maar de invulling is flexibel. De vraag wordt ruim geformuleerd:

1. ZIJN ER VOLGENS JOU THEMA'S WAAROVER HET PARLEMENT ALTIJD VOORAF MOET DEBATTEREN EN BESLISSEN? IS HET IN SOMMIGE OMSTANDIGHEDEN NODIG OM VOORAF TE DEBATTEREN EN BESLISSEN? WAT STEL JE VOOR?

In de contextualisering bij deze vraag wordt de recente coronacrisis en de discussie over de pandemiewet als voorbeeld gegeven. Het is geen verrassing dat veel respondenten hierop voortgingen. De input van de respondenten ligt meer in dezelfde lijn dan bij andere thema's. De AI analyse legt twee aspecten bloot. In de eerste plaats ziet men een nood aan voorafgaand debat in het parlement en aan parlementaire controle achteraf in normale omstandigheden, zodat de regering voornamelijk uitvoert, maar niet alleen kan beslissen. In de tweede plaats achten verschillende respondenten het aanvaardbaar dat er geen voorafgaand parlementair debat plaatsvindt in noodsituaties.

De kwalitatieve analyse brengt meer gelaagdheid in het noodzakelijk voorafgaand debat. Zo worden de nood aan debat, de vorm en de uitzonderingen meer in detail besproken.

In normale tijden

Sommige respondenten zijn van oordeel dat in principe het parlement altijd over alle materies moet debatteren. Als reden wordt aangegeven dat het parlement verkozen is en dit dus de meest democratische manier is om te beslissen.

"Alles debatteren. Beslissing is voor elke verkozenen, ze moeten het kunnen veranderen. Regering is gevormd op basis van de partijen, parlement op basis van verkozenen..."

"Le Parlement devrait toujours être consulté et TOUS les sujets débattus et discutés au Parlement, sans exception, surtout les sujets qui restreignent la liberté individuelle ou tout sujet qui pourrait changer la vie personnelle d'un citoyen (comme l'âge de la pension par exemple)."

Andere respondenten nuanceren dit. Zij vinden een voorafgaand debat nodig voor regelingen die impact hebben op de grondrechten, vrijheden en veiligheid van de bevolking.

"Bij elke beperking van de grondrechten is er steeds vooraf debat en akkoord van het parlement vereist."

"Oui!!! tout ce qui limite les libertés et droits fondamentaux ou qui aura un impact sur le bien-être d'une partie de la population."

"Alleen over thema's die de grondwetten en burgers kunnen schaden, moet gedebatteerd worden"

"In principe dient het parlement steeds vooraf te debatteren en beslissen"

inzake politieke beslissingen die de gevolgen hebben voor de grondrechten en zeker wanneer deze worden ingeperkt."

Er zijn ook respondenten die het parlementair debat onvoldoende vinden. Zij vinden dat burgers rechtstreeks moeten betrokken worden bij belangrijke beslissingen. Dit kwam ook bij thema 1 in deze burgerconsultatie aan bod.

"Chaque chose importante qui impacte le citoyen doit faire l'objet d'un référendum. Les millions de citoyens ne peuvent pas être représentés pour des décisions aussi importantes par quelques individus qu'ils n'ont même pas réellement choisis. Les élus doivent écouter les citoyens, respecter leur volonté et ne pas se prendre pour Dieu !"

"Cela doit toujours se faire. C'est l'essence même de la démocratie. Et pour les questions sujettes à contentieux ou à manifestation, une consultation populaire générale et volontaire via les communes et une commission chargée d'analyser les réponses doit être mise en place."

In tijden van nood

• Het parlement moet betrokken blijven

Sommige respondenten beklemtonen dat het parlement betrokken moet blijven, ook in urgente situaties. Anders zouden de deuren worden opengezet naar een autoritair regime. Uit deze input klinkt vertrouwen in het parlement door. Er wordt opgemerkt dat het net in zo'n gevallen van belang is om overwogen beslissingen

te nemen.

“Le système d'arrêtés royaux décidés en urgence par le Kern n'est plus admissible même s'il y a urgence. Les députés peuvent se réunir en urgence et peuvent même voter de la maison (télétravail) à l'heure actuelle. Durant la crise sanitaire, même s'il y avait des cas d'urgence, certaines mesures ont été prises sans consulter le Parlement et ça ne doit plus se reproduire.”

“Het parlement vertegenwoordigt de burger. De regering niet. Bovendien is het parlement de wetgever, en de regering de uitvoerder van de wetten die het parlement gestemd heeft. Beslissingen door de regering die de gangbare door het parlement gestemde wetten - zelfs tijdelijk - omzeilen zijn hoogst onwenselijk.”

“Aucune situation ne justifie de passer outre le Parlement. Les pouvoirs spéciaux sont une imposition par un petit nombre de personnes non représentatives de l'ensemble de la population de prendre des décisions liberticides et attentatoires à la vie privée.”

“De pandemiewet is een gruwelijke paniek-wet die niet ok is. Er is zeker in tijden van paniek net veel meer debat en interactie nodig en een blijvend afweten van alle lange termijn gevolgen. De paniekvoetbal was een aanslag op ons democratisch systeem en ongehoord.”

“Het parlement is er als waakhond van de regering. Een wet zoals de "Pandemiewet" vernietigt de functie van het parlement. Op dergelijke manier ontstaan regeringen a la Polen en Honga-

rije. Dit is geen open democratie.”

“En espérant que le Parlement prendra des décisions un peu plus sensées que celles prises par le Gouvernement lors de la pandémie. Au départ, j'admets que c'était nouveau et inédit (heureusement) mais après un an de pandémie ils n'ont jamais été capables de prendre des décisions cohérentes.”

Respondenten zijn zich ervan bewust dat de tijd dringt in urgente situaties. Om die reden stellen ze urgentieprocedures voor, die verzekeren dat het parlement snel bijeen komt en op korte termijn beslist.

“Les débats parlementaires sont les fondements de notre démocratie et ne doivent en aucun cas être contournés. En cas d'urgence, les procédures devraient être simplifiées pour permettre que ce débat continue. C'est antidémocratique de décider d'une politique sur la base de principes non validés par débat parlementaire.”

“In principe tegen, maar met enige nuance. Bijvoorbeeld in geval van een pandemie, of van oorlog waar de regering heel snel moet beslissen. Ik ben in principe voor het passeren langs het parlement (is het meest democratische), maar voor bepaalde omstandigheden (cfr. oorlog) zou men een strakke deadline aan het parlement moeten kunnen opleggen (bijvoorbeeld max. 24 u) om de voorstellen te bespreken.”

“Je pense que tous les sujets devraient être débattus au Parlement, c'est le principe même de la démocratie. S'il y a urgence, il faut prévoir une procédure d'urgence pour ne pas que

cela retarde la prise de décision mais la lourdeur administrative ne peut pas être un prétexte pour éviter le débat parlementaire.”

- **Uitzonderingen op het voorafgaand parlement debat zijn aanvaardbaar**

Andere respondenten maken een uitzondering in tijden van nood. Het gaat dan om situaties waarbij het welzijn van het volk op korte termijn in gedrang komt. Over de omstandigheden waarin dat aanvaardbaar is, lopen de meningen uiteen. Oorlog wordt als een legitieme omstandigheid beschouwd. Een pandemie wordt door sommigen ook als voorbeeld genomen, terwijl anderen dat niet voldoende vinden als urgentie .

“Het parlement is het hart van de democratie, tenzij in absolute nood-situatie; moet altijd ex-ante parlementair debat gevoerd worden. De pandemiewet gaat reeds te ver in het potentieel toestaan van grondwettelijke inperkingen. Gevaar is ook dat een toekomstige regering naar analogie de pandemiewet zal misbruiken, bv door een “migratiecrisis” uit te roepen en zo ongrondwettelijk tewerk te gaan.”

In urgente gevallen vinden deze respondenten het aanvaardbaar dat de regering beslissingen neemt zonder voorafgaand parlementair debat. Die beslissingen moeten dan beperkt zijn in omvang en in tijd. Ook wordt geoordeeld dat het parlement op basis van een debat achteraf beslissingen moet kunnen bijsturen, of snel nadat ze genomen worden ter bekrachtiging moeten voorgelegd krijgen. Deze beperkingen vinden ze noodzakelijk om de democratie niet in gevaar te brengen.

“In een crisissituatie mag de regering echter wél die grondrechten tijdelijk inperken mits aan een aantal voorwaarden wordt voldaan: de maatregelen moeten

- duidelijk omschreven én gemotiveerd zijn;*
- beperkt zijn in de tijd - aangeven welke (tussentijdse) evaluaties zullen gehouden worden, welke de criteria zijn tot beëindiging van de maatregelen;*
- evaluatie van het beleid en de maatregelen na het beëindigen daarvan.”*

“Dès lors que l'on touche à des libertés fondamentales, il faut absolument garder le pouvoir du "dernier mot" au Parlement. Lorsque des situations de crise surviennent, on peut légitimement déléguer un pouvoir plus large aux autorités exécutives moyennant une habilitation spéciale préalable pour une durée déterminée, un droit de regard et d'interpellation continu ainsi qu'une ratification a posteriori par le Parlement (cfr. loi de pouvoirs spéciaux).”

“Zolang het de bevolking niet in gevaar brengt langer te wachten is het de taak van de wetgevende macht alles vast te leggen. Dat de uitvoerende macht in noodgevallen bij hoogdringendheid kan beslissen is nodig en bevordert onze veiligheid.”

“En dehors d'une situation de guerre où la loi martiale serait d'application, je ne vois pas de raison de laisser la possibilité au Gouvernement de choisir seul s'il décide de restreindre les libertés des citoyens. Cela doit être, à minima, débattu au Parlement.”

“Oorlog en vrede en crisissen moeten vooraf aan het Parlement worden voorgelegd. In de grondwet kan ook opgenomen worden dat binnen een bepaalde termijn na het nemen van noodwetten een parlementair debat moet volgen dat die noodwet kan ongedaan maken.”

“In échte noodsituaties moet de regering snel kunnen handelen, maar een debat achteraf is altijd nodig, om niet in situaties als in Polen of Hongarije terecht te komen, waar de regering overal een absolute meerderheid heeft en de demo-

cratie gewoon verdwenen. Zo'n toestanden moeten ten alle tijden vermeden worden.”

“Nous éviterons les affres d'une dictature mais dans certains cas, l'urgence imposerait de réagir sans passer par l'intermédiaire de cet organisme. Mais le débat devrait être rouvert après coup.”

“Pendant le Covid, soit 2 ans, le Gouvernement a pris trop de décisions sans débats parlementaires au point qu'un sentiment de dictature s'est installé. Ok pour des mesures urgentes et très temporaires, mais, le gouvernement devrait en même temps engager le débat parlementaire en justifiant les mesures prises soit pour les entériner, soit pour les adapter si la situation perdure (ex covid). Le gouvernement a trop longtemps mené la danse et la démocratie a été bafouée.”

CONCLUSIE

Thema 2 reflecteert over hoe de grondwet best omgaat met grondrechten, en dit binnen de beperkte ruimte die internationale verdragen en Europees Unierecht ons laat. De uitdagingen daarover komen neer op twee dimensies. Een eerste dimensie gaat over de inhoud van grondrechten: welke grondrechten moeten in onze grondwet staan? De tweede dimensie gaat over de ruimte die de overheid moet hebben om grondrechten in te vullen of te beperken.

Bij de eerste dimensie denken we in de eerste plaats aan nieuwe grondrechten, die nog geen bescherming krijgen in de grondwet. Dat was de specifieke vraagstelling van uitdaging 4. Het kan dan zowel gaan om grondrechten die al beschermd worden door andere wetten, als om compleet nieuwe grondrechten.

Ook uitdagingen 1 en 3 gaan over de inhoud. Met uitdaging 1 willen we te weten komen of grondrechten concreter ingevuld moeten worden. Uitdaging 3 vraagt aan de respondenten of er naast de huidige bescherming voor welbepaalde groepen in onze samenleving, nog grondrechten gespecificeerd moeten worden om bepaalde groepen extra te beschermen.

Uitdaging 2 selecteerde een welbepaald grondrecht – taalvrijheid – om na te gaan of dit grondrecht gedetailleerd ingevuld moet worden om de verhouding tussen de overheid en burgers te regelen, en meer specifiek in welke taal de overheid moet communiceren met haar burgers. Daarmee raakt deze uitdaging aan de spanningen tussen taalgroepen. Dit haakt ook aan bij de bezorgdheden die in thema's 3 en 4 nog aan bod komen. Omdat de uitdaging vooral gaat over hoe de overheid zich moet gedragen, sluit ze dicht aan bij dit tweede thema.

Als respondenten volledig nieuwe grondrechten voorstellen, gaat het vooral om uitbreidingen naar natuur, klimaat en dieren. Nieuwe grondrechten voor personen zijn vaak al beschermd in verdragen. Vaak stellen de respondenten voor om die bestaande grondrechten te specificeren, erop verder te bouwen – een recht op anonimiteit bijvoorbeeld – of ze uit te breiden naar andere groepen. In die zin vinden we overlap in de antwoorden op uitdagingen 1, 3 en 4.

Meest voorkomend waren voorstellen om het recht op een menswaardig leven te concretiseren door te voorzien in een recht op basisvoorzieningen, of om beslissingsrecht te behouden over het eigen levenseinde. Wie voorstelt om grondrech-

ten specifiek te omschrijven voor welbepaalde groepen in de samenleving, denkt vooral aan de groepen die de grondwet nu al specifiek beschermt – personen met een handicap, kinderen en vrouwen. Daarnaast denkt men ook aan de LGBT+ gemeenschap, aan ouderen, of aan personen die kwetsbaar staan in de samenleving, zoals mensen zonder papieren maar ook laaggeletterden en digibeten, aan etnische, religieuze of taalminderheden, of aan bepaalde beroepsgroepen, zoals journalisten en klokkenluiders.

Niet alle respondenten staan te springen om nieuwe grondrechten te creëren of bestaande rechten concreter te maken. Vele respondenten vinden het goed zoals het is, of vinden dat er al te veel bescherming wordt geboden. Of we grondrechten specifiek moeten maken voor welbepaalde groepen in de samenleving, daarover heerst verdeeldheid. Voor- en tegenstanders beargumenteren hun keuze allebei met het gelijkheidsbeginsel. Wie voor specificering pleit, vindt dit nodig om bestaande grondrechten effectief en inclusief te maken voor iedereen. Wie hiertegen is, vreest dat ze voorrechten en privileges creëren voor deze groepen.

De tweede dimensie (de ruimte die de overheid moet hebben om grondrechten in te vullen of te beperken) komt vooral tot uiting bij uitdaging 5: in welke mate moet het parlement zich vooraf uitspreken over maatregelen die grondrechten beperken? De coronacrisis lag nog vers in het geheugen bij het beantwoorden van deze vraag. Sommige respondenten bekritisieren de wijze waarop de coronamaatregelen grondrechten beperkten, zonder een voorafgaand parlementair debat over deze kwestie. Juist in noodsituaties vindt men legitimatie noodzakelijk van het parlement. Anderen vonden het gerechtvaardigd door de urgentie van de situatie. Buiten dergelijke noodsituaties is het algemeen aanvoelen dat voor tijdelijke aanpassingen aan grondrechten een parlementair debat een minimumvereiste is in een democratische staat. Voor sommigen volstaat dit niet: zij pleiten ervoor om bij belangrijke beslissingen de burgers rechtstreeks te betrekken in de besluitvorming.

De tweede dimensie kwam ook tot uiting in andere uitdagingen. De vraag of grondrechten geconcretiseerd moeten worden, bevestigd ook hoeveel beleidsruimte de overheid moet krijgen. De meningen hierover zijn verdeeld. De ene pleit voor flexibiliteit, de andere vreest willekeur door een toevallige meerderheid. Wie de wetgever meer ruimte gunt, verbindt daar soms voorwaarden

aan: inperkingen moeten bijvoorbeeld steunen op wetenschappelijk bewijs. Uitdaging 2 toont dat men ook flexibiliteit in de uitoefening van grondrechten verwacht. Respondenten zijn over het algemeen voorstander van de bestaande basisregel – de overheid gebruikt de taal van het taalgebied – maar velen pleiten voor soepelheid.

Doorheen de antwoorden vielen nog twee bezorgdheden te noteren over grondrechten.

In de eerste plaats wordt aangegeven dat grondrechten niet voldoende toegankelijk zijn. Het gevoel heerst dat men te weinig geïnformeerd wordt over welke grondrechten er zijn en hoe men er aanspraak op kan maken. Daarin past ook de behoefte om grondrechten rond menselijke waardigheid concreet te maken. Tegelijk wordt het argument ook gebruikt om bestaande grondrechten niet concreet te maken of te specificeren voor bepaalde groepen in onze samenleving: dat zou het systeem van grondrechtenbescherming te complex maken.

Daarnaast wijzen verschillende respondenten erop dat grondrechten niet vrijblijvend zijn: zij verwachten dat personen een zekere burgerzin tonen. Dat komt ook tot uiting bij uitdaging 2, over de taal van de overheid: men verwacht dat personen zelf inspanningen doen om de taal te leren van de gemeenschap waarin ze worden opgenomen. De achterliggende vrees, dat grondrechten deel uitmaken van een sociale welvaartsstaat waar burgers te snel van kunnen profiteren, verklaart ook de koudwatervrees van verschillende respondenten bij uitdaging 3: tegenstanders vrezen dat een specificatie van grondrechten voor welbepaalde groepen, te veel privileges zou vastleggen.

3

Hoe organiseren we ons land?

Inleiding	95
Presentatie van de uitdagingen	
Uitdaging 1	96
Structuur van het land	
Uitdaging 2	100
Inspraak van de deelstaten in federal beslissingen	
Uitdaging 3	104
Gemeenschapsbevoegdheden in Brussel	
Uitdaging 4	106
Vragen over de grenzen van de deelgebieden	
Uitdaging 5	108
Hoe zou jij de verdeling van de financiële middelen naar de deelstaten organiseren in jouw land voor de toekomst?	
Conclusie	112

PRESENTATIE VAN DE UITDAGINGEN

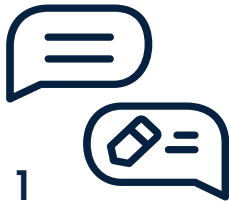
België evolueerde van een eenheidsstaat naar een federaal systeem. Dat gebeurde niet volgens een stappenplan. Elke staatsvorming bouwde voort op de vorige, telkens volgens de politieke mogelijkheden en grenzen van het moment. Het resultaat is eigenlijk een kluwen. Wanneer we nadenken over de structuur van het België van morgen, vormt dat een eerste sleutelvraag: kan België op een meer eenvoudige manier worden ingericht, of is complexiteit onvermijdelijk?

Federale systemen geven structuur aan de spanning die voortvloeit uit het verlangen naar meer zelfbestuur van territoriale groepen binnen een groter geheel. Er zijn veel manieren om die structuur vorm te geven. Die manieren reflecteren de visie op de verhouding tussen regionale autonomie en nationale cohesie. Elke staatsvorming is dan ook een politieke evenwichtsoefening, een compromis. Dat moment van evenwicht wordt dan in wetten, procedures en instellingen vastgelegd, maar tegelijk ook steeds betwist door groepen die net meer of net minder federalisme willen. Ondertussen evolueren inzichten, politieke voorkeuren en de samenleving zelf. Het evenwicht dat we vandaag terugvinden in de Belgische staat, komt dat nog overeen met de visie die de bevolking daar zelf over heeft? Wordt het wettelijk evenwicht door de Belgen nog als evenwichtig gevoeld? Een tweede sleutelvraag is dan ook: hoe zien we de relatie tussen autonomie van de regio's en België als één geheel.

Dat zijn de basisvragen die de uitdagingen hebben gestuurd binnen het thema 'staatsstructuur'.

Uitdaging 1 stelt daarin de meest brede en open vraag: wat is voor jou de ideale structuur voor jouw land voor de toekomst? Dat vraagt meteen veel van de respondenten: ze moeten een idee hebben van hoe onze Belgische staatsstructuur in elkaar zit, in al haar complexiteit, en hoe dit anders kan. We gaven wel enkele knelpunten mee die men kon meenemen in het antwoord: of beide gemeenschappen bevoegd moeten blijven in Brussel, en of alle deelgebieden hetzelfde statuut en dezelfde bevoegdheden zouden moeten hebben.

De volgende uitdagingen concentreren zich vervolgens op meer afgelijnde aspecten, die een verdieping mogelijk maken. Uitdaging 2 zoomt in op de positie van de deelgebieden in de federale besluitvorming. Hier luidt de vraag op welke manier men hen inspraak zou geven. Daartoe wordt een heel assortiment van voorbeelden gegeven, van duale tot meer cohesieve vormen. Op de vraag of beide gemeenschappen bevoegd moeten blijven in Brussel wordt verder nog dieper ingegaan, in uitdaging 3. Brussel vormt eveneens een bijzonder punt van aandacht in uitdaging 4, waar de vraag wordt gesteld hoe men daar de uitdagingen moet aanpakken die de gewestgrenzen overschrijden. De laatste uitdaging gaat over het financieringssysteem. Dat is de meest technische uitdaging, maar van cruciaal belang voor elk federaal systeem. De vraag hoe de financiële middelen verdeeld moeten worden tussen de deelgebieden peilt voornamelijk naar de keuze tussen performantie of behoefte als basis voor dotaties, en dus naar de mate waarin burgers solidariteit in het financieringssysteem verwachten of aanvaarden.

Uitdaging 1

STRUCTUUR VAN HET LAND

'Kan België op een meer eenvoudige manier worden ingericht?' Dat was de kern van de eerste vraag. De relevantie van deze vraag blijkt uit de antwoorden van de respondenten. Ze zijn bezorgd over de complexiteit van de huidige staatsstructuur en de impact daarvan op de politieke besluitvorming. De vraag naar eenvoud volgt uit diverse argumenten, zoals: 'België is te klein om op te delen in al die bestuursniveaus', of 'de complexiteit zorgt voor minder transparantie en (kosten)efficiëntie'.

De respondenten geven verschillende visies op een mogelijke vereenvoudiging in de toekomst. Uit die visies kan je de voorkeur afleiden naar het gewenste evenwicht tussen autonomie en cohesie. De structuur van de bevolking, en meer bepaald haar meertaligheid, is een belangrijke grondslag voor die visies. Respondenten zien daarin een verantwoording voor autonomie inzake onderwijs en cultuur. Tegelijk wordt verplichte tweetaligheid als een belangrijk aandachtspunt gezien, een argument dat normaal eerder in het kamp ligt van voorstanders van meer cohesie.

De zorg om een goede bevoegdheidsverdeling is een drijfveer voor de wijze waarop men België wil inrichten. De huidige complexe bevoegdheidsverdeling komt volgens de respondenten voort uit de complexiteit van de staatsinrichting. Dat die bevoegdheden niet goed zijn afgebakend, elkaar overlappen en inhoudelijk niet altijd logisch zijn, wordt ervaren als een heikel punt.

Dat tijdens de Covid-19 crisis te veel ministers met bevoegdheden inzake volksgezondheid aan tafel zaten, is voor respondenten een symptoom van de versnippering van beleidsdomeinen en bevoegdheden. In die zin worden meer coherente bevoegdheidspakketten en een duidelijke bevoegdheidsverdeling belangrijker geacht dan het aantal deelstaten of bestuursniveaus. Algemeen geeft men aan dat het rationaliseren van bevoegdheden een belangrijke stap is naar een beter functionerende staat. We komen hierop terug in thema 4.

Uitdaging 1 legde voor hoe men die structuur nu eigenlijk ziet.

Uit de AI analyse blijkt dat de respondenten de staatsstructuur eenvoudiger en efficiënter willen. Een terugkerende bezorgdheid is de garantie van meertaligheid. Dit leidt tot diverse voorstellen, tot het samenvoegen van Brussel met beide Brabantse provincies toe. De kwalitatieve analyse diept dat verder uit in meer-

dere scenario's, zoals de keuze van het aantal gewesten, de schaalvergroting van lokale besturen, het laten samenvallen van gemeenschap en gewest aan Franstalige zijde, en een voorkeur voor het behoud van een combinatie van gemeenschappen en gewesten.

1. WAT IS VOOR JOU DE IDEALE STRUCTUUR VOOR JOUW LAND VOOR DE TOEKOMST ?

De respondenten stellen een breed gamma van oplossingen voor: de afschaffing van gemeenschappen, of het hertekenen van Brussel, al dan niet als een aparte structuur met een grootstedelijk karakter, of eventueel als een Europees district. Maar niet enkel de gemeenschappen en gewesten komen ter sprake: er wordt ook voorgesteld om provincies af te schaffen, de schaalgrootte van een gemeente te wijzigen – door fusies, of net splitsing. Daarnaast stelt men voor om de Senaat te herdenken of juist af te schaffen. Ook daarop komen we nog terug.

Er bestaat bij de respondenten een breed spectrum van visies over hoe België moet ingericht worden. Dat gaat van het behoud van de huidige structuur tot teruggaan naar een Belgische eenheidsstaat, over een federale staat zonder of met gemeenschappen en/of gewesten, naar een confederale staat, tot en met de splitsing van het land. Hieronder worden de verschillende visies opgesomd, met telkens enkele citaten ter illustratie.

Ter info, conform de federale theorie gebruiken we consequent de term 'federaal systeem' voor elke structuur die een opdeling maakt tussen territoriale verbanden binnen één politiek systeem. Daaronder valt een heel scala aan staatsvormen, met zowel regionale systemen als federaties, confederaties, of nog lossere staatsverbanden.

• Scenario 1. Een eenheidsstaat.

Respondenten die een eenheidsstaat verkiezen, willen voort met één regering en een uniforme besluitvorming voor het gehele land. In deze categorie zijn de respondenten eensgezind over de keuze voor centralisatie, zonder autonomie voor de deelgebieden.

"Un seul pays uni. Stop aux institutions parasites qui ne font que pomper de l'argent et du temps, et en final ne font que décider de ne pas décider ! De plus en plus d'institutions et

de moins en moins d'accessibilité."

"Eén land, één regering. Zoals ik eerder al heb aangegeven zijn de bevoegdheden veel te veel verdeeld in dit land. Dit leidt dan ook nog vaak tot niets."

- **Scenario 2. Een federaal systeem op basis van lokale besturen**

Ook zijn er voorstanders van het idee om België in te richten op basis van provincies en gemeenten in plaats van gemeenschappen of gewesten. In dit scenario gaat het dan om een federatie van provincies met wetgevende bevoegdheid. Andere respondenten zien het eerder als een gedecentraliseerd systeem waarin lokale overheden de centrale beslissingen verder invullen, volgens lokale behoeften en voorkeuren. Dat laatste scenario sluit eerder aan bij scenario 1.

"Un pays quadrilingue en supprimant tous les niveaux de pouvoir en dehors de l'Etat fédéral, retour aux provinces, Bruxelles + communes devenant un district européen."

"De invulling of uitvoering van het beleid dat werd bepaald door de federale overheid, kan op stedelijk/gemeentelijk niveau, op maat van de plaatselijke wensen van de burger worden ingevuld. Grote steden zoals bv. Brussel worden best bestuurd door 1 stadsbestuur, wat wil zeggen dat alle andere niveaus verdwijnen. Kleinere gemeenten kunnen best verder evolueren richting grotere arrondissementen om bestuurskrachten te bundelen. Dit betekent dus ook dat alle niveaus, andere dan de federale overheid en stedelijk/gemeentelijke overheden verdwijnen."

"De gewesten en gemeenschappen afschaffen. Hun taken overhevelen naar nationale overheid en provincies. De provincies worden zo de echte en enige regionale overheden. De senaat wordt verkozen via provinciale kieskring of de senatoren worden aangeduid door de provincieraad. Deze senaat wordt zo een echte deelstatenkamer van de provincies."

Los van de voorkeur voor een van de staatsverbanden worden ook voorstellen gedaan voor een hervorming van de lokale besturen, met ideeën over de gewenste omvang van gemeenten

en over de positie van Brussel stad.

"Gemeenten: Fusioneren tot werkzamer minimum. Ook in Brussel. Mag tot eenvierde gereduceerd worden."

"Développer des bassins de vie regroupant plusieurs communes."

"Eén niveau, namelijk het federale. Al de rest afschaffen (geen gemeenschappen, gewesten of provincies). Wel meer macht aan steden."

- **Scenario 3. Een federaal systeem op basis van gemeenschappen en gewesten**

Niet alle respondenten raken aan de huidige structuur met zowel gemeenschappen als gewesten. Al betekent dat niet noodzakelijk een behoud van de huidige staatsvorm. Zo krijgt de federale overheid in dit scenario vaak een belangrijkere rol. Daarnaast krijgt Brussel soms een apart statuut.

"Un État fédéral avec de fortes compétences déterminées de manière pragmatique: santé (on a vu la difficulté d'avoir un nombre de ministres compétents élevé lors de la crise sanitaire), défense, transports publics, finances, environnement, affaires étrangères, coopération et développement, énergie au minimum. Des régions et communautés telles qu'elles existent pour l'instant mais qui ne peuvent pas entraver des décisions fédérales."

"Federale structuur is ok, maar er moeten veel bevoegdheden opnieuw gefederaliseerd worden. Ten eerste omdat wat we zelf doen, doen we beter, niet klopt. Ten tweede omdat we ons meer dan een keer per week belachelijk op internationaal toneel doordat we het intern niet eens worden en bv. met verschillende klimaat standpunten naar een top vertrekken. Ten derde omdat je dan scenario's krijgt waar teveel ministers bevoegd zijn en dus uiteindelijk niemand de eindverantwoordelijkheid draagt, zoals bij corona."

"Apart statuut voor Brussel maar geen volwaardig gewest."

• Scenario 4. Een fusie van gemeenschappen en gewesten

Om de staatsstructuur te vereenvoudigen stellen respondenten voor om gemeenschappen en gewesten zo veel mogelijk te fusioneren. Dat kan gepaard gaan met een afschaffing van provincies. Vaak komt het neer op een systeem gebaseerd op enkel gemeenschappen (zie scenario 5) of enkel gewesten (zie scenario 6). In andere gevallen wordt voorgesteld om de instellingen van de Franse Gemeenschap en het Waalse Gewest te fusioneren, naar het Vlaamse voorbeeld.

“Il faut absolument simplifier les structures du pays, ce qui signifie réduire les échelons de pouvoirs: communes, provinces, régions et communautés, état fédéral. La pandémie nous a appris que la santé dépendait de 8 ou 9 ministres. Cela n’a aucun sens, aucun n’a été en mesure de répondre aux besoins. Il a fallu créer un comité ad hoc pour gérer cette crise. Il faut donc au minimum supprimer les provinces, fusionner régions et communautés, et refédéraliser un maximum de compétences dont la régionalisation n’a pas de sens. Outre cela, il faut profondément dépolitiser les administrations.”

“De staatsstructuur moet wel vereenvoudigd worden, vooral aan franstalige kant. Geen aparte franstalige gemeenschap maar net zoals Vlaanderen vallen gewest en gemeenschap samen.”

• Scenario 5. Een federaal systeem op basis van gemeenschappen

In dit scenario komen geen gewesten meer voor, maar wordt België vormgegeven op basis van taalgemeenschappen.

“Suppression des régions et provinces. 1 pays multilingue avec plus des compétences aux communautés et communes dans le cadre/limites régulée par le fédéral et l’Europe.”

“De gewesten afschaffen en hun gebiedsgebonden bevoegdheden terug naar het federale niveau overhevelen. De gemeenschappen (met hun bevoegdheden betreffende persoonsgebonden materie) intact laten. Dus een sterke federale overheid met daaronder: Vlaamse taalgemeenschap (met bevoegdheid in Vlaanderen en Brussel); Franse taalgemeenschap (met bevoegdheid in Wallonië en Brussel); Duitse taalgemeenschap (met bevoegdheid in de Oostkantons.”

• Scenario 6. Een federaal systeem op basis van gewesten.

Verschuillende respondenten stellen een Belgisch federaal systeem voor, op basis van gewesten en zonder gemeenschappen. De meningen lopen uiteen over welke gewesten dat zijn: afhankelijk van de respondent kan de inrichting gebeuren op basis van twee, drie of vier gewesten. Die meningen geven meteen ook fundamenteel verschuillende visies weer over de hoeveelheid cohesie en autonomie. Voor de ene gaat het om een louter vereenvoudiging, terwijl de andere respondent naar een zeer los staatsverband wil gaan. Die laatste groep brengen we onder in scenario 5. Een terugkerende verantwoording is de zorg om duidelijkheid te scheppen over bevoegdheden en om gemakkelijker

tot beslissingen te komen.

“Trois régions et le fédéral. Pas de communautés. Bien sûr, il y a des inconvénients prévisibles. Mais la solution actuelle est une usine à gaz qui a encore plus d’inconvénients. Il faut avoir le courage de trancher. Après, on palliera les inconvénients par des coopérations qui seront volontaires et/ou imposées par les circonstances. Faire la liste interminable des inconvénients de chaque solutions ne même qu’à une chose: le statu quo. Or le statu quo n’est plus acceptable: la lasagne actuelle est infecte, intolérable pour le citoyen à cause de son manque de transparence, sa complexité, son coût, sa déconnexion de la vie des gens.”

“Afschaffing van de gemeenschappen. 4 deelstaten en een speciaal statuut voor Brussel ivm Nederlandstalig onderwijs en cultuur. Afschaffen van faciliteiten. De 6 Vlaamse randgemeenten laten kiezen: Vlaanderen of Brussel. Brussel laten vallen als hoofdstad van Vlaanderen. Is een aberratie, wishful thinking.”

• Scenario 7. Een los staatsverband

In dit scenario wordt de grootst mogelijke autonomie gecombineerd met een lage mate aan institutionele cohesie. Soms wordt daarvoor naar het Zwitserse model verwezen, dat eigenlijk een zeer geïntegreerde federatie is. Maar uit de uitleg blijkt dat men niet op de mate van integratie doelt: wat aantrekt is de term ‘confédération’ in de officiële benaming van Zwitserland. Het voorgestelde systeem door onze respondenten wordt meestal gebaseerd op (twee of meer) gewesten, en laat aan de federale overheid een zeer minimaal pakket aan bevoegdheden.

“België is een land of moet een land worden met 2 gewesten: Wallonië en Vlaanderen, met de grenzen zoals ze momenteel zijn vastgelegd. De bevoegdheden van de gewesten zijn maximaal, d.w.z. alle bevoegdheden gaan naar de gewesten, behalve deze die door gewesten aan de federale worden toebedeeld: dit wordt vastgelegd in de grondwet. Brussel is de hoofdstad voor beide gewesten, en wordt bestuurd door de regering van Brussel hoofdstad. Deze regering bevat, naast Brusselse ministers, ook ministers van beide gewesten.”

“Je suis un confédéraliste. Redescendre au niveau le plus bas, les compétences qui le peuvent. Je n’ai pas besoin d’un système multi gouvernement, j’ai besoin par exemple que les transports collectifs entre régions soient géré au niveau inter régional, mais pour tout ce qui peut descendre, et, à mon sens, sécurité sociale, parlements, en fait tout ce qui n’a pas besoin d’être géré logistiquement entre plusieurs régions n’a pas besoin de l’être.”

“Zwitsers model. Dieper en autonomer uitgesplitst dan nu. Confederaal. Het België van nu moet verdere autonomie van de gewesten stimuleren. Een beperkte federale regering die defensie, veiligheid, zelfs geen buitenlandse zaken, overziet. De nationale premier is een protocol functie want slecht in nationale crisistijd, pandemie, oorlog het bindmiddel.”

“Alle bevoegdheden naar gewesten/gemeenschappen. Dit betekent ook dat ze instaan voor de financiering. De restbevoegdheden (die niet kunnen gespist worden zoals defensie) blijven over het federaal niveau. En de senaat wordt eindelijk afgeschaft.”

- **Scenario 8. De splitsing van België**

Een laatste scenario is dat België ophoudt te bestaan. Voor de ene betekent dit dat de verschillende gewesten en eventueel ook de Duitstalige Gemeenschap onafhankelijk worden, voor de andere dat Vlaanderen onafhankelijk wordt en de andere entiteiten zelf kunnen beslissen hoe zij verder gaan, voor een derde dat elk landsdeel aansluit bij andere landen.

“Het land splitsen zodat iedereen zijn eigen beslissingen kan nemen (Vlaanderen, Brussel, Wallonië, Duitstalige gemeenschap). Dus met een aparte republiek Vlaanderen. Voor de andere gewesten en gemeenschappen kan je dan het volk laten beslissen wat ze willen (vb. Duitstalige gemeenschap laten aansluiten bij Duitsland of zelfstandig blijven, ...).”

“L'union fait la force : la Wallonie avec la France, la Flandre avec les Pays-Bas et Bruxelles capitale fédérale de l' UE.”

Uitdaging 2

INSPRAAK VAN DE DEELSTATEN IN FEDERAL BESLISSINGEN

Een federaal systeem gaat niet enkel over de vraag welke gebieden autonomie krijgen, met welke bevoegdheden. Belangrijk is ook hoe de centrale overheid wordt ingericht, en hoe de deelgebieden daarin betrokken worden. Dat kan op een gecentraliseerde manier, die weinig inspraak laat aan de deelgebieden. Het kan ook op een geïntegreerde manier, waarbij alle partijen in gezamenlijk overleg aangezet worden om zowel het deelstatelijke als het nationale belang te behartigen. Of op een manier die vooral de autonomie van deelgebieden wil beschermen, bijvoorbeeld door hen een individueel vetorecht te geven. De keuzes op dit vlak vormen de tweede uitdaging in de denkoefening rond de staatsstructuur. De vraagstelling luidt als volgt:

1. HOE ZOU JIJ DEELSTATEN INSPRAAK GEVEN IN FEDERALE BESLISSINGEN DIE GEVOLGEN HEBBEN VOOR HUN BELEID?

Uit de AI analyse komt het scenario naar voor waarin de centrale overheid de beslissing neemt, al dan niet na inspraak van de deelgebieden. Daarnaast komt ook het voorstel naar voor waarin collectief overleg verloopt via overlegcomité of senaat. In de kwalitatieve analyse wordt dat dieper uitgewerkt tot meer verschillende scenario's, onder meer dat waarin de deelgebieden het beslissingsrecht krijgen, en verschillende vormen van betrokkenheid. We hebben daarbij eveneens oog voor de andere beslissingsniveaus die sommige respondenten in aanmerking nemen, zoals het lokale en het Europese niveau.

Hieronder volgt een overzicht van de verschillende scenario's. Vele – maar niet alle – scenario's komen voort uit een be-

zorgdheid om snellere en meer efficiënte besluitvorming.

Het vermijden van blokkering is voor veel respondenten een prioriteit en daarvoor worden verschillende oplossingen voorgesteld. In werkelijkheid is de federale besluitvorming voornamelijk gebaseerd op een consensus tussen de taalgroepen, en spelen de deelgebieden slechts een ondergeschikte rol. De respondenten werd gevraagd welke inspraak zij zouden geven aan de deelgebieden. Zij bespreken het blokkeringsgevaar dan ook voornamelijk als een probleem van interfederaal overleg.

Het is niet duidelijk of in de verschillende scenario's inspraak mogelijk blijft voor de taalgroepen. Daarnaast proberen veel respondenten de problematiek van inspraak te omzeilen door een bevoegdheidsverdeling die geen overlap toelaat: door een slimme afbakening, of door het gros van de bevoegdheden te leggen bij de centrale overheid of net bij de deelgebieden.

• Scenario 1. Geen inspraak voor de deelgebieden

Dit scenario komt voor bij zeer uiteenlopende opvattingen over de toekomst van België.

In de ene opvatting wordt België terug ingericht als een eenheidsstaat, zonder deelgebieden, die dan logischerwijze ook geen inspraak krijgen. Of er wordt een gecentraliseerd federaal systeem voorgesteld, waarin de deelgebieden blijven bestaan, maar geen inspraak krijgen in de federale besluitvorming. Dat kan eventueel gepaard gaan met een sterkere rol voor de provincies.

“In mijn perspectief is er geen federale staat meer en hebben de zogenaamde deelstaten een rechtstreekse lijn naar de Benelux en zo ook naar de EU.”

“Stop met deelstaten. We verzuipen onszelf in eindeloze overleg- en inspraakorganen. Je kan geen hele klas tevreden houden.”

“Geen deelstaten. wel bevoegdheden per provincie. provincie die uitgebreid worden, maar wel onder toezicht van het federaal parlement.”

“Voor de eenvoud en de beslissingsnelheid van dit land prefereer ik een situatie waarin de gewesten geen inspraak krijgen in het federale beleid (ik pleit zelfs voor de afschaffing ervan, zie vorige). Voor specifieke crisissituaties (pandemie, klimaatprobleem...) kan een overlegcomité worden overwogen.”

“Le niveau fédéral doit prendre des décisions. Les régions ne vont que créer des problèmes.”

Aan de andere zijde van dit spectrum, wordt geopteerd voor een los staatsverband, waarbij de deelgebieden maximale bevoegdheden hebben, zodat er nauwelijks nog federale beslissingen moeten genomen worden, of is er eenvoudigweg geen België en dus ook geen centrale besluitvorming meer.

“Maximale bevoegdheden voor deelstaten, waardoor er een minimum aan federale beslissingen dienen genomen te worden.”

“Elke deelstaat moet volledig onafhan-

kelijk over alle materies kunnen beslissen.”

• Scenario 2. Beperkte inspraak voor de deelgebieden

In een volgend scenario wordt de autonomie van deelgebieden beperkt. De deelgebieden worden geconsulteerd, maar de federale overheid neemt de uiteindelijke beslissing. Ze is niet gebonden door wat de deelgebieden aanbrengen. In het meest cohesieve scenario hierbinnen, worden de deelgebieden gezamenlijk geconsulteerd in een overlegorgaan. In andere scenario's gebeurt het overleg bilateraal, met elk deelgebied afzonderlijk. Ook dit scenario hangt samen met de ruimere visie die men heeft op de Belgische staatsinrichting, en de mate waarin men het mogelijk acht om bevoegdheden zo te verdelen dat ze geen overlap vertonen.

“Zo weinig mogelijk. Deelstaatbevoegdheden mogen niet overlappen met nationale.”

“Il faut impliquer les régions et les communautés avec un pouvoir restreint.”

“Le fédéral doit être plus actif concernant les domaines importants. Le fédéral doit garder une position de priorité dans un certain nombre de problèmes.”

“Moins il y a d'autorités différentes et régionales qui ont leur mot à dire plus simple sera la gestion, et la gestion sera automatiquement moins coûteuse. Les régions doivent continuer à être consultées si le sujet le demande ; mais il faut tout recentraliser dans beaucoup de domaines. Garantir l'autorité de chaque région.”

“Les régions doivent être consultées à travers une assemblée non contraignante. Les régions participent à la décision (avis récoltés) mais c'est le niveau fédéral qui prend la décision. Il est plus intéressant de concerter les régions ensemble (en regroupant les ministres de l'énergie par exemple) car les discussions communes sont plus productives que des échanges séparés. Chaque région doit aussi prendre conscience des situations et avis des autres régions.”

“Wanneer het grensoverschrijdende thema's betreft, kunnen de gewesten geconsulteerd worden, maar de beslissing ligt

bij de federale overheid. Om transparantie te voorzien kan dit gebeuren via de senaat, maar dan zonder beslissingsrecht.”

• Scenario 3. Medebeslissingsrecht voor de deelgebieden

De autonomie van deelgebieden wordt meer beschermd in dit scenario, waarin het standpunt van de deelgebieden (mee) doorweegt bij federale beslissingen. In de meest cohesieve vorm gebeurt dit via een collectief overlegorgaan, in een overlegcomité of ook nog de Senaat. In de minst cohesieve vorm wordt aan individuele deelgebieden een vetorecht gegeven.

“Deze vraag moet eigenlijk in twee richtingen gesteld worden, want sommige gewestelijke beslissingen kunnen ook een impact hebben op het federale niveau. Een individueel veto lijkt me geen goed idee, want dan zullen er weinig beslissingen kunnen genomen worden. Idem voor afzonderlijke consultaties, aangezien er toch samen zal moeten beslist worden. Geen inspraak is uiteraard ook niet doenbaar. Overleg via een overlegcomité lijkt me een eerste stap, maar als er niet bij consensus kan beslist worden, zal er toch op de één of andere manier een stemming moeten gebeuren. De combinatie van het overlegcomité met daarna (waar nodig) stemming in de Senaat lijkt me dan het meest aangewezen.”

“Il faut réinstaller le bicaméralisme au niveau fédéral. Le sénat deviendrait le représentant de l'intérêt des régions, chaque parlement de chaque région élitant 10 sénateurs (soit un total de 40 sénateurs). L'intérêt général du pays serait garanti par le parlement fédéral, l'intérêt des régions représenté par le Sénat. Chaque loi devrait obtenir une majorité au parlement et au sénat.”

“Individueel vetorecht. Nogmaals, 1 regering mag enkel bestaan uit vertegenwoordigers uit elke provincie (of gewest, of hoe je het ook wil noemen). Op die manier hebben de gewesten inspraak in de beslissing die uiteindelijk door de regering wordt genomen.”

“Chaque région doit pouvoir donner son avis et décider via un comité de concertation mais aussi avoir un droit de veto. En effet, comme on a régionalisé ces matières. Je pense qu'il faille donner une force de décision réelle aux différentes régions et de pouvoir s'y opposer si nécessaire.”

• Scenario 4. Beslissingsrecht voor de deelgebieden

Binnen de context van een federaal systeem krijgen de deelgebieden de grootste autonomie in het scenario waarin zij het uiteindelijke beslissingsrecht krijgen. Dit scenario gaat uit van een los staatsverband, waarin er geen afzonderlijke federale overheid bestaat. De centrale overheid bestaat dan uit vertegenwoordigers van de deelgebieden die gezamenlijk beslissen en in geval van blokkering afzonderlijk optreden. Als deelgebieden heeft men dan meestal de gewesten voor ogen, maar soms ook andere entiteiten, zoals lokale besturen.

“Vermijden van overlap, samenwerking tussen deelstaten is op eigen initiatief altijd mogelijk.”

“Meeste bevoegdheden, ook sociale zekerheid, zijn in de drie gewesten. Federaal heeft duidelijk afgebakende federale bevoegdheden. Een overlegcomité van de drie gewesten beslist unaniem over de federale materies. Bij geen akkoord na een bepaalde periode komt de beslissing bij de gewesten.”

“Het Zwitserse systeem: confederatie van onafhankelijke gemeenten. Dan stellen zich de genoemde problemen niet. Alle belangrijke beslissingen dienen te worden genomen op gemeentelijk niveau. Democratie wordt opgebouwd van onder naar boven en niet omgekeerd. Delegatie van sommige zaken kan naar boven gebeuren en kan op elk ogenblik worden teruggenomen.”

Beslissingen worden vandaag niet enkel binnen het Belgisch staatsverband genomen, zodat ook de vraag rijst naar eventuele inspraak in de Europese besluitvorming, zowel voor de nationale overheid, als voor de deelgebieden. Dit kwam soms spontaan naar voor in de antwoorden van de respondenten. Daarin werd onder meer het voorstel voor een gecentraliseerd Europa naar voor geschoven, zonder nationale beslissingsniveaus.

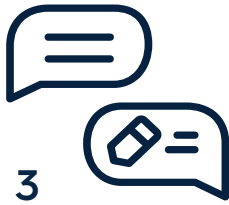
“Ik ben uitgesproken voorstander van het sterk simplificeren van onze beleidsstructuren, waarbij nog slechts 2 niveaus overblijven, nl. het lokale en het federale niveau. Het federaal parlement vraagt, waar nodig, advies van burgers, lokale overheid, experts en vakorganisaties, maar neemt wel de finale beslissingen. Voor sommige domeinen is het misschien zelfs beter om de analyses, evaluaties en beslissingen naar het Europese beleidsniveau te verplaatsen. Energiebevoorra-

ding is hiervan een goed voorbeeld.”

“La première question est, pourquoi les compétences climatiques sont régionalisées? Le climat ne s'arrête pas à la frontière linguistique à ce que je sache. Il faut vraiment créer des compétences homogènes, gérées au bon niveau pour éviter le besoin de concertation car cela prend du temps et retarde le processus décisionnel. Il faudrait revoir toutes les compétences et décider celles qui sont gérées au niveau Européen, Belge et régional. Faire un grand nettoyage pour améliorer grandement le système et le rendre beaucoup plus efficace.”

“Europese besluitvorming als hoogste niveau. Vlaamse en Waalse gewest voeren uit op lokaal niveau en werken via consultatie met de buurregio's (Nederland, Frankrijk, Duitsland). Impact is niet enkel op federaal niveau, maar betreft ook de buurlanden, consultatie moet dus groter gebeuren dan enkel met gewest en federaal”

Uitdaging 3

GEMEENSCHAPSBEVOEGDHEDEN IN BRUSSEL

Een belangrijke oorzaak van de institutionele complexiteit van de Belgische staatsstructuur is de bijzondere positie van Brussel. Wie de staatsstructuur wil vereenvoudigen, moet dus ook nadenken over Brussel. In het huidige model zijn de Franse en de Vlaamse Gemeenschap elk bevoegd in Brussel, maar enkel voor eentalige instellingen: Franse of Nederlandstalige. Redenen om dit te behouden, of integendeel te vereenvoudigen, zijn gebaseerd op diverse factoren zoals taal – met klemtoon op bescherming van de taal of juist de meertaligheid –, gebied, aanbod van diensten zoals kwalitatief onderwijs, of uniformiteit. Voor wie een eenvoudigere structuur wil zonder territoriale overlap is de hamvraag dan ook: welke overheid neemt in Brussel gemeenschapsbevoegdheden op waarin taal een belangrijke rol speelt: materies zoals onderwijs, cultuur en zorg. De uitdaging luidde daarom:

1. WIE MOET VOLGENS JOU VERANTWOORDELIJK ZIJN VOOR GEMEENSCHAPSBEVOEGDHEDEN ZOALS BIJVOORBEELD ONDERWIJS IN BRUSSEL?

Er worden verschillende overheden naar voor geschoven, van het lokale niveau tot federaal en zelfs het Europees niveau.

Uit de AI analyse blijkt een breed gedeelde zorg om talenkennis, met tweetaligheid voor iedereen, ook in het onderwijs. Voorts worden de bevoegdheden voornamelijk gelegd bij het Brusselse Gewest, de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie of de federale overheid. De kwalitatieve analyse diepte dat uit tot meer gevarieerde scenario's. Respondenten zoeken daartoe soms ook inspiratie in andere landen of regio's, zoals Zwitserland of Baarle-Hertog en Baarle-Nassau.

"In Brussel moeten de zaken worden geregeld zoals in Baarle (-Hertog en -Nassau). De feiten bewijzen dat de Baarlese methode goed werkt. Tot nog toe kan met dat van de huidige Belgische niet zeggen."

• Scenario 1. De federale overheid is verantwoordelijk

Dit scenario ligt voor de hand bij respondenten die een voorkeur tonen voor een meer gecentraliseerd systeem in het algemeen. De centrale overheid is in die visie de enige met wetgevende bevoegdheid, voor alle of bijna alle materies, en dus ook voor gemeenschapsmateries in Brussel. Ook in een minder gecen-

traliseerd systeem wordt het als een wenselijke optie gezien om in Brussel de federale overheid verantwoordelijk te maken voor onderwijs, of voor gemeenschapsmateries in het algemeen (of, in het geval van tweetalig onderwijs, verantwoordelijk te houden). – .

"Om versnippering te vermijden, is 1 nationale overheid, de federale overheid, verantwoordelijk en draagt 1 minister de verantwoordelijkheid van bv. onderwijs met één federale minister van onderwijs."

"Er is een maximum aan domeinen waarvoor de federale overheid verantwoordelijk is, er vallen dus zoveel mogelijk domeinen onder federale verantwoordelijkheid. Eén federale overheid bestuurt het land."

"De nationale overheid, één nationale overheid dus geen verdeling van bevoegdheden."

"Wat het domein onderwijs in Brussel betreft, organiseert de federale overheid tweetalig onderwijs in Brussel."

Dat betekent niet noodzakelijk dat enkel de centrale overheid verantwoordelijkheid opneemt. Verschillende respondenten beklemtonen dat dit samen met het lokale niveau moet gebeuren, om rekening te kunnen houden met specifieke lokale noden.

"Eén sterke federale regering met een maximum aantal ministers voor de belangrijkste bevoegdheden die het hele land aanbelangen, en daar hoort onderwijs ook bij. De federale regering, gesteund door een sterk lokaal beleid (ook in Brussel dus) richt het onderwijs in op maat van de specifieke lokale situatie."

• Scenario 2. De gemeenschappen zijn verantwoordelijk

In dit scenario blijven de Franse en de Vlaamse Gemeenschap bevoegd voor gemeenschapsmateries in Brussel, zoals dit vandaag het geval is. In dit scenario is de belangrijkste bezorgdheid van respondenten het verzekeren van meertalig onderwijs in Brussel. Die verantwoordelijkheid wordt toegewezen aan Brusselse instellingen. Het kan dan gaan om het Brussels Gewest of om de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, of zelfs om een nieuw op te richten 'Brusselse Gemeenschap'.

“Les communautés doivent rester compétentes pour l’enseignement à Bruxelles. La Région pourrait l’être pour les écoles bi- ou trilingues.”

- **Scenario 3. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is verantwoordelijk**

In dit scenario is het Brussels Hoofdstedelijk Gewest verantwoordelijk voor alle of enkele gemeenschapsmateries. Die diensten zijn dan noodzakelijk twee- of meertalig. Respondenten verwijzen naar het specifieke karakter van Brussel, zijn multiculturele samenstelling en meertalige bevolking.

Dit is een logisch scenario voor wie een federaal systeem op basis van gewesten voorstaat. Niet taal, maar regio bepaalt dan de bevoegdheid voor gemeenschapsmateries. Eventueel wordt dit gecombineerd met een Duitstalige Gemeenschap. Het Brussels gewest is dan verantwoordelijk voor alle gemeenschapsmateries.

Ook respondenten die wel nog een plaats zien voor gemeenschappen, wijzen soms het Brussels Hoofdstedelijk Gewest aan als verantwoordelijke overheid voor alle of sommige gemeenschapsmateries, zoals onderwijs. Verschillende respondenten vragen wel dat het Brussels Gewest die verantwoordelijkheid dan opneemt in overleg met de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, of met de Franse en Vlaamse Gemeenschapscommissies.

“Chaque région gère ses matières en fonction du contexte qui lui est propre, cela sera plus efficace et moins cher. Des discussions au niveau national peuvent avoir lieu mais les décisions restent au niveau de chaque pouvoir.”

“Brussel is Vlaams noch Frans. Brussel is een megapool en die proberen te beheren in de huidige staatsstructuur is gedoemd tot mislukken. Brussel dient zo goed als autonoom te worden, zelfs te evolueren naar een stadsstaat.”

“De Vlaamse en Franse gemeenschap in Brussel bevoegd voor hun respectievelijke gemeenschap. Tweektalige scholen heeft voor- en nadelen zoals, tot welke taalrol behoort het diploma dan? Het Brussels Gewest kan volgens mij dan wel scholen organiseren net zoals een gemeente dit kan.”

- **Scenario 4. De andere gewesten zijn verantwoordelijk**

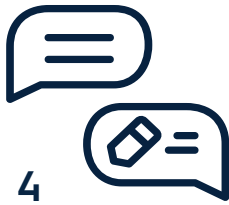
Sommige respondenten stellen een systeem voor gebaseerd op twee gewesten. In deze visie is er geen Brussels Hoofdstedelijk Gewest meer. De twee overblijvende gewesten zijn ook bevoegd voor gemeenschapsmateries en oefenen die elk in Brussel uit.

“Het eenvoudigst zou zijn om Regio Brussel over te hevelen naar een van de gewesten. Bevoegdheden en taalgevoelige topics in Brussel naar de gewesten, zo clean mogelijke overheid.”

- **Scenario 5. Europa is verantwoordelijk**

Andere respondenten vertrouwen op een Europese aanpak voor alle domeinen waar dit mogelijk is. De concrete invulling en organisatie kan op lokaal niveau gebeuren.

“Als Brussel Europese hoofdstad wordt, kan Europa beslissen om de deelstaten (en evt. elk Europees land) toe te laten onderwijs in te richten naar eigen regels.”

Uitdaging 4

VRAGEN OVER DE GRENZEN VAN DE DEELGEBIEDEN

Een belangrijke uitdaging voor alle federale systemen is hoe negatieve externaliteiten op te vangen. Dat is het geval wanneer beslissingen die op één niveau worden genomen, effecten hebben op andere niveaus. In Brussel speelt dit in het bijzonder, vanwege de bijzondere positie en centrale ligging van dit gebied. Daarom luidt de uitdaging:

1. HOE ZOU JIJ UITDAGINGEN AANPAKKEN IN EN ROND BRUSSEL ALS DIE DE GEWESTGRENZEN Overschrijden?

Uit de antwoorden blijkt dat de respondenten een goed idee hebben van wat er op het spel staat. Zij verwijzen naar de ecologische impact van politieke beslissingen en bespreken de algemene mobiliteitsproblematiek in Brussel. Ook hier vragen respondenten naar efficiëntie en vereenvoudiging. Sommige respondenten zien wel degelijk ruimte voor een autonoom Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Er wordt ook gesuggereerd om vervoersregio's in Brussel te maken. Anderen stellen voor om de bevoegdheden van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest juist te verminderen. In het ene uiterste wil men het Brussels Gewest opheffen, in het andere uiterste wil men het Brussels Hoofdstedelijk Gewest juist uitbreiden tot een grotere regio. Van belang is daarbij de relatie die men heeft met Brussel. Ervaringen en verwachtingen zijn heel verschillend voor de inwoners in Brussel of voor de pendelaars die in Brussel werken, maar er niet wonen.

“Brussel wil minder auto's in de stad, maar veel Vlamingen en Walen komen dagelijks met de auto naar de stad. Brussel wil dit moeilijker maken want Brusselse politici moeten toch geen verantwoording afleggen aan Vlaamse of Waalse kiezers, dus doen die gewoon hun zin. Vlaamse of Waalse politici gebruiken diezelfde situatie dan terug om “op te komen voor hun kiezer”. Terwijl beslissingen zouden genomen moeten worden die zorgen voor betere luchtkwaliteit en verkeersveiligheid voor Brussel en omgeving, en rekening houden met de pendelaars die op hun werk in Brussel moeten geraken.”

De AI analyse bracht voornamelijk scenario's aan het licht waarin het centrale niveau bevoegd is, eventueel met raadpleging van de gewesten. Ook de uitbreiding van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest komt hier aan bod, onder de vorm van een Metropolitane Gemeenschap die ook Vlaams- en Waals-Brabant omvat. Daarnaast wordt ook voorgesteld om de regionale grenzen af te schaffen. Dit werd verder uitgediept in de kwalitatieve

analyse, die ook andere scenario's naar boven haalde. Een overzicht volgt hieronder:

• Scenario 1. De federale overheid is volledig bevoegd

Dit scenario komt voor bij respondenten die een gecentraliseerde structuur verkiezen. In die visie is er één overheid die voor alle materies bevoegd is voor het gehele land, en dus ook voor Brussel.

“Le gouvernement fédéral a la liberté de décision. Moins il y a d'autorités qui ont leur mot à dire, plus il est facile de prendre une décision.”

• Scenario 2. De federale overheid is bevoegd in samenwerking met de gewesten

In dit scenario leggen de respondenten de verantwoordelijkheid bij de federale overheid, zeker voor beslissingen met impact voorbij de gewestgrenzen, zoals mobiliteit. In dit scenario is er meer oog voor cohesie, omdat de federale overheid in overleg moet gaan met de gewesten. Daarom wordt ook voorgesteld om overlegorganen te creëren die de gewestgrenzen overschrijden. Sommige respondenten zoeken daarbij een evenwicht met regionale autonomie, bijvoorbeeld door de materie aan de gewesten over te laten als er geen negatieve impact is op de andere landsdelen.

“Federale overheid beslist over mobiliteit en openbare werken. Ze kunnen bv. project uit handen geven aan Gewest als dit enkel dit Gewest aanbelangt. Anders lost federale orgaan de zaken op, hoe sneller ze kunnen handelen hoe beter. Gewesten kunnen inspraak vragen en adviseren maar hebben geen beslissingsrecht.”

• Scenario 3. De gemeenschappen zijn bevoegd

Een ander scenario maakt de gemeenschappen volledig bevoegd voor Brussel, niet enkel voor gemeenschapsmateries, maar ook voor gewestmateries. Dat is een scenario waarin het Brussels Gewest ofwel niet meer bestaat, ofwel ondergeschikt wordt gemaakt aan de gemeenschappen. In dat laatste scenario wordt voorgesteld dat de Vlaamse en de Franse Gemeenschap in gezamenlijk overleg beslissen over de gewestmateries in

Brussel.

“Via overleg, geenszins via de uitbreiding van Brussel of het Brussels Gewest bevoegdheden buiten Brussel te geven. De gemeenschappen dienen Brussel in gezamenlijk overleg te besturen. Het Brussels gewest is daarbij ondergeschikt aan deze gemeenschappen.”

- **Scenario 4. Het Vlaamse of Waalse Gewest is bevoegd.**

Het Vlaamse of Waalse Gewest nemen de verantwoordelijkheid over alle domeinen in België. Gezien Brussel tot Vlaanderen behoort, is het Vlaamse Gewest bevoegd voor Brussel, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest houdt op te bestaan.

“Brussel hoort integraal bij Vlaanderen, punt. Brussel heeft zich te onderwerpen aan de Vlaamse wetten. Het derde gewest moet worden afgeschaft.”

- **Scenario 5. Het Brussels Gewest is bevoegd**

Dit scenario komt voor in enkele varianten. In een eerste variant beslissen de gewesten elk over het eigen grondgebied, eventueel in overleg met de andere gewesten. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is dus verantwoordelijk voor de regeling van gewestmateries op zijn grondgebied, eventueel in overleg met de andere gewesten. In een ander scenario worden de bevoegdheden opgedeeld. Voor mobiliteit bijvoorbeeld wordt voorgesteld dat de gewesten bevoegd zijn voor regionale wegen en de federale overheid voor de snelwegen. Er circuleren in dit verband ook ideeën over wat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest precies moet omvatten. Daaruit volgen voorstellen over een overkoepelende Brusselse regio, of over een uitbreiding van het Gewest tot het grondgebied van de voormalige provincie Brabant.

“De Gewesten moeten maximaal bevoegd zijn, maar zaken die hun grenzen overschrijden moeten zij voorleggen aan één van de permanente overlegorganen. Daar wordt dan de finale beslissing genomen.”

- **Scenario 6. Een agentschap is bevoegd**

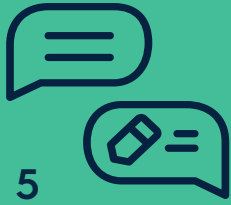
Specifiek voor mobiliteit wordt voorgesteld om een agentschap verantwoordelijk te maken in samenwerking met de politie. Onduidelijk is of dit een afzonderlijk scenario is, dan wel een variant op scenario 4, dat het Brussels Gewest bevoegd maakt. Het kan ook gaan om een aanvullend scenario waarin, in de visie van een los staatsverband op basis van twee gewesten, die twee gewesten (of één van hen) bevoegd zijn in Brussel. Als voorbeeld wordt verwezen naar een Waals agentschap.

“Seule l'ASWR (Agence wallonne pour la Sécurité routière) peut prendre la décision finale en concertation avec les policiers car ce sont eux qui sont compétents en matière de sécurité routière.”

- **Scenario 7. Europa is bevoegd**

Ten slotte wordt in dit scenario de bevoegdheden om externaliteiten op te vangen gecentraliseerd op het Europese niveau.

“Ofwel baken je alles af per gewest ofwel alles 1 geheel. En in dat laatste geval: waarom niet Europa als geheel en niet België. Bevoegdheden verdelen heeft geen zin. De burger begrijpt er niks van en veroorzaakt alleen onnodige verdragen en kosten.”

Uitdaging 5

HOE ZOU JIJ DE VERDELING VAN DE FINANCIËLE MIDDELEN NAAR DE DEELSTATEN ORGANISEREN IN JOUW LAND VOOR DE TOEKOMST?

Het federale financieringsmechanisme is voor alle federale systemen een technische maar tegelijk cruciale kwestie. Het kan een competitief model volgen, of meer samenhangend een systeem van solidariteit organiseren. De input van de respondenten over dit thema was beperkt, omdat ze het een technisch onderwerp vonden, dat niet makkelijk te beantwoorden is. Aangezien het financieringsmechanisme fundamenteel is voor de werking van een federaal systeem, hebben we hen hierover toch een uitdaging voorgelegd:

1. HOE ZOU JIJ DE VERDELING VAN DE FINANCIËLE MIDDELEN NAAR DE DEELSTATEN ORGANISEREN IN JOUW LAND VOOR DE TOEKOMST?

De AI analyse reikt de grote principes aan voor financiering. Daarin komt de financiering door het federale niveau 'op basis van behoefte' als voornaamste grondslag naar voor. De kwalitatieve analyse diept dat verder uit, waarbij nog andere grondslagen worden gedetecteerd: prestaties, prestaties én behoeften, en ook nog bevolkingsaantal of tewerkstelling. Deze grondslagen kan men als indicatoren voor prestaties of voor behoeften zien. In die analyse komen nog andere financieringsmodellen naar boven: de deelstaten financieren zichzelf (fiscale autonomie), het federale niveau wordt gefinancierd door de deelstaten en een mix tussen eigen financiering van de deelstaten en dotaties van het federale niveau naar de deelstaten.

Respondenten die geen federale staatsstructuur meer wenselijk achten – het scenario van een gecentraliseerde eenheidsstaat of een splitsing van België – geven aan dat deze vraag irrelevant

is voor hen. Om de financiering van het federale systeem te bepalen, kiezen de andere respondenten zowel voor algemene principes als meer specifieke mechanismen. Als algemene principes worden nationale solidariteit, rechtvaardigheid, gelijkheid, eenvoud en transparantie genoemd. Respondenten die gelijkheid noemen als dragend principe, keren zich af van een competitief model: zij uiten bezorgdheid over de mogelijkheid dat de belastingdruk verschillend is naargelang het deelgebied waar men woont. Eenzijdige bezorgdheid ligt ook ten grondslag aan de vraag om de federale overheid de mogelijkheid te geven tussen te komen om deloyale fiscale competitie uit te sluiten.

“Le Fédéral doit avoir la mainmise principale sur les impôts pour empêcher la concurrence fiscale déloyale (p. ex. héritage). Et même au niveau de l'Europe.”

Hierna volgt een overzicht van de verschillende voorstellen. Daarin gaan we eerst in op de vraag via welke inkomsten de overheden worden gefinancierd. De focus ligt op de verhouding dotaties versus fiscale autonomie, van andere financieringsbronnen wordt abstractie gemaakt. Vervolgens bekijken we op welke basis dotaties dienen te worden toegekend. Ten slotte zoomen we in op de vraag welke indicatoren daarvoor best worden gehanteerd.

Het financieringsmodel

Ruwweg kunnen we vier modellen onderscheiden in de antwoorden van de respondenten.

• Model 1. Volledige financiering door de federale overheid

In het eerste model hebben de deelgebieden geen eigen fiscale bevoegdheid. De federale overheid heft alle belastingen en financiert daarmee de deelgebieden. Dit is een gecentraliseerd model dat de deelgebieden geen autonomie laat om zelf een fiscaal beleid te voeren. Of het ook een cohesief model is, hangt af van de mate waarin de deelgebieden betrokken worden in de federale besluitvormingsprocedure, en volgens welke criteria de dotaties worden toegekend.

“Alles op federaal niveau verdelen via een aantal normen.”

“Au niveau fédéral pour avoir la même méthode dans tout le pays.”

“Toutes taxes, impôts, etc perçus au niveau national. Celui-ci distribue.”

• Model 2. Volledige zelf-financiering door de deelgebieden

Het andere uiterste is dat de deelgebieden onbeperkt bevoegd zijn om zelf belastingen te heffen. Zij ontvangen geen dotaties van de federale overheid. Dit is een competitief federaal model dat de nadruk op autonomie legt, maar geen herverdelingsmechanisme organiseert.

“Ik vind dat de deelstaten zelf de belastingen voor alle bevoegdheden (m.u.v. justitie, buza en defensie) moeten kunnen innen en voor hun eigen zaken moeten instaan. Ik vind dat de verdeling binnen elke deelstaat dient te gebeuren zowel op basis van noden als op basis van prestaties.”

“Les Régions se financent par l'impôt régional. La Défense et les Relations européennes font l'objet d'un impôt séparé au niveau national.”

“Iedereen financiert zelf waarvoor hij bevoegd is. Geen transfers.”

- **Model 3. Een combinatie van fiscale autonomie en dotaties**

In de meeste federale systemen worden de deelgebieden gefinancierd door eigen belastinginkomsten en door dotaties vanuit de federale overheid. In België kent de grondwet aan de gemeenschappen en gewesten de bevoegdheid toe om belastingen te heffen, maar in de praktijk maken enkel de gewesten daarvan gebruik. Daarnaast ontvangen zowel de gewesten als de gemeenschappen dotaties. Verschillende respondenten verkiezen een dergelijk model.

“De deelstaten deels zelf laten instaan voor financiële middelen en deels door de federale regering op basis van prestaties.”

“Une partie à déterminer directement par les Régions qui peuvent soutenir plus un domaine ou un autre suivant nécessité. Chaque région n'est pas capable d'imposer de la même manière (région plus industrialisé ou plus pauvre) Le fédéral doit intervenir pour donner les mêmes possibilités à chaque région de manière à ce que tous les Belges soient égaux (solidarité).”

“Permettre aux régions de choisir elles-mêmes les logiques de financement dont chaque matière dépend. Suppression des communautés et financement de leurs matières par les régions. Celles-ci doivent être dotées, en complément de leurs propres revenus, par des dotations fédérales concertées.”

- **Model 4. Financiering van het centrale niveau door de deelgebieden**

In lossere systemen kan de financieringsstroom ook in omgekeerde richting gebeuren. In de Europese Unie bijvoorbeeld heffen de lidstaten belastingen en financieren ze daarmee het Europese niveau. Sommige respondenten passen dit model ook toe op België.

“Belastingen op niveau van de gewesten/gemeenschappen en doorstorten van een gedeelte naar het federaal niveau, solidariteit tussen deelstaten kan maar vereist dan een keuze van de gevende deelstaat hiervoor.”

“De deelstaten hebben hun eigen inkomsten de nationale bevoegdheden worden gefinancierd door de deelstaten.”

De grondslag voor dotaties

Dotaties kunnen zowel op basis van noden als op basis van prestaties worden toegekend.

- **Model 1. Financiering op basis van noden**

In dit model worden de deelstaten gefinancierd op basis van noden, wat de klemtoon legt op solidariteit.

“Je financerais selon les besoins des régions et des communautés tout en demandant de respecter un contrat bien défini.”

“De financiële middelen verdelen volgens de noden van de gemeenschappen zorgen voor gelijke belastingen voor iedereen.”

- **Model 2. Financiering op basis van prestaties**

Daartegenover staat een competitief model waarin dotaties worden toegekend op basis van prestaties.

“De deelstaten moeten uitsluitend geëvalueerd worden op basis van hun prestaties.”

“On supprime les communautés et les régions sont financées principalement en fonction de leur performance.”

- **Model 3. Een combinatie van grondslagen gebaseerd op noden en prestatie**

In dit scenario worden de deelgebieden deels op basis van prestaties en deels op basis van noden gefinancierd. In veel gevallen wil men daarvoor het huidige systeem behouden, waarbij de gewesten gefinancierd worden op basis van prestaties (aangevuld met eigen inkomsten), en de gemeenschappen op basis van noden. Dit scenario komt ook voor bij wie een federaal systeem op basis van gewesten voorstaat, waarbij de gemeenschappen verdwijnen. In dat geval krijgen de gewesten een deel dotaties op basis van prestaties, en een deel op basis van behoeften.

“De verdeling van de financiële middelen naar de deelstaten zou ik hetzelfde doen zoals het nu is.”

“On maintient le fonctionnement actuel.”

“Behoud mix van noden en economische prestaties lijkt me beste keuze. De keuze van criteria zou ik wel enkel bij het federale niveau leggen.”

“Il faudrait choisir de donner plus d'argent aux régions (les communautés devraient disparaître) en fonction de leurs besoins mais en gardant un incitant sur la performance dans certaines matières, telle que l'économie, le taux d'emploi, et de la création d'entreprises, par exemple.”

Indicatoren

De respondenten gaan niet in op hoe men noden en prestaties precies moet meten.

Wel wordt soms aangevoerd dat financiering van een deelgebied moet gebeuren op basis van het aantal mensen dat er wordt tewerkgesteld. Daarin zou men tewerkstelling als een graadmeter van 'prestaties' kunnen lezen. Dit model wordt vooral voorgesteld met Brussel voor ogen, dat veel pendelaars ontvangt en daarvoor infrastructuur moet verzorgen. Impliciet kan men daar dus ook een indicator voor 'noden' in lezen.

Tewerkstelling vormt in dat geval een alternatief voor 'woonplaats'. Woonplaats zelf wordt ook aangehaald als een indica-

tor op basis waarvan financiering kan worden toegekend. Elk deelgebied krijgt dan een dotatie naar verhouding van het aantal personen dat in zijn grondgebied woonplaats heeft.

“Au moins la moitié de l'IPP doit revenir non à la Région habitée par les personnes mais à la région où travaille la personne (spécialement pour Bruxelles). Ces personnes bénéficient de tas d'infrastructures (p. ex. métro) payées par la Région où elles travaillent.”

“De vraag vormt een aanleiding tot een compleet ingewikkeld systeem, waar meer problemen mee gecreëerd worden dan opgelost. Enige verdeling die ik zou toestaan is het verdelen volgens woonplaats en werkplaats. Voor zieken - gehandicapten wordt dit de woonplaats, net zoals voor de gepensioneerden (wat wel zal bijdragen tot enige vorm van verblijfstoerisme, die ik eerder beperkt inschat).”

“Op basis van het reëel bevolkingsaantal. (Dus inclusief immigranten, zo wordt immigranten verwelkomen ... een financieel voordeel).”

CONCLUSIE

Thema 3 legde de respondenten een zeer omvattende vraag voor: hoe moet België worden ingericht? De verschillende uitdagingen brengen structuur aan in die ruime opdracht, door in te zoomen op de basisstructuur (uitdaging 1), inspraak van deelgebieden (uitdaging 2), de rol van de gemeenschappen in Brussel (uitdaging 3), omgang met gewest-overschrijdende materies (uitdaging 4) en het financieringsmechanisme (uitdaging 5). Met deze bouwstenen worden heel verschillende modellen geschetst, met de Belgische eenheidsstaat en de splitsing van België als de twee extremen, en elke vorm van federaal systeem daar tussenin: van een geïntegreerd model tot het meest losse staatsverband.

De modellen die de respondenten voor ogen hebben, bestrijken het hele spectrum. Welk model men ook nastreeft, een terugkerend probleem is de complexiteit van de huidige staatsstructuur. De respondenten zijn eensgezind in hun vraag naar meer transparantie, op vlak van de federale inrichting en voor de financiering. Vereenvoudiging komt zo naar voor als de belangrijkste doelstelling voor een staatshervorming.

Als we de antwoorden op de verschillende uitdagingen met elkaar combineren, komen we grosso modo uit op de volgende modellen.

De Belgische eenheidsstaat. Aan het ene eind van het spectrum vinden we dit meest gecentraliseerde model. Hier vinden we de respondenten die van België terug een eenheidsstaat willen maken. Lokale besturen hebben daarin nog een plaats, maar over de positie van provincies bestaat geen eensgezindheid: de ene respondent wil hun rol versterken, de andere stelt voor de provincies af te schaffen. In dit systeem worden de volgende uitdagingen overbodig – al blijft de vraag bestaan welke inspraak men eventueel zou geven aan lokale besturen, en hoe hun financieringsmechanisme er dan uitziet.

Splitsing van België. Aan het andere eind van het spectrum staan de respondenten die België willen splitsen. Ook dat maakt de verdere uitdagingen overbodig. De vraag rijst dan hoe het verder moet met de delen die uit elkaar vallen. De ene ziet hen als onafhankelijke entiteiten verder gaan, de andere laat hen aansluiten bij andere landen.

Daartussen liggen verschillende modellen van federale systemen. Ter herhaling: de term ‘federaal systeem’ wordt gebruikt

voor elke structuur die een opdeling maakt tussen territoriale verbanden binnen één politiek systeem, hoe men dit verder ook wenst te noemen. Daar vallen dus ook de meest losse systemen onder, zolang ze nog binnen één staatsverband functioneren.

Voor de indeling van een federaal systeem worden alle mogelijke scenario's voorgesteld: een indeling op basis van taalgemeenschappen alleen, op basis van gewesten alleen, of op basis van gemeenschappen en gewesten. Sommige respondenten stellen ook een federaal systeem op basis van provincies voor. Over de plaats die Brussel en de Duitstalige Gemeenschappen daarin krijgen, variëren de meningen. Wat de positie van Brussel betreft, willen sommige respondenten de huidige situatie behouden, waarin de Franse en de Vlaamse Gemeenschap bevoegd zijn voor gemeenschapsmateries in Brussel. Wel wil men graag meertalig onderwijs in Brussel verzekeren, eventueel door Brusselse instellingen.

Andere respondenten stellen een systeem met drie gewesten voor. Ook voor gemeenschapsmateries is Brussel dan zelf verantwoordelijk. Nog andere respondenten verkiezen een model op basis van twee gewesten, die elk bevoegd zijn in Brussel. In de scenario's waarin Brussel een autonoom deelgebied blijft, worden overlegstructuren voorgesteld voor materies die impact hebben voorbij de gewestgrenzen, zoals mobiliteit. Men denkt ook aan een uitbreiding van het Brusselse Gewest, eventueel tot de grenzen van de voormalige provincie Brabant.

Een gecentraliseerd federaal model. Dit model kan de vorm aannemen van een federaal verband waarin de deelgebieden nog enige autonomie behouden, maar de positie van de federale overheid versterkt wordt. Eventueel kan deze nog de deelgebieden consulteren in materies die hen aanbelangen, maar de federale overheid neemt de uiteindelijke beslissing. In dit model heeft de federale overheid ook alle belastingen, en financiert het daarmee de deelgebieden.

Nadruk op autonomie en samenhang. In een tweede model behouden de deelgebieden nog behoorlijk wat autonomie, maar zijn ze ook vrij geïntegreerd. Aan de federale overheid komt nog een behoorlijk aantal bevoegdheden toe, zeker in grensoverschrijdende materies, maar ze consulteert daarvoor de deelgebieden in een gezamenlijk overleg. In dit model passen de voorstellen die fiscale autonomie voor de deelgebieden combineren met federale dotaties gebaseerd op solidariteit. Wel komt

vaak terug dat een voorwaarde voor zo'n model is dat men meer inspanningen doet om elkaar de hand te reiken en elkaars taal te leren.

Nadruk op autonomie. In een laatste model leggen de respondenten de nadruk op de autonomie van de deelgebieden. In variant 1 kan de federale overheid zelf beslissingen nemen, maar komt aan de deelgebieden een vetorecht toe. In variant 2 bestaat die federale overheid uit vertegenwoordigers van de deelgebieden die gezamenlijk optreden, en in geval van blokkering zelfstandig kunnen optreden. In dit model passen de voorstellen voor een meer competitief financieringssysteem. Daarin hebben de deelgebieden maximale fiscale autonomie. Indien er nog dotaties worden toegekend vanuit de federale overheid – wat uitgesloten is in variant 2 – dan gebeurt dit op basis van prestatie, eerder dan behoefte.

4

Wie doet wat?

Inleiding	117
Presentatie van de uitdagingen	
Uitdaging 1	118
Grensoverschrijdend beslissen	
Uitdaging 2	122
Beslissen in crisistijd	
Uitdaging 3	125
Solidariteit tussen overheden in noodgevallen	
Uitdaging 4	128
Dialogue en uitwisseling over de taalgrens heen	
Uitdaging 5	133
Bevoegdheidsverdeling	
Conclusie	137

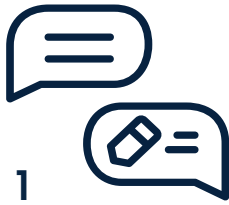

PRESENTATIE VAN DE UITDAGINGEN

‘Wie doet wat’ gaat over hoe de bevoegdheden te verdelen tussen de federale overheid en de deelgebieden. Dit geeft verder vorm aan de staatsstructuur. Dezelfde knelpunten komen dus aan de orde als in thema 3. Hoe kunnen we het systeem overzichtelijk houden, zodat er zowel legitiem als efficiënt beslist kan worden? En hoeveel autonomie willen we geven aan de deelgebieden, en is het van belang – en mogelijk – om daarbij ook nationale samenhang te verzekeren?

De uitdagingen gaan in de eerste plaats over welke bevoegdheden moeten gaan naar federale overheid, gemeenschappen of gewesten. Die vraag komt het meest nadrukkelijk tot uiting in uitdagingen 1 en 5. Uitdaging 1 stelt de vraag wie bevoegd moet zijn voor grensoverschrijdende materies. In uitdaging 5 worden de respondenten uitgenodigd na te denken over de vraag voor welke materies (indien enige) het essentieel is dat de federale overheid bevoegd is. Uitdagingen 2 en 3 trekken dit door naar noodsituaties. Moet iedereen in dat geval vanuit de eigen bevoegdheid optreden, of is er nood aan één overheid die knopen doorhakt? En wie zorgt er voor hulp en staat in voor de kosten?

Een andere vraag is hoe men, binnen die bevoegdheidsverdeling moet omgaan met elkaar en met situaties die ons allen raken. Uitdaging 3 stelt daarom de vraag hoe men moet beslissen over grensoverschrijdende materies. Uitdaging 4 stelt de vraag welke ruimte er nog is voor dialoog en debat over de taalgrenzen heen.

Uitdaging 1

GRENSOVERSCHRIJDEND BESLISSEN

Bij grensoverschrijdende materies heeft de maatregel die de overheid in één landsdeel neemt, gevolgen heeft voor de andere landsdelen. Daarom vroegen we wie dergelijke beslissingen best neemt:

1. WAT IS DE BESTE MANIER OM IN ONS LAND BESLISSINGEN TE NEMEN OVER GRENZEN HEEN, BIJVOORBEELD OVER LUCHTKWALITEIT? WELKE OVERHEID OF OVERHEDEN MOET VOLGENS JOU BETROKKEN ZIJN?

Hierin komen twee dimensies naar voor. De eerste is de vraag welke overheid bevoegd moet zijn. De tweede is of deze overheid best alleen beslist, of samen met andere overheden. Bij de antwoorden komen drie bezorgdheden terug, ongeacht de keuzes die men maakte. In de eerste plaats beklemtonen de respondenten welk belang zij hechten aan luchtkwaliteit, en meer algemeen aan de bescherming van het milieu en de strijd tegen de klimaatopwarming.

“Pour moi, la lutte contre le réchauffement climatique doit être une des priorités, si pas la plus importante, aujourd'hui. C'est pourquoi il faut prendre des mesures radicales et efficaces. Pour que cela ait un réel impact, il faut que ces décisions soient prises dans un premier temps au niveau national et par la suite, il faudra que cela passe au niveau européen. Pour le moment, le fait que les décisions soient prises au niveau régional diminue l'efficacité de ces mesures. Le plus important est qu'on change notre manière de consommer et de vivre car on ne va plus pouvoir tenir encore des années de cette façon.”

Daarnaast blijkt uit de antwoorden dat de respondenten hun keuzes grotendeels baseren op de nood aan snelle, maar ook coherente besluitvorming. Daarom worden soms ook suggesties gedaan los van de vraag wie bevoegd is, bijvoorbeeld het voorstel om het Engels te gebruiken als voertaal voor administraties.

“[...] De manière générale, nous ne pouvons pas continuer à fonctionner avec autant de langues dans nos administrations. Comme aux Pays-Bas, il faut pouvoir asseoir l'anglais comme langue véhiculaire des administrations. [...]”

Ten slotte zijn verschillende respondenten van oordeel dat wie ook bevoegd is, men geen beslissingen in grensoverschrijdende materies kan nemen zonder burgers of experts daarbij te betrekken (zie ook de bijdragen onder het thema “Wat is de rol van de burger?”). Sommigen stellen een referendum voor zodat burgers zouden beslissen in plaats van politici. Dit zou ook een manier kunnen zijn om de knoop door te hakken wanneer verschillende overheden niet tot een besluit kunnen komen.

“Par exemple, il faudrait négocier. Par exemple, si vous vous pensez A, que Bruxelles pense B et que la Flandre pense C, on propose ces 3 choses au peuple et on vote par référendum.”

Anderen stellen voor om burgers te betrekken op een andere manier, bijvoorbeeld via burgerpanels, of zien een belangrijke rol weggelegd voor experts

“[...] Maatregelen uitvaardigen en die dan snel weer veranderen is geen oplossing en geeft ook geen vertrou-

wen. Ik veronderstel dat jullie bijgestaan worden door experts die kennis van zaken hebben en waar je dan ook vertrouwen moet in hebben. Dus de specialisten van zaken moeten zeker mee inspraak krijgen.”

De AI analyse legt de twee dimensies van de vraagstelling naar voor: keuze van de bevoegde overheid en de mate waarin die autonoom kan beslissen. De voorkeur ligt bij de federale overheid of bij de gewesten. Als de bevoegdheid bij de federale overheid ligt, moet die deskundigen of de bevolking raadplegen, en de gewesten betrekken bij de besluitvorming. Als de bevoegdheid bij de gewesten ligt, kan overleg met de federale overheid overwogen worden. De kwalitatieve analyse ging daar dieper op in. Daaruit bleek dat de respondenten oog hebben voor de noodzaak aan gelaagd bestuur, met inbegrip van het supranationale niveau – grensoverschrijdende materies stoppen immers niet aan de nationale grens – als de lokale overheden. Zij opteren daarom voor overleg tussen de verschillende overheidsniveaus, voor een verdeling van taken, of voor een mechanisme om conflicten op te lossen.

De AI analyse onderstreept bovendien dat de respondenten voorstander zijn van eenvoudigere besluitvormingsprocedures. Een procedure die een efficiënte en consistente besluitvorming mogelijk maakt, wie er ook bevoegd is. Ze wijst ook uit dat men slechts één gesprekspartner wenst op het internationale niveau.

Het overzicht hieronder volgt als hoofdstructuur de eerste dimensie: de aanwijzing van de bevoegde overheid.

- **Scenario 1. Het Europese en internationale niveau**

Verschillende respondenten suggereren dat beslissingen over grensoverschrijdende kwesties op Europees of zelfs mondiaal niveau moeten genomen worden.

“Wereldlevel (VN) Europees niveau (EU) en vergelijkbare samenwerking tussen de verschillende deelgebieden in België”

De reden hiervoor is dat de problemen steeds internationaler worden, bijvoorbeeld milieu en epidemieën. Men kiest voor snellere besluitvorming op een internationaal niveau.

“Laat Europa zegt dat vervuiling niet aan de landsgrens stopt.”

“Het zou op een hoger niveau moeten worden beslist. Want door dit vast te stellen, verspillen we minder tijd met beslissen.”

Sommige respondenten hebben daarbij ook oog voor gelaagd bestuur. Beslissingen worden dan op internationaal en/of supranationaal niveau genomen en de uitvoering gebeurt in België, op federaal niveau of door de gewesten.

“Dergelijke normeringen moeten op EU-niveau worden vastgelegd; de uitvoering in deze kan door de gewesten (grondgebonden materieel).”

“Wereldniveau (VN) Europees niveau (EU) en minstens samenwerking tussen de verschillende deelgebieden in België.”

- **Scenario 2. Het federale niveau**

Andere respondenten zien het federale niveau als de optimale besluitnemer voor grensoverschrijdende materies.

“Les décisions transfrontalières devraient être prises au niveau fédéral de façon générale. Concernant le climat spécifiquement, cette compétence n'aurait jamais dû être régionalisée. Le réchauffement climatique ne commence ou ne s'arrête pas aux frontières régionales. Plus il y a de décideurs au même niveau de pouvoir, moins il y a de décisions prises au final. Ou alors, des demi-décisions pour ne décevoir personne et qui ne contentent personne non plus.”

Wie binnen een federale context denkt, ziet dat niet op een gecentraliseerde manier: de federale overheid moet overleggen met de gemeenschappen en gewesten – of zelfs samen beslissen.

Dat speelt niet voor wie terug naar een eenheidsstaat wil. Respondenten die deze

visie voorstaan, verwijzen naar de nationale overheid als beslissingsnemer voor grensoverschrijdende materies, eventueel samen met het lokale niveau. Daar komen we verder nog op terug.

"[...] Eén land, één regering en één beleid en al de rest: afschaffen."

De keuze voor de bevoegde overheid wordt gemotiveerd door de nood aan een eenvoudige en coherente besluitvorming. Dit wordt ook efficiënter beoordeeld, omdat het een vermeerdering van beslissingsniveaus en bijbehorende conflicten vermijdt. De federale overheid heeft bovendien als voordeel dat ze een meer globale visie kan ontwikkelen.

"De federale overheid. Anders heb je een kakofonie aan maatregelen. In Vlaanderen doet het men op manier A in Wallonië op manier B een eenheid aan beslissingen zorgt voor eenvoud, gelijke regels, geen uitzonderingen."

"Le niveau fédéral pour des raisons d'efficacité."

"Diminuer le nombre de ministres et rationaliser les décisions et les coûts + faciliter les prises de décision."

Sommige respondenten zijn van oordeel dat beslissen op federaal niveau meer transparantie biedt en minder risico loopt op corruptie.

"Beslissen op federaal niveau. Dit geeft het minste risico op 'interne competitie' naar de bodem en geeft de snelste en efficiëntste coördinatie. Ook zijn overheden op een groter school moeilijker onder druk te zetten of om te kopen aangezien ze op grotere schaal opereren."

• Scenario 3. Gedeelde verantwoordelijkheid

Andere respondenten kiezen nadrukkelijk voor een gedeelde verantwoordelijkheid.

Dat kan erin bestaan om elk overheidsniveau te laten beslissen binnen de eigen bevoegdheden, zoals in het huidige systeem. Daarin worden verbeteringen voorgesteld, bijvoorbeeld door de communicatie te verzekeren tussen de verschillende overheden. Het kan er ook in bestaan om elke overheid te laten beslissen

wat binnen lokale grenzen kan gerealiseerd worden, rekening houdend met de draagwijdte van die beslissing. Wat een meer globale impact heeft, wordt op een hoger niveau beslist.

"Il faut garder le système actuel. La seule chose à changer, c'est la communication entre les régions."

"De gewesten beslissen voor hun regio, Europa voor de grensoverschrijdende problemen. Enkel een globale aanpak helpt."

"Logique de simplification : ce qui concerne un village est décidé dans le village, ce qui concerne le pays est décidé au fédéral."

Anderen zien een belangrijke rol weggelegd voor het federale niveau om tot daadkrachtige of gecoördineerde besluitvorming te komen. Bijvoorbeeld door de federale overheid te laten beslissen in geval van onenigheid, of dat gewesten die de doelstellingen niet halen, onder toezicht komen te staan van de federale overheid.

"Regels en wijze van benaderen voor beslissingen die impact hebben op leefbaarheid en gezondheid van de bevolking zouden overal gelijk en streng moeten zijn en zouden op dezelfde wijze moeten toegepast worden - Deelgebieden en Federaal beslissen samen, doch Federaal heeft het eindwoord terzake en ook de eindverantwoordelijkheid zodat bv. PFOS verhalen niet ongestraft kunnen gebeuren."

Een laatste variant is een taakverdeling tussen overheidsniveaus. Zo is het ene niveau verantwoordelijk voor het vastleggen van doelstellingen, voor een algemeen kader of voor de opvolging van het beleid. Een ander niveau moet de beslissingen implementeren of het budget bepalen. Zo zou bijvoorbeeld de Europese Unie de beslissingen nemen en het federale of het gewestelijke niveau die beslissingen implementeren.

"De gewesten bepalen hoe ze de Europese richtlijnen uitvoeren."

"Federale overheid beslist over wat er dient te gebeuren. Deelgebieden beslissen over hoe ze dit omzetten."

- **Scenario 4. Gewestelijk niveau, met uitsluiting van andere overheidsniveaus**

Sommige respondenten willen de rol van de federale overheid beperken en ook samenwerking vermijden. De bevoegdheden van de federale overheid worden in deze materies overgeheveld en de gewesten beslissen autonoom. Het zwaartepunt ligt dan bij de gewesten omdat men dan minder moet zoeken naar een compromis, wat tijd kost en weinig efficiënt is.

“Omdat er tussen Vlaanderen en Wallonië een zeer uiteenlopende visie is over hoe de hedendaagse problemen best worden aangepakt, beperkt men best zoveel mogelijk de materies waarvoor het federale niveau bevoegd is. Zo kunnen Vlaanderen en Wallonië autonoom beslissen, en hun visie doorvoeren ; [...]”

“Il importe de mettre fin au système actuel des compétences partagées entre les niveaux fédéral et régional. Ce système freine la décision ou la rend parfois impossible. Il est source de lenteurs et d'inefficacité.”

Respondenten die kiezen voor een zeer los staatsverband of voor separatisme zijn ook voorstander van de visie om de verantwoordelijkheid voor grensoverschrijdende beslissingen exclusief te leggen bij de gewesten (of nieuw omschreven deelgebieden). In dat geval zijn de gewesten in principe bevoegd voor alle materies, dus ook de grensoverschrijdende. Een argument dat hiervoor wordt aangehaald, is dat het niet mogelijk is om België te herenigen. Er wordt eveneens aangevoerd dat elk gewest specifieke voorkeuren heeft en dus het best geschikt is om de beslissing te nemen die het best past.

“(Vanuit voorname dat we enkel nog een Vlaams en een Waals gewest houden met de bevoegdheden van de huidige gemeenschappen - Brussels gewest hoort dan bij Vlaams gewest en Duitstalige gemeenschap bij Waals gewest - en waarvan de verkozenen ook federaal zetelen). [...]”

- **Scenario 5. Lokaal niveau**

Ten slotte verwijzen respondenten eveneens naar het lokale niveau, zoals gemeenten en provincies. Dit is eigenlijk een variant

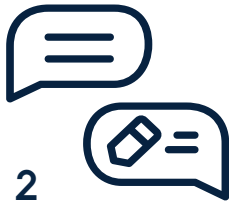
op scenario 3, waarbij het lokale niveau wordt genoemd als een belangrijke speler in een gelaagd bestuur. Als het lokale niveau uitdrukkelijk wordt genoemd, is dat in principe vanuit een visie die een meer gecentraliseerde staatsstructuur voorstaat. Enkel een nationale overheid blijft dan over, samen met een gedecentraliseerd lokaal bestuur. Daarbij wordt soms voorgesteld om die lokale overheden te herinrichten.

“C'est une matière fédérale. Nous sommes un tout petit pays, selon moi il faut simplifier au maximum le système. Je reviendrais à un seul parlement et un seul gouvernement. Et que la culture et le tourisme aille au commune. On a compliqué pour faire plaisir à tout le monde. Mais cela n'est pas viable, trop compliqué, illisible.”

“Ik ben voorstander om het aantal beleidsniveaus in België te reduceren naar 2, nl. een federaal en een lokaal. Sterk doorgedreven fusies tussen steden en gemeenten, die resulteren in een beperkt aantal regio's in België (met grenzen die de huidige provinciegrenzen benaderen ? of uitbreiding van de grenzen van de huidige centrumsteden ?), vormen de basis van het lokaal beleid waarbij men uiteraard oog heeft voor problematieken en/of behoeften van deelgemeentes, districten en wijken. [...]”

Lokale besturen staan het dichtste bij de realiteit op het terrein en kunnen daardoor beter relevante beslissingen nemen.

“L'autorité fédérale et les représentants des provinces frontalières se réunissent et prennent des décisions. Province car plus proche de la réalité.”

Uitdaging 2

BESLISSEN IN CRISISTIJD

De zorg om snel en efficiënt te kunnen beslissen, speelt sterk in crisissituaties. Dat beïnvloedt de voorkeur voor wie de beslissingsbevoegdheid krijgt. Dat hoeft geen permanente regeling te zijn, ze kan eventueel enkel gelden in urgente situaties. De uitdaging luidt daarom:

1. WIE MOET IN GEVAL VAN EEN CRISIS DE BELEIDSBESLISSINGEN NEMEN ? WAT STEL JE VOOR ?

De coronacrisis heeft de ideeën over de aanpak van crisissituaties zeer concreet gemaakt. De bevoegdheidsverdeling die tijdens deze periode werd toegepast, wordt geregeld als voorbeeld genomen voor hoe het wel, of juist niet moet. Er wordt ook verwezen naar andere landen. Zo wordt Duitsland genoemd als model voor een aanpak die aan de deelgebieden beslissingsbevoegdheid geeft om een pandemie te beheren.

“In België zijn we het precies nog altijd niet gewoon dat we in een federale staatsstructuur werken. Ik durf het ook vergelijken met Duitsland waar elke bondsstaat z'n eigen maatregelen heeft getroffen en het ook niet meteen federaal heeft proberen de crisis te beheren.”

Respondenten buigen zich niet enkel over de vraag welke overheid bevoegd moet zijn om in crisissituaties op te treden. Zij geven ook suggesties over de manier waarop het crisisbeheer moet gebeuren. Dat gaat dan over een draaiboek met scenario's en criteria, en over het opmaken van een crisisbudget.

“Les scénarios doivent être appliqués en fonction de la situation”.

“Il doit être clairement communiqué aux citoyens dans quel scénario nous sommes et un planning pour revenir à la situation normale d'un point de vue compétences.”

In de AI analyse komt tot uiting dat men in een crisissituatie de beslissingsbevoegdheid wil geven aan het beleidsniveau dat snel, efficiënt en consistent kan reageren om een democratische besluitvorming tot stand te brengen. De federale of de Europese overheid komen hiervoor in aanmerking, maar ook lokale overheden kunnen beslissingsbevoegdheden toegewezen krijgen, afhankelijk van de crisissituatie. Dat wordt verder uitgediept in de kwalitatieve analyse. Een overzicht van de scenario's volgt hieronder.

• Scenario 1. De federale regering beslist

Respondenten kiezen voor dit scenario omdat het een duidelijk systeem is dat snelle beslissingen toelaat, eenheid van commando verzekert en nationale samenhang met zich meebrengt. Dit scenario komt in verschillende varianten voor. In een eerste variant neemt de federale overheid autonoom beslissingen. In een tweede variant gebeurt dat na overleg met lokale overheden. In een derde variant neemt de federale overheid de beslissingen, maar gebeurt de uitvoering door de lokale of regionale overheden, zodat rekening kan worden gehouden met de lokale realiteit.

“Voor mij moet de federale overheid dan beslissen zodat overal eenduidigheid is.”

“L'autorité fédérale prend toutes les décisions politiques pour la gestion de la crise.”

“Federaal beslissen, regionaal uitvoeren. Uitvoeren altijd zo dicht mogelijk bij de burger.”

• Scenario 2. De deelgebieden beslissen

Andere respondenten geven de voorkeur aan de deelstaten – veelal de gewesten – als centraal beslissingsorgaan. Eventueel overleggen die eerst met elkaar, indien nodig of gewenst.

“Elke deelgebied is verantwoordelijk voor haar grondgebied.”

“Les régions sont autonomes pour prendre des décisions mais il y a une concertation prévue pour de la coordination si nécessaire.”

• Scenario 3. Gemeentelijk niveau

De beslissingen gebeuren op gemeentelijk niveau.

“Zo lokaal mogelijk. In geval van crisis kan je best dichtbij zitten om te beheersen. Federaal kiest men vaak voor gemakzucht. Bv. Antwerpen ging in lockdown bij hoge cijfers maar bij hoge cijfers in Wallonië ging het ganse land in lockdown.”

- **Scenario 4. Een getrappt systeem**

Het huidige systeem bestaat uit een getrappt systeem. De gemeente, provincie of federale overheid neemt de beslissingen, afhankelijk van de omvang van de crisis. Anders dan vandaag, nemen respondenten ook de gewesten mee in dat systeem, zodat er tussen alle overheidsniveaus kan geschakeld worden.

“Volg de bestaande rampenplannen. Naargelang de ernst wordt er opgeschaald van gemeentelijk naar provinciaal, gewestelijk of naar nationaal (of internationaal) niveau.”

“L'autorité fédérale décide en cas de nécessité, pour autant que la crise concerne tout le pays, sinon les régions qui connaissent bien le problème restent compétentes.”

- **Scenario 5. De Europese Unie**

Ook bij deze uitdaging wordt de Europese Unie genoemd. Sommige respondenten geven de Europese Unie beslissingsbevoegdheid. Die beslissingen worden uitgevoerd door de gewesten, met de federale overheid in een controlerende rol.

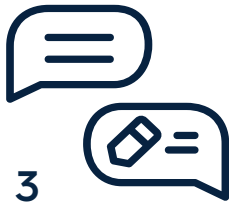
“Het enige nog bestaande beslissingsniveau in tijden van crisis ligt in de toekomst bij Europa.”

- **Scenario 6. Een nationaal crisiscomité**

In een laatste scenario wordt voorgesteld om in noodsituaties een crisisteam samen te stellen dat bestaat uit experts en politiek verantwoordelijken. Die laatste vertegenwoordigen de federale en/of de gewestelijke overheden. Zij nemen het voortouw in een crisissituatie en krijgen ook beslissingsbevoegdheid.

“Een crisiscomité voor het hele land, met één woordvoerder, dat het vertrouwen heeft van alle betrokken personen, regio's en belangen.”

Uitdaging 3

SOLIDARITEIT TUSSEN OVERHEDEN IN NOODGEVALLEN

Wanneer er zich een noodsituatie voordoet in een bepaald landsdeel, rijst de vraag wie moet instaan voor noodhulp en herstel. We willen weten of de respondenten een solidariteitsmechanisme wenselijk achten, of vinden dat de schade gedragen moet worden waar ze valt. De vragen voor deze uitdaging luiden dan ook:

1. WIE NEEMT WELKE VERANTWOORDELIJKHEDEN BIJ NOODSITUATIES? WIE MOET INGRIJPEN EN INSTAAN VOOR DE KOSTEN VAN DE SCHADE?

De respondenten vinden het belangrijk dat in noodsituaties coherent, doeltreffend en snel gereageerd wordt. Dat bleek al uit uitdaging 2. De voorkeur gaat uit naar een systeem dat duidelijk maakt wie moet handelen, met een structuur die eenheid van commando toelaat. Respondenten verwijzen naar de militaire hiërarchie en haar keten van commando's als referentiepunt. Die eenheid van commando primeert op de wie-doet-wat vraag: om in eenheid en solidariteit urgente situaties aan te pakken, vinden de respondenten het noodzakelijk om verschillen tussen gemeenschappen en gewesten te overstijgen. Efficiëntie en eenduidigheid is de eerste bezorgdheid van de respondenten, wie ook uiteindelijk de verantwoordelijkheid neemt.

Het voorgaande komt naar voor uit de AI analyse. Daar komt het argument sterk naar voor dat de 'schuldige' entiteit de last moet dragen. De kwalitatieve analyse bevestigt dat men het bestuur aansprakelijk houdt dat door ontoereikend beleid zelf aan een noodsituatie heeft bijgedragen. Tegelijk zien we daar ook de idee van solidariteit als leidend principe sterker naar voor komen, zowel voor de besluitvorming als voor de kostenverdeling. De overstroming van de Vesder wordt hier vaak als voorbeeld genomen. Er wordt gesteld dat veel tijd werd verloren in die situatie en dat de spontane solidariteit tussen burgers en de burgerinitiatieven meer resultaat boekte dan het overheids-optreden. De idee van een solidariteitsfonds of een noodfonds komt sterk naar voor.

Eerst geven we een overzicht van scenario's voor de aanwijzing van de verantwoordelijke overheid. Daarna wordt nagegaan hoe de respondenten de kostenverdeling zien.

De verantwoordelijke overheid

• Scenario 1. De federale overheid

In dit scenario is het de federale overheid die coördineert en beslist. Dat wordt gezien als een waarborg voor solidariteit, gelijkheid en efficiëntie.

“Voor noodsituaties moet altijd het hoogste niveau, dus het federale, de beslissingen nemen. Noodsituaties zijn de problemen van ons allen.”

“Tout doit revenir au niveau fédéral. Cela permet une meilleure coordination de tous les moyens dont on dispose en Belgique et d'éviter qu'il n'y ai pas assez d'ambulances ou d'autres équipements. Cela permet aussi d'éviter les inégalités. Une région ou une province pourrait réagir de façon différente d'une autre région ou province.”

“L'autorité fédérale décide. Permet une action plus efficace et solidaire.”

“In tijden van nood is solidariteit van kapitaal belang. De federale overheid is volledig aan zet op alle vlakken. In tijden van nood is het belangrijk dat diegene die kan helpen de persoon in nood helpt, onafhankelijk van waar deze woont of welke taal deze spreekt. Federaal is het beste niveau hiervoor.”

• Scenario 2. De deelgebieden

Andere respondenten laten het over aan de getroffen deelgebied om te beslissen en te coördineren. Dat wordt meer doeltreffend geacht, omdat de deelgebied een beter zicht heeft op de lokale context, infrastructuur en noden. Andere overheden zoals het federale niveau of de Europese Unie moeten wel ter hulp kunnen komen, al dan niet op verzoek van het deelgebied.

“De deelgebieden beslissen autonoom. Dan is de beslissingsbevoegdheid duidelijk en ook de verantwoordelijkheid.”

“La Région doit prendre les décisions mais peut demander de l'aide au Fédéral qui devra y répondre. La Région connaît parfaitement les conditions de vie des citoyens ainsi que leurs compétences, le relief des terrains, les infrastructures. Le Fédéral doit être disponible à donner toutes aides dont la Région aurait besoin (militaires, Croix-rouge, organiser des appels d'urgence à différents métiers, s'il y a lieu demandé de l'aide aux pays frontaliers. Après voir comment aider la

population à rentrer dans les frais de réhabilitations et les Communes ou Régions les moyens financiers pour redonner vie. En cas d'urgence je crois que c'est une TRÈS, TRÈS mauvaise idée de supprimer les sirènes. Personnellement, je ne suis pas la seule, il y en a de plus en plus de moments où je n'ai jamais mon téléphone avec moi."

"De deelgebieden zijn hiervoor verantwoordelijk. Eventueel kan de federale regering of Europa daarbij helpen op vraag van de deelgebieden."

"La Région décide quand elle fait appel au Fédéral. Si elle fait appel, le Fédéral peut prendre des décisions après avoir demandé l'avis des entités fédérées. Il doit justifier sa décision."

• Scenario 3. Een getrappt systeem

Ook bij deze uitdaging wordt een getrappt systeem voorgesteld, waarbij de verantwoordelijke overheid – van lokaal tot federaal bestuur – afhangt van de ernst en schaal of omvang van de noodsituatie.

"Bij lokale noodsituaties zijn lokale regeringen (stadsbesturen) het best uitgerust, dit blijft dus ongewijzigd. Bij grotere calamiteiten maar nog steeds binnen de provinciegrenzen blijft de provincie ook verantwoordelijk. Zodra het probleem de provinciegrenzen overstijgt, of de provincie/gemeente om hulp vraagt, zal de federale regering bevoegd worden. Bij noodgevallen zal er geen wafelijzerpolitiek worden toegestaan - noodfondsen zijn dat: noodfondsen. Er mag maar worden uitgehaald wat nodig is en wanneer het nodig is. Om het maatwerk te verwezenlijken wat op deelgebiedniveau voorzien zou kunnen zijn, kunnen er steeds lokale adviseurs ingeschakeld worden. Het wil niet zeggen dat de federale staat verantwoordelijk is dat ze niet luisteren naar lokale besturen."

"Quant à l'intervention d'urgence : logique ascensionnelle, c'est-à-dire qu'en fonction de la gravité de la situation de crise, ce serait soit le niveau communal, soit le niveau régional, soit le niveau fédéral qui assurerait la coordination et le commandement. Ou bien les trois de façon successive, en fonction de l'évolution des circonstances. Quant à la solidarité financière : logique ascensionnelle également, en fonction de la gravité des dégâts. Le fédéral pourrait intervenir à partir d'un certain seuil de gravité ou selon la nature de la crise (critères à définir)."

Een variant hierop is het voorstel dat het bestuursniveau het initiatief neemt dat het dichtste bij de noodsituatie staat of de beste terreinkennis heeft. Ook hier springen andere overheden in, afhankelijk van de schaal van de noodsituatie.

"L'entité compétente à partir du moment où elle seule est concernée. Elle peut demander un support si nécessaire. Mais l'échelon supérieur prend le dessus si plusieurs entités sont concernées. Réponse par le niveau de pouvoir le plus proche de la situation d'urgence."

"De dichtstbijzijnde overheid moet ingrijpen in noodsituaties. Als de omvang van de schade te groot is om er als deelgebied het hoofd aan te bieden of als de noodsituatie de grenzen van het deelgebied overschrijdt, moet het federale niveau steun verlenen, al was het maar door coördinatie."

• Scenario 4. Verzekeringsmaatschappijen

In een laatste scenario is men van oordeel dat besturen zich volledig moeten laten verzekeren. Verzekeringsmaatschappijen nemen dan het initiatief.

"Maximaal verzekeringsmaatschappijen. Minder kosten voor de overheid."

Wie draagt de kosten?

• Scenario 1. Een noodfonds onder federaal beheer

In dit scenario dragen alle bestuursniveaus bij aan een fonds dat op federaal niveau beheerd wordt. Dat fonds betaalt dan de kosten die voortvloeien uit een noodsituatie.

"Les ressources financières sont à trouver dans un fonds de solidarité préconstitué et alimenté par toutes les entités fédérées., en proportion de leurs moyens. La mise en œuvre des réparations et indemnisations est du ressort des entités fédérées. Meilleure efficacité et solidarité. Respect du régionalisme."

"Ga voor noodsituaties a.u.b. naar een noodfonds dat op Federaal niveau beheerd wordt en waarbij ook de Federale regering beslist over de inzet ervan. Deze kan gerust gefinancierd vanuit de belastingen die elke burger betaalt. En aan de inzet van dit noodfonds kunnen gerust voorwaarden verbonden worden. (bv. type rampen die gedekt worden of minimaal X aantal burgers getroffen voor een bedrag van bv. 1000€)."

"L'autorité fédérale coordonne l'aide d'urgence et intervient dans les frais liés aux dommages ou à la reconstruction, par le biais d'un fonds financé par tous les niveaux de pouvoir. Parce que la Belgique doit rester soudée et parce que l'autorité possède plus d'argent que les régions et communautés."

“De federale overheid coördineert de noodhulp en kan bijspringen in de kosten voor schade of heropbouw via een fonds waaraan alle overheden meebetalen. Omdat de implicaties van eendere welke lokale ramp op zowel economisch, sociaal, maatschappelijk en zelfs ethisch niveau uiteindelijk door gans het land worden gedeeld. Eigen aan een ramp is net het gegeven dat toeval een belangrijke factor was en dat het eender waar had kunnen toeslaan. Het is niet meer dan normaal dat landgenoten elkaar helpen in geval van nood. Als ik zelf in nood zou verkeren, zou ik ook niet minder verwachten. Het is een schande hoe we met de overstromingen blijven (!) omgaan...”

Solidariteit is het leidende principe voor de respondenten die voor dit scenario kiezen.

“L’autorité fédérale coordonne. Les coûts sont partagés par tous les gouvernements dans un esprit de solidarité. Il est important de maintenir une solidarité entre les différentes régions du pays, tout en permettant au fédéral de jouer son rôle de coordinateur.”

“C’est l’autorité fédérale qui coordonne, toutes les entités supportent les coûts. Il faut une solidarité entre les régions, et un arbitre au-dessus de la mêlée pour la garantir...”

“Niet elke noodsituatie is dezelfde. Algemeen principe: Solidariteit is federaal, dat geldt voor de Soc Zekerheid, ook voor een Rampenfonds.”

“Federaal coördineert. De kosten moeten solidair verdeeld worden. Het betekent niet dat omdat je in Wallonië woont dat je minder recht hebt op herstel van schade, ook al heeft de Waalse regering bijvoorbeeld minder middelen. Een noodgeval is niemand zijn schuld. Hoe groter de geldpot, hoe meer middelen er kunnen gegeven worden.”

• Scenario 2. Deelgebieden

In een volgend scenario staan de deelgebieden in voor de schade die voortvult op hun grondgebied. Deze keuze is gewoonlijk gegrond op autonomie-overwegingen. In dat geval kan de federale overheid eventueel bijspringen, maar enkel in geval van consensus tussen de deelgebieden. Zo voorzien enkele respondenten een regeling die misbruik voorkomt, of vermijdt dat een overheid kosten afwentelt die ze zelf heeft veroorzaakt door ontoereikend beleid.

“De gemeenschapsregeringen nemen de verantwoordelijkheden en staan in voor de kosten van de schade binnen hun grondgebied. Er kan binnen de schoot van de federale regering (op voorwaarde dat dit een regering is die uitsluitend

bestaat uit afgevaardigden van de gemeenschapsregeringen) een solidariteitsmechanisme worden afgesproken - weliswaar in consensus. Iedereen is verantwoordelijk voor het eigen beleid. De voorbereiding en afhandeling van crisissituaties is daarop geen uitzondering.”

“Federaal beslissen. Regionaal betalen. Zinvol beslissen voor heel het land. Regionaal betalen om fraude te vermijden.”

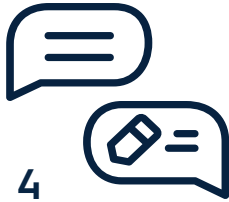
“Les coûts seront en partie supportés par le Fédéral. Le Fédéral peut refuser de supporter les coûts, même s’il intervient, s’il peut prouver que la région concernée a manqué de prévoyance par exemple en autorisant les constructions en zones inondables ou la construction d’infrastructures de mauvaise qualité.”

• Scenario 3. Verzekeringsmaatschappijen

Sommige respondenten zijn van oordeel dat de schade gedragen moet worden door de individuele burgers, die zich dienen te verzekeren. Verzekeringsmaatschappijen moeten zich zo organiseren dat een snelle uitbetaling mogelijk is. In dit scenario is het minder duidelijk wie instaat voor de betaling van hulpdiensten en het herstel van openbare infrastructuur.

“Verzekering verplicht maken zodat verzekeringsmaatschappijen opdraaien voor grootste deel schades. Iemand die verwaarloost zich te verzekeren mag niet rekenen op solidariteit.”

“En misschien kan er in België eens worden nagedacht van 1 centrale crisisverzekering die deel uitmaakt van de reeds verplichte brandpolis die je als huiseigenaar dient af te sluiten. En dan bedoel ik dat een gedeelte van de polis dat voor iedereen hetzelfde is, met dezelfde jaarlijkse bijdrage per m² bewoonbare oppervlakte. Het is hoog tijd dat onze politici de verzekeringssector verantwoordelijk stelt voor een correct beheer van de bijdrages die we nu al betalen hiervoor. Met concrete afspraken over minimale verplichte uitkeringen om de eerste noden te ledigen in geval van grote schades. (bv. minimaal 30% van het verwachte schadebedrag dient te worden uitgekeerd binnen de eerste 30 dagen, met bv. een vast bedrag per m² bewoonbare oppervlakte), zodat burgers met weinig financiële reserves ook kunnen heropbouwen en niet aan hun lot worden overgelaten. En bv. 75% uitgekeerd binnen de 9 maanden na een schadegeval, ook al hebben hun eigen schade-experts het dossier nog niet afgesloten.”

Uitdaging 4

DIALOGUE EN UITWISSELING OVER DE TAALGRENEN HEEN

Bevoegdheden als onderwijs, media en cultuur zijn zo goed als volledig in handen van de gemeenschappen. Die keuze is destijds gemaakt omdat deze bevoegdheden sterk verbonden zijn met taal en zo met de identiteit van elke gemeenschap. Er is vandaag niet veel samenwerking tussen de gemeenschappen op vlak van onderwijs, media en cultuur.

Tegelijk leven we nog steeds in hetzelfde land.

Als we meer dialoog over de taalgrens heen belangrijk vinden, kan dat op verschillende manieren georganiseerd worden. Bijvoorbeeld door de federale overheid bevoegd te maken voor taalgrens-overschrijdende initiatieven op vlak van onderwijs, media en cultuur. Of door de gemeenschappen aan te moedigen of te verplichten om meer samenwerking, dialoog en uitwisseling te organiseren op deze vlakken (bv. om de andere landstalen aan te leren).

Deze uitdaging peilde naar het belang dat de respondenten hechten aan dialoog over de taalgrens heen en hoe ze dat concreet zouden invullen. Ze luidde dan ook:

1. MOET ER MEER DIALOOG EN EEN PUBLIEK DEBAT ZIJN OVER DE TAALGRENEN HEEN IN BELGIË? ZO JA, OP WELKE MANIER ZOU JE DAT DOEN? EN INDIEN NEE, WAAROM NIET?

De meningen zijn verdeeld over de mate waarin dialoog wenselijk of nodig is. Aan de ene zijde van het spectrum wil men dat niet, waarbij de taalgrens als een absolute grens wordt gedefinieerd, zoals een grens met het buitenland.

“Er is geen dialoog nodig over taalgrenzen heen. Een taalgrens is vergelijkbaar met een staatsgrens. Een dialoog tussen taalgebieden verloopt zoals deze met onze buurlanden gebeurt.”

“De taalgrens of grens van Vlaanderen moet gerespecteerd worden. Net zoals we grenzen hebben met Nederland, Duitsland, Frankrijk... volgens volk, cultuur, taal.”

“Nee. Deelstaten worden in mijn visie 100% onafhankelijk dus die dialogen, debatten moeten dan niet verschillen van die met andere Europese landen.”

“Wallonië en Vlaanderen zijn 2 andere landen. Dit merk je aan gewoontes, de taal en de manier van leven. Wallonië is Frankrijk. Er is geen nut of nood om nauwer samen te werken. Zoveel mogelijk splitsen en ieders zijn boontjes laten doppen. Zo zal Wallonië een omslag moeten maken.”

“Minder dialoog nodig over taalgrenzen heen. De regio's zijn te verschillend van elkaar om vaker in dialoog te gaan.”

“Tegen. Er is heel weinig interesse voor de andere taalgroep. Wallonië is gefocust op Frankrijk. Nederlands leren is not done. Feit is dat we 2 landen zijn, laat ons dan dit ook zo besturen.”

“Non, je ne trouve pas ça très important. Les différentes langues font en sorte qu'il n'y ait pas la même culture dans les médias et donc cela ne peut pas aller ensemble.”

“Nee, de geschiedenis heeft voldoende

de aangetoond dat meer debat over de taalgrenzen heen niet haalbaar is. Integendeel, er is enkel nood aan minder debat.”

“Nee, er moet net minder dialoog zijn. De dialoog in de federale regering levert enkel blokkering, stagnatie en immobilisme op.”

“De situatie behouden zoals ze vandaag is. Niet meer of minder dialoog.”

“Er is niet meer of niet minder nood aan dialoog tussen Vlaanderen en Wallonië, dan er nood is tussen Vlaanderen en Nederland, Wallonië en Frankrijk, Vlaanderen en het Verenigd Koninkrijk, Wallonië en Luxemburg, Vlaanderen en Duitsland, en zo voort.”

Aan de andere zijde van het spectrum is maximale dialoog gewenst, waarbij argumenten naar boven komen als overbodigheid van de taalgrenzen en maximalisatie van de dialoog binnen 1 land.

Het is voor die respondenten dan belangrijk dat er voldoende informatie, dialoog en ontmoeting georganiseerd wordt tussen de gemeenschappen, over de taalgrens heen, en dat er plekken bestaan voor federaal debat.

Zij vinden bijvoorbeeld dat media te weinig aandacht besteden aan wat er aan de andere kant van de taalgrens gebeurt. Of dat het onderwijs te weinig inzet op kennis van de andere landstalen en dat er te weinig culturele uitwisseling is. En dat politieke debatten, ook over nationale thema's, te veel apart worden gevoerd binnen elke gemeenschap.

“Meer dialoog nodig over taalgrenzen

heen stimuleren want er is vervreemding tussen de regio's. De regio's moeten elkaar beter leren kennen door intensiever te gaan samenwerken. Dit kan op vrijwillige basis of via verplichte samenwerking."

"Oui, on est belge sans distinction de langues. Le communautarisme ne fait qu'alimenter un repli identitaire artificiel. Un jeune arlonais a la même culture qu'un jeune ostendais en fonction de son milieu social et non pas de sa langue. Il ne faut, à mon sens, plus de communauté ni de région."

"We zijn Belgen sinds 1830. Een volk dus! België is een relatief jonge staat. Gezien ondertussen de erkenning en de toepassing van de verschillende landstalen en cultuur is het goed mekaar verder te leren kennen. Als federaal meer bevoegdheden heeft zal dit zo wie zo leiden tot meer onderlinge communicatie, dialoog...."

"Nous sommes actuellement dans un schéma d'opposition entre les régions (la région flamande serait au top en termes d'enseignement, la région francophone étant à la traîne). Construisons plutôt un schéma de coopération, permettant de bénéficier des points forts de chacun. Un débat public ne me paraît pas être une bonne solution mais un organe de concertation entre les responsables de l'enseignement des communautés serait intéressant - peut-être qu'on éviterait également ainsi des agendas de vacances incompatibles..."

"Ja meer dialoog. Elkaar beter verstaan, indien de deelstaten dialoog zouden hebben en elkaar beter zouden verstaan (taal) en begrijpen (inhoud) zou het land veel beter geregeerd worden. nu is er veel te veel discussie."

"Ik denk dat het zeer zinvol zou zijn meer samenleving tussen de 2 deelstaten te bevorderen. Bijvoorbeeld door de federale overheid bevoegd te maken voor taalgrens-overschrijdende initiatieven op vlak van onderwijs, media en cultuur. Of door de gemeenschappen aan te moedigen of te verplichten om meer samenwerking, dialoog en uitwisseling te organiseren op deze vlakken (bv. om de andere landstalen aan te leren)."

"Maximale dialoog in de zin dat we federaal werken en men geen opsplitsing maakt naar taalgrenzen maar meteen over alle taalgrenzen heen."

"Ja, een federale kieskring lijkt me een goed idee. FR en NL politici zouden zich ook moeten verantwoorden voor anderstalige medeburgers. Bij verkiezingen moeten debatten tussen de verschillende taalgemeenschappen moeten worden georganiseerd."

"Oui, recentrer un maximum au fédéral et introduire les cours de 2e langue obligatoire."

"Schrap de bevoegdheid op deelstaatniveau. Een kind dient hetzelfde onderwijs

te krijgen in Vlaanderen en Wallonië. Geef tweetalig onderwijs vanaf jong niveau, ook in reguliere vakken. Een Waalse artiest dient hetzelfde behandeld te worden als een Vlaamse. Ook zo qua dierenwelzijn. Een Vlaamse kat is evenwaardig aan een Waalse.”

“Zolang we in een federaal land leven, is het belangrijk om het publiek debat ook federaal te voeren voor de thema's die op dit beleidsniveau zitten e.g. sociale zekerheid. Een federale kieskring, terug verplicht Nederlands leren in het Waalse onderwijs, federale debatten op de staatszenders, ... zijn volgens mij elementen om deze cohesie te versterken.”

Er werd aan degenen die meer dialoog wilden ook bijkomend gevraagd op welke manier ze dat zouden doen.

Meertaligheid is de rode draad doorheen de verschillende voorstellen tot een sterkere dialoog. Om in dialoog te gaan (ongeacht de manier waarop) moeten de mensen elkaar verstaan. Dit kan door de verplichting in te voeren om alle landstalen te kunnen spreken of initiatieven te ondersteunen die deze meertaligheid bevorderen.

Zo werd onder meer gefocust op de rol van de media.

“Media heeft een belangrijke rol te spelen om de dialoog tussen de taalgebieden te stimuleren en de kennis over de taalgebieden te verhogen. De media moet meer aandacht geven wat er gebeurt over de taalgrens heen. Dit zou eventueel verplicht kunnen worden door quota te hanteren en maatregelen indien deze niet gehaald worden.”

“Meer debat over de grenzen heen. Men zou bijvoorbeeld de nieuwsuitzendingen kunnen vervangen door 1 nationaal nieuwsuitzending in de 3 landstalen met ondertiteling voor de nationale thema's, die overgaat in een lokaal nieuws met gewest gebonden nieuws.”

“Er moet absoluut meer dialoog en publiek debat zijn over de taalgrenzen heen. De VRT en RTBF worden terug samengevoegd tot een federale organisatie. Deze biedt dan Nederlandstalige, Franstalige, Duitstalige en meertalige kanalen aan. Er kan zo ook meer aandacht besteed worden aan anderstalige mediafiguren (cultureel en politiek). Debatten dienen alle Belgen te vertegenwoordigen en niet enkel die van een taalgemeenschap.”

“Oui. L'apprentissage des langues doit être sensiblement amélioré. Je ne comprends pas que, dans les communes unilingues FR, l'apprentissage d'une seconde langue nationale soit simplement optionnel ! On en arrive, dans des entreprises actives nationalement, à avoir des collègues wallons qui ne savent même pas dire "Da-ag" à leurs collègues flamands quand ils en croisent dans l'ascenseur ! Il faut sous-titrer les propos des compatriotes dans l'audio-visuel plutôt que les doubler. Pourquoi ne demanderait-on pas à la RTBF et la VRT de sous-titrer certaines émissions, certains films ou certaines séries, dans l'autre langue précisément pour "habituer les oreilles" (et apprendre sans trop s'en rendre compte). RTBF et VRT pourraient collaborer plus franchement sur des émissions communes.”

“Les médias publics devraient être contraints d'informer plus et d'inviter plus de personnalités de l'autre communauté et d'être financé sur ce critère.”

Ook de rol van het onderwijs wordt vaak benadrukt, voor het doorgeven van kennis over de andere taalgemeenschappen en op het vlak van taalonderwijs.

“Binnen het onderwijs moet er meer gefocust worden op de verschillende landstalen en de Belgische cultuur. Zo moeten alle drie landstalen aangeboden worden op school. Duits wordt voor iedereen verplicht. Minstens 1 vak moet in een andere landstaal gegeven worden. Nederlands wordt een verplicht onderwijsvak in Wallonië. De federale overheid legt ook de eindtermen vast voor het onderwijs zodat het niveau in heel België gelijk wordt. Daarnaast richt de federale overheid een toegankelijk en betaalbaar uitwisselingsprogramma op om voor een bepaalde periode in een andere taalgemeenschap onderwijs te kunnen genieten.”

“Il serait intéressant d'organiser une certaine porosité de nos frontières linguistiques, un rapprochement entre les différentes communautés par exemple en matière de culture. Mais également au niveau de la langue pour l'enseignement, dès le plus jeune âge les cours devraient être proposés à la fois en flamand et en français afin de créer de nouvelles générations totalement bilingues.”

“Les écoles doivent apprendre l'autre langue du pays obligatoirement.”

Over de rol van cultuur wordt ook nog gesproken, bijvoorbeeld voor het stimuleren van culturele uitwisseling over de taalgrenzen heen. Het idee is dat men via cultuur de anderen leert kennen en zo de taalgemeenschappen dichter bij elkaar kan brengen.

“Ja, ik denk dat dat een goed idee is: onbekend maakt onbemind. Zodra je mensen beter leert kennen, kunnen we het meestal goed met elkaar vinden. Ik zou dus het federale niveau terug uitbreiden. Cultuur blijft wel gescheiden, maar meer kennismaken met Waalse muziek, films, boeken,... is alleen maar een verrijking van cultuur. Daardoor komen onze eigen schrijvers en muzikanten niet in het gedrang: het is enen. In Zwitserland is wettelijk bepaald dat nieuws op tv voor een bepaald percentage over de andere landsdelen moet gaan, geloof ik. Dat zou niet slecht zijn om de actualiteit zo op te volgen.”

“Les visites culturelles et les échanges devraient être facilités et augmentés entre écoles et structures culturelles.”

Ook de bevoegdheidsverdeling en democratische hervorming komt hier aan bod. Meer bevoegdheden voor de federale overheid zouden dan de samenwerking en dialoog verbeteren tussen de taalgebieden. Ook de federale kieskring wordt in deze context genoemd.

“De federale overheid zou dialoog tussen de gewesten moeten coördineren en opleggen dat de gewesten samen werken voor bepaalde bevoegdheden op gebied van onderwijs,

cultuur etc.”

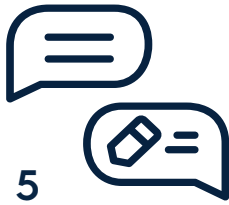
“Maak de federale overheid bevoegd voor zulke initiatieven. Door de creatie van een federale kieskring zal er sowieso meer dialoog en publiek debat zijn over het hele land.”

Sommigen zien ook een rol weggelegd voor de Engelse taal als manier om een gelijke dialoog binnen België te bevorderen, en met het buitenland.

“Informatie, dialoog en ontmoeting zijn enorm belangrijk. Daarom zou ik voorstellen om Amerikaans-Engels als 2e landstaal te nemen voor het hele land. En dus Franse les niet meer verplichten in Vlaanderen (en Duitstalig landsdeel) of Nederlandse in Wallonië. Aangezien Engels veel gemakkelijker is dan Frans of Nederlands heeft dat meteen ook als voordeel dat er veel extra tijd vrijkomt voor andere vakken zoals wiskunde of taal. Nog een voordeel zou zijn dat het Engels dat Belgen internationaal gebruiken waarschijnlijk beter zou zijn. Bovendien kunnen alle gesprekspartners dan met dezelfde "handicap" aan het gesprek deelnemen, omdat Engels voor niemand de moedertaal is. Nog een voordeel is dat veel inwijkelingen in België al Engels kunnen (ook als 2e of 3e taal).”

“Oui il faut ce dialogue, c'est essentiel. La proposition en Enjeu 1 d'avoir l'anglais en tant que langue véhiculaire est le seul moyen de rassembler, de se comprendre sur des sujets propres ou communs. Les médias seront aussi plus aptes à se comprendre. L'anglais est déjà largement utilisé dans le dialogue entre entreprises de deux régions.”

Uitdaging 5

BEVOEGDHEIDSVERDELING

Federale systemen kunnen in vele vormen voorkomen. Een bepalende factor daartoe is de manier waarop de bevoegdheden zijn verdeeld, en meer bepaald welke bevoegdheden centraal liggen. In de eerste plaats bepaalt de omvang van de federale bevoegdheden waar het zwaartepunt van de bevoegdheden ligt. In een gecentraliseerd systeem ligt het zwaartepunt bij de federale overheid. In een gedecentraliseerd systeem of lossier staatsverband ligt het bij de deelgebieden. In de tweede plaats bepaalt de aard van de bevoegdheden of het systeem eerder integrerend dan wel desintegrerend werkt. In dat geval is de vraag wie bevoegd is voor materies die te maken hebben met veiligheid, solidariteit en economische unie. Samen geven deze keuzes een indicatie van het soort van staatsstructuur dat de burger het meest wenselijk acht. Deze problematiek ligt aan de basis van de vraagstelling:

1. ZIJN ER BEPAALDE BEVOEGDHEDEN DIE VOOR JOU ALTIJD FEDERAAL MOETEN BLIJVEN EN DUS NIET NAAR DE DEELSTATEN MOGEN OVERGEDRAGEN WORDEN? ZO JA, AAN WELKE THEMA'S DENK JE DAN?

De keuze om maximale of juist minimale (of helemaal geen) bevoegdheid aan de federale overheid toe te vertrouwen, wordt bepaald door twee factoren. In de eerste plaats speelt uiteraard de visie die men heeft op de staatsstructuur: een eenheidsstaat, een hecht of juist los staatsverband, of een splitsing van het land. Daarnaast komt ook hier de zorg om een eenvoudige en doeltreffende beslissingsstructuur tot uiting, om een versnippering van bevoegdheden vermijden.

Uit de AI analyse blijkt dat sommige bevoegdheden altijd federaal moeten blijven, dat zijn bijvoorbeeld verkeersregels, justitie, sociale zaken, politie, sociale zekerheid, economie, buitenlandse zaken, mobiliteit, solidariteit, wetenschappelijk onderzoek, milieu, defensie ...

Als bevoegdheden meer verdeeld zijn, heerst er minder verantwoordelijkheid, is de gedachte hierachter. In de kwalitatieve analyse wordt dit verder uitgewerkt.

Hieronder worden de twee dimensies van de vraagstelling besproken: aan welke overheid moet het zwaartepunt van de bevoegdheden toekomen, en welke bevoegdheden moeten centraal liggen.

Het zwaartepunt van bevoegdheden

• Scenario 1. De federale overheid

In een eerste scenario heeft de federale overheid een maximum aan bevoegdheden. In de ene variant hangt dit samen met de keuze voor een eenheidsstaat. Gemeenschappen en gewesten worden afgeschaft in het belang van eenvoud en eenduidigheid. In een andere variant kiest men voor een meer gecentraliseerd federaal systeem, waarbij deelstaten slechts een beperkt aantal bevoegdheden opnemen.

“Si cela ne tenait qu'à moi, la grande majorité des choses doit être prise au fédéral. Pour tout le pays. Pour la simple et bonne raison que nous sommes un pays.”

“Alle bevoegdheden federaal, behalve taal, cultuur en onderwijs. Het kluwen dat we nu gecreëerd hebben leidt tot extreme inefficiëntie en immobilisme.”

“De bevoegdheden moeten duidelijk afgebakend en niet-overlappend zijn. Het eenvoudigste, duidelijkste en efficiëntste model lijkt mij er één te zijn met een sterke federale overheid.”

• Scenario 2. Het huidige systeem

Andere respondenten kiezen voor het huidige systeem. Deze respondenten willen vooral voorkomen dat de federale bevoegdheden verder uitgebouwd worden.

“De huidige federale bevoegdheden mogen behouden blijven. Het belang van de burger moet ook hier primeren en niet de ‘postjesverdeling’.”

“La situation actuelle me convient et il faut plutôt renforcer les compétences fédérales que de les diminuer.”

• Scenario 3. De deelgebieden

In dit scenario ligt het zwaartepunt bij de deelgebieden. De federale overheid behoudt geen of slechts een minimum aan bevoegdheden. Als redenen voor deze bevoegdheidsverdeling

wijst men op efficiëntie, duidelijkheid, en het vermijden van overlap of versnippering. De respondenten die voor dit scenario kiezen, zijn voorstanders van een zeer los staatsverband of van een splitsing van België.

“Op federaal vlak blijven: buitenlandse zaken, defensie en centrale veiligheid. Al de rest gaat naar de deelgebieden, met centraal een aantal overlegorganen die gecoördineerd (enkel dat) worden door de federale. Eenvoudige en duidelijke structuur, met maximale verantwoordelijkheid voor de deelgebieden die ook vruchten/gevolgen dragen van hun verantwoordelijkheid.”

“Il faut transférer toutes les compétences de gestion aux régions. Il faut transformer la Belgique en transférant les compétences vers les régions.”

“Niets moet federaal blijven. Maximaal confederalisme is een noodzaak. Bij voorkeur volledige splitsing van het land.”

• Scenario 4. De Europese Unie

In dit scenario wil men het zwaartepunt leggen bij de Europese Unie. Die neemt beslissingen in alle of een belangrijk aantal materies, die dan worden uitgevoerd door de lidstaten of hun deelgebieden. Ook deze keuze wordt gemotiveerd door de zorg om een eenduidige en efficiënte besluitvorming.

“Het gaat om thema's die liefst op een zo hoog mogelijk niveau geregeld moeten worden. Idealiter wordt dit ooit zelfs de Europese Unie.”

“Derzeit ist die Föderale Behörde unter anderem für die Bereiche Sicherheit und Polizei, Arbeit und soziale Sicherheit, Wirtschafts- und Währungsunion, Justiz, Landesverteidigung und Volksgesundheit zuständig. Die Gliedstaaten (Bundesstaaten) sollten die weitestgehenden Befugnisse und damit verbundene Kompetenzen erhalten/behalten, der Föderalstaat sollte aber die Möglichkeit haben, modellierend auf die Gliedstaaten einwirken zu können, so wie es offensichtlich bei Arbeit und Soziales der Fall ist. Einer revisionistischen Herangehensweise muss entschieden entgegengewirkt werden. Meiner Meinung nach gehören auf die föderale Ebene

*- die Landesverteidigung (bei derzeitiger europäischer Struktur)
- Arbeit und Soziales (bei derzeitiger europäischer Struktur)
- Volksgesundheit (bei derzeitiger europäischer Struktur)
- die Wirtschafts- und Währungsunion
- die Sicherheit auf Bundesebene (Bundespolizei)
- die Justiz
- die Außenpolitik
... offene Diskussion (Energie?)
Maßgabe der offenen Diskussion sollte es sein, welche Befugnisse eventuell auf europäischer Ebene ausgeführt werden sollten, je nachdem ob die jetzige Union sich weiterentwickelt oder ob sich die Union zu einer föderalen Republik hin entwickelt, ein Bereich könnte zum Beispiel die Energie sein.”*

Federale materies

De vraag welke materies aan het federale niveau toekomen, is enkel relevant voor wie een – los of hecht – federaal systeem voor ogen heeft. In de andere gevallen heeft de centrale overheid alle bevoegdheden, of is er geen Belgische overheid meer. Bij de respondenten die voor een federaal systeem kiezen, komen domeinen terug waarvoor men het belangrijk vindt dat ze overkoepelend geregeld worden. Het gaat dan om bevoegdheden:

- Rond veiligheid (defensie, veiligheid, politie, brandweer)
- Die solidariteit tussen burgers impliceren (sociale zekerheid, pensioenen)
- Die gelinkt zijn aan politiek burgerschap (migratie, stemrecht, burgerschap)
- Rond het behoud van één economische en financiële markt (werkgelegenheid, begroting, fiscaliteit en financiën, economische en monetaire unie, economie en handel, douane)
- Die de grenzen van de deelgebieden (kunnen) overschrijden (milieu, klimaat, energie, mobiliteit, openbaar vervoer, crisissen en rampen).

Maar ook domeinen als justitie en buitenlandse zaken, en zelfs sport, worden in deze lijst genoemd.

Over andere domeinen bestaat meer twijfel omdat ze regionaal verschillend kunnen ingevuld worden, afhankelijk van de lokale noden. Het gaat dan om domeinen als cultuur, onderwijs, taal, toerisme, landbouw en arbeid. Maar ook volksgezondheid is een twijfelgeval. De ene respondent vindt het wenselijk dat de

federale overheid alle beslissingen over volksgezondheid neemt voor het hele land, de andere respondent ziet dit liever op regionaal of zelfs lokaal niveau, zodat rekening wordt gehouden met plaatselijke kenmerken en specifieke behoeften.

“Op zich zou ik zeggen alles wat zich niet laat splitsen (natuur: rivierbeheer,...) of waar we uiteindelijk hetzelfde doel nastreven. Hier willen we voor iedereen de best mogelijke kansen, verdeel de kleine budgetten niet maar zorg dat ze goed besteed worden. Toerisme of landbouw, zijn dan zaken die wel kunnen afwijken per regio, bijvoorbeeld het landschap in Wallonië dat zich meer richt op kleinschalige landbouw of kusttoerisme. Let wel met landbouw bedoel ik niet bemestingsregels, dit valt terug onder natuur --> het kan niet zijn dat nitraat minder schadelijk langs de ene kant van de rivier is.”

“Il faut éviter les doublons. Tout ce qui concerne l'ensemble du pays devrait rester au fédéral. Seules les choses typiquement liées aux régions devraient être gérées par elles, comme l'enseignement ou la culture.”

CONCLUSIE

Thema 4, over de bevoegdheidsverdeling, gaf verder vorm aan de staatsstructuur, dat in thema 3 werd geïntroduceerd. Vijf uitdagingen structureerden de vraagstelling. Daarmee werd gepolst naar wie best bevoegd is voor diverse soorten van materies, zoals grensoverschrijdende materies (uitdaging 1) en crisissen en noodsituaties (uitdagingen 2 en 3). Meer algemeen werd de vraag gesteld welke bevoegdheden in elk geval federaal moeten uitgeoefend worden (uitdaging 5). Daarmee werd niet enkel gezocht naar welk niveau bevoegd moet zijn, maar ook naar de vraag hoe die bevoegdheden moeten uitgeoefend worden. Bij exclusieve bevoegdheden beslist ieder apart, al dan niet na overleg; bij gedeelde bevoegdheden kunnen verschillende overheden tussenkomen. Uitdaging 4 zocht daarbij naar de context waarin de bevoegdheden worden verdeeld. Hier was de vraag in hoeverre dialoog moet worden gestimuleerd tussen deelgebieden die elk hun eigen bevoegdheden uitoefenen.

Het antwoord op de uitdagingen werd logischerwijze sterk beïnvloed door de visie die men had op de staatsstructuur. Wie voor een los staatsverband opteert, zal eerder kiezen voor exclusieve bevoegdheden die bij de deelgebieden liggen, en heeft geen behoefte aan dialoog. Wie voor een gecentraliseerd model kiest, legt zo veel mogelijk bij de federale overheid. Wie cohesie zoekt, in een samenwerkingsmodel, zal sneller opteren voor gedeelde bevoegdheden en overleg en zal dialoog willen stimuleren. Ongeacht die keuze, kwam ook in dit thema eenzelfde verzuchting naar boven: de nood aan meer transparante, snelle en coherente besluitvorming.

Grosso modo vindt men op basis van de antwoorden op de verschillende uitdagingen dezelfde staatsmodellen terug als in thema 3. Hierbij maken we abstractie van de verwijzingen naar het Europese niveau en naar de lokale overheden. Respondenten wezen er geregeld op dat deze niveaus ook een belangrijke rol kunnen opnemen.

De Belgische eenheidsstaat. Voor wie terug wil naar een gecentraliseerde eenheidsstaat, is het antwoord op de uitdagingen eenvoudig: alle bevoegdheden worden geplaatst op het nationale niveau.

Splitsing van België. Ook voor wie geen toekomst ziet voor België, is het antwoord simpel: bevoegdheden liggen bij de nieuwe entiteiten die na een splitsing soeverein worden.

Een gecentraliseerd federaal model. In dit model blijft België een

federaal systeem, maar de belangrijkste bevoegdheden liggen op het federale niveau. Zelfs materies die met cultuur of onderwijs te maken hebben, kunnen op het federale niveau worden gelegd. Ook grensoverschrijdende materies zijn federaal. Als de deelgebieden hier toch in kunnen optreden, dan kan de federale overheid de beslissingsbevoegdheid niettemin naar zich toe trekken. De federale overheid treedt eveneens op in crisis- en noodsituaties. Maar ook een getrappt model is mogelijk, waarin een andere overheid bevoegd is, afhankelijk van de omvang van de crisis. Anders dan vandaag, neemt dat getrappt model ook de gewesten mee als verantwoordelijke overheid in crisissituaties.

Nadruk op autonomie en samenhang. In dit model worden bevoegdheden toebedeeld aan verschillende niveaus. Typisch federale bevoegdheden zijn materies die te maken hebben met veiligheid, sociale zekerheid, burgerschap en grensbeleid, een eengemaakte economische en monetaire markt, justitie en buitenlandse zaken. Domeinen als cultuur, onderwijs, taal, toerisme, landbouw en eventueel ook arbeid of volksgezondheid kunnen al eerder op het niveau van de deelgebieden gelegd worden. Bevoegdheden worden gedeeld – bijvoorbeeld de federale overheid legt doelstellingen of een algemeen kader vast, de deelgebieden vullen dit nader in – of uitgeoefend op basis van overleg. Dat geldt zowel voor grensoverschrijdende materies als voor crisissituaties. In noodsituaties hebben de deelgebieden de eerste verantwoordelijkheid voor noodhulp op hun grondgebied, maar de federale overheid geeft bijstand wanneer dat nodig is of gevraagd wordt. Hierbij horen ook de voorstellen voor een centraal beheerd fonds waaraan alle overheidsniveaus bijdragen. Dat geldt ook voor de voorstellen om dialoog en een gemeenschappelijke cultuur tussen de taalgroepen te bevorderen, bijvoorbeeld door de federale overheid bevoegd te maken voor taalgrens-overschrijdende initiatieven op vlak van onderwijs, media en cultuur, of via een federale kieskring.

Nadruk op autonomie. In een los staatsverband worden de bevoegdheden van de federale overheid tot een minimum beperkt. Ook over grensoverschrijdende materies en crisissituaties beslissen de deelgebieden autonoom, en is samenwerking mogelijk, maar geen vereiste. In noodsituaties staan de deelgebieden in voor schade die optreedt op hun grondgebied. Wie aanvaardt dat de federale overheid bijspringt, voegt hier voorwaarden aan toe: de deelgebieden moeten akkoord gaan, de schade mag niet het gevolg zijn van ontoereikend beleid, of garanties moeten misbruik voorkomen.

5

Hoe moeten parlement en regering werken?

Inleiding	141
Presentatie van de uitdagingen	
Uitdaging 1	142
De toekomst van de Senaat	
Uitdaging 2	148
Het cumuleren van functies	
Uitdaging 3	152
De regeringsvorming	
Uitdaging 4	161
De samenstelling van de regering	
Conclusie	164

Inleiding

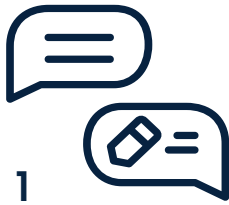

PRESENTATIE VAN DE UITDAGINGEN

In dit thema komt de werking van de twee belangrijkste democratische instellingen aan bod: het parlement en de regering.

De eerste twee uitdagingen hebben betrekking op het parlement. Zo wordt de vraag gesteld wat de toekomst van de Senaat moet zijn, de tweede Kamer van ons parlement waarover velen niet tevreden zijn.. Daarnaast wordt gefocust op de functie van parlementslid en meer bepaald op de vraag met welke andere functies deze wel of niet gecumuleerd mag worden.

De twee andere uitdagingen focussen op de federale regering. Na een aantal lange regeringsvormingen is er een vrij algemene consensus gegroeid dat er moet gezocht worden naar manieren om het proces te versnellen. Verschillende voorstellen circuleren in het politieke en publieke debat, maar welke zijn de meest zinvolle? Daarnaast is er de vraag welke grondwettelijke regels er precies moeten bestaan over hoe een federale regering samengesteld moet worden en meer bepaald welke evenwichten daarbij al dan niet moeten gerespecteerd worden en hoe.

Uitdaging 1

DE TOEKOMST VAN DE SENAAAT

De eerste uitdaging van thema 5 gaat over de toekomst van de Senaat, een onderwerp dat de voorbije jaren weer sterk het publieke en politieke debat beheerste en veel reacties losweekt.

De Senaat is hervormd tijdens de zesde en laatste staatshervorming van 2012 en kent nu haar tweede legislatuur in haar nieuwe samenstelling. Een samenstelling met een vertegenwoordiging van de parlementen van de deelgebieden, aangevuld met 10 gecoöpteerde senatoren (aangeduid door de partijen). Toch zijn velen in de politieke wereld en daarbuiten niet tevreden over het huidige functioneren van de Senaat, al lopen de voorstellen ter verbetering uit elkaar.

We vragen de respondenten hoe zij de toekomst van de Senaat zien. We geven hen een aantal mogelijke pistes mee, zonder dat ze zich daartoe hoeven te beperken. Naast het behoud van de huidige Senaat, zou hij ook afgeschaft kunnen worden, zo werken bijvoorbeeld de Scandinavische landen allemaal met één kamer.

De Senaat kan ook een plaats blijven voor inbreng van de deelstaten. In veel federale landen, zoals Duitsland, worden de deelstaten op deze manier betrokken bij het opstellen van federale wetten. De Senaat zou ook samengesteld kunnen worden uit gelote burgers die adviezen formuleren, zoals in de permanente burgerraad in Duitstalig België. Er zijn nog andere toekomstplannen voor de Senaat te bedenken. Zo kan de Senaat een ontmoetingsplaats worden voor bijvoorbeeld het middenveld, gemeenteraadsleden of experts. De Senaat zou zich ook kunnen specialiseren in bepaalde thema's (zoals de internationale relaties van België).

De artificiële intelligentie heeft veel punten naar voren gebracht over wat er met de Senaat zou moeten gebeuren. Uit de bijdragen van het algoritme kwamen vijf mogelijkheden naar voren. Ten eerste zou de Senaat kunnen worden afgeschaft om te zorgen voor institutionele vereenvoudiging, economische rationalisering en een beperking van het aantal bevoegdheids- en besluitvormingsniveaus. Ten tweede stelden de respondenten voor om een Senaat op te richten bestaande uit burgers. De politiek zou losgekoppeld zijn van de werkelijkheid, de belangen van politieke partijen zouden te veel ruimte innemen en de gekozen vertegenwoordigers zouden de burgers niet echt vertegenwoordigen. Ten derde blijkt uit de artificiële intelligentie dat sommige bijdragen suggereren om van de Senaat een overlegforum

te maken. Ten vierde zou de Senaat gebruikt kunnen worden om advies te geven en de Kamer te controleren. Tenslotte zou de Senaat een plaats kunnen worden voor debat over uitdagingen op lange termijn, maatschappelijke en ethische kwesties.

De kwalitatieve analyse heeft nog meer ideeën en nuances naar voren gebracht. Sommige respondenten stelden bijvoorbeeld voor dat de Senaat moet blijven zoals hij nu is, of dat hij een groter aantal functies moet krijgen om zijn macht te versterken. Voorts bleek dat in de bijdragen verschillende manieren werden voorgesteld om de samenstelling van de Senaat te hervormen, bijvoorbeeld door burgers, lokale verkozenen, leden van de burgermaatschappij of deskundigen op te nemen.

In wat volgt gaan we dieper in op onze analyse.

Een eerste punt gaat over de toekomst van de Senaat. Een tweede punt bespreekt de ideale samenstelling van de Senaat, het derde punt specificeert de rollen en functies die de Senaat zou moeten krijgen. In een laatste punt gaan we in op andere voorstellen voor de Senaat.

1. Wat moet er met de Senaat gebeuren?

• De Senaat afschaffen

Sommige respondenten willen de Senaat afschaffen, zoals de Scandinavische landen hebben gedaan. Terwijl in sommige bijdragen wordt voorgesteld dit alleen onder bepaalde voorwaarden te doen, bijvoorbeeld als de werking ervan niet wordt gewijzigd of de bevoegdheden worden versterkt, dringen anderen erop aan dat hij hoe dan ook verdwijnt. Een van de belangrijkste redenen voor dit idee is dat de Senaat teveel geld kost. Indien de Senaat wordt afgeschaft, stellen de respondenten voor dat de huidige functies en bevoegdheden worden overgedragen aan een ander orgaan, zoals de Kamer van Volksvertegenwoordigers.

“Afschaffen en bevoegdheden aan de federale kamer en de gewestelijke parlementen overdragen.”

• De huidige situatie behouden

Sommige respondenten stellen voor de Senaat in zijn huidige vorm te handhaven, omdat zij van mening zijn dat de Senaat

naar behoren functioneert.

“Je pense qu’il ne faut pas changer son rôle actuel. Pourquoi changer quelque chose qui marche.”

• De bevoegdheden van de Senaat bevorderen

Een derde groep wil de bevoegdheden van de Senaat versterken. Dat kan op twee manieren: ofwel door bevoegdheden terug te geven, ofwel door nieuwe bevoegdheden te geven.

“2 mogelijkheden:

- 1) Of je herstelt de bevoegdheden van de Senaat, zodat ze opnieuw een volwaardige reflexiekamer kan worden;*
- 2) Of je schaft hem volledig af”*

“Revenir à un Sénat de plein pouvoir défendra mieux la démocratie. Il y a d’autres pays dont la France qui ont un système bicaméral.”

• Bepaalde elementen van de werking van de Senaat wijzigen

Ten vierde stellen sommige respondenten voor de Senaat te behouden, omdat het een plaats vol geschiedenis en symboliek is en bepaalde elementen van zijn werking te vernieuwen. Dat kan door een nieuwe samenstelling, met nieuwe actoren zoals deskundigen, burgers of leden van de burgermaatschappij, maar ook door nieuwe functies. In deze visie wordt de Senaat gewijzigd, maar niet afgeschaft of vervangen.

“Le Sénat a connu une importante réforme ces dernières années. Il s’agissait d’en faire un lieu d’échange entre les communautés du pays, et de ne lui donner de prérogatives que pour certains thèmes de compétences très limités. Nous n’avons pas eu le temps d’expérimenter utilement cette formule. Actuellement le Sénat se réunit rarement, le personnel politique qui l’habite ne se fait guère remarquer.”

“Le Sénat doit rester mais s’ouvrir au citoyens. Le sénat joue un rôle majeur dans notre société. Toutefois, dans l’élaboration des lois, l’avis d’un panel représentatif de la population concernée par la loi à voter devrait pouvoir s’exprimer.”

• De Senaat vervangen door een vergadering van vrijwillige of door het lot gekozen burgers.

Ten slotte hebben sommige respondenten voorgesteld de Senaat te vervangen door een geheel ander orgaan: een vergadering of burgerpanel die vrijwillig of door loting worden aangewezen. Een van de voorwaarden zou zijn om te zorgen voor een goede vertegenwoordiging van de burgers (qua leeftijd, geslacht, enz.), en ook de Senaat te depolitiseren door de politieke partijen minder macht te geven. Sommigen hebben zelfs voorgesteld deze vergadering online te houden.

“J’imagine le Sénat formé de 150 personnes tirées au sort dans la population et qui auraient un mandat de 4 ans. Leur rôle serait de formuler des propositions de loi ou de réformes de l’État. Ces propositions pourraient être soit proposées à la chambre pour être votées, soit faire l’objet d’un référendum.”

Andere respondenten zijn tegen dit idee. Volgens hen vertegenwoordigen burgers alleen zichzelf en niet de rest van de bevolking (in tegenstelling tot gekozen vertegenwoordigers). Dit panel zou niet voldoende representatief zijn voor de bevolking, aangezien alleen geïnteresseerden bereid zouden zijn deel te nemen.

“Er zijn al zoveel parlementen in België; het is niet duidelijk wat de toegevoegde waarde is. Een 'burgerpanel' is geen goed idee: burgers die willekeurig geloot zijn, kunnen niet verplicht worden om deel te nemen, waardoor je enkel gemotiveerde burgers overhoudt. Deze zijn niet representatief voor de doorsnee-bevolking. Een verkozen parlement is representatiever, maar daarvan hebben we er genoeg.”

2. Hoe zou de Senaat moeten worden samengesteld?

De respondenten opperen vele manieren om de Senaat samen te stellen. Een van de doelstellingen is deze minder afhankelijk te maken van politieke partijen, en de Senaat te depolitiseren.

“Le Sénat devrait être composé de citoyens tirés au sort et de députés régionaux. Il serait composé de 50 personnes, 40 citoyens et 10 députés régionaux. Les députés régionaux ne pourraient y siéger que pour un mandat de 5 ans. Leur répartition entre les différents parlements seraient au prorata

de la population qu'ils représentent et du poids électoral de leur parti. [...]"

"Ce type de composition permettrait une plus grande diversité dans la représentation des citoyens. Cette assemblée pourrait débattre sans appartenance à un parti ou à l'autre. Je pense que cela ferait avancer notre démocratie participative."

Sommige respondentent stellen voor dat de leden van de Senaat politieke actoren zijn van het gemeentelijke of provinciale niveau, van de deelgebieden, of vrijwillige burgers of door het lot gekozen burgers. Anderen stellen voor om de vergadering te vullen met leden van andere parlementen (bv. federaal of regionaal) die geen extra vergoeding zouden ontvangen voor hun plaats in de Senaat. Een ander idee is om de Senaat, net als het Hogerhuis in het Verenigd Koninkrijk, te laten bestaan uit leden van de burgermaatschappij.

Anderen respondentent stellen voor de Senaat representatiever te maken, bijvoorbeeld door het aantal vrouwen of jongeren te verhogen. Ten slotte suggereren sommigen dat als de samenstelling van de Senaat ongewijzigd blijft, of niet ingrijpend verandert, er ten minste belanghebbenden zoals deskundigen en belangengroepen moeten worden gehoord, of dat de gecoöpteerde senatoren moeten worden afgeschaft.

"Versterk de Senaat, met aanwezigheid van de deelstaten maar ook met een ruimer gebruik van coöptatie om zichtbare aanwezigheid van belangengroepen mogelijk te maken [...] Op dit moment zijn belangengroepen en experts quasi-onzichtbaar betrokken bij de besluitvorming, onder meer via vele adviesraden. Het verdient aanbeveling deze aanwezigheid meer zichtbaar te maken om verdenking van onoorbare beïnvloeding te beperken en om de dialoog tussen de verschillende belangengroepen en experts te bevorderen"

3. Waarvoor moet de Senaat dienen?

Dit laatste punt beschrijft de rollen, functies en bevoegdheden die aan de Senaat zouden kunnen worden toegekend. Deze functies worden soms gecombineerd.

- **De Senaat moet zorgen voor de vertegenwoordiging van de deelstaten**

Sommige respondentent stellen voor om in de Senaat de vertegenwoordiging van de deelstaten te verzekeren, zowel van de gemeenschappen als de gewesten. Sommigen maken een vergelijking met het Duitse of het Amerikaanse systeem. In het laatste geval zou elk gewest of elke gemeenschap hetzelfde aantal vertegenwoordigers in de Senaat hebben.

"Redonner du pouvoir au Sénat où les régions et les communautés seraient représentées à égalité sur l'exemple du Sénat allemand ou américain. Pour toutes les questions politiques qu'il étudierait, il devrait avoir une approche "projet" sur le long terme avec des objectifs par étapes et pour chaque étape, des pistes et orientations pour les atteindre. [...]"

Voor anderen zou de Senaat best de geschillen tussen de verschillende bestuursniveaus kunnen regelen, bijvoorbeeld tussen

de deelstaten.

- **De Senaat moet een controlefunctie vervullen**

De Senaat zou ook een controlefunctie kunnen vervullen over andere politieke organen (Kamer van Volksvertegenwoordigers, Regering, enz.).

"Behouden als controlerend orgaan."

In dezelfde lijn stellen sommige respondentent voor dat de Senaat als 'waarborg' zou moeten fungeren.

- **De Senaat zou wetsvoorstellen moeten kunnen indienen of voorbereiden**

Daarnaast stellen sommige respondentent voor om de Senaat een bevoegdheid te geven die voorafgaat aan het wetgevingsproces. Bijvoorbeeld het wetgevingsinitiatief of door de voorbereiding van voorstellen of wetsontwerpen te delegeren. Sommigen hebben ook voorgesteld dat een ander orgaan toezicht houdt op de voorbereidende werkzaamheden die door de Senaat zijn verricht.

"Transformer le Sénat en Conseil de citoyens tirés au sort, dont les membres sont renouvelés pour partie régulièrement (p.ex. pour 1/3 chaque année). Ce Conseil, après avoir reçu une large information et des avis d'experts sur les questions abordées, aura force de proposition sur des thématiques telles que environnement, immigration, libertés publiques, politique énergétique, structures politiques du pays, etc. Des thématiques qui nécessitent une vision à plus long terme que ce que permet la politique actuelle trop souvent limitée et centrée sur les élections (et réélections) suivantes. Les propositions ne seront pas nécessairement liantes pour le gouvernement ou le Parlement, mais ceux-ci devront justifier en détail leur mise à l'écart. Les propositions pourraient aussi faire l'objet d'une consultation citoyenne type référendum."

- **De Senaat moet zich kunnen uitspreken over wetgevingsbesluiten**

De Senaat zou ook een adviserende functie kunnen krijgen. De rol zou er in bestaan om adviezen uit te brengen over wetsontwerpen of wetgevingsbesluiten.

"[...] De rol van deze Senaat zou zijn om zich te buigen over belangrijke maatschappelijke thema's - aangewezen door het Parlement, de Regering of indien gevraagd via een petitie door een voldoende groot aantal burgers (er bestaan al voorbeelden waar men de cijfers kan halen). De rol van deze Senaat zal zijn om het Parlement te adviseren over deze thema's. Het advies is niet bindend (anders is het geen advies, natuurlijk...) maar moet wel verplicht meegenomen worden in de afweging: indien het Parlement beslist om volledig tegen het advies in te gaan moet dit grondig gemotiveerd worden."

- **De Senaat zou een orgaan moeten zijn dat op de lange termijn werkt of een langetermijnvisie heeft.**

De Senaat zou een orgaan kunnen zijn dat met een langetermijnvisie werkt. Hij zou dan onderwerpen of uitdagingen behandelen waar veel niveau's samen moeten over beslissen en zorgen voor samenhang op lange termijn.

“Les mesures sont trop souvent réactives et prises en urgence sans intégrer les conséquences à long terme ou sur les autres politiques. Une approche à plus long terme permet d'envisager méthodiquement les conséquences sur l'ensemble des secteurs et ajuster.”

- **De Senaat zou moeten dienen als ontmoetingsplaats en overlegforum**

Bovendien hebben respondenten voorgesteld de Senaat te gebruiken als ontmoetingsplaats of overlegforum.

“Sénat comme lieu de rencontre.”

Terwijl sommige voorstanders willen dat burgers de belangrijkste deelnemers aan deze ontmoetingsplaats zijn, stellen sommigen voor dat verschillende institutionele actoren de Senaat zouden kunnen gebruiken als plaats van debat. Deze plaats zou dan dienen als schakel tussen de burgers en de overheidsinstellingen, en zou zo ook het vertrouwen tussen de burgers en de politieke actoren helpen herstellen.

- **De Senaat zou besluiten moeten nemen over bepaalde kwesties**

Bovendien stelden sommige respondenten voor dat de Senaat beslissingsbevoegdheid krijgt over bepaalde kwesties, waaronder internationale betrekkingen, betrekkingen met Europa, enz.

“[...] Certaines matières pourraient lui être attribuées (parallèlement ou non avec certaines dévolues à la Chambre, à titre d'instance de réflexion) : révision de la Constitution, ratification de traités internationaux (uniquement matières fédérales).”

Sommige respondenten stellen voor dat de Senaat wetgevende macht krijgt, en de mogelijkheid heeft om samen met de Kamer van Volksvertegenwoordigers wetten aan te nemen.

- **De Senaat is nutteloos en heeft geen toegevoegde waarde**

Ten slotte moet worden opgemerkt dat in sommige bijdragen wordt betoogd dat de Senaat geen bevoegdheid heeft of zou moeten hebben. De Senaat is voor deze respondenten nutteloos en heeft geen toegevoegde waarde ten opzichte van andere instellingen zoals de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Andere organen vervullen de functies die de Senaat zou kunnen vervullen.

“Senaat is in ons systeem totaal overbodig en mag men afschaffen, een gemeenschappelijke federale conferentie tussen de parlementairen uit de gewesten/gemeenschappen kan een overlegniveau vormen; later hopelijk door vertegenwoordigers uit de regio's (gefuseerde gemeentes).”

Andere respondenten vinden dat de Senaat alleen wordt gebruikt om politici te huisvesten die aan het eind van hun carrière zijn of die niet verkozen zijn, wat niet democratisch is en financiële middelen verspilt.

“Senaat heeft volgens mij totaal geen toegevoegde waarde in onze democratie. De senaat is enkel om einde-loopbaan politici of bevriende beroemdheden in onder te brengen tegen een waanzinnige vergoeding.”

4. Algemene opmerkingen

Ten slotte zijn er bijdragen die niet rechtstreeks betrekking hebben op de Senaat alleen.

In de eerste plaats wijzen deze bijdragen erop dat de werking van andere elementen dan de Senaat moet worden herzien en gewijzigd. Dit geldt dan voor bepaalde kenmerken van het Belgische politieke systeem, zoals het al dan niet federale karakter van de staat, de plaats en de rol van de verkozenen, enz.

“Schaf de Senaat en de regionale regeringen en parlementen af. 1 regering en parlement is voldoende in een slanke en efficiënte staat.”

Ook leeft de opinie om de burgers meer bij het politieke leven te betrekken. Om het vertrouwen te herstellen in de politieke instellingen, maar ook om de betrokken actoren te variëren en nieuwe ideeën te verzamelen. Dit zou kunnen gebeuren via een wijziging in de werking van de Senaat, maar ook via andere instrumenten zoals referenda.

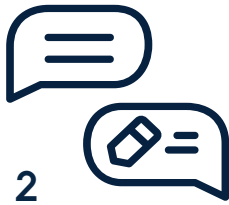
“Ik vind het nodig dat de burger meer inspraak krijgt tijdens legislaturen ipv om de zoveel jaar bij de verkiezingen. Die inspraak moet los van partijen kunnen en dus lijkt dit idee mij een zeer waardevol idee. Er zal echter een systeem bedacht moeten worden waardoor heel de maatschappij wel degelijk min of meer een stem krijgt. Als gelote burgers kunnen weigeren om deel te nemen zal er uiteindelijk een "elite" in de senaat terechtkomen van mensen die interesse hebben voor de politiek. Op die manier betrek je niet iedereen. Langs de andere kant is het ook moeilijk om burgers te verplichten in de senaat te zetelen. Ik denk dat dit model sowieso voordelen heeft, al zal er wel nog grondig over nagedacht moeten worden.”

Ten slotte hebben er respondenten gewezen op hun wens om het politieke systeem te vereenvoudigen en middelen te besparen. Ook dit zou kunnen gebeuren door een wijziging in de werking van de Senaat, of zelfs door de afschaffing ervan, maar ook door andere institutionele organen.

“Vereenvoudiging van de verschillende wetgevende organen.”

“Limiter les dépenses inutiles point de vue politique et réinvestir dans les besoins de la population.”

Uitdaging 2

HET CUMULEREN VAN FUNCTIES

Een tweede uitdaging betreft het debat over (de)cumul in de politiek.

Als gevolg van de scheiding der machten is het niet mogelijk om parlamentslid te zijn en tegelijk minister of rechter. Maar vandaag kan een politicus tegelijk parlamentslid zijn en burgemeester of schepen in een gemeente of stad (al bestaan er in het Waals en het Brussels parlement beperkingen op deze cumul). Het is ook mogelijk voor een parlamentslid om tegelijk partijvoorzitter te zijn. Op enkele uitzonderingen na kan je eigenlijk elk ander beroep combineren met een zitje in het parlement. Wij vragen de burgers of er bepaalde posities in de politiek zijn (voorzitter, schepen of burgemeester) of bij bedrijven en organisaties die voor hen niet te combineren zijn met het mandaat als parlamentslid? En zo ja, welke en waarom.

1. ZIJN ER BEPAALDE POSITIES IN DE POLITIEK (VOORZITTER, SCHEPEN OF BURGEMEESTER) OF BIJ BEDRIJVEN EN ORGANISATIES DIE VOOR JOU NIET TE COMBINEREN ZIJN MET HET MANDAAT ALS PARLEMENTSLID ? ZO JA, WELKE ? WAT STEL JE VOOR ?

De mening van de respondenten over het cumuleren van functies blijkt vrij duidelijk negatief. Dat komt tot uiting op basis van de artificiële intelligentie die slechts een beperkt aantal thema's naar boven brengt, namelijk de decumulatie van mandaten, van salarissen en het aspect van belangenconflict.

Standpunt : tegen cumuleren

Dit wordt bevestigd door de kwalitatieve analyse. Veel respondenten zijn van mening dat het cumuleren van functies niet wenselijk is. De achterliggende redenen hiervoor zijn:

- **Een mandaat is een voltijds werk**

Een functie zou moeten overeenkomen met een voltijdse inhoud waardoor het niet mogelijk is om meerdere functies op te nemen, als men de functie naar behoren wil uitvoeren. De functie wordt voldoende verloned om aanzien te worden als een voltijdse functie.

“La fonction de sénateur est un travail à plein temps ne laissant pas de place pour d'autres activités professionnelles.

La combinaison avec d'autres fonctions risque d'être préjudiciable à la qualité de leur travail.”

- **Een voltijds werk aan een bijbehorend voltijds loon**

Naast een voltijdse inhoud gaat men dus ook uit van een voltijds loon. Het zou niet mogelijk zijn om meerdere lonen te cumuleren, zoals het bij gewone werknemers niet mogelijk is om meerdere functies en bijbehorende lonen te cumuleren (en uit te voeren).

“Ze worden al betaald voor 1 functie waarom hun tijdens de tijd dat ze betaald worden nog eens betalen voor iets anders, je kan niet 2 Jobs voor 100% tegelijkertijd uitvoeren.”

“Il faut bien faire comprendre aux citoyens et à la classe politique que nos dirigeants ne sont pas là pour s'enrichir mais pour servir le peuple. De ce fait, j'évitais tout cumul de mandat et m'assurerais que tout député ou homme d'État ne touche pas plus que le salaire moyen belge, qui serait révisé d'année en année. L'absence de cumul et de perspective d'enrichissement sur le dos de la communauté aura je crois un impact positif sur l'opinion qu'à le peuple sur la caste politique. Cela les rapprochera des citoyens lambda et empêchera certains de tenter une aventure politique dans le but de s'enrichir sur notre dos.”

- **Risico van belangenconflicten**

Maar los van het tijds- en loonsgebonden aspect is er nog een belangrijk aspect, namelijk belangenvermenging. Wanneer eenzelfde persoon meerdere functies opneemt, is het mogelijk dat voor een bepaald dossier men door meerdere rollen betrokken is. Een beslissing in de ene rol kan dan impact hebben op het andere domein. Dit hoeft niet noodzakelijk het geval te zijn, maar voorkomen is beter dan grenzen. Een verbod op cumul dus om belangenvermenging of bepaalde vormen van corruptie uit te sluiten.

“En ce qui concerne les fonctions entreprises/ organisations, il faut éviter un cumul de fonctions de pouvoir (chef d'entreprise, juge, etc.) +député car il y a un très grand risque de conflit d'intérêts. Par exemple, un chef d'entreprise pharmaceutique

qui est à la fois député sera à la fois juge et partie s'il est question du financement de certains médicaments."

"Het cumuleren van posities geeft aanleiding tot belangenvermenging en beïnvloedt de beleidskeuzes."

Om deze belangenvermenging verder tegen te gaan zou men nog een stap verder kunnen gaan en ook de opeenvolging van mandaten kunnen verbieden.

"On devrait également limiter le nombre de mandats successifs aux même poste/ niveau de pouvoir. Les collisions d'intérêts sont trop fréquentes. Les carrières de politiciens devraient être limitées dans le temps pour éviter un pouvoir trop élevé sur leurs pairs. "

"Le cumul de fonctions politiques devrait être interdit. Le cumul d'une fonction politique avec d'autres mandats non politiques (administrateur entreprise, asbl) devrait être autorisé mais non rémunéré à l'exception des "jetons de présence" dont le montant doit être contrôlé et déclaré. L'ensemble devrait être déclaré et visible par le citoyen. De plus, le nombre de mandats consécutifs devrait être limité. Les députés ne devraient plus pouvoir se représenter après 67 ans, âge de la pension."

• **Zorgen voor een grotere diversiteit aan bestuurders**

De argumenten tegen het cumuleren van functies zijn vaak argumenten die wijzen op zaken die vandaag door een te verregaande cumul slecht lopen, maar er zijn ook argumenten die de nadruk leggen op de positieve gevolgen die een decumul zou hebben. Door het decumuleren werken er meer verschillende mensen in de politiek, wat de diversiteit ten goede komt en voorkomt dat de macht gecentraliseerd wordt bij een beperkt aantal mensen.

"Ik ben absoluut tegen cumuleren. Iedereen 1 job en geen 2 of 3. Tenminste, als je betaald wordt met belastinggeld voor die verschillende jobs. Zo kunnen ze zich focussen op hetgeen ze moeten doen voor die ene job. Anders worden ze betaald voor verschillende functies die ze toch onmogelijk allemaal te goei kunnen doen. Op die manier kunnen er ook meer mensen mee besturen (want de jobs zijn verdeeld over

meer mensen), en dat zorgt voor meer evenwicht."

"Le décumul des mandats et la limitation dans la durée doivent permettre un renouvellement des idées, des propositions, des dynamiques dans la gestion politique, par l'apport de nouvelles personnes, particulièrement de plus jeunes. Il est aussi plus que temps de sortir d'une professionnalisation des mandataires politiques à tous les niveaux. Cette manière de faire favorise les baronnies (càd la mainmise sur les dynamiques sociales et économiques, y compris au niveau local), le clientélisme et ses dérives (notamment dans les recrutements de la fonction publique). Ceci devrait aussi permettre de réduire la défiance à l'égard des familles politiques. "

Standpunt : cumuleren is mogelijk in sommige gevallen

Niet iedereen is tegen het cumuleren van functies. Respondenten geven aan dat er situaties zijn waarin het cumuleren mogelijk is, bijvoorbeeld bij kleinere functies of gemeenten. Hierbij komt een aantal voorwaarden naar voor, zoals het uitsluiten van belangenvermenging en het opleggen van loonplafonds.

Iemand met een grote werkgever zou zich niet moeten beperken tot een werkweek van 37 uur. Indien men kan en wil, mag men gerust meer werken. Belangrijke voorwaarde daarbij is dat er geen belangenvermenging mogelijk is tussen de functies.

"Non aucun problème. Il suffit de mettre en place de test de compétence, de vérification d'atteinte d'objectifs, de vérification du respect de la déontologie. Je ne vois pas pourquoi quelqu'un qui aurait une grosse capacité de travail devrait être limité par quelque chose."

"Functies in bedrijven en organisaties die niks met de overheid hebben te maken. Politieke functies mogen gecombineerd worden. Belangenconflict. Bij combinatie van politieke mandaten moet de persoon in kwestie zelf maar beslissen of hij/zij efficiënt bezig is."

"Partijvoorzitter kan in parlement zetelen, verder kan schepen- en burgemeesterambt gecombineerd worden met parlementair mandaat beneden een bepaald loonplafond. Uitvoerend mandaat op gemeentelijk niveau combineren met parlementair mandaat kan niet voor grote gemeenten (bv.

vanaf 80.000 inwoners).”

Het is mogelijk om meerdere functies uit te oefenen, maar wel met de beperking op het loon: politici mogen maar 1 loon ontvangen en dus niet aan loon-cumulatie doen.

“Combineren mag eventueel wel, maar zonder vergoeding. 1 vergoeding, die van de best betaalde.”

“Het is aan de kiezer om te beslissen of cumul kan of niet en dit via verkiezingen. Echter moet er wel een rem op inkomsten gezet worden, waarmee betekent wordt dat bij cumul van functies, er maar 1 bezoldigd kan worden.”

Er worden ook voordelen aan cumul gezien, zoals opgebouwde kennis, expertise en ervaring. Hoewel er bij deze voorstanders een beperking wordt gesteld op het maximale aantal functies.

“Parce que certains ont abusé du système de cumul, on est allé beaucoup trop loin: pourquoi un bourgmestre ne pourrait-il pas siéger au Parlement ou même être ministre ? Qui d'autre connaît mieux la politique de proximité avec les citoyens? Le cumul des mandats devrait être encadré uniquement au niveau financier: pas plus de x par an pour un mandataire, libre à lui d'exercer des mandats gratuitement. Le décumul complet des mandats génère une classe politique déconnectée de la réalité de terrain, des professionnels de la politique qui n'ont aucune idée de la vie des entreprises privées, des citoyens de base,...”

“2 politieke mandaten kunnen gecombineerd worden omdat dit de gemeenschap ten goede kan komen maar dan ook niet meer dan 2 ! Door 2 mandaten te combineren krijg je een ruimer beeld van wat er zich in de maatschappij afspeelt op meerdere niveaus, maar dan moet je de 2 in eer en geweten uitvoeren.”

“Je ne suis pas contre le cumul avec certaines professions pour garder un pied dans la réalité, pour autant que ce soit totalement transparent (histoire de limiter les conflits d'intérêt). Cela dit, je limiterais le cumul de fonctions politiques : un seul mandat politique à la fois par élu. ”

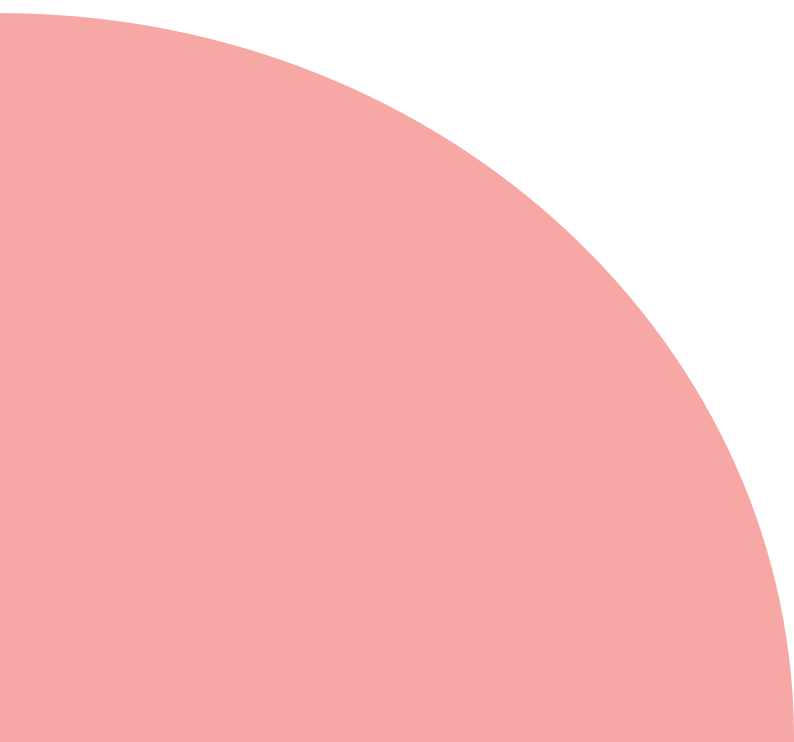
“Zolang het te combineren valt, moet het kunnen maar trekt het belang en het nut van een parlements lid wel in twijfel. CEO's kunnen een positieve input geven aan het parlement door hun ervaring, maar toch lijkt me 't best alle functies gescheiden te houden.”

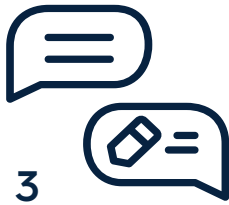
“Alles moet kunnen gecombineerd worden met een mandaat als parlements lid. Dit maakt juist dat mensen met verschillende achtergronden in het parlement geraken en niet te vergeten dat zij vaak meer kunnen betekenen voor hun 'constituants'. Als we werkelijk nog meer politici willen dan moeten we zeker beginnen met een cumul te verbieden. Cumul betekent minder politici. Ik vind het vaak zelfs niet slecht dat sommige burgemeesters van belangrijke steden ook in het parlement zitten. Zij kunnen nog beter de belangen van hun stad verdedigen en werven in gang zetten.”

Cumul kan, maar niet voor alle functies. Functies zouden kun-

nen gecombineerd worden als ze inhoudelijk en tijdsgebonden niet conflicteren.

“Niet cumuleren met andere publieke functies (voorzitter, schepen, burgemeester enz...). Persoonlijk moet een parlements lid zich voltijds bezighouden met zijn taak als parlements lid. Dus bv. cumuleren met een functie als bedrijfsleider of CEO kan in principe ook niet om te vermijden dat men "eigenbelang" laat primeren. Een functie als zetelend in raad van bestuur van een vzw of vennootschap, of als vertegenwoordiger van de overheid moet mijn inziens wel kunnen .”

Uitdaging 3

DE REGERINGSVORMING

Na de verkiezingen van 2010 duurde het 541 dagen voor er een nieuwe federale regering werd gevormd. Ook in 2019 duurde het weer bijna 500 dagen om tot een nieuwe regering te komen met een meerderheid in de Kamer. Zolang er geen nieuwe regering is, blijft de vorige regering op post als regering van lopende zaken. Die kan nog maar beperkt beslissingen nemen en ze heeft mogelijk geen meerderheid meer in de Kamer.

Er is een consensus dat de lengte van de federale regeringsvorming problematisch is geworden. Zo werd er bijvoorbeeld een parlementaire commissie geïnstalleerd die zich moet buigen over mogelijke hervormingen om de regeringsvorming in de toekomst te versnellen en te verbeteren. Zo zijn er al verschillende ideeën geopperd, bijvoorbeeld door de termijn te limiteren om een regering te vormen. Als de deadline dan niet gehaald wordt, kunnen er bijvoorbeeld nieuwe verkiezingen worden georganiseerd of kan er automatisch een regering gevormd worden. Dit kan bijvoorbeeld een regering van experts zijn of van ministers van de meerderheden in de gewesten of gemeenschappen. Deze regering moet wel altijd een meerderheid gaan zoeken in het federale parlement om nieuwe wetten te stemmen. We vragen de burgers hoe we ervoor kunnen zorgen dat de regeringsvorming sneller verloopt.

1. HOE KUNNEN WE ZORGEN DAT DE REGERINGSVORMING SNELLER VERLOOPT? WAT STEL JE VOOR?

Uit de AI-analyse komt een aantal algemene thema's naar voor, zoals de deadline, een automatische regering op basis van stemmen, respect voor de stem van de burger, een niet-representatieve co-

alitie, een compromis afdwingen waarbij naar buitenlandse modellen wordt gekeken, participatie als blokkerende factor en het vermijden van nieuwe verkiezingen.

Op basis van die AI zijn de ideeën van de respondenten onder andere een regering van deskundigen, een regering gevormd op basis van het aantal stemmen, het accepteren van een minderheidsregering, nieuwe verkiezingen met andere verkozenen, een financiële sanctie voor partijen in de vorm van een vermindering van overheidsfinanciering, een financiële sanctie voor parlementsleden in de vorm van het opschorten van de bezoldiging totdat de regering gevormd is en een federale kieskring.

De kwalitatieve analyse staat ons toe om dit verder uit te diepen.

- **Bepalen van een maximumtermijn om een regering te vormen**

Het idee van een deadline in de regeringsvorming komt vaak terug bij de respondenten. Er leven verschillende ideeën over wat er dan na deze deadline zou moeten gebeuren.

Ten eerste, het voorstel dat financiële sancties worden opgelegd na het verstrijken van de maximumtermijn. Deze sancties kunnen zowel betrekking hebben op de partijfinanciering als op de bezoldigingen van de politici en parlementsleden.

“Zolang er geen regering is, worden de ministers en de kabinetten van de ontslagnemende regering niet betaald, dat is vanaf een bepaalde dag.”

“Supprimer les rémunérations des parlementaires et des partis politiques,

tant que le Gouvernement n'est pas formé.”

“Geen loon voor de politici wanneer de vorming meer dan 2 weken duurt (ook geen vergoedingen meer voor de politieke partijen tot de regering gevormd is).”

“Exercer une pression pour la formation rapide au besoin, en réclamant à chacun des différents intervenants une ‘amende’ de X euros par jour de retard, amende progressive (comptée à partir du résultat des élections avec un délai licite de 60 jours) au-delà duquel, chacun devra mettre la main à la poche. Taper là où ça fait mal à ces messieurs.”

“Un conclave : les partis sont réunis sans possibilité de communiquer avec l'extérieur et avec obligation de former une coalition avant de pouvoir quitter la table, avec une date butoir au-delà de laquelle soit on revote, soit on met en place un Gouvernement d'experts. Aucune rémunération pour les mandats tant que le Gouvernement n'est pas formé.”

“Er dient een tijdslimiet wettelijk te worden bepaald in dewelke een nieuwe regering uit de steigers moet. Laten we zeggen maximum drie maanden. Lukt het niet dan worden de lonen van de onderhandelaars bevroren en worden zij in afzondering geplaatst tot er een resultaat is. Wie de verkiezingen wint dient mee te regeren, die partij kan niet opzij geschoven worden.”

“Après les élections, il y a généralement des majorités (le problème c'est que dans notre système, il y a des

disparités entre le nord qui vote à droite et le sud qui vote à gauche). Un homme politique digne de ce nom doit pouvoir faire avec. Si la démocratie en a décidé comme cela, par respect pour l'ensemble des citoyens, ce sont ces partis majoritaires qui doivent former le Gouvernement. Sous peine de perte de subvention par exemple.”

“Voorstel van PvdA tijdens de vorige verkiezingsvorming: lonen van betrokkenen dalen elke maand tot aan het minimumloon, partijgelden eveneens tot 0 euro met een deadline van 6 maanden.”

Er is ook voorgesteld de werkwijze te veranderen om een regering te vormen na het verstrijken van de maximumtermijn, eventueel wordt dit gecombineerd met financiële sancties en/of met nieuwe verkiezingen, als de nieuwe werkwijze ook geen resultaat zou opleveren.

“Als er na bv. 50 dagen geen regering gevormd is, wordt de regering samengesteld uit de grootste partijen tot een meerderheid behaald is. Bv. partij A heeft 22%, partij B 18%, partij C heeft 16%, ... dan vormen partij A, B en C een regering. Dit geeft partijen een kans om een ideologisch compatibele regering samen te stellen maar zorgt voor een proceduraal gevormde regering indien dit niet lukt wat de blockage beperkt in de tijd.”

“Partij die het meeste stemmen heeft is verantwoordelijk om een regering te maken. Gaat dat niet binnen 2 maand is het de 2 de hoogste die de verantwoordelijkheid krijgt.”

“Au terme de 1 année en affaire courante, les partis gouvernant les régions forment la majorité fédérale avec une redistribution des ministères en négociations idéalement et suivant leur poids si impossible. Une pondération de la ‘valeur’ des postes serait prévue préalablement et hors contexte des élections. La majorité de la Chambre doit être garantie.”

“Een deadline van 4 maanden, oftewel 122 dagen, na de afloop van de termijn van de vorige regering. Als deze niet gehaald wordt, wordt er een regering samengesteld met zo weinig mogelijk partijen om toch meer dan 55 procent te halen. Dit onder toezicht van het parlement en de koning(in).”

“Bij het niet vormen van een regering binnen 100 dagen

wordt er een technische regering aangesteld. Dit houdt in: van de belangrijkste beleidsdomeinen wordt de voorzitter van de bevoegde commissie aangesteld als minister, en de voorzitter van het parlement als premier. De agenda van het parlement wordt bepaald door de fractievoorzitters van de kamer zonder vetorecht. Bijkomend worden de partijdotaties gehalveerd voor de resterende regeerperiode.”

“1) Rendre au Parlement son pouvoir : tant que le Gouvernement n’est pas formé, les propositions de loi et la gestion du pays sont confiées au Parlement.

2) Si le Gouvernement n’est pas formé dans un délai défini (3 mois, par exemple), ce sont des citoyens tirés au sort qui votent les lois et forment un Gouvernement (quelque chose me dit que dans ce cas, les professionnels de la politique trouveront plus rapidement des accords).

3) Retourner aux urnes après x mois sans Gouvernement.

4) Un système mixte : Gouvernement en affaires courantes, dont les décisions devraient être validées par une assemblée citoyenne tirée au sort.”

“De partij die het meest aantal zetels in de Kamer behaald heeft, krijgt het initiatiefrecht. Indien het na 3 maanden niet gelukt is een regering op de been te brengen, gaat de kans naar de tweede grootste partij. Indien ook deze er niet in slaagt, krijgt de derde grootste nog een kans, opnieuw voor 3 maanden. Als ook deze poging mislukt, worden er nieuwe verkiezingen uitgeschreven. Een te lange regeringsvorming is nefast voor het voeren van een goed beleid. een regeerakkoord moet er zo vlug mogelijk zijn om beleidsbeslissingen te kunnen nemen. Met in het achterhoofd nieuwe verkiezingen zouden de formaties vlugger succesvol moeten kunnen afgerond worden.”

“Verkozenen krijgen maximaal 50 dagen om een regering – raad te vormen. Indien ze daar niet in slagen, wordt het niveau (gemeentelijk, provinciaal, gewestelijk, federaal) onder voogdij geplaatst van het bovenliggend niveau en nemen de zittende verkozenen ontslag. Dit betekent dat bvb Europa het voogdijschap over België overneemt totdat er regering-raad gevormd is. Het voogdijschap heeft volheid van bevoegdheden, eigen aan het niveau waarop de voogdijschap is ingesteld.”

Of het organiseren van nieuwe verkiezingen na het verstrijken

van de maximumtermijn, eventueel in combinatie met financiële sancties of andere voorwaarden.

“Een verplichting om binnen de 90 dagen een regering te vormen anders nieuwe verkiezingen (systeem Israël). Omdat politici hun verantwoordelijkheid moeten opnemen en ze gekozen zijn om het land te besturen niet om regeringsvormingen te laten aanmodderen. 90 dagen omdat dit een termijn is waarbinnen 'goede' onderhandelingen mogelijk zijn. Nieuwe verkiezingen zullen zorgen dat bepaalde partijen verliezen en andere winnen. Nieuwe verkiezingen zullen een stok achter de deur zijn om tot een akkoord te komen.”

“Une date limite avant de nouvelles élections. Pour cette deuxième élection, chaque parti doit se repositionner sur l'opinion du citoyen, qui sortira du premier scrutin.”

“Nieuwe verkiezingen na 3 maanden. Wetgeving die verbiedt de twee grootste partijen tegelijk uit te sluiten van de macht. Dat zal herverkaveling van partijlandschap in stroomversnelling brengen. Laat de federale regering vormen door dezelfde partijen als die van de twee grote gemeenschappen. Of enkel een Vlaamse meerderheid aangevuld met een Franstalige minderheid. (Niet ideaal, maar wel verdedigbaar - waar Vivaldi een regelrechte schande is.) Als de regering rond die grootste partij(en) gevormd wordt: die kiezers hun favoriete coalitie laten aangeven op het stembiljet (niet relevant voor de kiezers van kleine partijen). Straf partijen die de democratie negeren door die grootse partijen uit te sluiten of te regeren met een Vlaamse minderheid. Zoals bij alle Belgische problemen, is de kern: -Vlamingen vormen 60% van de bevolking. In alles moet daar rekening mee gehouden worden.

-Een federale regering mag nooit tegen Vlaanderen in regeren. Zeker niet als die de rekeningen betalen.

-Ook het aantal ministers zou beter 60/40 verdeeld worden (ipv pariteit nu).

-Als de Franstaligen niet geregeerd willen worden door nationalist(en) (dat mag), kunnen al die federale bevoegdheden naar de deelstaten gaan. Geen gedoe meer.”

“Il faut établir un délai limité pour former le Gouvernement et, si ce délai n'est pas respecté, organiser de nouvelles élections, comme de nombreux pays l'ont déjà illustré ces dernières années. Même si cette solution n'est pas une garantie de succès (le blocage vient du résultat des élections, si l'électeur considère que la faute incombe au personnel politique, il ne va pas forcément changer d'avis et le blocage risque de perdurer), elle met une pression sur les négociateurs qui pourraient craindre de se présenter à nouveau devant l'électeur avec l'étiquette de celui qui pose problème. Cette échéance, qui inciterait à se montrer plus conciliant pour permettre au pays de fonctionner, serait plus immédiate que l'échéance des élections suivantes, qui inciterait plutôt à chercher à se présenter avec le bilan le plus avantageux pour son cœur de cible politique.”

“Après 120 jours sans formation de Gouvernement, on réorganise des élections, mais avec d'autres politiciens sur les listes. Cela poussera les partis politiques (et certainement les politiciens qui ont une vue sur un portefeuille) à trouver des

solutions. Si pas de Gouvernement, les listes des partis sont renouvelées, de nouveaux noms apparaissent. Les 'anciens' politiciens pourront se représenter aux élections suivantes.”

“Nieuwe verkiezingen indien geen regering binnen de drie maanden. Je zou er ook een voorwaarde aan kunnen verbinden voor de onderhandelaars, zoals:

- halveren (of opschorten, al is dat allicht te radicaal) van de lonen van de verkozenen tot er een akkoord is.
- kandidaat regeringsleiders die er niet in slagen een akkoord te bereiken, werven van de lijsten voor de volgende verkiezing. Er is te weinig compromisbereidheid. Door enkele hefboomen in te bouwen, meer druk zetten op het komen tot een akkoord.”

Nog een ander idee is het aanstellen van een regering van experts bij het verstrijken van de maximumtermijn.

“Duidelijke deadline, als deze niet wordt gehaald, is een regering van technocraten een goed alternatief.”

“Bij het niet vormen van een regering binnen 100 dagen wordt er een technische regering aangesteld. Dit houdt in: van de belangrijkste beleidsdomeinen wordt de voorzitter van de bevoegde commissie aangesteld als minister, en de voorzitter van het parlement als premier. De agenda van het parlement wordt bepaald door de fractievoorzitters van de kamer zonder vetorecht. Bijkomend worden de partijdotaties gehalveerd voor de resterende regeerperiode.”

“Om in aanmerking te komen, is er een kiesdrempel van 10% (indien deelstaten en gewesten verdwijnen). Voor de regeringsvorming krijgen de partijen 6 maand de tijd. Gedurende die tijd blijft de oude coalitie de lopende zaken behartigen. Is er na 6 maand geen oplossing, zal een raad van experts (nader te bepalen) de specialisten uit universiteiten aanduiden die een regering zal vormen.”

Of de automatische vorming van de regering op basis van de stemmen bij het verstrijken van de maximumtermijn.

“Na een bepaalde termijn (bv. 6 maanden) kan er automatisch een regering gevormd worden. Dit kan een regering van experts zijn of van ministers van de meerderheden in de gewesten of gemeenschappen. Deze regering moet wel altijd een meerderheid gaan zoeken in het federale parlement om nieuwe wetten te stemmen. Nieuwe verkiezingen helpen meestal niet (zie Israël of Spanje). Het Italiaanse model van expertenregeringen zijn m.i. de goede oplossing.”

“Pour moi, il ne faut surtout pas autoriser les partis à s'arranger entre eux après les élections dans le but de former un Gouvernement qui nous représente rarement. Cela crée un fossé gigantesque entre le peuple, qui ne voit pas l'intérêt de voter, et les partis. Restons simples : chacun son nombre de sièges, chacun ses idées. La Chambre permet à chacun de faire ses propositions, d'en négocier certains points et de les voir acceptées ou non. En ce qui concerne les ministres, il suffit de répartir les postes en fonction du nombre de sièges de chaque parti. Et si aucune entente n'existe, un simple tirage au sort suffira pour répartir les ministères. Les partis

se chargeront ensuite de désigner les personnes qui sont les plus aptes à chacun des postes. Nous pourrions également imaginer que le Roi désigne ses ministres au sein des différents partis.”

“Automatisch een regering vormen! Er mag eens democratischer te werk gegaan worden, partijen die de meerderheid van de stemmen hebben zouden het meeste beslissingsrecht moeten krijgen, waarom laat je anders het volk stemmen.”

“Un Gouvernement est automatiquement mis en place après 6 mois, formé de ministres issus des majorités pour les partis d'après le résultat des élections. Ce Gouvernement doit avoir le soutien d'une majorité au Parlement fédéral pour voter des lois.”

“De federale regering wordt best automatisch gevormd op basis van de meerderheden in de deelstaten. Na confederalisering van de bevoegdheden zal over de beperktere bevoegdheden van de federale regering wel sneller een akkoord worden gevonden, vermits er minder materie is waarover akkoord moet gevonden worden.”

“Na verloop van een deadline een automatische regering volgens de meerderheden in de deelstaten, maar niet met dezelfde ministers. (geen cumul).”

Heel wat respondenten vinden weliswaar dat een termijn opleggen een goed idee kan zijn, maar nieuwe verkiezingen lossen het probleem niet op van de regeringsvorming. Daarom is dat niet wenselijk.

“Vermijden dat er nieuwe verkiezingen worden gehouden. Nieuwe verkiezingen lijken mij gevaarlijk, omdat dan meestal meer extreme partijen daar winst uit halen, wat regeringsvorming nog moeilijker maakt. Een deadline is mogelijk, maar inderdaad, welke experts ga je aanduiden en wie doet dat dan? De juiste mensen in de politiek, die echt willen samenwerken over het gehele land, zou de eerste oplossing zijn. Die hebben we nu nu niet.”

“Aucune des deux méthodes n'est valable. À mon sens, ce qui ne va pas c'est qu'on veut aller trop dans le détail lors de l'accord de Gouvernement, ce qui ne laisse d'ailleurs que peu de latitudes pour les diverses discussions tout au long de la

législature. Et pourquoi pas accepter qu'un Gouvernement soit minoritaire sur le papier ? Forcer de nouvelles élections ne fonctionne pas, on l'a vu en Israël. Une formation automatique d'un Gouvernement pose un problème démocratique où le pouvoir des chefs de partis serait encore exacerbé. Il faut changer la mentalité. Les négociations doivent aboutir à un accord sur l'orientation générale de la politique durant la législature, ce qui donne aussi plus de souplesse pour pouvoir réagir aux changements de l'environnement politique. On voit aujourd'hui qu'on se sert de l'accord de Gouvernement pour forcer des décisions ou bloquer des adaptations parfois bien nécessaires dans un contexte qui évolue vite et de façon inattendue. Le vote des députés, le plus souvent majorité contre opposition, fausse le jeu démocratique et impose d'avoir à peu près tout négocié au moment de la constitution du Gouvernement. On effectue en 1 ou 2 ans le travail de toute une législature. Un député d'un parti peut, devrait même, être parfois en désaccord avec son parti et pouvoir voter librement.”

“Na een bepaalde termijn (bv. 6 maanden) kan er automatisch een regering gevormd worden. Dit kan een regering van experts zijn of van ministers van de meerderheden in de gewesten of gemeenschappen. Deze regering moet wel altijd een meerderheid gaan zoeken in het federale parlement om nieuwe wetten te stemmen. Nieuwe verkiezingen helpen meestal niet (zie Israël of Spanje). Het Italiaanse model van expertenregeringen zijn m.i. de goede oplossing.”

“Zeker en vast een deadline, maar geen nieuwe verkiezingen na de deadline (vb 180 dagen) geen nieuwe verkiezingen, want dat geeft het gevoel dat men verkiezingen organiseert totdat het resultaat is wat men wilt. Na de deadline een regering van technocraten, dat brengt een nieuwe wind, en als de regeringspartijen in de verkiezing niet genoeg stemmen halen, dan is een nieuwe wind een goede optie. Deze regering van technocraten, of experts dan niet vb voor de ganse termijn laten aantreden, maar verkiezingen na 3/4 van een volledige termijn.”

“Initiatief bij lijsttrekker van de grootste partij met limiet van tijd. Daarna bij lijsttrekker tweede partij... Inmiddels blijft zittende regering met beperking tot lopende zaken en zonder nieuw initiatief. Geen nieuwe verkiezing mogelijk buiten de vastgestelde vaste datum van verkiezingen om de vier jaar.

Politici moeten maar hun verantwoordelijkheid nemen en besturen met het hun gegeven mandaat.”

Verschuillende burgers zien het invoeren van een federale kieskring als een middel dat kan bijdragen tot een snellere regeringsvorming, onder meer omdat er dan vanuit een nationale visie wordt gedacht.

“Een federale kieskring zou zeker bevorderlijk zijn: verkozenen zouden zich dan voor het hele land verantwoordelijk weten.”

“Avoir une circonscription fédérale et pondérer les problèmes à résoudre que rencontrent les Belges. Nous votons pour élire les représentants belges, il est donc logique de pouvoir choisir des représentants belges (et non flamands, wallons ou bruxellois). Le système créé qui crée cette séparation ne fait que rendre la Belgique incapable de fonctionner avec tous les effets pervers de ce type (impossibilité de se mettre d'accord - ben oui vu qu'on n'a pas débattu des mêmes sujets auprès des électeurs) qui fait les délices de ceux qui critiquent la Belgique. Si il y avait une circonscription fédérale, les représentants qui proposent une vision commune, créent un sentiment de fierté auront plus de résultats que ceux qui jouent la communauté.”

“Ik zou in eerste instantie zorgen voor een federale kieskring. Op die manier kan iemand wonende in Oostende ook stemmen op een politicus uit Aarlen. Dit zal ertoe leiden dat partijen opnieuw een actieve nationale reflex krijgen. Volgens mij zal dit onder andere helpen met het verminderen van

het aantal politieke partijen. Indien de "families" gezamenlijke lijsten indienen voor het federale niveau, zijn er minder "partijen". Minder gesprekspartners zullen leiden tot een meer eenvoudige regeringsvorming. M.i. moet er geen deadline op de regeringsvorming gelegd worden om politieke spelletjes te vermijden.”

“Étant pour la suppression des communautés et régions et une circonscription électorale unique avec un système de vote majoritaire à la française, le problème ne pourra plus se poser.”

“Keine Trennung mehr der Parteien nach Sprache oder Region um eine breitere Wählerbasis zu schaffen und eine Zersplitterung der politischen Landschaft in Belgien in viele Kleinparteien mit dem selben politischen Zielen zu vermeiden, wie es jetzt der Fall ist. Durchsetzung der Wahlpflicht um Nichtwähler wieder an die Urne zu bekommen. Begrenzung der Konsultationen bzgl. Regierungsbildung auf 3 Monate. Ansonsten Neuwahlen.”

Internationale inspiratie

Een aantal burgers zoekt de mosterd ook in het buitenland, en vindt daar modellen voor onze regeringsvorming.

- **Frans model**

Verkiezingen in twee rondes

“Je proposerais des élections sur le modèle français, à 2 tours. Déjà, cela donnerait plus de poids à l'élection et mettrait davantage de pression sur les politiques. Ensuite, ça éviterait les

‘petits arrangements entre amis’ qui gangrènent la vie politique de ce pays.”

“Un scrutin majoritaire à 2 tours. Et pour le fédéral une circonscription fédérale. Plus une suppression de l'effet dévolutif de la case de tête lors du comptage des votes de préférence. La case de tête ne peut que donner le nombre de sièges que possédera le parti, pour savoir qui siègera seules les voix de préférence compteront. Le scrutin majoritaire à 2 tours est plus lisible et les négociations se font entre les 2 tours. On sait qui sera dans la majorité. Avec une obligation de liste bilingue pour le 2e tour. Pour le reste, seuls les plus motivés et plus engagés seront élus et donc travailleront mieux.”

“Supprimer la partitocratie en organisant des élections en deux tours, à la majorité. Que le 1er ministre compose son Gouvernement en cherchant lui-même ses collaborateurs, en fonction de leurs compétences mais plus en fonction de leur appartenance politique, si ce n'est que pour le bien de la Belgique. Je m'en fous pas mal qu'il soit flamand, germanophone ou wallon à la seule condition qu'il pense Belgique!”

“En cas de blocage après 100 jours, je proposerais des élections en deux tours pour être sûr d'avoir une majorité au deuxième tour. Cela forcerait les partis à travailler ensemble et à prendre sur eux pour trouver des compromis.”

“Étant pour la suppression des communautés et régions et une circonscription électorale unique avec un système de vote majoritaire à la

française, le problème ne pourra plus se poser. Un système majoritaire dans une circonscription unique fait qu'il y aura toujours une majorité claire (il faut bien entendu que les partis soient nationaux et bilingues)."

- **Zwitsers model**

De grootste partijen vormen de federale regering en een groot deel van de politieke besluitvorming gebeurt op lokaal niveau (gemeente of kanton).

"Dat is heel eenvoudig. Kijk hoe de Zwitsers dat doen. Hun structuur is dat de gemeenten de maximale bevoegdheden en autonomie krijgen, ook voor de inkomsten (belastingen). Er zijn in Zwitserland wel 26 regeringen want het land is opgedeeld in evenveel kantons. Er zijn in Zwitserland meerdere kantons of deelregeringen dan wij hier gewesten en gemeenschappen hebben. Hoe kan dat dan toch werken en waarom stappen ze daar niet vanaf? Dat komt door hun federaal model waarbij de meeste bevoegdheden en belastinginkomsten bij de gemeenten liggen, dus dicht bij de burger. De federale regering is samengesteld uit de grootste federale partijen. De Bondsraad werkt volgens het principe van de collegialiteit. De kantons hebben residuaire bevoegdheid, zij zijn bevoegd voor alles wat niet expliciet aan de Confederatie is toevertrouwd door de Zwitserse Grondwet en de federale wetten. De Zwitsers hebben zodus de dag na de verkiezingen hun regering. https://nl.wikipedia.org/wiki/Kantons_van_Zwitserland. Het regeringsprogramma moet aan de burgers voorgelegd worden. Want al gauw worden beloftes die verkoze-

nen gemaakt hebben ingeslikt, geminimaliseerd of zelfs in het tegendeel gekeerd. Het systeem creëert woordbreuk en misleiding."

"Le Gouvernement fédéral pourrait être organisé sur le modèle du Conseil fédéral suisse. Obligation de consensus."

- **Duits model**

" Introduire une dose de scrutin majoritaire : pas totalement, mais comme le système allemand par exemple. Je pense qu'il faut des primes aux gagnants. Un problème à mon sens est l'émiettement des groupes parlementaires, qui rend un plus grand nombre de coalitions possibles, mais aussi plus farfelues. Cela laisse donc place à plus d'hésitations, de supputations aux grands partis qui envisagent des majorités bancales dont ils resteraient en position de leadership, mais cela donne aussi à un faible nombre de députés un pouvoir considérable. Cela fait aussi plus de personnes à la table, ce qui est une réelle difficulté en ayant des partis communautaires et non nationaux. Éventuellement couplée à une limitation dans le temps de la formation d'un Gouvernement. Rebattre les cartes à un moment déterminé, sachant que le résultat en sièges serait plus susceptible de varier en termes de tendances et de leadership avec une prime aux gagnants. Plus de lisibilité des résultats et plus de pression sur les partis politiques qui verraient leurs sièges et leur place sur l'échiquier et sur le podium en tant que vainqueur ou perdant des élections plus facilement et rapidement remis en cause."

- **Instant runoff voting**

De regeringsleider wordt zo direct gekozen via het systeem van 'Instant runoff-voting' waarbij de kandidaten worden gerangschikt door de kiezers. Bij een meerderheid voor 1 kandidaat, wordt deze kandidaat verkozen als regeringsleider.

"Ik stel voor om de regeringsleider direct te verkiezen via instant runoff voting. Deze persoon stelt de ministers aan en moet dan altijd een meerderheid in het parlement zoeken om wetten te introduceren en zijn begroting goed te laten keuren.

1/ Een directe verkiezing van de regeringsleider zorgt ervoor dat er altijd een regering is;

2/ Een directe verkiezing van de regeringsleider laat geen twijfel na over wat de burger in feite wilt van beleid; Een parlementariër of een fractie van het parlement die dan tegen het regeringsbeleid ingaat heeft veel minder democratisch gewicht.

3/ Er is dan eindelijk iemand die voor het hele land kan spreken die democratisch verkozen is (wie luistert er eigenlijk naar wat de koning zegt?)

4/ Een langdurig en regionaal gebalanceerde verkiezingscampagne zorgt voor veel politiek debat over de taalgrenzen heen en kan helend zijn voor het land;

5/ Duidelijke keuzes kunnen gemaakt worden door de burger;

6/ Het langdurig verkiezen van een leider zorgt voor het duidelijk aflijnen van waar het echte politieke centrum is in dit land en welke ideeën minder aanvaard zijn;

7/ Uiteraard is deze persoon niet almachtig en moet goedkeuring zoeken

van het parlement en zijn begroting moet goedkeuring zoeken van het rekenhof (welke ideaal gezien relatief apolitiek gekozen wordt door alle actuaries);

8/ Instant runoff voting is nodig zodat er geen alliantievorming is van grote partijen en kleine partijen een slaagkans hebben om verkozen te worden. Het zorgt er ook voor dat de uiteindelijke winnaar het breedst mogelijk politiek draagvlak heeft;

9/ De kandidaat moet een meerderheid in beide landsdelen halen.

In feite geeft dit een opportuniteit aan het land om de gelijkenissen op te zoeken en door langdurige en uitgebreide verkiezingen het democratisch draagvlak te vinden om het land te besturen voor de komende 5 jaar. Deze verkozenen kan dan continu onderhandelen met het parlement om een meerderheid te vinden (wisselmeerderheid) zonder dat zijn regering daarover kan vallen.

10/ De koning kan zijn vrijheid terugkrijgen ipv in een geforceerd constitutioneel kader te moeten leven.”

Daarnaast gaat men in op de tegenstellingen tussen Vlaanderen en Wallonië als één van de redenen waarom de regeringsvorming lang kan duren.

Hierbij komen het ‘confederalisme’ en de splitsing van België ter sprake. Respondenten gaan ervan uit dat dit kan bijdragen tot een snellere en efficiëntere regeringsvorming, omdat de deelstaten dan de basis vormen.

“De regeringsvorming verloopt steeds trager en trager omdat de verschillende delen van het land van elkaar weg aan het groeien zijn. Vandaar dat een confederaal België de oplossing biedt. In deze oplossing vormt elke deelstaat zijn eigen regering en zou dan afgevaardigden kunnen sturen naar het federaal niveau om op een beperkt aantal onderwerpen samen te werken met de andere deelstaten.”

“La rapidité de la formation d'un Gouvernement n'est pas un critère d'efficacité du système. Il faut en tous cas éviter d'en arriver à un Gouvernement de soi-disant ‘experts’. Il n'y a pas d'un côté ceux qui ‘savent’ et de l'autre des ‘incapables’. La Belgique est de toute façon ingouvernable à cause de la multiplication des partis et de l'existence d'intérêts de plus en plus divergents entre la Flandre et la Wallonie qui ne fera que s'accroître.”

“Minder bevoegdheden op federaal niveau. De langdurige regeringsvormingen vinden hun oorzaak in het feit dat geen consensus gevonden kan worden over een regeerakkoord door partijen (Nederlandstaligen en Franstaligen) die over een meerderheid in de Kamer beschikken. De huidige federale regering bestaat ingevolge politieke versplintering uit zeven partijen wat het risico op blokkeringen en langdurige regeringsonderhandelingen doet toenemen. Door bevoegdheden naar de deelstaten over te dragen kan dit gedeblokkeerd worden en daalt het risico op langdurige regeringsonderhandelingen. Hoe minder domeinen waarover een consensus gevonden moet worden, hoe kleiner het risico op blokkeringen. Op deelstatelijk niveau is het risico op langdurige regeringsonderhandelingen kleiner doordat er tussen een beperkter aantal partijen uit een homogeen taalgebied consensus gevonden moet worden.”

“Confédéralisme. Le système de l'État confédéral permet de résoudre généralement cette problématique car la difficulté de former un Gouvernement se situe surtout au niveau fédéral.”

Ook spreken de respondenten over het belang van democratie en het respecteren van de democratische waarden bij de regeringsvorming. Concreet betekent dit dat het van fundamenteel belang is dat de keuze van de kiezers gerespecteerd wordt bij het vormen van de regering en dat de verkozenen en de verkozen partijen deel uitmaken van de regering.

“De grootste partij levert de premier. De rest moet zich maar aanpassen. Zorg er ook voor dat een Vlaamse stem evenzeer telt als een Waalse stem. De Waalse oververtegenwoordiging is niet te rechtvaardigen. Basisdemocratie”

“Après les élections, il y a généralement des majorités (le problème c'est que dans notre système, il y a des disparités entre le nord qui vote à droite et le sud qui vote à gauche). Un homme politique digne de ce nom doit pouvoir faire avec. Si la démocratie a décidé comme cela, par respect pour l'ensemble des citoyens, ce sont ces partis majoritaires qui doivent former le Gouvernement. Sous peine de perte de subvention par exemple. C'est le respect de la démocratie, un ou des partis majoritaires qui se retrouvent dans l'opposition, cela n'est pas du tout logique.”

“De grootste partijen vormen de regering (behalve Vlaams Belang), daar hebben de meeste burgers voor gestemd dus is democratisch. Bovendien enkel effectief verkozen mensen in parlement en regering, burgers stemmen en met hun stemmen dient rekening gehouden te worden, personen die niet op lijsten staan en dus niet verkozen zijn, niet in de regering.”

“Simpel, vorm eerst gewestregeringen, en deze mogen dan in de federale. Zo heb je altijd evenwichtige regering in dit land. Iedereen kan dan tevreden zijn. Door Vivaldi nu is een groot deel van Vlaanderen buitengesloten, dit is niet echt democratisch.”

Respondenten benadrukken het belang van duidelijke en concrete informatie over het verkiezingsprogramma van de partijen. Dit kan een manier zijn om de partijen aan te zetten om concreet na te denken over hoe de programmapunten kunnen of moeten ingevuld worden. Gesprekken bij de regeringsvorming zouden dan concreter en efficiënter kunnen verlopen. Kiezers zouden bovendien beter geïnformeerd zijn bij de verkiezingen.

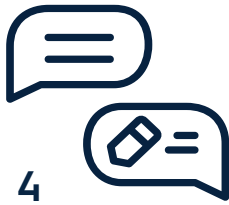
“Door de regeringsvorming te beperken in de tijd. Al zou het ook helpen als de partijen duidelijk en concrete programma's zouden aanbieden aan de kiezer en deze zich beter zou (laten) documenteren en informeren.”

“Avant tout il faudrait, me semble-t-il, un programme cohérent, concis, chiffré, expliqué, traduit en mots compréhensibles pour les citoyens pour éclairer le choix des électeurs... Le Royaume est un terrain de compromis et on ne peut s'ajuster que dans la mesure où les choix proposés sont clairs. Cela évitera, je pense, le vote par dépit et par là le chaos. La sanction pour moi ce serait que le Gouvernement précédent continue sa fonction tant que les suivants ne sont pas d'accord. Les affaires courantes sont injustes car le citoyen a voté, c'est aux élus de s'exécuter sans triomphalisme déplacé... attendre des décrets d'exécution parce qu'il y en a qui n'arrivent pas à dépasser leurs différences c'est une moquerie. Le citoyen a besoin de continuité et non pas d'être otage de ses élus. Et surtout suspension de salaires ou retenues sur les salaires à venir, à verser sur un fond de solidarité. 541 jours en affaires courantes ce fut une farce dramatique. Il sont serviteurs de l'État et ont une obligation de réussite quitte à rogner sur leurs ego. On pourrait aussi imaginer qu'au bout de 1 mois on passe à la formule Gouvernement d'unité nationale d'office en se fixant des objectifs plus restreints. On le fait bien pendant les crises.”

“Elke partij moet voor de verkiezingen 20 essentiële vragen beantwoorden (vooraf overeengekomen en voor allen dezelfde). Dit wordt openbaar gemaakt. Nu weet de kiezer waarvoor ze kiest en op basis van de antwoorden en de verkiezingsuitslag wordt nu een regering gevormd binnen de 3 maand. En anders nieuwe verkiezingen, volledig betaald door de partijen, niet door de burgers. Weg van eigenbelang, van onderwerpen erdoor krijgen waar geen mandaat voor was, allemaal zaken die oneindig tijd kosten en enkel leiden tot een verdere frustratie bij de burgers.”

Uitdaging 4

DE SAMENSTELLING VAN DE REGERING

Bij de samenstelling van een federale regering zijn er vandaag een aantal grondwettelijk vastgelegde regels die moeten gevolgd worden. Zo telt een federale regering maximum 15 leden en moet ze bestaan uit evenveel Nederlandstalige als Frans-talige ministers. Bij een oneven aantal, telt de eerste minister niet mee en bij de staatssecretarissen wordt geen rekening gehouden met de taal. Minstens 1 minister moet van een ander geslacht zijn.

De regels hebben vandaag vooral betrekking op de taalevenwichten in ons land, alsook op geslacht, maar men zou nog aan andere elementen kunnen denken waarmee men rekening moet houden bij het samenstellen van een regering, zoals leeftijd, afkomst of provincie.

Men kan bijvoorbeeld bepalen dat er een bepaalde minimale vertegenwoordiging moet zijn voor sommige groepen. Maar men kan de samenstelling van de regering ook volledig vrij laten en zelfs de huidige regels afbouwen.

Wij vragen de burgers welke evenwichten, of gegarandeerde vertegenwoordigingen, er voor hen nodig zijn bij het samenstellen van een regering en waarom.

1. WELKE EVENWICHTEN, OF GEGARANDEERDE VERTEGENWOORDIGING ZIJN ER VOOR JOU NODIG BIJ HET SAMENSTELLEN VAN EEN REGERING? WAT STEL JE VOOR?

De AI-analyse bracht de volgende algemene thema's naar boven: 'het aantal ministers, staatssecretarissen en leden van ministeriële kabinetten beperken', 'Vertegenwoordiging van de bevolking, mix, pariteit, diversiteit', 'Vertegenwoordiging van de provincies', 'Alleen op basis van bekwaamheid', 'Representativiteit van de keuze van de kiezers', 'Leeftijdsgrens'.

De kwalitatieve analyse staat ons toe de AI-analyse verder uit te diepen.

Een reeks respondenten vindt dat er totaal geen evenwichten moeten worden nagestreefd. Quota of gegarandeerde vertegenwoordigingen zijn voor hen uit den boze. Hun bekommernis is vakkundigheid, deskundigheid of competentie van de regeringsleden. Ze geven aan dat het belangrijker is dat bekwame en deskundige personen het land leiden, dan dat personen worden ingezet om bepaalde quota te halen. Doorheen de bijdragen

komt ook de bezorgdheid naar voor dat het verplicht rekening houden met vele evenwichten of quota een risico kan inhouden dat regeringsvorming daardoor te ingewikkeld wordt gemaakt.

“Aucun. Former un Gouvernement est une tâche déjà fort complexe, rajouter des critères complètement arbitraires aura pour seul effet de rendre la tâche encore plus difficile. Il existe des personnes compétentes de tous sexes, genres, professions, âges et nationalités. Limiter l'accès aux personnes qui peuvent amener quelque chose de bon pour le peuple est stupide.”

“Er zijn geen evenwichten of gegarandeerde vertegenwoordigingen nodig. De regering moet enkel het vertrouwen krijgen van een parlement dat in één federale kieskring verkozen werd.”

“Enkel het maximum aantal ministers vastleggen, verder geen voorwaarden. Allerlei evenwichten inbouwen lijkt mooi maar is nergens voor nodig en geeft alleen maar problemen. Alle grendels, dubbele meerderheden en alarmbellen op de schop want die zijn onrechtvaardig.”

“Aucun. Il est illusoire de fixer dans un texte des règles d'équilibre, par nature appelées à évoluer. Un code de bonne conduite entre partis, notamment sur les questions d'équilibres géographique et des genres, est peut-être envisageable. Pour le reste, il me semble dangereux de cadenasser la composition du Gouvernement par des règles trop strictes. Les règles actuelles, combinées éventuellement à un code de bonne conduite, semblent suffisantes. Par ailleurs, eu égard à l'évolution institutionnelle, il conviendrait peut-être de remplacer l'équilibre linguistique par un équilibre des régions, et de fixer une limite au nombre de secrétaires d'État voire de les supprimer. Ou de réduire (légèrement) le nombre maximal de ministres.”

“Anders dan een parlement is een regering geen volksvertegenwoordiging. Bij het parlement geloof ik wel in quota, maar niet zozeer in een regering. Het is sowieso al moeilijk om een regering samen te stellen die werkt, laat staan dat we nog veel barrières gaan toevoegen. Voor een parlement vind ik dit een totaal andere zaak. Daar wil je dat het hele volk vertegenwoordigd is.”

“Respecter le choix des urnes. Il faut composer le Gouvernement avec les personnes qui ont recueilli le plus de voix tout en tenant compte évidemment de la compétence de la personne en ce domaine. On s'en fout qu'il soit homme, femme, noir, blanc, flamand, francophone.... Ce qui compte c'est qu'il soit compétent. Et arrêter avec leurs gamineries de copinage. 'Toi t'es pas mon ami, tu ne viens pas dans le Gouvernement'....”

Ook vindt een aantal burgers dat de huidige regels rond de samenstelling van de regering behouden moeten blijven.

“Règles actuelles correctes. Mais suppression des secrétaires d'État qui ne servent qu'à l'ego des partis (être un peu plus que son voisin !”

“De huidige regeling lijkt mij afdoende. Er zit nu al een zekere rigiditeit in om de noodzakelijke evenwichten te vrijwaren. Nog meer regels gaat het niet onmiddellijk vereenvoudigen.”

“La solution actuelle est une bonne solution et ne doit pas être modifiée. La compétence est le seul critère qui doit être pris en compte pour un membre de notre Gouvernement. Le seul !”

“De huidige regeling is ok. Niet teveel regels, laat de democratie zijn gang gaan.”

Andere respondenten vinden wel dat er evenwichten moeten worden ingebouwd voor kenmerken. Deze evenwichten kunnen pariteiten zijn of niet, en ze kunnen verwacht worden voor elk van de kenmerken tezamen of slechts voor 1 of enkele kenmerken. Het genderevenwicht

en het taalevenwicht komen het sterkst naar voor, maar ook regionale vertegenwoordiging (al dan niet op provinciaal niveau) en een zekere mate van spreiding in leeftijd. Daarnaast verwacht men een zekere weerspiegeling van de bevolking (demografie en diversiteit).

“Evenwichten: essentieel is proportionaliteit voor geslacht, verkiezingsuitslag partijen en aantal kiezers. Een echte democratie werkt met proportionele vertegenwoordiging van de kiezers.”

“Ik zou eerder pleiten voor een evenwichtige verdeling op het vlak van provincie/leeftijd & geslacht, met proportioneel demografisch minstens 1 vertegenwoordiger met een handicap/chronische aandoening en vreemde roots. 11 ministers dus. (elke provincie vertegenwoordigd). 5M/5V (waarvan X met vreemde roots) + 1 M/V met handicap chronische aandoening.”

“Für föderal Regierung: Geschlechter Verteilung 50/50 oder mindestens 60/40, Verteilung nach Herkunft möglichst nach Provinzen, Ob die Zusammensetzung mindestens 50/50 Flandern/Wallonie sein muss wie jetzt?? 40/60 oder 60/40 OK, Mindestens 15 % "Junge" - 15 % "Alte"; Kompetenz wäre für mich wichtigstes Argument.”

“On devrait laisser 1 ministre germanophone minimum être présent au Gouvernement fédéral ainsi que minimum 1 ministre bruxellois. Et que les autres soit du coup 50% francophone et néerlandophone. Dans ses 50% il faut minimum 2 femmes et hommes dans chaque groupe linguistique. Il

serait bien que les ministres viennent tous de provinces différentes et d'âges.”

“Behalve een garantie van het aantal Franstaligen/Nederlandstaligen lijken andere quota mij de vorming van een regering enkel te bemoeilijken. Belangrijk is dat de meest bekwaame mensen als minister benoemd worden. Hopelijk hebben de partijen hierbij ook oog voor diversiteit, maar dit hoeft volgens mij niet opgelegd te worden.”

“Gelijke verdeling in taal en geslacht. Man/vrouw moet in evenwicht zijn. Ook leeftijden. Ook geografisch. Taal maakt niet uit.”

“La parité des sexes est impérative et essentielle. Mais une représentation des provinces, des jeunes comme des âgés, des non-binaires et du reste devrait l'être tout aussi. Néanmoins, par l'imposition de ces garanties, il ne faut pas que l'on mette des personnes remplissant les cases afin de respecter les quotas. Les formulations de la loi, voire de la Constitution, devront être revues. Est-il vraiment nécessaire, à l'heure actuelle, d'argumenter en quoi une parité et une représentation est nécessaire ? L'argument se fonde de lui-même : pour une meilleure démocratie, une meilleure représentation.”

“Je pense qu'un Gouvernement doit être (légalement) paritaire au niveau linguistique et au niveau du genre (une personne non-binaire pourrait opter pour le quota masculin ou féminin). Il faudrait aussi avoir une représentation entre les régions selon

leur démographie. Enfin, un Gouvernement inclusif envers les personnes en situation de handicap, lgbtqi+ ou autres minorités est un plus mais ne doit pas nécessairement être gravé dans le marbre. Les postes régaliens doivent être répartis paritairement entre les genres. Les postes de secrétaires d'État ne doivent pas avoir la même valeur que ceux des ministres dans leur attribution car le piège est qu'ils soient attribués aux femmes pour donner une impression de parité alors qu'ils sont par essence moins importants et prestigieux."

"La parité linguistique me semble une bonne mesure. Le but est de trouver des personnes compétentes pour le poste de ministres. Il ne faut pas fixer trop de règles pour la formation de Gouvernement, sinon il n'y aura plus de choix. Par exemple si on ajoute la parité linguistique plus la parité hommes/femmes, le domicile des ministres, l'âge, la profession (enseignants, juristes, ingénieurs, employés, médecins, ouvriers, etc.) ce ne sera plus possible de choisir les personnes les plus compétentes."

"Minstens 1/3 uit elke taalgroep en minstens 1/3 van elk geslacht."

"Je trouve légitime que le Gouvernement représente proportionnellement les votes des citoyens, idéalement à tous points de vue: politique, genre, minorités/majorités, démographie, âge, ..."

"Evenveel mannen als vrouwen en i.v.m. afkomst evenredige verdeling. Taal is voor mij geen issue. We leven in een tweetalig land dus ik ga er van uit dat parlamentsleden en ministers tweetalig zijn of tenminste de tweede taal leren spreken."

"Er moeten altijd meer Vlaamse ministers zijn dan Waalse, dat is logisch gezien de bevolkingsaantallen. Het is vooral een logische keuze, er zijn meer Vlamingen maar evenveel Waalse ministers? Kan toch niet!"

"De samenstelling van de regering moet evenredig zijn met de bevolkingsgrootte per gewest. Dit het meest democratisch: hoe groter het bevolkingsaantal hoe meer recht op ministers."

"De samenstelling van de federale regering moet gebeuren in verhouding van het aantal inwoners in de regio's of deelstaten. Er kan geen hoger niveau zijn dat het gewicht van de

onderliggende delen niet respecteert."

Nog enkele elementen die naar boven komen, zijn onder meer de bekommernis dat de regeringssamenstelling een weerspiegeling is van de verkiezingsuitslagen. Men verwacht dat in een democratie ook daadwerkelijk de stem van de kiezer wordt gerespecteerd. Als dat bij coalitievorming niet gebeurt, wordt dat ervaren als een afstand tussen politiek en burger die het vertrouwen in de politiek in het algemeen en de regering in het bijzonder schade toebrengt.

Een andere bekommernis gaat over het aantal regeringsleden (en bijgevolg de bijbehorende ministeriële kabinetten). Men verwijst naar een inefficiëntie en naar de complexiteit van onze staatsstructuur die leidt tot een teveel aan ministeriële mandaten en vindt dat het eenvoudiger kan met minder 'posten'. Daarbij komt een maximum en redelijk aantal ministers naar voren en het afschaffen van de staatssecretarissen die door sommigen gepercipieerd worden als overbodig of onnodig.

CONCLUSIE

Uit het 5de thema komt een grote verscheidenheid van voorstellen naar voren over het functioneren van onze democratische instellingen. De opvattingen lopen sterk uiteen over hoe het parlement en de regering zouden moeten functioneren. Er lijkt een echte consensus van ontevredenheid te bestaan over de huidige situatie. Degenen die bijdragen op het platform zijn eerder gedreven om verandering te eisen, dan om de huidige regels te steunen en de status quo te verdedigen. Over welke oplossingen de voorkeur moeten krijgen, lijken de respondenten het meest verdeeld.

Bij sommige uitdagingen is het moeilijk om er één of enkele dominante standpunten uit te kiezen. De meningen gaan in verschillende richtingen, en zijn soms tegengesteld. Deze verschillen zagen we sterk in de bijdragen over de toekomst van de Senaat. Sommige respondenten pleiten voor een volledige afschaffing. Anderen willen een transformatie van zijn bevoegdheden, waarbij wordt overgegaan naar een reflectiekamer die op lange termijn werkt. Sommige voorstellen beogen het federale karakter van de Senaat als plaats van vertegenwoordiging en vergadering van de deelgebieden te versterken. Ten slotte stellen sommigen voor om de Senaat open te stellen voor burgers, eventueel door loting van sommige leden.

Ook over de criteria voor de samenstelling van het bestuur zijn er verschillende opvattingen. Naast de huidige regels inzake taalevenwicht op federaal niveau (en in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest) worden bijdragen geformuleerd in verschillende richtingen. Deze variëren van voorstellen om de pariteit tussen mannen en vrouwen in het bestuur te versterken, tot voorstellen die aandringen op meer demografische diversiteit, tot voorstellen die oproepen tot een gegarandeerde vertegenwoordiging van een groter aantal territoriale gebieden (Duitstalige gemeenschap, regio's, enz.).

Bij bepaalde onderwerpen zien we meer gelijklopende antwoorden, vooral bij de thema's over de cumul van mandaten en de vorming van regeringen. Zo is er overwegend kritiek op de cumul van politieke mandaten. Dat wordt beschouwd als een bron van belangenconflicten en moeilijkheden bij de uitoefening van elk van de mandaten waarvoor men is verkozen. In de bijdragen wordt gepleit voor een verbod op het uitoefenen van meerdere mandaten, of voor een beperkte machtiging met strikte voorwaarden (zoals het niet toestaan van de combinatie van een lokaal mandaat met een regionaal of federaal mandaat als men

actief is in een kleine gemeente). Deze bijdragen hebben vooral betrekking op de cumul van politieke functies. Over het combineren van politieke functies met beroepsactiviteiten in andere sectoren zijn de respondenten meer verdeeld.

Om de vorming van regeringen op federaal niveau te vergemakkelijken (en te bespoedigen), zijn de respondenten het erover eens dat de huidige situatie moet worden opgelost. Er zijn maatregelen nodig om te voorkomen dat de besprekingen vele maanden duren voordat een nieuwe coalitie wordt gevormd en een bestuur wordt geïnstalleerd. Veel respondenten pleiten voor een duidelijke termijn waarbinnen actie moet worden ondernomen indien geen regeringsakkoord kan worden bereikt. Er bestaat meer discussie over de precieze mechanismen die moeten worden ingesteld indien de termijn niet wordt gehaald. Sommige bijdragen spreken van sancties van financiële aard (in verband met de wijze waarop partijen door de overheid worden gefinancierd). Andere respondenten stellen voor om na te denken over de automatische vorming van een regering als de vastgestelde termijn wordt overschreden. Deze nieuwe regering zou dan kunnen bestaan uit technocraten, worden gevormd op een wijze die de regeringscoalities in de andere entiteiten weerspiegelt, of worden samengesteld uit alle partijen in het parlement, in verhouding tot het aantal zetels van elke partij. Sommige respondenten spreken ook over een grotere rol voor het parlement, waarbij de meerderheden kunnen wisselen naargelang de onderwerpen die op tafel liggen. Dit zou een duidelijke afwijking zijn van de huidige manier van werken, met regeerakkoorden die de coalitiepartijen vastleggen over een zeer groot aantal onderwerpen en de sterke discipline om dit meerderheidsakkoord te respecteren.

Ten slotte zijn de meningen verdeeld over het idee om na een bepaalde periode automatisch vervroegde verkiezingen te houden. Sommigen zien het als de ultieme stimulans voor partijen om een coalitie te vormen en anderen menen dat het niets zou oplossen en zelfs contraproductief zou kunnen zijn. Zowel voor dit thema als voor de andere thema's hebben de respondenten zeer rijke en uiteenlopende bijdragen geleverd over de werking van de regering en het parlement in België. Ze moeten worden gebruikt als waardevol materiaal voor institutionele debatten die in de komende maanden en jaren over deze kwesties kunnen worden gevoerd in België.

Hoe organiseren we de verkiezingen?

Inleiding	169
Presentatie van de uitdagingen	
Uitdaging 1	170
Samenvallende verkiezingen	
Uitdaging 2	177
Stemplicht	
Uitdaging 3	182
Kieskringen	
Uitdaging 4	186
Op weg naar een volledig nieuw kiesstelsel	
Uitdaging 5	192
Inspiratie putten uit andere democratieën	
Conclusie	198

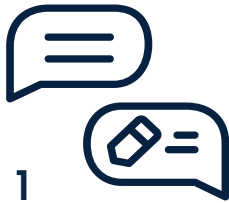
Inleiding

PRESENTATIE VAN DE UITDAGINGEN

In het thema over de organisatie van de verkiezingen zijn vijf uitdagingen voorgelegd en deze zijn in te delen in twee blokken. Het eerste blok bestaat uit de eerste 3 uitdagingen en stelt vragen aan de respondenten over aspecten van de organisatie van de verkiezingen in België. De eerste uitdaging behandelt een eventuele koppeling van de verkiezingen, de tweede gaat over de stemplicht en de derde over de verdeling van het grondgebied in kiesdistricten. De twee laatste uitdagingen (4 en 5) vormen een blok dat handelt over politieke partijen en hun regulering. De respondenten geven hun voorstellen en standpunten over de financiering van politieke partijen en de rol van partijen bij de voordracht van verkozen kandidaten. De laatste uitdaging bevraagt de macht van politieke partijen binnen het kiesstelsel (verwijzend naar het gewicht van de voorkeurstemmen bij de aanwijzing van verkozenen op de lijsten).

In vergelijking met andere thema's op het platform zijn de uitdagingen meer gefragmenteerd en minder gericht op een algemene visie op verkiezingen en politieke partijen. We willen de debatten verrijken die daarover de afgelopen decennia in België zijn gevoerd. De bijdragen van de respondenten zullen daarom afzonderlijk, na elkaar, worden behandeld.

Uitdaging 1

SAMENVALLENDE VERKIEZINGEN

De eerste uitdaging waarover de respondenten bijdragen, is het al dan niet houden van samenvallende verkiezingen. Momenteel zijn de Europese en regionale verkiezingen gekoppeld. Dit komt bovenop de federale verkiezingen sinds 2014, tenzij er vervroegde verkiezingen komen. Voor de drie bestuursniveaus vallen de vijfjarige mandaten samen van de leden van het Europees Parlement, de parlementen van de deelstaten en de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Het andere belangrijke verkiezings-evenement zijn de gemeentelijke en provinciale verkiezingen, die om de zes jaar gezamenlijk worden gehouden.

Deze verkiezingskalender is onderwerp van debat en wetwijzigingen sinds de rechtstreekse verkiezing van de leden van het Europees Parlement (in 1989), het Waals Parlement, het Vlaams Parlement, het Parlement van de Duitstalige Gemeenschap (1995) en het Brussels Gewestelijk Parlement (1989) werden toegevoegd aan de verkiezingen voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers en de Senaat (tot 2010). In dit debat gaan er stemmen op om bepaalde verkiezingen te koppelen of te ontkoppelen.

Via ons platform werden respondenten opgeroepen hun argumenten in dit debat naar voren te brengen. Op de volgende pagina's geven we daarvan een samenvatting.

Onze analyse vertrekt vanuit de belangrijkste elementen van de AI analyse. Hierdoor konden we veel thema's onderzoeken en de AI analyse leverde voor 'samenvallende verkiezingen' twee belangrijke ideeën op.

Eenzijds heb je het idee van geschei-

den verkiezingen voor de verschillende bestuursniveaus. Dit zou afzonderlijke debatten voor elke verkiezing mogelijk maken, de uitdagingen verduidelijken die op die bestuursniveaus spelen, en de burgers bewuster maken en voorlichten over de uitdagingen en het Belgische systeem.

Anderzijds groepeerde de AI analyse de bijdragen om de verkiezingen op dezelfde dag te organiseren. Dit tweede voorstel zou het mogelijk maken de logistiek en de kosten te rationaliseren, de burger meer comfort te bieden (om vermoeidheid of desinteresse te voorkomen), de kandidaten verplichten één bestuursniveau te kiezen en daarbij te blijven, overdrachten te voorkomen van het ene naar het andere beleidsniveau tijdens de ambtsperiode en voor een zekere 'politieke rust' zorgen. Ten slotte voorkomt het dat de kandidaten/gekozenen voortdurend campagne voeren en zorgt het ervoor dat ze zich beter op hun mandaat kunnen concentreren.

Er moet worden opgemerkt dat uit de analyse van de onderzoekers bleek dat de respondenten een breder scala aan oplossingen voorstelden. Naast het houden van sommige verkiezingen op dezelfde dag of het behouden van het huidige systeem, werd ook voorgesteld alle verkiezingen op dezelfde dag te houden, en omgekeerd, geen enkele verkiezing op dezelfde dag te houden.

Bijkomend heeft de artificiële intelligentie naar voren gebracht dat respondenten vele manieren voorstellen om verkiezingen te houden. Deze omvatten de invoering van stemmen via internet (hoewel sommigen de betrouwbaarheid daarvan in twijfel trekken) om de beperkingen op vlak van verplaatsingen en de frequentie van de verkiezingen te verminderen, of de

spreiding van de stemperiode over meer dan één dag. Over het kiesstelsel hebben respondenten voorgesteld bepaalde bestuursniveaus te hergroeperen (bijvoorbeeld Europa en federaal samen, gewest en gemeente) of bestuursniveaus af te schaffen (senaat, gemeente, provincie).

Deze elementen kwamen ook bij de kwalitatieve analyse naar voren. Bij deze analyse kwamen er aanvullende nuances en punten aan het licht. Voor de redenen om verkiezingen al dan niet op dezelfde dag te houden, blijkt hoe belangrijk respondenten het vinden om de kans krijgen om bij te leren over verkiezingen en om zich regelmatig over de politiek uit te spreken. Daarnaast wordt het belangrijk gevonden om de samenhang en de stabiliteit van de instellingen te waarborgen en ervoor te zorgen dat zij op lange termijn kunnen functioneren.

1. IS HET VOLGENS JOU EEN GOEDE ZAAK DAT SOMMIGE VERKIEZINGEN OP DEZELFDE DAG WORDEN GEHOUDEN?

Uit de diepgaande kwalitatieve analyse zullen we eerst een reeks bijdragen belichten over de vraag of verkiezingen al dan niet moeten samenvallen, en zo ja, welke verkiezingen moeten worden gekoppeld.

- **Alle verkiezingen moeten op dezelfde dag worden gehouden**

Voor een eerste categorie respondenten moeten alle verkiezingen op dezelfde dag worden gehouden.

“Alle verkiezingen vallen samen. Dat zou het ultieme principe moeten worden. Regeringen kunnen vroegtijdig

ontbonden worden of vallen. Dan gaan ze op zoek naar een nieuwe meerderheid of komt er een minderheidsregering tot de volgende verkiezingen. [...]

“Oui. Il faut harmoniser un maximum les échéances électorales, afin de mettre sur pied des institutions stables et qui peuvent travailler à moyen-terme.”

“Alle verkiezingen mogen samenvallen en dan moet men ook de duurtijd van de legislatuur uniformiseren. We moeten een keer naar de stembus gaan.”

“Dans la mesure où il y aurait moins de niveaux de décision et donc moins d’élections il faudrait se calquer sur les élections européennes pour tout organiser le même jour.”

Uit deze mening volgt dat de duur van de mandaten voor elk bestuursniveau moet worden geharmoniseerd, zodat alle verkiezingen op dezelfde dag kunnen worden gehouden, bijvoorbeeld door de Europese periodiciteit te volgen.

Indien een regering voor het einde van de zittingsperiode wordt ontbonden, stellen de respondenten vier oplossingen voor:

- Alleen voor dit bestuursniveau worden nieuwe verkiezingen gehouden (die aan het eind van de zittingsperiode opnieuw zouden worden gehouden)
- Ook de andere overheden worden ontbonden en er worden nieuwe verkiezingen gehouden voor alle bestuursniveaus
- Een overheid wordt hervormd zonder nieuwe verkiezingen
- Geen enkele overheid kan worden ontbonden voor het einde van de zittingsperiode.

- **Sommige verkiezingen moeten op dezelfde dag worden gehouden**

In een andere groep bijdragen wordt voorgesteld sommige, maar niet alle verkiezingen aan elkaar te koppelen.

Verkiezingen met zeer uiteenlopende uitdagingen zouden dan niet op dezelfde dag worden houden. Dit leidt ertoe dat vooral lokale (gemeentelijke en provinciale) verkiezingen apart worden gehouden, en Europese verkiezingen in mindere mate. Federale en regionale verkiezingen worden beschouwd als gemakkelijker te organiseren op dezelfde dag.

“Kiezen voor een gemeentebestuur is anders dan kiezen voor een nationaal beleid. De accenten liggen helemaal anders. Het verleden heeft meermaals bewezen dat een nationale coalitie anders kan zijn dan een gemeentelijke. Wanneer de verkiezingen samenvallen kunnen de kiezers gemakkelijk misleid worden.”

“Voor mij zouden de deelstaat- en de federale verkiezingen altijd moeten samen-

vallen. Andere verkiezingen (gemeentelijk, provinciaal, en europees) mogen maar moeten niet samen.”

“Élections régionales, fédérales et européennes simultanées. Le niveau communal est tout différent et peut donc rester séparé.”

“Le maintien des élections simultanées entre fédéral et régions me semble une bonne pratique pour éviter d’être constamment en période électorale (les mêmes partis et souvent les mêmes personnes apparaissant au niveau régional et fédéral). Les élections européennes peuvent se tenir de façon indépendante des autres.”

“[...] 5 jaar voor Europa+parlement (verkiezing 1) en 5 jaar voor gemeenten (verkiezing 2), maar niet op dezelfde dag. Gemeentelijke materie is te verschillend van landsmaterie. Alle verkiezingen op één dag maakt het voor de burger te ingewikkeld om verantwoorde en overwogen keuzes te maken.”

“Alle verkiezingen op dezelfde dag voor Europa, België en de gewesten op dezelfde dag. Verkiezingen voor gemeente en provincie op een andere dag is OK. [...]”

Andere respondenten stellen voor om alleen de federale verkiezingen op een andere dag te houden dan de andere verkiezingen.

“Élections fédérales seules, les autres regroupées.”

“Federale verkiezingen kunnen afzonderlijk plaatsvinden, omdat dit afhankelijk is van de politieke evolutie. Alle andere kunnen samen georganiseerd worden.”

Een ander idee is om de Europese verkiezingen apart te houden.

“Gemeenteraadsverkiezingen en Europese verkiezingen mogen afzonderlijk. Alle niveaus ertussen moeten altijd samenvallen (België, regio's, provincies, ...), of je zorgt dat er nog maar één niveau is. Bij voorkeur het Belgische. Dus zoals nu is het wel OK. Gemeentepolitiek en Europa liggen nog ver van elkaar, en kunnen perfect functioneren met andere samenstellingen. [...]”

“Sauf les élections européennes, toutes les autres élections devraient avoir lieu le même jour, et tous les 6 ans au minimum (pas moins de 6 ans).”

“Ik zou alle verkiezingen laten samen vallen, met uitzondering van de Europese verkiezingen. Dit om partijen voldoende tijd te geven, om samen te kunnen werken, en betere lange termijn visies te kunnen bedenken, maar dan ook kunnen uitvoeren.”

Ten slotte stellen sommige respondenten andere combinaties voor, zoals gezamenlijke federale en regionale verkiezingen en niet noodzakelijkerwijs de andere.

“[...] Deelstaten en Federaal: in een dwerglandje als België

kunnen die maar beter op 1 lijn liggen, en er is geen kat die zijn jongen nog vindt in onze bevoegdheidsverdeling.”

“Les élections fédérales et régionales doivent se tenir le même jour, mais pas les européennes.”

“Il est préférable que les élections ne tombent pas toutes le même jour. Les élections de "proximité" que sont les élections communales et provinciales doivent tomber le même jour et la durée du mandat devrait rester le même (6 ans). Les élections fédérales et régionales doivent également tomber le même jour, parce que ces 2 niveaux de pouvoir sont fortement interdépendants. Enfin, les élections européennes devraient se tenir tous les 5 ans - le dimanche le plus proche de la date du 9 mai (date anniversaire).”

• Er mogen geen verkiezingen worden gehouden op dezelfde dag

Voor een derde categorie respondenten geldt dat geen enkele verkiezing op dezelfde dag als een andere mag worden gehouden.

“C'est une mauvaise chose que des élections se tiennent le même jour.”

“Hoeft niet samen te vallen. Elk moment van waardebeoordeling van de verschillende partijen die het volk vertegenwoordigen heeft zijn waarde.”

“Ik zou verschillende verkiezingen zeker niet laten samenvallen. ofwel moeten alle kiezers heel goed geïnformeerd worden over de verschillende verkiezingen.”

Hierdoor zouden de aanwezige politieke actoren vaker aan verkiezingen en aan de mening van de bevolking worden onderworpen.

“Afzonderlijke verkiezingen, gevallen regeringen moeten naar de kiezer. Alle Verkiezingen op één dag verplicht regeringen die gevallen zijn om als zombiestuur verder te regeren in lopende zaken.”

“Il faut régulièrement des élections pour contrôler les élus et éviter un temps sans moment démocratique. (...) Il y aura ainsi 4 moments démocratiques en fonction de 4 intérêts différents.”

“Ma préférence va aux élections séparées. Avec des élections simultanées, on voit que les enjeux d'une élection parasitent ceux d'une autre. Je pense tout particulièrement aux élections européennes, qui sont totalement inaudibles au milieu des campagnes pour le fédéral et les régions.”

• De huidige situatie behouden

Een laatste categorie respondenten stelt voor de huidige situatie te behouden

“Behouden zoals het nu is.”

“Ik zie niet per se iets mis met het huidige systeem.”

“Oui, je pense que le système actuel est bon avec les élections plus locales (communales et provinciales) qui sont organisées tous les 6 ans et les autres élections des niveaux de pouvoir plus élevés (régionales, communautés, fédéral et européenne) qui sont organisés tous les 5 ans.”

2. WAAROM MOETEN DE VERKIEZINGEN VOLGENS JOU WEL OF NIET OP DEZELFDE DAG SAMENVALLEN?

De respondenten spreken hun voorkeur uit over een verkiezingskoppeling (alle, enkele, geen) en hebben uiteengezet volgens welke beginselen een beslissing hierover moet genomen worden. Uit de belangrijkste argumenten ontstaan twee blokken. De eerste verzamelt de bijdragen van de voorstanders van een koppeling van verschillende verkiezingen. De belangrijkste argumenten die werden genoemd zijn logistieke efficiëntie (vooral om de kosten te minimaliseren) en verkorting van de campagneperiode. Het tweede blok omvat bijdragen die alle of sommige verkiezingen gescheiden willen houden. De belangrijkste argumenten daarvoor zijn de autonomie van de bestuursniveaus en de betere begrijpbaarheid voor de kiezers van de uitdagingen tussen de bestuursniveaus.

• De efficiëntie en het organisatiegemak verbeteren en de kosten verlagen

Een van de belangrijkste argumenten van de voorstanders van het combineren van meerdere verkiezingen is dat het efficiënter en minder duur zou zijn voor de instellingen. Ook het gemak voor de burgers wordt aangehaald, omdat ze zich slechts één keer hoeven te verplaatsen.

“[...] Drastische vermindering kost organisatie verkiezingen. [...]”

“Organiser des élections coûte très cher, limitons en le nombre.”

“Pour les élections plus locales, il vaut mieux tout regrouper pour ne pas forcer les gens à se déplacer trop souvent et à être trop bassinés par la politique.”

“Eenvoudiger, rationeler, goedkoper.”

“Elke verkiezing kost veel geld en het jaar voordien wordt niet meer gewerkt dus dat verhaal maar om de 5 jaar (bepaald door de Europese verkiezingen).”

“Goedkoper, niet alleen doordat er minder verkiezingsdagen zijn, maar ook doordat er dan hopelijk in totaliteit minder geld wordt uitgegeven aan propaganda.”

“Samenvallen van verkiezingen en federale kieskringen maakt het qua tijdsbesteding efficiënter en vergroot ook de betrokkenheid van de burger bij alle beslissingsniveaus van ons land. Door het samenvallen van alle verkiezingen zullen kafkaïaanse toestanden sneller zichtbaar zijn en kunnen ook

sneller beslissingen genomen worden die een besparing kunnen opleveren.”

• Herhaaldelijke verkiezingsperiodes vermijden

In de tweede plaats stelden de voorstanders van samenvallen van de verkiezingen voor om alle verkiezingen op dezelfde dag te houden, zodat België niet voortdurend in een verkiezingsperiode verkeert. Dit zou voorkomen dat burgers te vaak worden opgeroepen voor verkiezingen, maar ook dat politieke actoren voortdurend in een verkiezingsperiode zouden zitten. Hierdoor zouden verkozenen zich beter kunnen concentreren op hun werk in parlementen, regeringen of andere.

“Elke verkiezing apart zorgt ervoor dat de burgers het moe worden om te gaan stemmen.”

“[...] limiter les petits jeux politiques pré-post électoraux, qui, au final, se distillent non stop car il y a toujours une échéance électorale plus ou moins proche”

“Partijen zetten vanaf een bepaald ogenblik volledig in op de volgende verkiezingen en zetten in die periode minder in om een beleid te voeren, in die periode wil men vaak vooral bepaalde standpunten in de verf zetten in de plaats van compromissen sluiten of degelijk beleid voeren.”

• Autonome en stabiele bestuursniveaus bevorderen

Anderzijds wordt in andere bijdragen uitgelegd waarom verkiezingen tussen bestuursniveaus (te veel) laten samenvallen moet worden vermeden. Een eerste groep argumenten in dit verband is dat samenvallende verkiezingen een zekere stabiliteit garanderen, niet alleen van de instellingen, maar ook van de huidige wetgevende macht, omdat zo blokkades tussen de verschillende bestuursniveaus worden voorkomen. Het zou de politieke actoren ook in staat stellen op langere termijn te werken

“Cela permet également à ces niveaux de pouvoir d'avoir le temps de mettre en place leur programme.”

“Voor betere politieke rust en stabiliteit.”

“De diverse overheden moeten meer onafhankelijk van elkaar kunnen functioneren en dus met een andere meerderheid samengesteld zijn, om onafhankelijker van elkaar te kunnen functioneren.”

• Verwarring vermijden

De tweede belangrijke groep argumenten voor de ont koppeling van de verkiezingen op de verschillende bestuursniveaus is dat daardoor de uitdagingen en bevoegdheden van elk bestuursniveau voor de kiezers duidelijker worden. Deze respondenten vrezen dat als er verschillende verkiezingen op dezelfde dag worden gehouden, de kiezers deze verkiezingen door elkaar zullen halen, of dat sommige verkiezingen (zoals de federale verkiezingen) andere, minder bekend gemaakte verkiezingen

(zoals de Europese verkiezingen) zullen overschaduwen. Afzonderlijke data zou ervoor zorgen dat elke verkiezing aandacht krijgt.

“Il est évident qu'aucune élection (qu'elle soit européenne, fédérale, régionale, communautaire, provinciale ou communale) ne doit être organisée en même temps qu'une autre. En effet si deux élections sont en même temps l'électeur peut confondre les programmes qui devraient lui être présentés en même temps alors que les sujets à traiter ne peuvent se confondre.”

“[...] Afzonderlijke verkiezingen geven veel betere mogelijkheden om het over thema's te hebben. Wanneer alles tesamen valt worden de campagnes onnauwkeurig en onoverzichtelijk.”

“Liefst vallen er geen verkiezingen samen op dezelfde dag aangezien de verkiezingscampagnes dan door elkaar lopen. Zo wordt het vaak moeilijk voor de kiezer om te weten welke regering (bv. Vlaams en Federaal) nu welk beleid heeft gevoerd. Om een duidelijker onderscheid te maken tussen de beleidsniveaus, is het dus beter een duidelijk onderscheid te maken voor de verkiezingen.”

“Pour que les citoyens soient plus concentrés sur une élection à la fois il faudrait éviter d'en placer le même jour. Sinon ils devraient se renseigner pour plusieurs sujets à la fois, ce qui pourrait amener de la confusion.”

“Op elk niveau moeten het beleid en regering beoordeeld worden op zijn merites. Bij samenvallende verkiezingen dreigt het politiek debat van het ene niveau het andere te overschaduwen.”

“Finalement, la campagne est un magma d'idées dont la trame est peu lisible. Peu de gens font la différence entre les thématiques et les responsabilités du régional et du fédéral vu la complexité de notre pays, et cela biaise quelque peu l'élection. Je suis sûr que beaucoup de gens votent pour le même parti lors d'élections le même jour, alors que des élections découplées pourraient donner d'autres résultats, ce qui est démocratiquement plus sain.”

In sommige bijdragen wordt er ook op aangedrongen dat de

verkozenen moeten kiezen op welk niveau zij zullen zetelen, dit om het voor de kiezers duidelijker te maken waarvoor ze kiezen.

“Maar men zou moeten kiezen op welk niveau men werkt en daarna niet meer kunnen veranderen.”

Het vermijden van verwarring is ook een argument van degenen die alle verkiezingen op dezelfde dag willen laten plaatsvinden.

“Le vote étant obligatoire, il est (d'un point de vue pratique) plus indiqué de faire se déplacer les gens pour accomplir leur devoir électoral une seule fois, les enjeux sont également beaucoup plus clairs. Avec des élections se tenant une année pour les fédérales, une autre pour les communales, une autre pour les européennes, j'ai le sentiment que le citoyen 'lambda', qui ne s'intéresse que peu à la politique, risque moins d'y voir clair dans les enjeux et le pourquoi du vote.”

3. ANDERE BIJDAGEN DIE NIET RECHTSTREEKS VERBAND HOUDEN MET DE UITDAGING VAN SAMENVALLENDE VERKIEZINGEN

Net als bij de andere uitdagingen bieden sommige bijdragen meer algemene beschouwingen over elementen van de werking van het Belgische politieke systeem. Beschouwingen die minder verband houden met verkiezingen. Sommige voorstellen zijn bijvoorbeeld een verbod op meervoudige mandaten (door kandidaten slechts op één lijst toe te laten), of referenda of verkiezingen per thema in plaats van per bestuursniveau.

Een idee dat bijzonder vaak naar voren kwam was het schrappen van het provinciale bestuursniveau.

“Afzonderlijke verkiezingen. Provinciale kunnen eruit. Provincies worden toch afgeschaft.”

“Het bestuursniveau van de provincies moet afgeschaft worden, bijgevolg moeten er ook geen provinciale verkiezingen meer plaatsvinden.”

“Provinciale zijn voor mij overbodig, ik zie geen nut meer om op dit niveau verkiezingen te houden, of een regering te hebben.”

“Les communales et les provinciales doivent se tenir le même jour et ce tant que les provinces existent mais elles peuvent disparaître.”

“Il faudrait supprimer certains niveaux de pouvoir (les provinces par exemple ne sont absolument plus justifiées).”

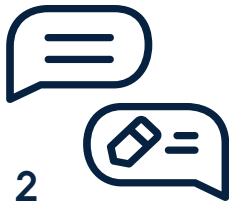
“Tenir le même jour et ce tant que les Provinces existent mais elles peuvent disparaître.”

“Il faudrait supprimer certains niveaux de pouvoir (les provinces par exemple ne sont absolument plus justifiées).”

Ten slotte hebben sommige respondenten, net als bij andere uitdagingen, aangegeven dat zij geen mening over het onderwerp hebben of om uiteenlopende redenen niet wensen te reageren.

Uitdaging 2

STEMPLICHT

De tweede uitdaging waarover de respondenten hun mening geven, is de stemplicht. Deze bestaat in België voor verkiezingen op alle bestuursniveaus. Het debat stond onlangs weer in de aandacht door het besluit in Vlaanderen om de opkomstplicht af te schaffen voor de lokale en provinciale verkiezingen van 2024. De stemplicht bestaat in België sinds het einde van de 19e eeuw, maar is het onderwerp van herhaaldelijke debatten tussen voor- en tegenstanders. In Europa geldt deze regel in België, Luxemburg en Griekenland.

De respondenten wordt gevraagd of zij de stemplicht willen handhaven of niet, en om argumenten aan te voeren ter ondersteuning van hun standpunt. We vragen hen de denkoefening uit te breiden door ideeën voor te stellen die volgens hen de kiezers zouden motiveren om te gaan stemmen.

Wij zullen deze bijdragen in drie fasen presenteren. We beginnen met de elementen die naar voren komen uit de analyse van de artificiële intelligentie van alle bijdragen. Daarna kijken we naar de diepgaande kwalitatieve analyse. Daarin scheiden wij twee analyseniveaus. Eerst analyseren wij de bijdragen met voorkeur voor het al dan niet handhaven van de stemplicht, en de redenen die daarvoor worden aangevoerd. Vervolgens kijken we naar ideeën om kiezers aan te moedigen om te gaan stemmen, naast de opkomstplicht.

Het eerste resultaat van de AI-analyse was het onderscheiden van een grote cluster stellingen die zich richten op het al dan niet handhaven van de stemplicht. In deze bijdragen worden over het algemeen duidelijke en krachtige standpunten

ingenomen ten gunste van een van de twee opties en worden de redenen voor deze keuze gemotiveerd.

Onder de geformuleerde argumenten is er een debat tussen zij die volhouden dat stemmen een recht is, en dat men mensen niet kan dwingen het uit te oefenen, en degenen die de notie van burgerplicht benadrukken. Andere argumenten die vaak naar voren komen voor de stemplicht, zijn het verband tussen de stemplicht en de deelname van alle burgers, uit alle lagen van de samenleving, aan de verkiezingen, of anders gezegd: het stemmen als middel tot bewustmaking of burgerschapsvorming.

Onder de tegenstanders van de verplichting zijn de ideeën die uit de AI-analyse naar voren komen: de moeilijkheid om het verband te begrijpen tussen de stemming, de regering die in de nasleep van de verkiezing wordt gevormd en het gevoerde overheidsbeleid. Kortom het gebrek aan duidelijkheid van het Belgische institutionele systeem. Clusters van bijdragen vermelden ook dat de afschaffing van de stemplicht politieke partijen en verkozenen ertoe zou aanzetten hun gedrag te vernieuwen.

Naast deze eerste groep bijdragen bracht de AI-analyse verschillende clusters van bijdragen aan het licht die meer gericht waren op factoren waarmee rekening moet worden gehouden om kiezers te laten stemmen. Het gaat om voorstellen om via internet of per post te stemmen, of het aandringen op betere informatie aan de kiezers, of om bijdragen over de complexiteit van het Belgische institutionele stelsel en de verkiezingsregels (proportioneel stelsel bijvoorbeeld).

Ten slotte brengt de AI-analyse clusters van bijdragen aan het licht over blanco en ongeldige stemmen en op de manier waarop daarmee rekening wordt gehouden in de verkiezingsuitslagen.

Op basis van deze elementen, die het resultaat zijn van de AI-analyse, gaan we nu verder met de conclusies die kunnen worden getrokken uit de diepgaande kwalitatieve analyse.

1. MOET DE STEMP LICHT WORDEN GEHANDHAAFD?

De kwalitatieve analyse laat dezelfde belangrijke scheidingslijnen zien tussen bijdragen die voor en tegen de stemplicht zijn.

Tegenstanders van de stemplicht voeren verschillende argumenten aan. Het belangrijkste punt: burgerschap is een recht en de staat kan niet voorschrijven hoe dat moet worden uitgeoefend, ook niet door mensen te dwingen te gaan stemmen.

“Elke stemverplichting afschaffen, gezien België één van de laatste of zelfs de allerlaatste is waar dit nog gebeurt. Wie niet of weinig is geïnteresseerd moet het recht hebben dat ook niet te doen.”

“Net als alle andere EU-landen, maak dit een recht, niet een plicht.”

“Il me semble qu'en tant que citoyen capable de formuler un jugement autonome et critique (dans le bon sens du mot), je puis décider en conscience de ne pas me rendre au bureau de vote si j'estime que l'offre politique qui m'est proposée ne me convient pas, pour différentes raisons.”

Een ander argument is dat stemplicht proteststemmen aanmoedigt en kiezers afleidt van het maken van een echte keuze op basis van de programma's van de partijen.

“Opkomstplicht moet afgeschaft worden. De beste manier om negatieve stemmen, foert stemmen en extreme stemmen te vermijden is de opkomstplicht af te schaffen. Zo zal het van de politiek inspanningen vergen om de mensen te overtuigen om te gaan stemmen.”

“Door verplicht te gaan stemmen, stemmen mensen op de keuze van hun ouders en omgeving, waar ze (onbewust) niet achter staan.”

“Il ne faut plus que le vote soit obligatoire, les gens ne doivent voter que si ils en ont envie et qu'en connaissance de cause, ils viennent faire n'importe quoi sur le bulletin ou voter pour les extrêmes parce qu'ils ne s'intéressent plus à la politique.”

Ten slotte wordt in verschillende bijdragen benadrukt dat de stemplicht betekent dat kandidaten en partijen geen moeite hoeven te doen om de kiezers te overtuigen van het belang van verkiezingen.

“Geef mensen het gevoel dat er naar hen geluisterd wordt. Geen loze slogans, contact met het volk. Geen stemplicht, laat politici de mensen maar overtuigen om te gaan stemmen. Laat hen maar uitleggen waarom het belangrijk is.”

“Le droit de vote est un droit, pas un devoir, et ne devrait pas être obligatoire. Alors les politiciens devront être plus intelligents et convainquants envers les électeurs.”

De voorstanders argumenteren dat de stemplicht zorgt voor een werkelijke universaliteit van de verkiezingen. Het zorgt er zo ook voor dat de voorkeuren van alle burgers in het parlement vertegenwoordigd zijn.

“Sur base de ce que l'on voit en France où le vote n'est pas obligatoire, il y a un risque de "mauvaise représentation" de la population où seule une partie, potentiellement non représentative, exprime son opinion.”

“C'est le meilleur mécanisme pour garantir une participation de tous, et en particulier des plus fragiles. Or, sans vote,

ceux-ci seront oubliés dans les décisions politiques prises.”

“Verkiezingen zonder stemplicht geven geen correcte weergave van de samenstelling van het parlement.”

Anderen benadrukken dat stemplicht een duidelijk signaal is dat kiezers rechten maar ook plichten hebben.

“Verplicht naar de stembus gaan is een kleine plicht voor alle rechten die we er voor terugkrijgen.”

“Cela donne le signal de l'importance de la participation citoyenne en tant que norme pour notre société.”

2. HOE KIEZERS AANMOEDIGEN OM TE STEMMEN?

Er worden veel ideeën voorgesteld. Uit de kwalitatieve analyse komen vier blokken naar voor:

- Bijdragen over de regels voor de organisatie van de verkiezingen
  - Bijdragen die spelen met dwang (of stimulansen)
  - Bijdragen die aandringen op voorlichting en burgerschapsvorming
  - Bijdragen die ingrijpender hervormingen van het politieke systeem voorstellen.
- **De praktische modaliteiten voor het organiseren van verkiezingen wijzigen**

Een eerste groep respondenten stelt voor om de regels te wijzigen voor het organiseren van verkiezingen. Er zijn voorstellen om het stemmen te vergemakkelijken door over te stappen op stemmen via internet (SMS, stemmen per post).

“Par évolution du mode de scrutin je songe entre autres à l'utilisation des nouvelles technologies quand je vois aujourd'hui que l'on fonctionne encore sur registre papier, le personnel que cela demande et autres, qu'il est impossible de voter en ligne par exemple, ce qui je crois arrangerait beaucoup de monde plutôt que de devoir courir au bureau de vote un dimanche où cela ne nous arrange pas forcément. Il faut savoir évoluer, mais avec les règles de sécurité en rapport on est bien d'accord aussi.”

“De opkomstplicht afschaffen lijkt me geen goed idee. Het zou wel gemakkelijker moeten zijn om te stemmen: bijvoorbeeld gemakkelijker procedures voor stemmen met volmacht, stemmen via internet, meer locaties, ...”

Er zijn ook verschillende bijdragen die vragen om beter rekening te houden met blanco en ongeldige stemmen.

“Stemplicht. Maar blanco en ongeldige stemmen resulteren effectief in lege zetels en worden niet herverdeeld over de partijen. Partijen worden op die manier verplicht meer samen te werken.”

“Ce que j'aimerais c'est garder l'obligation de vote mais que l'on ajoute sur les bulletins un espace 'en désaccord avec toutes les propositions' et que cet item soit compté. Afin de déterminer la quantité de personnes qui ne sont pas en accord. En espérant que cela serve de références pour le monde politique afin qu'il puisse se rendre compte de la quantité de gens mécontents par leurs propositions afin qu'ils changent.”

Andere bijdragen willen de verplaatsing naar het stemlokaal aantrekkelijker maken. Door van de verkiezingsdag een belangrijk moment in het leven van de gemeenschap te maken, of door verkiezingen te koppelen aan andere beslissingen, bijvoorbeeld aan volksraadplegingen.

“Zonder stemplicht moet men de inspanning om te gaan stemmen aantrekkelijk maken. Ik zie twee beproefde methodes:

- 1. maak er een feest van: voorbeeld zijn de verkiezingen in Australië, waar de kiezer wordt beloond met een worst. Gemeentes doen iets dergelijks al met hun jaarlijkse nieuwjaarsreceptie, waarom het nuttige niet aan het aangename koppelen met de verkiezingen.*
- 2. combineer verkiezingen met allerhande referenda: dan heeft de kiezer diezelfde avond reeds een concrete feedback op zijn stem, en dus ook het gevoel dat zijn bezoekje aan de stembus nuttig was.”*

“Ik ben voor stemrecht. Eigenlijk zou ik zelfs laten stemmen op standpunten in plaats van op partijen. Zoals bij een referendum gebeurt.”

“Le vote devrait être obligatoire à partir de l'âge de 16 ans. La participation reflète le sentiment de l'utilité du vote. L'implication passera par des consultations fréquentes et suivies d'effets, une démocratie directe et participative.”

“Le vote devrait être obligatoire. On peut coupler ceci à une possibilité d'exprimer son opinion lors d'un référendum: ceux qui ont voté peuvent s'exprimer, ceux qui se sont abstenus de voter ne seront pas en mesure de le faire durant la période jusqu'aux prochaines élections. [...]”

- **De sancties en stimulansen om te stemmen versterken**

Een andere groep bijdragen wil financiële prikkels gebruiken om het stemmen aan te moedigen. Dit geldt bij de voorstanders van de stemplicht, die vinden dat de boetes waarin de wet voorziet, strenger moeten worden toegepast. Andere respondenten hebben het over beloningen voor degenen die komen stemmen.

“Le vote obligatoire devrait être maintenu même si dans les faits seuls 9 électeurs sur 10 se présentent. Une amende automatique pourrait être prélevée sur les impôts (sinon, elle ne serait pas payée).”

“Donc pour stimuler les gens, faudrait soit récompenser avec de l'argent, soit punir avec une amende.”

“Indien niet verplicht zou ik het volgende doen: Hou de verkiezingen tijdens een werkdag. Ken de burger van rechtswege een volledige of halve dag vakantie toe om te gaan stemmen. De afstempeling van de kiesbrief geldt als bewijs.”

“[...] Aussi, pourquoi ne pas inciter fiscalement ceux qui votent?”

- **Beter geïnformeerde en gepolitiseerde burgers**

Er wordt vaak ook betoogd dat de kiezers beter moeten worden geïnformeerd over de kwesties die bij de verkiezingen op het spel staan en het belang daarvan voor de burgers. Dit zou een stimulans zijn om te stemmen. Om dit te verhelpen zijn er bijdragen waarin uitgebreidere voorlichtingscampagnes worden voorgesteld, of grotere inspanningen van partijen en kandidaten. Anderen benadrukken het belang van burgerschapsvorming.

“België is zowat het enige land waar er nog stemplicht bestaat. Deze zou kunnen opgeheven worden op voorwaarde dat er een heldere communicatiecampagne gestart wordt om de burgers te overtuigen om te gaan stemmen.”

“Il faudrait plus d'explications et plus d'informations plus claires à tous les niveaux sur les enjeux des élections. Ces informations pourraient être prévues sur les réseaux sociaux et à la télévision.”

“Accentuer le travail d'éducation permanente (démocratie et conseils d'élèves à l'école, assemblées de jeunes dans les communes, visites obligatoires des parlements) pour cerner l'intérêt de la démocratie et les difficultés de fonctionnement de celle-ci. Le travail parlementaire est trop méconnu et sous-estimé. Si le citoyen a des droits, il a un devoir essentiel, celui d'être acteur participatif de la démocratie. “

- **Het Belgische politieke systeem hervormen**

Ten slotte kan men een reeks bijdragen isoleren waarin onthouding wordt gezien als een dieper gevolg van de kenmerken van het Belgische institutionele systeem. De respondenten spreken over het algemene verlies van vertrouwen in politieke partijen, de moeilijkheid om te begrijpen hoe de uitslag van een verkie-

zing zich vertaalt in de benoeming van gekozen vertegenwoordigers (via voorkeurstemmen), of in de vorming van een regering. Zij stellen hervormingen voor om deze problemen aan te pakken en de mensen aan te moedigen om te gaan stemmen.

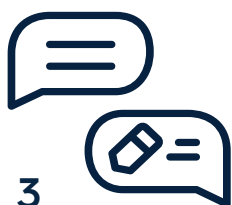
“La population se désintéresse de plus en plus de la politique, en particulier parce qu'ils ont plus confiance. La population est souvent dégoûtée qu'on touche à son portefeuille.”

“Geen anti politiek! Geen ondemocratische acties zoals het cordon sanitair (ik ben geen VB'er) maar als putin een cordon sanitair zou uitroepen tegen de grootste partij van het land dan stond de hele wereld in rep en roer...”

“Je suis pour le maintien du vote obligatoire. Il faut permettre plus de petits partis car il y en a pas assez et c'est toujours les mêmes grands partis qui se présentent. Il faut supprimer la suppléance qui rend l'élection moins intéressante pour l'électeur. Il faut limiter le nombre de mandats successifs par personne. Il faut que chaque personne qui se présente soit obligée de démissionner de ses autres mandats s'il est élu.”

“De opkomstplicht is slechts in 2 landen nog bestaande! Dit is niet meer van deze tijd. Het is essentieel om mensen weer politiek bewust te maken en het niveau van politici te verhogen door minder politieke mandaten te hebben. De opvoeding in de scholen zou beter moeten op het niveau van de politieke bewustwording.”

Uitdaging 3

KIESKRINGEN

In de derde uitdaging van het thema verkiezingen en partijen worden de respondenten gevraagd na te denken over de wijze waarop verkiezingen in België territoriaal kunnen worden georganiseerd. Momenteel zijn er:—

- Voor de federale verkiezingen 10 provinciale kieskringen plus Brussel voor de Kamer van volksvertegenwoordigers
- Het Vlaams parlement bestaat uit 5 provinciale kieskringen en één Brusselse kieskring
- Het Waals parlement bestaat uit een combinatie van provinciale kieskringen (Luxemburg, Waals-Brabant) en op het niveau van de arrondissementen binnen de provincies
- Voor het Europees Parlement zijn er drie kiescolleges, een Nederlandstalige, een Duitstalige en een Franstalige
- De parlementen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de Duitstalige Gemeenschap werken met één kieskring voor hun hele grondgebied. Dit geldt ook voor de gemeenteraadsverkiezingen
- Voor de provinciale verkiezingen ten slotte worden de provincies onderverdeeld in verschillende kieskringen.

Deze verscheidenheid aan regels toont aan dat er verschillende formules mogelijk zijn. De debatten over dit onderwerp komen ook steeds weer terug. Een daarvan is de federale kieskring die het mogelijk zou maken van Aarlen tot Oostende en van Doornik tot Hasselt op dezelfde kandidaten te stemmen. Dit is niet alleen een technische kwestie. Het stelt de representatieve band en de territoriale belangen ter discussie die in aanmerking moeten worden genomen bij de samenstelling van een gekozen vergadering.

Op basis van deze situatie werd in de derde uitdaging aan de respondenten gevraagd hun mening te geven over de vraag in welke geografische gebieden (arrondissement, provincie, gewest, gemeenschap, het hele land of andere) in België de verkiezingen zouden moeten worden georganiseerd? En om welke redenen?

Op de volgende pagina's presenteren wij de belangrijkste groepen antwoorden die naar voren zijn gekomen uit de analyse van de artificiële intelligentie en de kwalitatieve analyse.

De AI-analyse brengt vier belangrijke reeksen clusters van bijdragen aan het licht. Een eerste blok debatteert over de kwestie van de federale kieskring waardoor de kiezers op het hele Belgische grondgebied op dezelfde kandidatenlijsten kunnen stem-

men. Er zijn vooral bijdragen die voor het idee zijn, maar ook bijdragen die het idee verwerpen. Een tweede reeks voorstellen benadrukt het belang van een kiesdistrict dat overeenstemt met het gehele grondgebied waarvoor de te verkiezen vergadering bevoegd is (België voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers, de gewesten voor de gewestraden, de provincie voor de provincieraden). Een dergelijke logica zou in feite gebaseerd zijn op de situatie die reeds bestaat in de Duitstalige Gemeenschap, in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en voor de gemeenteraadsverkiezingen. Een derde reeks voorstellen ten slotte betreft de bevordering van een gemengd model, waarin verschillende territoriale logica's en verschillende kieskringen worden gecombineerd. Naast deze reeksen clusters van voorstellen van burgers, brengt de AI-analyse ook veel bijdragen aan het licht die vinden dat België te complex is, en dat de kieskringen deze complexiteit weerspiegelen. Hier zijn enkele voorbeelden.

“La Belgique est un petit pays mais beaucoup trop compliqué. On oublie trop que "l'union fait la force". Parfois, je me demande si on ne va pas faire un gouvernement avec ses ministres dans chaque rue (j'exagère mais bon ...).”

“Stop met al die niveaus. Vlaanderen en Wallonië kunnen wel uit hun parlement een beperkte delegatie afvaardigen voor een federale regering.”

De diepgaande kwalitatieve analyse heeft het mogelijk gemaakt dit eerste overzicht te verfijnen, maar vooral de argumenten beter te identificeren van de voorstellen van de respondenten. Uit deze analyse komen er vijf belangrijke reeksen voorstellen van respondenten naar voren over de territoriale organisatie van verkiezingen en de vaststelling van kieskringen.

1. EEN FEDERALE KIESKRING INVOEREN

Een eerste reeks bijdragen wil één nationale of federale kieskring invoeren. Het is de bedoeling dat Franstaligen kunnen stemmen op kandidaten van Vlaamse partijen, en omgekeerd. Deze voorstellen zijn in de eerste plaats gericht op de federale verkiezingen, maar worden ook genoemd voor de benoeming van Belgische leden van het Europees Parlement.

“Je serai favorable à des circonscriptions plus grandes, voire pour certaines élections à une circonscription nationale, mais il y a du pour et du contre. Actuellement le choix entre les

candidats me semble trop limité. Mais cela a contrario, des circonscriptions plus grandes pourraient ne pas permettre à des candidats moins connus médiatiquement d'être élus, il y a du pour et du contre."

"Grotere kieskringen, waarbij je op politici uit het hele land kan stemmen. Wanneer er een goede politicus zich in het andere landsdeel bevindt, kan je daar niet op stemmen. Vroeger kon dat wel en ik vind het spijtig dat dat niet meer gaat. Het belang van het hele land moet gediend worden, niet enkel het belang van de eigen streek van de politicus."

"Selon moi, la circonscription doit être nationale. Il faut également donner la possibilité aux partis qui le souhaitent d'être nationaux également, sans distinction de la langue parlée. Cela permettra une meilleure cohésion nationale et une meilleure acceptation du résultat par la population."

"Laten stemmen op politici van heel het land. Als liberaal zou ik wel op Georges-Louis Bouchez willen stemmen."

"Avec une barrière linguistique au sein même des partis et des circonscriptions, on empêche totalement de voter pour certains partis en Wallonie et en Flandre. Mathématiquement cela veut dire intrinsèquement qu'on favorise d'office les partis flamands puisque la région flamande représente 6.623.505 de citoyens, Bruxelles 1.211.026, et la Wallonie 3.641.748 (chiffres de 2020 selon Wikipedia)."

"Federale verkiezingen moeten over het hele land dezelfde zijn. Waarom kan een Vlaming niet op een Waal stemmen of omgekeerd?"

niveau waarop het opereert: provincies provinciaal, gewesten gewestelijk, federaal in heel België. Zelfs als men voor een federale positie gaat, maar enkel gekend is in de eigen provincie, kan die persoon voldoende stemmen halen om verkozen te worden. Dit soort logica geldt reeds voor gemeenten, provincies en gewesten: niet iedereen kan en hoeft iedereen te kennen. Daarbij stemmen veel mensen op partijen, die vaak reeds equivalenten hebben over de taalgrens. Dit soort opdeling (of het gebrek daaraan) heeft de kans om het onderscheid tussen gewesten en de federale verkiezingen te verduidelijken. Hopelijk leidt dit tot een nieuwe groep partijen op federaal niveau, wat er op termijn kan toe leiden dat het communautair debat minder wordt doorgetrokken van het een naar het ander, en/of dat coalitiepartners in één regering minder makkelijk druk worden opgelegd om mee te stemmen op een ander niveau, omdat er een groter onderscheid is tussen partijen op elk niveau."

"Pour moi, les élections fédérales doivent fonctionner avec une circonscription fédérale ; les élections régionales avec une circonscription régionale et les élections locales avec une circonscription locale."

"Ik ben hevige voorstander van de kieskring even groot te maken als het geografisch grondgebied van het bevoegde niveau waarover de verkiezingen gaan. In praktijk betekent dit: voor de regionale verkiezingen een kieskring even groot als Vlaanderen en de Nederlandstalige gemeenschap in Brussel, voor de federale verkiezingen een federale kieskring over het hele land en voor de Europese verkiezingen een kieskring over heel de EU."

"Les circonscriptions électorales devraient correspondre au domaine d'influence des institutions pour lesquelles on vote. En clair, une circonscription nationale pour l'élection du Parlement de la Chambre, une circonscription régionale pour le Parlement wallon, etc. Ça me semble terriblement logique. Le vote serait beaucoup plus représentatif, inciterait à tenir compte des besoins de toute la population (et moins de son unique circonscription locale) et permettrait une meilleure mixité."

*"Ik wens sowieso een andere eenvoudiger structuur voor het land [...].
a. en b. Voor wat de huidige structuur van de 6 parlementen*

2. EÉN KIESKRING DIE OVEREENKOMT MET HET GRONDGEBIED VAN DE TE VERKIEZEN VERGADERING

Een tweede reeks voorstellen wil één kieskring voor elk bestuursniveau. Dit betekent dat de verkiezingen zouden functioneren met een territoriale eenheid die overeenkomt met het grondgebied waarvoor de te verkiezen vergadering bevoegd is. De belangrijkste motivatie voor deze voorstellen is de eenvoud van het model.

"Elke regering dient verkozen te worden op basis van het

betreft is mijn voorstel voor de kieskringen als volgt:

- België: federale kieskring, het hele ongedeelde land
- Vlaamse Gemeenschap en Vlaams Gewest: Vlaanderen
- Waals Gewest: Wallonië
- Brussels Hoofdstedelijk Gewest: Brussels Gewest
- Franse Gemeenschap: Wallonië
- Duitstalige Gemeenschap: Duitstalige Gemeenschap

Dan heb je nog:

- Lokale verkiezingen: lokale steden en gemeenten
- Provinciale verkiezingen: provincies
- Europese verkiezingen: federale kieskring, het hele ongedeelde land

c. Ik wens geen cumul van kandidaturen; één kandidatuur = één mandaat.

Bovendien wil ik de garantie dat, als de kandidaat aan wie ik mijn mandaat geef om te zetelen in één van de besturen/parlementen verkozen wordt, dat mandaat ook opneemt in dat ene bestuur/parlement waar die zich voor kandidaat stelde.

d. Ik zou ook het kiessysteem willen aanpassen en elke burger zoals in Duitsland een Eerste en een Tweede stem geven; één voor een partij en één voor een kandidaat."

3. EEN HYBRIDE SYSTEEM

Naast deze eerste twee reeksen die pleiten voor eenvoudige en homogene modellen voor alle verkiezingen, worden in andere bijdragen complexere modellen voorgesteld. Deze zijn gebaseerd op de combinatie van verschillende territoriale logica's, en dus van verschillende kieskringen, voor één vergadering. Volgens de respondenten zijn deze voorstellen bedoeld om verschillende logica's van vertegenwoordiging van territoriale belangen te combineren.

"Pour les élections fédérales, un système hybride où la moitié des représentants serait élue dans une circonscription fédérale, l'autre au niveau provincial (fonction de la population de la province). Les sénateurs seraient élus dans une circonscription régionale (pour représenter la région). Pour les autres niveaux de pouvoir, la question ne se pose guère."

"Een combinatie van de oude arrondissementen en een federale kieskring voor een deel van de zetels."

"Une combinaison des deux, une partie du Parlement (ou le Sénat) en circonscription fédérale et l'autre au niveau d'arrondissement ou province. Créer une circonscription fédérale permet de moins diviser la population au niveau linguistique mais pour garantir une répartition territoriale, il faut aussi garder des plus petites circonscriptions."

"30% van de zetels op basis van een federale kieskring
70% van de zetels in de arrondissementen. Het is enerzijds belangrijk dat elke burger het nationale beleid kan evalueren en hierbij voor elke partij die in België opkomt kan kiezen. Daarnaast is het ook belangrijk dat burgers een herkenbare en aanspreekbare vertegenwoordiger kunnen aanduiden, die de lokale belangen mee in het debat kan brengen."

4. OP WEG NAAR EEN VOLLEDIG NIEUW KIESSTELSEL

De vierde reeks voorstellen die naar voren kwamen, bestaan uit vaak langere voorstellen voor een volledig nieuw kiesstelsel, en dus voor nieuwe kieskringen. Deze voorstellen zijn vaak zeer gedetailleerd en nauwkeurig.

"Voor de "gemeenschapssenaat" 4 kieskringen (VL, WAL, BRU, Duitstalige gemeenschap). Voor het federale parlement: 50% op basis van de streek (bij voorkeur kleinere kiesomschrijvingen dan de provincies) en 50% volgens één federale kieskring."

"Je propose pour la Belgique un modèle basé sur 3 niveaux de pouvoir et d'un 4ème au niveau de l'Union européenne qui pourrait s'orienter vers un modèle fédéral aussi.

1°) L'arrondissement qui compterait plusieurs communes fusionnées. Un arrondissement correspondrait à un bassin de vie. Par exemple en Province de Liège nous pourrions compter 4 arrondissements (Huy, Liège, Verviers, Eupen). Tout ce qui ne serait pas traité par les niveaux "supérieurs" seraient traités par l'arrondissement.

2°) La région (4 régions en Belgique (Flandre, Wallonie, Bruxelles, la Région germanophone). Elle traite de ce qui n'est pas traité par le niveau fédéral.

3°) L'État fédéral avec 7 ministères au total et donc 7 ministres avec une présidence tournante chaque année entre ces 7 ministres (affaires étrangères, défense-protection population-sport, intérieur, justice, finances, économie, transport-communication-énergie-environnement).

4°) Le niveau de l'Union européenne.

Les personnes à élire seraient issues de l'ensemble du territoire pour lequel elles postulent (par exemple une circonscription fédérale pour les députés fédéraux à la Chambre car il s'agit du projet que ces personnes proposent pour la maison Belgique) mais aussi par arrondissement (mixité).

Le Sénat serait composé d'un nombre d'élus défini par région. Par exemple X élus pour la Flandre, X pour la Wallonie, des fractions ou non de X à définir pour Bruxelles et la Région germanophone). L'administration du niveau de pouvoir compétent serait chargée d'évaluer et de budgétiser les propositions faites par les différents partis et de les présenter dans un document de synthèse afin que les citoyens puissent faire un choix en connaissance de cause. Un bilan des réalisations serait également dressé par l'administration en fin de législature."

"Mein Vorschlag geht aus von einer neuen Staatsstruktur bestehend aus 1) Bundesebene, 2) vier Regionen und 3) die Gemeinden. Ebenfalls enthält mein Vorschlag 1) eine Abgeordneten-Kammer (Wahl-Bezirke) und 2) einen Senat (regionale Repräsentanz)

Abgeordneten-Kammer und Bundesebene

1. Wahlberechtigt sind alle Bürger mit belgischem Pass und mit EU-Pass, diese sofern sie 5 Jahre im Land leben. Wählen ist Pflicht, nicht für die EU-Bürger. Das Alter beträgt 16 Jahre.

2. Die Bundesebene ist in Wahlkreise eingeteilt, 90 Abgeordnete werden über die Wahlkreise gewählt, 90 Abgeordnete über Listen.

3. Ob diese Listen landesweit aufgestellt werden oder nach Bundesländern ist zu diskutieren, ich selbst meine nach

Bundesländern.

4. Ein Vorschlag: Es gibt kleinere Wahlkreise, vielleicht 30 (grob 15 / 9 / 5 und 1 Wahlkreis für Eupen-St. Vith). In etwa wäre ein Wahlkreis für 300.000 Wahlberechtigte. Pro Wahlkreis könnten also 3 Kandidaten gewählt werden.

5. Die Listen müssen paritätisch Männer und Frauen sein, abwechselnd je nach Listenplatz

6. Jeder Wähler hat also zwei Stimmen. Nach dem Verhältnis der Einwohnerzahl insgesamt werden die 90 Sitze verteilt (grob 50 / 29 / 10 / 1)

Senat der Bundesebene

1. Der Senat soll in meinem Modell die regionale Vertretung widerspiegeln. Es können die neu geschaffenen Wahlbezirke sein, das wären dann in etwa 30. Auch hier erhält Eupen-St. Vith einen Senator.

2. Gewählt ist der Kandidat oder die Kandidatin mit den meisten Stimmen

Parlamente der Bundesländer

Hier gelten für Flandern und Wallonien die gleichen Regeln wie für die Abgeordnetenversammlung, also direkt gewählte Abgeordnete und Abgeordnete, die über Listen gewählt werden. Für Brüssel müsste dies festgelegt werden, mein Vorschlag ist hier das Verhältniswahlrecht, ähnlich wie für Eupen-St. Vith (DG). Die 5% Klausel bleiben bestehen."

"Laat voor elke verkiezing de zetelverdeling in het parlement bepalen door een pure partijstem. Vervolgens worden regionale kandidaten verkozen (bijvoorbeeld 3 per streek) verkozen met een Single Transferable Vote waarbij de kiezers de kandidaten rangschikken. En om de twee in overeenstemming te brengen worden op zijn Duits Überhangmandaten gebruikt."

buurlanden. Deze bijdragen zijn niet altijd inhoudelijk coherent op vlak van de voorgestelde hervorming, maar ze hebben gemeen dat ze telkens verwijzen naar een naburige democratie die verondersteld wordt beter te functioneren dan de Belgische democratie op het niveau van het kiesstelsel.

"Een systeem zoals in Duitsland: je kan zowel kiezen voor een kandidaat uit je streek (ik zou het interessant vinden om niet te werken met provincies, maar met de nieuwe stadsregio's), als een stem uitbrengen in een federale kieskring. Er zijn dus een aantal zetels voorbehouden aan 'streekkandidaten' en een aantal aan 'federale kandidaten'."

"Vaste débat de la circonscription fédérale, régionale ou bien du scrutin proportionnel ou par circonscription unitaire, comme en France ou dans le système de Westminster."

"Een evenredigheidsstelsel is het meest democratische stelsel maar, door de verregaande versplintering in ons land, geeft dit vele nadelen. Ik zou opteren voor een systeem naar analogie van het Duitse en Franse systeem met twee lijsten. Enerzijds een lijst gebaseerd op een kleine kieskring, waar een kandidaat op basis van twee stemronden wordt verkozen, anderzijds een kieslijst op basis van de volledige deelstaat, volgens evenredigheid verkozen. Dit zou uiteraard ook zo gelden voor het federale niveau. Ik denk dat je hiermee de scherpe kanten van het evenredigheidsstelsel én van het meerderheidsstelsel kan afzwakken, en dat dit voor ons moeilijke bestel wat soelaas kan bieden. Dit veronderstelt dan wel een gewestelijke én een federale kieskring."

5. INSPIRATIE PUTTEN UIT ANDERE DEMOCRATIEËN

Ten slotte stellen verscheidene respondenten voor de kieskringen te hervormen door de kiesstelsels in andere democratieën te kopiëren of er inspiratie uit te putten, vooral die van de

Uitdaging 4

DE INVLOED VAN PARTIJEN BIJ DE BENOEMING VAN VOLKSVERTEGENWOORDIGERS

De vierde uitdaging betreft het gewicht van politieke partijen en kiezers bij de benoeming van gekozen vertegenwoordigers. Het Belgische kiesstelsel kent aan beiden een rol toe. De partijen selecteren kandidaten en plaatsen ze in een bepaalde volgorde op hun lijsten. De kiezers kiezen op welke lijst ze willen stemmen en kunnen binnen die lijst de voorkeur geven aan een of meer kandidaten.

Beiden zijn zo betrokken bij de aanwijzing van de verkozenen: de keuze van de kiezers via voorkeurstemmen en de plaatsing van de kandidaten op de lijst door de partijen, dankzij de devolutieve kracht van de lijststem (behalve voor de gemeenteraadsverkiezingen in Wallonië, waar er geen devolutieve kracht meer is van de lijststem⁰¹). Dit evenwicht tussen keuze van de kiezers en partij-invloed is al tientallen jaren onderwerp van discussie. Sinds het begin van het decennium is de devolutieve kracht van de lijststem afgenomen.

In dit verband vroegen we in de vierde uitdaging aan de respondenten om hun mening te geven over de mate van invloed die zij aan partijen willen geven bij de benoeming van gekozen vertegenwoordigers, waarbij de argumenten voor en tegen dit evenwicht werden uiteengezet, en ook na te denken over alternatieve mechanismen die in andere democratieën worden gebruikt (Zwitserland, Ierland, Luxemburg, Spanje, Frankrijk, Verenigd Koninkrijk).

In dit deel presenteren wij de bijdragen van de respondenten aan deze uitdaging, te beginnen met de belangrijkste resultaten van de AI-analyse en gevolgd door de diepgaande kwalitatieve analyse.

De AI-analyse laat een groot aantal clusters van bijdragen zien over de rol en de invloed van partijen bij de selectie van kandidaten.

De analyse toont volgende algemene thema's:

- De stem van de burgers moet bepalen wie gekozen wordt, niet de keuze van de partijen
- De mogelijkheid afschaffen om te stemmen voor de lijsttrekker
- Stemmen op mensen in plaats van op partijlijsten
- Stem kunnen verdelen over verschillende stemlijsten (panacheren)

In de kwalitatieve analyse worden deze algemene lijnen terugggevonden. Toch worden daar elementen aan toegevoegd, zoals de voorkeur voor een status quo of de overtuiging dat de politieke partijen een doorslaggevende invloed moeten kunnen hebben. In de kwalitatieve analyse zijn ook voorstellen van de respondenten naar voor gekomen zoals het afschaffen van het systeem van de opvolgers en verwijzingen naar het Franse of Britse model van individuele kandidaten die opkomen zonder lijst.

De resultaten van de diepgaande kwalitatieve analyse bevestigen de diversiteit van de bijdragen van de burgers over dit onderwerp. De voorstellen die men doet, gaan in allerhande richtingen:

- De afschaffing van de devolutieve werking van de lijststem of de afschaffing van opvolgers of lijstduwers
- Het panacheren als een manier van stemmen die de macht van partijen doorbreekt (men kiest op meer dan één lijst)
- De lijsten alfabetisch rangschikken, met of zonder vermelding van de politieke partij, of de namen willekeurig op de lijst schikken
- Respondenten halen ook voorbeelden aan uit het buitenland zoals Ierland en Zwitserland, waarbij men verwijst naar de mogelijkheid zelf een keuzelijst samen te stellen, met een rangschikking van verschillende kandidaten
- Of ze verwijzen naar Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, waarbij individuen opkomen, eerder dan partijen

⁰¹ Dans le système électoral belge, les électeurs peuvent soit donner une voix de préférence à un ou plusieurs candidats, soit voter en case de tête. Une fois le nombre de sièges gagnés par la liste est connu, il reste à désigner les candidats élus au sein de la liste. C'est là qu'intervient l'effet dévolutif de la case de tête. Pour chaque liste, le nombre des bulletins marqués d'un vote en case de tête est comptabilisé puis divisé par deux. Ces votes sont ensuite dévolus aux candidats en suivant l'ordre établi par le parti. Cet effet dévolutif de la case de tête permet aux premiers candidats sur le liste d'atteindre le chiffre d'éligibilité afin d'être élu. In het Belgische kiesstelsel kunnen kiezers ofwel een voorkeursstem toekennen aan een of meer kandidaten, ofwel kiezen voor een lijststem. Zodra het aantal gewonnen zetels bekend is, moeten de verkozen kandidaten worden aangewezen.

Om dit te bepalen spreken we over de devolutieve werking van de lijststem. Voor iedere lijst worden het aantal lijststemmen geteld en vervolgens gedeeld door twee. Deze stemmen worden toegekend aan de kandidaten in de volgorde zoals vastgelegd door de partij. Door de devolutieve werking van de lijststem worden de eerste kandidaten op de lijst sneller verkozen.

- Ten slotte ziet men ook één kieslijst met kandidaten, eerder dan verschillende lijsten.

Wij kunnen deze verscheidenheid aan bijdragen structureren door ze eerst in twee groepen te verdelen: (1) bijdragen die betrekking hebben op het algemene evenwicht tussen partij- en kiezersinvloed bij de benoeming van verkozenen, en (2) bijdragen waarin concrete hervormingen van het huidige kiesstelsel worden voorgesteld.

1. HET ALGEMENE EVENWICHT TUSSEN POLITIEKE PARTIJEN EN KANDIDATEN BIJ DE BENOEMING VAN VERKOZENEN

In een eerste reeks bijdragen wordt een vrij algemeen standpunt geformuleerd over het evenwicht tussen de politieke partijen die de kandidaten selecteren en de lijsten samenstellen, en de keuze van de kiezers voor deze lijsten en voor de kandidaten binnen deze lijsten. De standpunten worden geplaatst op een continuüm van volledige macht voor de kiezers tot een centrale rol voor de politieke partijen, waarbij het huidige systeem tussen deze twee polen wordt geplaatst.

Aan de ene kant hebben we een aantal bijdragen die aandringen om de rol van partijen te beperken, of zelfs (bijna) af te schaffen.

“L’influence des citoyens doit être plus grande. Les élus doivent être le reflet du choix des citoyens et pas des arrangements de partis. Celui qui a le plus de voix est élu. C’est tout. La position choisie dans les listes par le parti est juste représentative de la hiérarchie du parti mais ne doit pas être contraignante, ni donner des avantages autre que la lisibilité aux candidats.”

“Plus de pouvoir aux électeurs. Pas normal que les partis arrangent leurs billes en interne ou même avec des arrangements pré-électoraux. En gros: marre de la "Particratie" !”

“Partijen opdoeken. Iedereen die dit wenst kan zich kandidaat stellen. Zie in dit verband eerder gegeven voorstellen. Nu zijn de verkozenen marionetten van de partij. Niet verkozen volksvertegenwoordiger(?) bestuurt het land, maar de partijbonzen achter de schermen bepalen hoe het land geregeerd wordt.”

“Partijen bepalen minder wie welk postje krijgt. Verkiezingslijsten moeten anders opgesteld worden. De kandidaten moeten zich opgeven voor een bepaalde job en de kiezers bepalen wie de job krijgt. De vriendjespolitiek zou een heel pak minderen! De ministers zouden dan echt volksvertegenwoordigers zijn.”

Aan de andere kant, staan veel burgers positief tegenover de rol van politieke partijen. Partijen weten best welke kandidaten in staat zijn het programma van hun partij uit te voeren en wie betrouwbaar, transparant en kwalitatief hoogstaand parlementair werk zal verrichten.

“Laat het maar aan de partijen over. En voor de gemeente eventueel keuze voor personen op verschillende lijsten. Als burger heb je geen zicht op de verschillende kandidaten op alle lijsten.”

“Omdat het zeker niet altijd de bekwaamste kandidaat is die ook de populairste is, vind ik dat de impact van de partijen groot genoeg moet blijven. Het populisme is nu al veel te groot.”

“Toch vind ik het nog altijd van de partij zelf dat ze mogen kiezen wie ze naar voor schuiven, zij kennen de talenten van hun eigen kandidaten het best. Partijen met een interne democratie zullen daar geen probleem mee hebben, als die interne democratie bestaat ten minste.”

“Je pense qu’il vaudrait mieux voter pour un parti en tant qu’équipe plutôt que voter pour des personnalités. Ça rendrait peut-être plus facile aussi la formation des gouvernements .”

Ten slotte wordt in sommige bijdragen het idee geopperd van een goed evenwicht in het huidige systeem, aangezien de kiezers hun voorkeur voor kandidaten kunnen uitspreken, maar de politieke partijen nog steeds enkele topkandidaten kunnen beschermen door de devolutieve kracht van de lijststem.

“Akkoord met huidige toestand. Het partijlid polt de lijsten”

“Verkiezingen zijn te veel een populariteitspoll: wiens naam al bekend is krijgt de stemmen. Het programma waarmee ze zich voorstellen zegt ook niet altijd wat ze werkelijk gaan doen. Partijen zijn een garantie voor continuïteit: wat een

partij in het verleden gedaan heeft zal ze waarschijnlijk nog een tijdje blijven doen. Het huidige systeem vind ik daarom redelijk goed. Men stemt in de eerste plaats voor een partij, en binnen die partij kan men ook een voorkeur uitdrukken. Wie geen voorkeur heeft, aanvaardt de volgorde voorgesteld door de partij, met een goede mengeling van nieuwe en ervaren kandidaten, tafelspringers en specialisten, en wat er ook nog allemaal te mengen is.”

“Het is belangrijk dat de lijststem blijft. Het huidig systeem werkt behoorlijk goed, vooral wanneer het wordt vergeleken met het buitenland. Best laten we ons dus niet te hard inspireren door het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten van Amerika of Frankrijk.”

“Le système actuel qui prévoit un effet dévolutif divisé par deux est un bon compromis. On vote avant tout pour des projets plutôt que pour des personnes. Mieux vaut favoriser les dynamiques collectives.”

“Maintien actuel avec un système de suppléant plus transparent. Difficile équilibre à garder entre une certaine discipline de parti (homogénéité) et le libre choix de l'électeur. Le parti doit également assumer les choix (priorités) qu'il propose.”

“Il faut supprimer la case de tête ou à tout le moins son effet dévolutif et il faut supprimer les suppléances pour qu'il n'y ait que des candidats effectifs.”

“La pleine expression du choix de l'électeur, dans le cadre de la liste légitimement établie par les partis selon leurs règles internes, passe par l'absence de suppléants, la suppression de l'effet dévolutif de la case de tête, et la dévolution des sièges dans l'ordre des voix de préférence des candidats d'une même liste (idem, ensuite, pour les remplacements).”

“In het algemeen ben ik voor minder macht voor de partijen, zowel tijdens de verkiezingen als nadien in het parlement. De participatie is in België veel te ver doorgeslagen:

- Afschaffing lijststem, afschaffing opvolgerslijst (gewoon de eerstvolgende in de verkiezingsuitslag kan een vrijgekomen plekje innemen).

- Afschaffing van het systeem van coöptatie

- De mogelijkheid geven aan kiezers om ook inhoudelijke meningen te geven, en zo nuances aan te brengen in de stemkeuze.”

“Le nombre de voix obtenues doit primer sur le reste.”

“Voorkeurstemmen wegen door, en ik zou over partijgrenzen heen de mensen eruit halen waar ik nog een beetje vertrouwen in heb. Bijgevolg wil ik dus niet dat die stemmen door de partijen zelf aan een ander kopstuk gegeven wordt.”

“Kop stem afschaffen en de personen met de meeste stemmen op 'n lijst zijn verkozen. Opvolgers op de lijst afschaffen.”

“Suppression du vote en tête de liste. Le nombre de voix donne l'ordre des élus. La représentation par nombre de voix est plus honnête et évite les arrangements entre amis du même parti. Elle présente un risque d'avoir des élus célèbres mais moins compétents. C'est toutefois une phase nécessaire. Les partis auront intérêt à présenter des candidats valables et pas des recrues médiatiques.”

2. WELKE VERKIEZINGSREGELS TOEPASSEN?

Naast algemene beschouwingen over het evenwicht tussen de keuze van de kiezer en de rol van de partijen, worden in veel bijdragen specifieke mechanismen voorgesteld om in het Belgische kiesstelsel te integreren. Er zijn vijf soorten bijdragen:

- Afschaffen van de devolutieve kracht van de lijststem en de opvolgers
- De kandidaten rangschikken binnen de lijsten zonder tussenkomst van de partijen
- De kiezers toestaan om kandidaten te rangschikken (Iers systeem)
- De kiezers toestaan hun voorkeurstemmen over verschillende lijsten te verdelen (Luxemburgse en Zwitserse systemen)
- Naar een stelsel zonder lijsten en met individuele kandidaatstellingen
- **Elke devolutieve kracht van de lijststem en de opvolgers afschaffen**

Een eerste reeks bijdragen wil de huidige logica van kandidatenlijsten en voorkeurstemmen behouden, maar de invloed van partijen verminderen door de devolutieve kracht van de lijststem af te schaffen en af te zien van aparte lijsten van plaatsvervangende kandidaten (zoals nu al bij gemeenteraads- en provinciale verkiezingen).

“Schaf de lijststem af. Er kan enkel nog gestemd worden op personen die zich op een bepaalde lijst kandidaat stellen. Schaf ook de opvolgers af. Verkozen zijn de mensen met de meeste stemmen. Als een opvolger nodig is tijdens de legislatuur dan komt de volgende in aantal stemmen van de lijst in aanmerking. Op deze manier vermindert de macht van de partijen en komen er enkel door het volk verkozen mensen in het parlement. Dit komt de democratie ten goede.”

- **De kandidaten binnen de lijsten rangschikken zonder tussenkomst van de partijen**

Andere bijdragen willen de kandidaten binnen de lijsten rangschikken zonder tussenkomst van de partijen. Dit kan in alfabetische volgorde of willekeurig. Op die manier hebben de politieke partijen niet de mogelijkheid om via hun plaats op de lijst een signaal aan de kiezers te geven over welke kandidaten het eerst worden gesteund.

“Diminuer l'influence des partis. Supprimer la case de tête et mettre les candidats par ordre alphabétique.”

“Supprimer la case de tête et tirer au sort l'ordre de présentation des candidats (comme pour les numéros de liste).”

“Ik denk dat mensen die op de eerste plaats van de lijst staan sowieso al meer kansen hebben dan andere, ze moeten dan ook nog niet eens beloofd worden met extra stemmen. Een

goed idee zou zijn om de volgorde van de lijst willekeurig te maken op elk stembiljet. En elke stem telt evenveel mee, onafhankelijk van de plaats op de lijst.”

- **Panacheren van voorkeurstemmen tussen verschillende lijsten toestaan**

Een derde groep ideeën wil meer aanpassingen aan het Belgische kiesstelsel, in de richting van de in Zwitserland en Luxemburg gebruikte modellen. Daarin hebben de kiezers evenveel voorkeurstemmen als er zetels in de kieskring te vervullen zijn. Deze stemmen kunnen worden verdeeld over verschillende kandidaten binnen dezelfde lijst of over verschillende lijsten (panacheren).

“Geef mensen de mogelijkheid te panacheren over verschillende lijsten heen. Bv. geef iedereen 10 stemmen die men ofwel op 1 persoon ofwel verdeeld over diverse kandidaten mag spreiden. We maken komaf met de lijststem en telssystemen.”

“La possibilité de voter pour un candidat plus bas dans la liste doit rester. De plus, il serait intéressant de pouvoir voter pour des candidats dans plusieurs listes.”

“L'influence des partis annihile la volonté de l'électeur. Il a dès lors le sentiment que, quel que soit son choix, une fois les élections terminées, les copains politiques s'arrangent entre eux pour faire la popote qui les intéresse. Le panachage devrait être autorisé et le résultat arithmétique du décompte des voix devrait être contraignant quant à l'attribution des postes issus des urnes.”

“Geen probleem met systeem opvolgers, wel vraag om afschaffen lijststem (vnl. pot). Dus liever meer focus op kandidaten zelf. Panacheren (stemmen op 2 lijsten) of een (2e stem op kandidaat andere partij) zou het belang van kandidaten nog verder verhogen.”

- **De kiezer kan de kandidaten rangschikken**

In de vierde reeks voorstellen lijken burgers zich meer aangetrokken te voelen tot systemen waarbij kiezers kandidaten rangschikken volgens hun voorkeuren. Binnen de Europese Unie bestaat dit systeem in Ierland en Malta.

“Le système de choix me semble une idée très prometteuse. En 1 je vote pour candidat A du parti A, en 2 je vote pour candidat Q du parti U et en 3 je vote pour candidat D du parti E.”

“Mettre des numéros de préférence sur les partis. Mettre des numéros de préférence sur les candidats choisis dans un ou plusieurs partis.”

“Nieuw Zeelandse systeem (denk ik) mogelijkheid om te stemmen op verschillende lijsten, 1e voorkeur, 2e voorkeur, 3e voorkeur. Die verdere voorkeuren moeten ook meegenomen worden.”

“Burgers zouden moeten kunnen kiezen voor mensen van verschillende partijen (die dan wel maar een deel van een stem krijgen). Men zou - binnen één lijst - ook z'n eigen volgorde moeten kunnen aangeven zoals in Ierland. Een lijststem zou niet mogen meegeteld worden voor het bepalen van de voorkeurstemmen.”

“Opvolgers afschaffen, volgorde op stembiljet moet random zijn per stembiljet, partijstem blijft mogelijk en wordt gelijk verdeeld over alle kandidaten. Een mogelijkheid om een cijfer van 1,2 of 3 toe te kennen aan je top3 kandidaten (zelfs over verschillende partijen heen)”

“Partijoverschrijdend kunnen kiezen, ranking kunnen opgeven.”

“Je donnerais à chaque électeur 3 voix, avec une pondération de 1, 2 ou trois

points.”

“On devrait pouvoir voter pour plusieurs candidats avec un ordre de préférence.”

- **Een kiesstelsel zonder lijsten en met individuele kandidaatstellingen**

Ten slotte wil een reeks bijdragen af van de logica van kandidatenlijsten. Respondenten stellen voor om door te gaan naar individuele kandidaturen, door te verwijzen naar het Britse of Franse voorbeeld. Een dergelijke ontwikkeling zou zelfs leiden tot een verschuiving van het model van evenredige vertegenwoordiging naar een meerderheidsstelsel.

“Kandidaten niet op een lijst, zoals in Frankrijk en VK, ze presenteren zich individueel. Kan de kiezers zijn stem uitbrengen op wie hij het bekwaamste vindt, en wordt de macht van de partijen verminderd.”

“Systeem Frankrijk & Verenigd Koninkrijk: kandidaten individueel. Politieke partijen zijn uitgegroeid tot bedrijven die er alles aan doen om hun visie met alle mogelijke middelen door te drijven met als enig doel zichzelf te onderscheiden van andere partijen. Het welzijn van burgers en de bloei van onze samenleving is hierbij heel vaak van ondergeschikt belang. Het ondermijnt ook het vertrouwen van de bevolking dat politieke partijen de macht hebben om beslissingen te nemen die een verkiezingsuitslag ridiculiseren.”

“Je suis pour le vote à la française. Voter la personne est un gage de préférence. Ainsi on verra émerger d'autres possibilités.”

“Il faut accroître l'influence des électeurs dans les élections et diminuer le rôle des partis par la suppression de la case de tête. Suppression des suppléants. Les candidats devraient se présenter individuellement comme en France. L'influence déterminante des partis dans le choix des élus affaiblit l'adhésion des citoyens au système démocratique.”

Uitdaging 5

PARTIJFINANCIERING

De vijfde en laatste uitdaging van thema 6 betreft de financiering van politieke partijen en de regulering daarvan. Sinds 1989 worden de Belgische politieke partijen hoofdzakelijk gefinancierd op basis van een overheidssubsidie. Om corruptie te bestrijden worden donaties van burgers en bedrijven sterk beperkt. Deze overheidsfinanciering wordt toegekend aan alle partijen die in de Kamer van Volksvertegenwoordigers vertegenwoordigd zijn op basis van hun verkiezingsprestaties⁰¹. Het bedrag dat elke partij ontvangt, varieert, gedeeltelijk, afhankelijk van het aantal stemmen bij de vorige verkiezingen. Hoe meer stemmen een partij heeft gehad, hoe hoger de overheidsfinanciering.

De toegestane uitgaven voor kandidaten en politieke partijen zijn sterk gereguleerd tijdens de verkiezingsperiode, maar minder sterk daarbuiten. In het publieke debat zijn de afgelopen jaren verschillende voorstellen gedaan om deze wetten te herzien (wijziging van de toegekende bedragen, oplegging van nieuwe beperkingen in verband met sociale netwerken, enz.) In de vijfde uitdaging wordt de respondenten gevraagd aan te geven wat zij vinden van het huidige systeem van financiering van politieke partijen en controle op hun verkiezingsuitgaven, en mogelijkheden voor hervorming voor te stellen als zij dat relevant vinden.

De diepgaande kwalitatieve analyse vult de eerste resultaten aan en verrijkt ze door de argumentatieve logica beter te belichten van de resultaten van de artificiële intelligentie analyse.

De belangrijkste resultaten zijn ten eerste een verdeling tussen clusters van bijdragen die voorstellen om het huidige systeem te handhaven, eventueel te wijzigen, te actualiseren en transparanter te maken, en bijdragen die veel kritischer voorstellen doen om de overheidsfinanciering van politieke partijen in België drastisch te verminderen of zelfs af te schaffen. In dit tweede type voorstel zijn er bijdragen die pleiten voor de financiering van kandidaten, uitgaande van een uniform bedrag, om zo alle kandidaten van alle partijen gelijke middelen te geven.

Ten tweede zijn er clusters van voorstellen waarin uitgaven worden genoemd die moeten worden verboden of sterk beperkt (zoals posters of reclame op sociale media), en andere uitgaven die

moeten worden bevoordeeld (zoals studiecetra van partijen). Er zijn ook voorstellen die de partijfinanciering aan voorwaarden willen onderwerpen, zoals bijvoorbeeld de snelle vorming van een nieuwe regering.

De diepgaande kwalitatieve analyse levert bijdragen op die de vraag op twee niveaus aanpakken. Verschillende reeksen bijdragen richten zich op de vraag of het huidige systeem al dan niet moet worden gehandhaafd. Een tweede reeks voorstellen is gericht op specifieke manieren om de financiering van politieke partijen te hervormen en hun uitgaven te beheersen.

1. MOET DE HUIDIGE WIJZE VAN FINANCIERING VAN POLITIEKE PARTIJEN IN BELGIË WORDEN HERVORMD?

Moet het huidige stelsel van partijfinanciering worden gewijzigd? Ten eerste zijn er voorstellen die de verdiensten van het huidige model benadrukken, en aandringen op de voortzetting ervan.

“Het huidig systeem lijkt OK, ik zie geen grote problemen. Integendeel.”

“Il faut garder le système actuel.”

“Behouden huidig systeem maar verplichting bepaald deel aan studiedienst te besteden.”

“Le système actuel est correct, tout en équilibrant le financement reçu.”

Daarna volgt een aantal, vaak vrij korte, voorstellen waarin wordt gepleit voor de afschaffing ervan. Deze bijdragen vinden vaak dat politieke partijen te veel geld ontvangen en niet gesteund zouden moeten worden door zo'n genereuze overheidsfinanciering. Er wordt gesproken over het drastisch verlagen of zelfs afschaffen van de toegekende bedragen. De financiering is nu te hoog, waardoor politieke partijen deze financiële middelen niet enkel aanwenden voor het financieren van de verkiezingscampagnes maar ook besteden aan zaken die niets met politiek te maken hebben, zoals investeringen in onroerend goed. De besparingen in de uitgaven worden vooral voorgesteld op recla-

01 S'y ajoutent des financements publics au niveau des entités fédérées et des dotations aux groupes parlementaires. Daarbij komen nog de overheidsfinanciering op het niveau van de gefedereerde entiteiten en dotaties aan parlementaire fracties.

memateriaal (affiches, folders,...), reclame op sociale media en andere communicatie-uitgaven.

“Ja, herleiden tot de helft. Verkiezingsfolders belanden meestal van de brievenbus bij het oud papier, zijn overbodige uitgaven. Kandidaten leer je niet kennen via een folder, maar in debatten.”

“Il faut impérativement diminuer le financement des partis liés à la campagne sur les réseaux sociaux car il s’agit de manipulation malsaine et anti-démocratique. Il faut aussi limiter les dépenses hors campagne électorale et obliger les partis de rendre des comptes détaillés et publics des dépenses faites. Par ailleurs, vu qu’il faudrait diminuer l’influence des partis en Belgique au profit des électeurs, on pourrait encore baisser le plafond des dépenses puisqu’elles seraient moins utiles.”

“Ja, minder geld aan partijen. Partijen mogen het geld niet aanwenden om vastgoed te verwerven.”

“Partijfinanciering dient zo beperkt mogelijk te zijn, een basisbedrag voor elke partij dient te volstaan. Mocht blijken dat partijen een spaarpot kunnen aanleggen door deze financiering, dan dienen ze dit terug te betalen aan de gemeenschap. Het rekenhof zou dit kunnen behandelen.”

“Bijdrage verminderen. Vastleggen op basis van het aantal verkozenen en nationaal bepalen waarvoor het geld kan gebruikt worden + controle hiervan!”

“1. Limitation du financement public à partir d’un certain certains nombres de représentants élus/pourcentage lors de l’élection précédente

2. Répartition des dépenses éligibles: limitation du financement sur les réseaux sociaux. Obligation d’avoir un bureau d’études avec obligation de publication des études (justification des dépenses).

3. Mieux financer les médias publics (y compris sur les réseaux sociaux) pour expliquer pédagogiquement les programmes des différents partis.

4. Pas de changement pour les financements privés (individuels ou collectifs)”

“Het Belgisch systeem is te royaal. In buurlanden krijgen partijen veel minder geld. Een vermindering van de partijdotatie

dringt zich op. Het geld dat partijen krijgen, moet vrij kunnen besteed worden. Er mag enkel een beperking zijn tussen binnen en buiten de verkiezingsperiode.”

Ten slotte vinden sommige respondenten het huidige systeem te restrictief. Zij willen partijen in staat stellen meer fondsen te werven.

“Le système actuel est, pour ma part, trop restrictif. Les partis devraient pouvoir avoir plus de financement par des entreprises.”

“Wat mij betreft hoeft die niet beperkt te worden. Wel interessant lijkt me dat niet alles bv. aan propaganda wordt gespendeerd, maar dat ook inhoudelijk gefinancierd wordt (zoals bv. die studiedienst).”

“Oui, seuls les partis devraient financer leur campagne, sans intervention d’argent public. Il faut avoir un meilleur contrôle des campagnes sur les réseaux sociaux qui sont une calamité.”

“Het is niet aan de belastingbetaler om de partijen te financieren weliswaar via de overheid. Maw ik ben geen voorstander om de partijen te financieren. Partijfinanciering afschaffen dus. Wil men zich inzetten voor politiek dan moet men zelf zorgen voor de financiering van zijn campagnes. Dit is mogelijk door allerlei initiatieven te organiseren om te zorgen voor voldoende middelen. Het grote nadeel aan het huidige systeem is dat kleine, nieuwe partijen en kandidaten onvoldoende aan bod komen omdat zij over te weinig middelen beschikken in vergelijking met de middelen van de grote partijen.”

“Geen financiering door de overheid, geen beperkingen op de private financiering. Transparantie over uitgaven en inkomsten.”

Verscheidene voorstellen dringen aan op financiering door leden van politieke partijen of aanhangers, en op donaties van bedrijven of georganiseerde belangengroepen.

“De overheid dient in principe geen financiële ondersteuning te geven aan politieke partijen. Derhalve zijn politieke partijen ook vrij om hun uitgaven te bepalen en hun inkomsten te zoeken bij leden of sympathisanten.”

“Je propose de supprimer le financement public et d’obliger les partis de fonctionner avec les cotisations des affiliés. Cela permettrait de responsabiliser les partis.”

“Geen bijkomende beperkingen, wél geen geld meer vanuit de overheid maar eigen sponsoring zoeken bij leden en bedrijven.”

“Partijfinanciering moet komen van zelf georganiseerde evenementen en eefstijnen zoals dit voor de meeste verenigingen ook het geval is, sponsoring van deze festiviteiten is toegelaten maar dit mag maar voor 50% van het totale kostenplaatje zijn van de festiviteiten. Veel verenigingen zouden tekenen als 50% van hun kosten al betaald werd door sponsoring. De steun die de partijen nu ontvangen van de overheid is niet gelijk verdeeld, bepaalde partijen krijgen een grotere financiële ondersteuning waardoor hun verkiezingscampagne meer kan kosten ten opzichte van andere partijen.”

2. MANIEREN OM HET HUIDIGE SYSTEEM VAN FINANCIERING VAN POLITIEKE PARTIJEN TE HERVORMEN

Naast deze standpunten over de richting van het systeem van financiering van politieke partijen en controle op de uitgaven, worden in veel bijdragen concrete voorstellen gedaan voor mogelijke hervormingen. Uit de diepgaande kwalitatieve analyse kwamen vier hoofdgroepen naar voren. Er zijn blokken met voorstellen die :

- Oproepen tot een vermindering van de verschillen in overheidsfinanciering tussen partijen
  - De financiering van extremistische partijen willen verminderen of afschaffen
  - De controle op de partijuitgaven willen versterken
  - Een nieuw systeem van partijfinanciering voorstellen.
- **Een vermindering van de verschillen in overheidsfinanciering tussen partijen**

Het huidige stelsel van overheidsfinanciering van partijen behandelt niet alle partijen gelijk. Partijen worden pas gefinancierd als ze ten minste één zetel in de Kamer van volksvertegenwoordigers winnen. Wie geen gekozen vertegenwoordigers heeft, krijgt niets, ongeacht het aantal ontvangen stemmen. Daarnaast is een deel van de financiering gebaseerd op het aantal ontvangen stemmen. Dit leidt ertoe dat de grotere politieke partijen met verkozenen veel meer financiering ontvangen dan de kleinere partijen met verkozenen.

Uit de analyse blijkt dat een aantal burgers het niet eens zijn met deze logica en voorstellen doen voor een meer homogene financiering tussen partijen.

Dit idee is in de eerste plaats terug te vinden bij respondenten die een plafond voor overheidsfinanciering voorstellen, een maatregel die vooral de middelen zou verminderen van de grootste partijen.

“Il faut plafonner le financement des partis, il faut déterminer un montant national maximum et le diviser par le nombre de partis se présentant.”

“Ik zou het bedrag dat partijen ontvangen/mogen uitgeven nog steeds laten afhangen van de grootte van de kieskring en van de grootte van de partij bij vorige verkiezingen, maar het bedrag aftoppen. Zodat elke partij vanaf pakweg 10-15% van de stemmen het maximale bedrag (lager dan nu) ontvangt (dus evenveel als een partij die 30% haalt). Dat lijkt me eerlijker. Wat voor promotie/reclame ze met dat geld doen, moet elke partij zelf beslissen, zolang er geen regels/wetten worden overtreden. Misleidende/denigrerende reclame moet ook geweigerd worden.”

“Je fixerais un plafond pour le financement des partis. De plus, j'exigerais une comptabilité de ces financements.”

“Realistische verdeling met een globaal maximum bedrag vast te stellen door de burgers.”

“Partijen zouden geen blijvende stijging van hun portefeuille moeten hebben. Doel van de partij is immers niet winst, maar break even. Dit beperkt uitgave van de overheid.”

Andere respondenten willen naar een model dat gelijkheid nastreeft, waarbij elke partij hetzelfde bedrag aan overheidsfinanciering ontvangt, ongeacht het aantal verkozenen. Het argument hiervoor is dat elke partij dezelfde functies moet vervullen in de instellingen en in de samenleving. Grote partijen hebben meer verkozenen om dat werk in instellingen en in de samenleving uit te voeren. De taken worden over meer hoofden verdeeld. Evenveel overheidsfinanciering zou dit kunnen compenseren voor de kleinere partijen.

“Ongeacht de grootte van een partij mag een partij een vast bedrag uitgeven per verkiezing. Ook de kandidaten mogen een vast bedrag uitgeven om hun standpunten duidelijk te maken. Omdat ze stond geld kost moeten partijen uit hun vast bedrag geld geven om de media te mogen gebruiken. Ook reclame op de moderne media moeten uit die pot betaald worden. Eender welke vorm van favoritisme moet vermeden worden geen cent privé kapitaal mag gegeven of gebruikt worden noch door partijen, noch door individuele kandidaten.”

“Les petits partis doivent recevoir autant que les gros. Je ne vois pas pourquoi les gros partis traditionnels doivent recevoir plus d'argent. Dans ce cas, ils ont plus de moyens pour faire leur publicité et se faire réélire, ce n'est pas démocratique.”

“Elke partij die de kiesdrempel haalt (aan te passen tot 8%) krijgt een vast bedrag. Aanpassen van de kiesdrempel zal het politieke landschap ten goede komen.”

“Je pense qu'il faut limiter les dépenses des grands partis et augmenter celles des petits pour que chaque parti ait une visibilité égale et que les infos de campagnes soient réalistes.”

“Een vast bedrag per kieskring voor elke partij/lijst die deelneemt. Er kan wel een kleiner bedrag toegekend worden bij onvolledige lijsten.”

“Si tous les partis reçoivent la même somme, ils seront sur un pied d'égalité.”

“Cela évitera que les plus “importants” soient les plus vus, entendus que les autres avec pour conséquence de les renforcer, d’augmenter leur visibilité dans l’espace public et donc dans la “tête du citoyen.”

“Kleinere partijen zouden relatief meer moeten krijgen dan grotere gevestigde waarden. Sociaal principe waarbij bijdrage relatief kleiner wordt per grootte. Verantwoording van uitgaven. Bij bepaalde hoeveelheid budget zelfs toelage beperken omdat er sowieso nog meer dan genoeg fondsen voorradig zijn. Op die manier worden kleinere partijen niet financieel overklast door grotere.”

- **Vermindering van de financiering van partijen die als extremistisch worden beschouwd**

De analyse belicht een aantal bijdragen waarin respondenten hun wens uiten om de overheidsfinanciering te verminderen of zelfs af te schaffen van partijen die zij bestempelen als extreem, of gevaarlijk voor de democratie. De huidige regelgeving laat dit tot op zekere hoogte toe, maar sommige respondenten lijken dit te willen versterken. Een terugkerend element in deze bijdragen is de wens om reclame via sociale media te reguleren voor politieke partijen die de respondenten als extremistisch beschouwen.

“Quand on voit les montants alloués par les parties extrémistes (PTB et Vlaams Belang) sur les réseaux sociaux, il est clair que cet argent pourrait être mieux alloué à d’autres choses.”

“Beperkingen op uitgaven in de periodes tussen de verkiezingen. Zo krijgen extremistische partijen minder kans om hun leugens te verspreiden.”

“Une nouvelle limite s’impose : celle du recours aux médias sociaux sur lesquels aucun contrôle démocratique ne peut s’exercer. Il est inacceptable de laisser à des algorithmes le soin de forger l’opinion politique des citoyens. Un seul média social national à but exclusivement politique pourrait être organisé pour permettre aux citoyens et aux élus/partis de dialoguer et d’échanger. Une modération indépendante devrait y être exercée par le pouvoir judiciaire afin d’éviter les propos racistes ou qui incitent à la haine.”

“Partijfinanciering enkel toegankelijk maken voor partijen die de principes van participatieve democratie onderschrijven. Partijen die in publieke fora of hun partijprogramma afbreuk doen aan fundamentele grondwettelijke principes, zoals scheiding van kerk en staat of gelijkheid onder de wet, moeten niet gefinancierd worden met belastinggeld.”

• De controle op de partijuitgaven willen versterken

Een derde belangrijk element dat naar voren komt, is de nadruk in verschillende bijdragen om de mechanismen te versterken voor de controle op wat politieke partijen doen met de overheidsfinanciering die zij ontvangen. Dit vereist meer transparantie, maar ook veranderingen in de regels over wie de boekhouding van politieke partijen controleert.

“Le système de financement actuel est ok, mais les partis devraient rendre des comptes chaque année et pour certaines catégories de dépenses, il faudrait un montant maximum pour les publicités à tout moment, identique pour chaque parti.”

“Er moet jaarlijks transparantie gegeven worden hoe deze partijfinanciering hebben gebruikt, partijen moeten blijven beseffen dat het nog steeds het geld is van de burger en dat daar zorgvuldig moet worden mee omgesprongen.”

“Personnalité juridique pour les partis. Entité unique et non plus une constellation d'entités (service études, parti, jeunes, ...).”

“In elk geval moet er volledige transparantie en openbaarheid gelden voor hun gebruik van belastinggeld. Betere audit ?”

“Un organisme indépendant comme la Cour des comptes par exemple devrait juger selon des critères objectifs les fonds distribués.”

“Een politieke partij produceert een jaarlijks financieel verslag waarbij het gebruik van de financiële middelen toegelicht wordt. Het Rekenhof (of een andere onafhankelijke instantie) evalueert of de middelen redelijk en correct werden aangevend. Een overschot aan financiële middelen vloeit terug naar de Federale Overheid (dus verbod op aanleggen van spaarpotjes of vastgoedportefeuilles).”

“De reële boekhouding zal via het Rekenhof worden gecontroleerd, anomalieën zullen met de nodig evenredige boetes worden beteugeld.”

In dezelfde logica van versterking van controle op de partijuitgaven, zijn er bijdragen die pleiten voor een verbod op bepaalde soorten uitgaven. Dit geldt met name voor het toenemende bedrag dat partijen investeren in advertenties op sociale media.

“Une nouvelle limite s'impose : celle du recours aux médias sociaux sur lesquels aucun contrôle démocratique ne peut s'exercer. Il est inacceptable de laisser à des algorithmes le soin de forger l'opinion politique des citoyens. Un seul média social national à but exclusivement politique pourrait être organisé pour permettre aux citoyens et aux élus/partis de dialoguer et d'échanger. Une modération indépendante devrait y être exercée par le pouvoir judiciaire afin d'éviter les propos racistes ou qui incitent à la haine.”

“Il faut impérativement diminuer le financement des partis liés à la campagne sur les réseaux sociaux car il s'agit de manipulation malsaine et anti-démocratique.”

“Het zou goed zijn om ook het gebruik van (betalende) social media aan banden te leggen. er is zeer ongelijkmatig gebruik van dit medium door partijen, en gezien het polariserend karakter van dit medium zijn genuanceerder posts zeldzaam.”

“Partijen krijgen veel te veel geld nu. En mogen dat bijna ongecontroleerd uitgeven aan bedrieglijke Facebook-advertenties (klik hier als je het eens bent met deze stelling, terwijl je eigenlijk de partij liked), ik vind dat onacceptabel.”

“Systeem behouden zoals het is. Maar meer aandacht voor sociale media (denk aan Cambridge Analytica). De ware kracht ligt bij de sociale media en die zijn moeilijk te begrenzen.”

Andere bijdragen zijn gericht op de uitgaven waaraan politieke partijen prioriteit moeten geven met de overheidsfinanciering die zij ontvangen. In deze bijdragen wordt benadrukt dat partijen moeten investeren in hun studiecentrum en in activiteiten om hun deskundigheid en werkzaamheden binnen de instellingen te versterken.

“Een maximum bepalen voor bepaalde uitgaven (bv. voor communicatie of campagnes op sociale media) Bepalen waar (een deel van) het geld naartoe moet gaan (bv. naar de studiedienst). Beperkingen op de uitgaven buiten de verkiezingsperiode.”

“Le seul argent que les partis devraient recevoir de l'État devrait être destiné au fonctionnement interne du parti et au financement de leur bureau d'étude. Les partis ne devraient également pas avoir le droit d'investir leur argent dans l'immobilier, etc. Ce sont des partis politiques, pas des banques d'investissement. L'argent ne doit vraiment être utilisé que pour couvrir leurs dépenses de fonctionnement.”

“De subsidiëring moet gaan naar het inhoudelijke politieke werk in het parlement zelf. Er is ook afleiding van deze subsidies naar verwante studiegroepen, buiten het parlement. De subsidies moeten het parlementaire werk inhoudelijk versterken.”

• Een nieuw systeem van partijfinanciering

Ten slotte gaan enkele bijdragen nog een stap verder. Zij stellen een volledige herziening voor van het stelsel van overheidsfinanciering voor politieke partijen, gebaseerd op andere beginselen. Dit omvat bijdragen waarin wordt voorgesteld om partijen niet langer een jaarlijkse subsidie te geven, maar hun uitgaven te vergoeden op basis van duidelijke en gereguleerde ontvangstbewijzen. Dit maakt het voor partijen onmogelijk om financiële reserves op te bouwen wanneer hun dotatie groter is dan hun uitgaven.

“Changer un système de dotation par un système de remboursement selon la taille du parti ou le pourcentage de votes d'un candidat.”

“Als een regering aftreedt of niet binnen een bepaalde termijn wordt gevormd, moeten de financieringsmiddelen die men

van de overheid ontving, terugbetaald worden.”

Sommige respondenten lijken zeer rijke en verfijnde gedachten te hebben ontwikkeld over hoe politieke partijen door de staat moeten worden gefinancierd. Onderstaande bijdrage is het opvallendste voorbeeld.

“1. Partijfinanciering

(1) Er komt een basisfinanciering voor de partijen in een parlement. Een deel van dit geld kan naar de algemene (administratieve) werking. Een deel is earmarked voor een studiedienst. Het is van vitaal belang voor de democratie dat partijen niet alleen communicatie vehikels zijn, maar ook onderbouwde voorstellen kunnen aandragen. Een deel is earmarked voor jongerenwerking.

(2) Een systeem van matching grants, waarbij men per euro fondsenwerving bij burgers een extra euro krijgt. Giften via bedrijven en uit het buitenland blijven verboden. Er komt een maximumkapitaal (absoluut of relatief) voor politieke partijen, zodat men niet eindeloos geld kan oppotten. Het maximum moet betaald worden aan de hand van de kosten verbonden aan twee opeenvolgende termijnen niet in een parlement vertegenwoordigd te zijn.

2. Firewall tussen fractie financiering en partijfinanciering. Het parlement moet niet alleen onafhankelijk zijn van de regering, maar ook ten aanzien van de partijen. Parlementariërs moeten hun grondwettelijke rol spelen, zonder dat ze schrik hebben om bij de volgende verkiezingen geen goede plaats meer aangeboden te krijgen. Praktijken met parlementaire medewerkers die eigenlijk voor de partijen werken zouden aan banden moeten gelegd worden.

3. Campagnes.

(1) Kandidaten krijgen een rugzakje (1/3, 1/3, 1/3)

(i) Een rechtstreekse financiering door de Staat voor ieder individu dat zich verkiesbaar stelt

(ii) Dit bedrag kan door fondsenwerving bij andere burgers of door eigen inbreng aangevuld worden

(iii) De politieke partij kan het derde derde van het rugzakje vullen

Iedere partij in het parlement krijgt een toelage.

Toeslagen gelden maar voor zover er een verantwoording tegenover staat. Dit betekent dat partijen de toelagen die niet direct naar de campagne gaan niet op de eigen rekening mogen zetten.

(2) Iedere partij krijgt een maximumbedrag dat ze mogen

uitgeven, onafhankelijk van de bron. Partijen die niet in het parlement raken krijgen een deel terugbetaald op basis van het stemmenaantal. Partijen kiezen dus in welke mate ze het aan kandidaten geven of aan algemene campagnes.

(3) Er moet een nieuwe regelgeving komen voor het voeren van campagnes in digitale tijden. Er moet een verbod komen op microtargeting, een verbod op het gebruik van bots en totale transparantie van politieke advertenties door politieke partijen, organisaties en individuen.

(4) Een systeem van factcheckers zou er bij campagnes voor kunnen zorgen dat politieke partijen echt weinig onderbouwde boodschappen weren. Bv. door een systeem van factcheckers op basis van duidelijke criteria te laten bepalen of uitspraken van politici en politieke partijen onwaar zijn. Voor die uitspraken die manifest onwaar zijn, zou men bv. een (klein) deeltje van de campagnefinanciering terug kunnen intrekken.

4. Er komt een onafhankelijk systeem voor de controle van de financiering van de fracties, de partijen en de campagnes. De boekhoudingen en uitgaven moeten transparant zijn voor de burger, per maand of per kwartaal.

5. Politieke partijen moeten terug voeling met de burgers hebben om zo een opwaartse mobiliteit van personen en ideeën te genereren. Maar giften kunnen niet onbegrensd zijn. Hoewel burgers maar één stem hebben, zullen mensen met een grotere portefeuille meer invloed hebben. Politici hebben immers maar een beperkte tijd om aan fondsenwerving te doen. Net als in de VS zullen ze met die burgers in contact treden die meer kunnen geven. Dit gaat niet enkel over lobbyen, maar vooral over het contact dat burgers hebben met een bepaalde groep van mensen, waardoor ze voeling met de maatschappij verliezen. Er blijft een verbod op giften van bedrijven en verenigingen.”

CONCLUSIE

Het thema over de organisatie van verkiezingen is minder geïntegreerd dan sommige andere thema's. Respondenten worden gevraagd hun ideeën in te dienen over vijf verschillende aspecten van het Belgische kiesstelsel. Het is daarom moeilijk om inhoudelijke overeenkomsten tussen de kwesties aan het licht te brengen. We belichten in deze conclusie de belangrijkste elementen binnen elk van de vijf uitdagingen.

De eerste uitdaging vraagt om zich uit te spreken over samenvallende of gescheiden verkiezingen per bestuursniveau. Uit de analyse van de bijdragen over deze uitdaging blijkt een duidelijke verdeeldheid onder de respondenten die hun mening hebben gegeven, zowel over de te volgen richting als over de aangevoerde argumenten.

Wat de te volgen richting betreft, worden alle opties verdedigd, van de volledige scheiding van alle verkiezingen, wat minstens vier verschillende verkiezingsdata zou inhouden (Europese Unie, Kamer van Volksvertegenwoordigers, deelgebieden, lokale verkiezingen) tot een volledige koppeling met één verkiezing op dezelfde dag voor alle bestuursniveaus. Bovendien zijn er verschillende combinaties van bepaalde verkiezingen die moeten worden gekoppeld (vaak gemeenten en provincies, maar ook federale en regionale, met of zonder de Europese verkiezingen), maar zonder volledig samen te vallen. De belangrijkste les is dat er geen breed gedragen en dominante voorkeursoplossing naar voren komt. Het enige punt waarover een relatieve consensus lijkt te bestaan onder de respondenten, is dat lokale verkiezingen anders van aard zijn.

Ook wat de aangevoerde argumenten betreft, zijn er tegenstrijdige belangen. De voorstanders van de koppeling van de verkiezingen willen de zaken vereenvoudigen, zowel voor de kiezers als voor de autoriteiten die belast zijn met de organisatie van de verkiezingen. Omgekeerd benadrukken de voorstanders van afzonderlijke verkiezingen de noodzaak om de kwesties en verantwoordelijkheden tussen de verschillende bestuursniveaus te verduidelijken. Er is echter één groep ideeën die de verschillende standpunten lijkt te verenigen: het huidige systeem is voor veel kiezers moeilijk te begrijpen. Het scheidt verwarring.

De tweede uitdaging snijdt een ander terugkerend debat over het Belgische kiesstelsel aan, dat van de stemplicht. Uit de analyse van de bijdragen over dit onderwerp blijkt een duidelijke verdeling van de burgers tussen voor- en tegenstanders van de

stemplicht. Aangezien de kwestie binair is, lijken de standpunten moeilijk te verzoenen. De gebruikte argumenten komen overeen met dewelke al aanwezig zijn in het openbare en institutionele debat over dit vraagstuk.

De voorstellen om de kiezers aan te moedigen te gaan stemmen, ongeacht of de wettelijke verplichting blijft bestaan of niet, laat meer punten van overeenstemming zien. De bijdragen pleiten voor vrij eenvoudige hervormingen op korte termijn (zoals aanpassingen van de praktische organisatie van verkiezingen), en voor inspanningen op lange termijn om de kwaliteit van de informatie bij verkiezingen te verbeteren, de burgereducatie te versterken of de complexiteit van het Belgische institutionele stelsel aan te pakken. Deze ideeën komen zowel voor bij de voorstanders als bij de tegenstanders van de stemplicht.

De derde uitdaging ging over de contouren van de kieskringen tijdens verkiezingen op de verschillende niveaus. De analyse van de bijdragen over deze uitdaging brengt een grote verscheidenheid aan ideeën en voorstellen aan het licht. Ze variëren van een radicale herziening van het Belgische kiesstelsel, en dus een nieuw opzet van de kieskringen, tot voorstellen voor aanpassingen binnen het bestaande stelsel. Eén element springt er transversaal en herhaaldelijk uit: Het hebben van ten minste enkele verkozenen binnen een kieskring waarvan de grenzen samenvallen met het totale grondgebied van het te verkiezen parlement of de te verkiezen raad. Dit idee wordt voorgesteld voor het federale niveau maar ook voor verkiezingen op andere beleidsniveaus (deelgebieden, provincies).

De vierde uitdaging betreft het gewicht van politieke partijen en kiezers bij de benoeming van gekozen vertegenwoordigers. We hebben het hier over het systeem van de kieslijsten, en over het evenwicht tussen de door kiezers uitgebrachte voorkeurstemmen en de door de politieke partijen vastgestelde volgorde van kandidaten op de lijst. De bijdragen van de respondenten aan deze uitdaging zijn talrijk en gevarieerd. Sommigen willen het huidige systeem handhaven en een rol voor de politieke partijen behouden. Maar velen pleiten voor een verschuiving van de partijen naar de kiezers. De eisen zijn op zijn minst dat de devolutieve kracht van de lijststem en de opvolgerslijsten worden afgeschaft. Sommige bijdragen gaan nog verder, en zouden leiden tot het gebruik van kiesstelsels die panacheren van lijsten of een rangschikking van kandidaten mogelijk maken, of zelfs overgaan op meerderheidsstelsels.

Tot slot werden de respondenten uitgenodigd om hun mening en ideeën over de financiering van politieke partijen te geven. De bijdragen van de respondenten aan deze uitdaging zijn talrijk en gevarieerd. Ten eerste zijn een aantal respondenten het niet eens met het principe zelf van overheidsfinanciering van partijen. Sommigen steunen het systeem (soms door aanpassingen voor te stellen). Anderen pleiten voor afschaffing ervan en baseren de partijfinanciering op het systeem van particuliere giften.

Wat echter het meest opvalt in de analyse is het grote aantal bijdragen waarin wordt gepleit voor een versterking van de huidige wetgeving. Veel deelnemers zijn het eens over twee belangrijke ideeën. De eerste is de aanscherping van de regels inzake toegestane en niet toegestane uitgaven. De wetgeving daarover dateert van 1989 en heeft voornamelijk betrekking op de verkiezingsperiode. Veel respondenten willen dit bijwerken, en de hele zittingsperiode bestrijken. Ten tweede lijken veel voorstellen aanpassingen te willen aan wat de partijen ontvangen, en met name de bedragen die de grootste partijen ontvangen. Het doel zou zijn om een kleinere kloof te hebben tussen wat de grote en de kleine partijen ontvangen.

BRONNEN

Morel, Laurence, La question du référendum, Presses de Science Po, Paris, 2019.

O'Connor, C., & Joffe, H. (2020). Intercoder Reliability in Qualitative Research: Debates and Practical Guidelines. *International Journal of Qualitative Methods*, 19. <https://doi.org/10.1177/1609406919899220>

Saunders, B., Sim, J., Kingstone, T. Baker, S. Waterfield, J., Bartlam, B., Burroughs, H., & Jinks, C. (2018). Saturation in qualitative research: exploring its conceptualization and operationalization. *Quality & quantity*, 52 (4), 1893-1907. <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0574-8>

Weller SC, Vickers B, Bernard HR, Blackburn AM, Borgatti S, Gravlee CC, et al. (2018) Open-ended interview questions and saturation. *PLoS ONE* 13(6) : e0198606. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0198606>

BIJLAGEN

1. LIJST MET ACADEMICI VAN HET CONSORTIUM & WETENSCHAPPELIJK COMITÉ.

Leden van het wetenschappelijk comité

- Prof. Annelien de Dijn
- Yves Dejaeghere
- Prof. Marie Dufrasne
- Prof. Hugues Dumont
- Cato Léonard
- Prof. Johan Lievens
- Prof. Wouter Pas
- Prof. Min Reuchamps
- Prof. Emmanuel Slautsky
- Prof. Emilie Van Haute
- Prof. Gilles Louppe
- Laura Jacobs

Academici van het DBP consortium

De groep wetenschappelijke experts verbonden aan het consortium bestaat uit een kernteam van: Prof. Dr. Patricia Popelier, met plaatsvervanger Prof. Dr. Freek Louckx (Universiteit Antwerpen), Prof. Dr. Jean-Benoit Pilet, met plaatsvervanger Prof. Dr. Caroline Close (Université Libre de Bruxelles) en Prof. Dr. Dave Sinardet (Vrije Universiteit Brussel). Het kernteam wordt bijgestaan door een brede groep academici die hun input op specifieke onderdelen gaven. Deze brede groep nam een rol als klankbord op.

De volgende academici gaven feedback op onderdelen van de methodologie, vragenlijst en/of contextualisering van de vragen:

- Prof. Jonas Lefevère (VUBrussel)
- Karel Reybrouck (KULeuven)
- Prof. Stijn Smet (UHasselt)
- Prof. Stéphanie Wattier (Université de Namur)
- Prof. André Decoster (KULeuven)
- Prof. Willem Sas (KULeuven, University of Stirling)
- Prof. Céline Romainville (UCLouvain)
- Prof. Jan Theunis (UHasselt)
- Prof. Toon Moonen (Ugent)

2. CONTEXTUALISERING EN INHOUD VAN DE VRAGENLIJST

De contextualisering en de inhoud van de vragenlijst kan nagelezen worden in bijhorende documenten. Deze documenten werden gebruikt bij de aanvraag voor een papieren versie van het platform.

Zie documenten

3. HANDVEST VAN MODERATIE EN GOED GEDRAG

Om ervoor te zorgen dat het platform “Een land voor de toekomst” op een constructieve manier werd gebruikt, met respect voor verschillende meningen, werd niet toegestaan dat deelnemers anderen intimideren, lastig vallen, of pesten, of andere deelnemers de mond snoeren.

De hierna opgesomde ideeën, voorstellen, bijdragen, berichten en andere inhoud waren verboden en konden verwijderd worden.

- Ideeën, voorstellen, bijdragen en berichten die respectloos, beledigend of intimiderend zijn;
- Ideeën, voorstellen, bijdragen en berichten van haatdragende, beledigende, lasterlijke of denigrerende aard ten opzichte van een rechtspersoon of een natuurlijke persoon, of die in strijd zijn met de goede zeden;
- Ideeën, voorstellen, bijdragen en berichten die directe of indirecte gewelddadige bedreigingen inhouden, het aanzetten tot geweld of bedreigingen, inclusief het dreigen met, promoten van of het aanzetten tot terrorisme;
- Directe en indirecte aanvallen, haatdragende, agressieve, beledigende, vulgaire, bedreigende, obscene ideeën, voorstellen, bijdragen en berichten;
- Pesterijen;
- Ideeën, voorstellen, bijdragen en berichten van racistische, seksistische, homofobische en discriminerende aard met betrekking tot bijvoorbeeld geslacht, geslachtsidentiteit, religieuze overtuiging, handicap, ziekte, beperking, leeftijd, seksuele geaardheid, identiteit, afkomst, etnische achtergrond, nationaliteit ontoelaatbaar en verboden zijn;
- Uittalingen die strafbaar zijn onder de toepasselijke wetgeving, zoals het aanzetten tot rassenhaat, oproepen tot geweld, pedofilie, negationisme, verontschuldiging voor oorlogsmisdaden, antisemitisme, ...
- Ideeën, voorstellen, bijdragen en berichten waarin men zich voordoeft als iemand anders en op die manier anderen misleidt of verward;
- Ideeën, voorstellen, bijdragen en berichten waarin een deelnemer andere deelnemers tracht te intimideren of lastig te vallen, al dan niet teneinde hen het zwijgen op te leggen;
- Ideeën, voorstellen, bijdragen en berichten die misbruik van persoonsgegevens van derden teweeg brengen;
- Ideeën, voorstellen, bijdragen en berichten die vertrouwelijke, geclassificeerde of persoonsgegevens (van anderen) bevatten;
- Ooverbodige of zich herhalende ideeën, voorstellen, bijdragen, berichten en opmerkingen, al dan niet voor commerciële doeleinden (spam);
- Linken naar externe sites waarvan de inhoud in strijd kan zijn met de in België geldende wetten en voorschriften;
- Ideeën, voorstellen, bijdragen en berichten gericht op het in diskrediet brengen van andere opmerkingen en publicaties met een niet-constructief doel;
- Ideeën, voorstellen, bijdragen en berichten die geen verband houden met het lopende participatieproces of met de instellingen, die niet gerelateerd zijn aan het thema en reacties en die niet relevant zijn voor het debat;
- Ideeën, voorstellen, bijdragen, berichten en andere inhoud waarvan de intellectuele-eigendomsrechten niet worden geëerbiedigd;
- Ideeën, voorstellen, bijdragen en berichten bestaande uit en/of gericht op de verspreiding van nepnieuws, onjuiste en misleidende informatie en desinformatie.

Het platform gaf de volgende boodschap aan de respondenten:

“Indien je een bericht tegenkomt dat volgens jou illegaal is, in strijd is met de gebruiksvoorwaarden of met de goede werking van de burgerbevraging of dat jouw rechten schendt, vragen we je om contact op te nemen met de moderatoren door op het rapporterings-vlaggetje naast een bericht te klikken en duidelijk de reden van je verzoek tot moderatie aan te geven.”

4. RAPPORT COMMUNICATIECAMPAGNE

Cfr. documents

